

boni quoniam bonitatem sine bonitatis operibus A habebunt? in gehenna minus mali, quoniam malitiam absque malitiæ operibus obtinebunt? Opera bona, quoniam sunt laboriosa in cœlo non erunt, ne quid felicitatis imminuatur, et quoniam non est opus ut ibi meritum augeatur. Opera item mala, quoniam sunt malis voluptuosa, in inferno non erunt, ne quo miseria leniatur. Habitus tamen mentis, id est malitia vel bonitas cordis, quoniam videtur tunc consummandus, nihil minus videtur tunc vigere, quam si fieret ut opus; quoniam perfecta voluntas faciendi reputatur pro opere facti. Et item quoniam Deus usque adeo bonus est in se ut melior fieri nequeat ex operatione; universi quoque tanti in futuro videntur in suo statu futuri ut nihil incrementi videatur dari ex superadditione operan- B di. Modo autem merito operum bonorum aut malorum, interior bonitas, aut malitia crescit et roboratur. Habitus enim mentis ex se opera profert et per ea hominem usque in summum provehit, aut in profundum vitiorum demergit. Inde est quod vitiis et virtutibus dediti, suo quisque in proposito

majores assidue fiunt atque firmiores. Cujus rei ad expressionem Dominus Jesus, cui nihil est difficile, post primi suscitationem mortui, reliquos quibusdam facultatibus generalibus suscitavit, qui aliorum præter morem hominum tanta bonitate adhuc etiam mortalis, quoniam idem erat Deus, videtur enituisse, ut quamvis jugiter bene egerit, bonitati tamen ejus nihil accreverit.

Mali in inferno nivis et ignium contrarietate cruciati, quoniam *erit tempus eorum in sæcula* (*Psal. lxxx, 16*), nullum omnino remedium sperabunt. Boni quorum incessanter *adesse festinant tempora* (*Deut. xxxii, 35*), sicut eorum quorum erit *participatio in idipsum* (*Psal. cxxi, 3*), nullum timebunt casum, apud quos *aliud et aliud* non inveniet locum, quoniam perseverabit in idipsum: *fuisse et futurum esse* nemo dubie inter eos cogitet, sed *esse* tantum admiretur; quoniam ibi nihil præteribit, nihil venturum erit. Quod enim ibi est, semper ita esse necesse est. Apud inferos temporum varietas intelligatur, ubi tormentorum mutabilis miseria perseverabit.

289-291 D. HUGONIS^{et} MATHOUD

MONACHI BENEDICTINI, CONGREGATIONIS S. MAURI, OBSERVATIONES

AD LIBROS SENTENTIARUM ROBERTI PULLI.

AD LIBRUM PRIMUM.

CAPUT III.

*Adam, teste Augustino, omnis res gignit id quod ipsa est; equus equum, homo hominem, Deus Deum. Alludit Pullus ad hunc Augustini locum, tom. X, De verbis Domini in Evangel. Joannis, sermone 51, ubi probat eos injuriam inferre Patri æterno, qui Filium ejus consubstantialem negant. Si ergo Filius alterius substantiæ est quam Pater, monstrum generat Pater. Quando enim creatura, id est mulier, parit quod non est homo, monstrum dicitur. Ut autem non sit monstrum, hæc est qui natus est, quod est ille qui genuit, id est homo et homo, equus et equus, columba et columba, passer et passer. Ita etiam Epiphanius hæresi 76, num. 6. Filium omnino genuit, fieri non potest quin Patri sit æqualis ac similis. Quidquid enim gignit, sibi simile gignit; nec solum simile, sed ita æquale, ut sit idem: nam homo hominem generat, Deus Deum. Similia profert iterum Augustinus, homil. 45, inter 50: vide præterea libro II contra Maximin., c. 6; Cyrillum, l. x The-
sauri, et l. II in Joan.*

Et illud in Trinitate authenticum, non solum nomina, sed et nominum proprietates confitemur. Indi-

C gitat auctor eam Symboli explanationem quæ hæctenus inter opera D. Hieronymi circumfertur sub titulo explanationis Symboli ad Damasum: quam merito Marius Victorinus rejecit in angulum inter Hieronymi notha. In ea autem sic habetur ad mentem 292 auctoris. *Non enim nomen tantummodo, sed nomen etiam proprietates, id est personas; vel, ut Græci exprimunt, hypostases, hoc est substantias, confitemur.*

Verum nec a Hieronymo scriptam, nec ad Damasum missam, hinc satis apparet, quod Augustinus eam aperte tribuit hæretico Pelagio, non ad Damasum, sed ad Innocentium papam scribenti. Sic enim, cap. 50, l. De gratia Christi. *Pelagius et litteras nuper, et libellum Romam fidei suæ misit, scribens ad beatæ memoriæ papam Innocentium quem defunctum esse nesciebat. Cap. autem 32; et seq. quædam citat de hoc Pelagii libello, quæ de verbo ad verbum in ea leguntur exposit. Crediderim tamen Pullum publico sui temporis errore delusum, existimasse hanc fidei paraphrasin indubitatum esse Hieronymi fetum, cui jam ante Caroli Magni ætatem ascriptam videas, ut constat ex illis *De imaginibus* libris qui prædicto Carolo tribuantur. Inscriptam etiam Augu-*

stini nomine apud Guillelmum Parisiensem legimus in lib. De peccatis et vitiis, cap. 10. Sed quamvis eam nosset Pullus, ut a Pelagio scriptam, non minus citasset ut *authenticam*, cum certum sit probatam fuisse a Zolymo papa, illud ipsomet attestante in epistola quarta ad Africanos, quam consule apud Baronium in Annalibus. Sed certum est auctorem in Hieronymum intendisse. Non oculatior fuit, nostri synchronus, Magister, 1, dist. 25, § M. hæc eadem verba simul et expositionem integram tribuens Hieronymo, ut et plures alii, quos inter D. Thom., in suppl., q. 13. a. 1, et alibi; et ante ipsum Petrus Pictaviensis noster primæ partis seu distinctionis cap. 4, qui nominatim etiam laudat Hieronymum. At Coninbricenses, II, De anima, q. 5, a. 2, et recentiorum non paucos in hac luce caligasse, quis non miretur? Advertat lector vitio typographi, mutilum esse apud auctorem, superius allatum ex eo textum hujus explanationis Symboli.

CAPUT IV.

Sic enim clamat auctoritas. Quam innuere velit, non facilis conjectura: opinamur communem Patrum Ecclesiæ sensum divinæ simplicitati conclamantium, spectasse, Hilarii, VIII, De Trinit; Athanasii, in epist. ad episcopos Africæ; Basilii, LXXX et CXLII ad suos Cæsarienses; Gregorii Nysseni, lib. ad Ablavium, in fine; Marii Victorini, lib. 1 contra Arianos; Cyrilli Alexandrini, lib. 1 *Thesauri*, c. 8, et lib. XI, c. 1; Leonis epist. ad Thuribium, c. 1, et maxime 5; Gregorii, lib. XVI *Moral.*, c. 20 et 21, etc. Sed præcipue inter alios auctori præluxisse videntur Dionys., c. 1, De divin. nominib. et August., v. De Trinit., c. 11: *Sicut Trinitas unus Deus dicitur, magnus, bonus, æternus, omnipotens, idemque ipse; sic sua dici potest Deitas, ipse sua magnitudo, ipse sua bonitas; et I. VI, c. 4-7: Hoc est Dei esse, quod fortem esse, aut justum esse, aut sapientem esse, etsi quid de illa simplici multiplicatione, vel multiplici simplicitate dixeris.*

CAPUT VI.

Tres præcipuas difficultates videtur involvere præsens caput. 1º Patrem et Filium duo esse principia Spiritus sancti. 2º Eam principii rationem utrumque sortiri ex eo quod sunt personæ, non vero quod sint unus Deus; seu (si magis auctorem placeat audire) *quia ad distinctionem pertinet, hæc ratio principii, potius in ea sunt duæ, quam una; ut Pater et Filius non unum principium sint, sed duo; itemque Filius et Spiritus sanctus procedentes duo sunt.* 3º Patrem respectu Filii, et Filium respectu Spiritus sancti pari etiam ratione et modo duo esse principia.

Hanc difficultatum capitis hujus analysin sic etiam agnovit vir scientiarum et virtutis fama clarissimus D. de Sainte-Beuve eminentissimæ domus regius professor, qui jure a me consultus, scriptis mihi litteris 293 humanitate plenissimis, hærentem diu in hujus capitis diagnosi animum, veritati simul et Pullo conciliavit.

1º Quantum igitur ad primam difficultatem attinet, non ea maximi momenti, si latentem sub vocis homonymia fraudem delegas. Si enim vox ista *principium*, sumatur adjective (quo sensu Pullum eam usurpasse prodent sequentia) jure nullus ibit inficias, non minus posse dici Patrem et Filium duo principia Spiritus sancti, quam duos spirantes; quod postremum amplectitur schola. Et, ut monet Robertus de Mileduno, ejusmodi nomina *et de singulis personis dicuntur singulariter, et in summa forsitan pluraliter, sive in vi nominum accipiuntur, sive in vi participii*; secus vero, si substantive vox hæc efferatur. At priori modo usurpatam hic ab auctore non sumus anxie probaturi. Virtutem enim spirativam eandem esse in Patre et Filio, eosque uno et indifferenti modo producere Spiritum sanctum, lu-

culentissime signat hoc effato. *Pater et Filius, inquit hoc cap., uno eodemque modo uterque Spiritus sancti principium esse videtur; quemadmodum Spiritus ipse indifferenter ab utroque procedere videtur.* Quo stante amicæ veritatis fundamento, nihil jam difficultatis, nisi verbo tenus, supersit necesse est: nec ægre concedendum auctori, Patrem et Filium duo esse principia Spiritus sancti, seu duo supposita spirantia, dum fatetur eandem esse rationem formalem spirandi: quam tamen non unicam censeret, nisi ly *principium* sumeret adjective. Ex receptissima enim apud dialecticos regula: *Nomina numeralia addita substantivis, non supposita tantum, sed et formas multiplicat.*

Et certe præcipuus hujus difficultatis scopus intentus ab auctore, is est, ut probet necessario requiri duo supposita Patris et Filii ad productionem Spiritus sancti, quia procedit ut amor et nexus amorum. Licet enim virtus spirativa sit eadem utriusque, præsupponit tamen personas realiter a se distinctas, et ipsam Paternitatem et Filiationem ut conditiones necessarias ad hanc productionem. Quamotus olim ratione D. Thomas in 1, dist. 2, dixerat Patrem et Filium duos esse spiratores: cui subscribere quidam de schola theologi, ut Gabriel et Othamus, qui censent ibi posse dici unum et plura principia Spiritus sancti, sed diversis respectibus. Ut et Durandus in 1, dist. 29, q. 2: *Si nomen, inquit, principii accipiatur pro eo quod agit, sic Pater est unum principium; Pater autem et Filius sunt duo principia.* Ideoque notant quidam theologi scribentes post concil. Lugd. et Florent. non dixisse Patres Spiritum S. procedere ab uno principio, sed *tanquam* ab uno. Quæ particula diminutiva est, nec propositionem latius excurrere sinit quam ad mentem concilii; cui, contendentibus Græcis, fore ut a duobus formaliter principiis prodiret Spiritus sanctus, si a Filio procederet, satis fuit respondere non a duobus, sed *tanquam ab uno* produci, id est, non quidem negari duo principia, sed duplicem vim spirandi: quem explicandi modum Pullus amplectitur, licet anterior illo concilio; et apposito de Gemellis exemplo, mire illustrat.

At quorsum, inquires, solus deflexit ab orbita, et rejecta, quam omnes non perfunctorie asserunt, principii unitate, dualitatem tam anxie quærit, propugnat tam acriter? En uti conjicimus. Primo (quod certe maximum hujus rei momentum), cum pluribus annis præcesserit diffinitiones Patrum in concilio Lugdunensi sub Gregorii X et Florentino sub Eugenio IV, hac regia via qua nec jam ad dexteram itur nec ad sinistram, unite dirigi non potuit noster hic Christianissimus doctor: quibus sane Patrum placitis parvisset libentius quam plures alii Theologi prædictis conciliis posteriores, si sibi, ut illis, post eorum tempora scribere contigisset. Hicque notanda regula Facundi, lib. v: *Non idem esse modus debet atque ordo quærendi post diffinitionem concilii totius Ecclesiæ consensione firmati; qui fuit ante diffinitionem.* A qua perperam et imperite deflectunt qui præcoci nimium zelo veritatis, erroris et temeritatis 294 incusant quidquid singulare subodorantur in schedulis antiquorum, aut non ita recentioris scholæ placitis conveniens; quorum tamen veterum nec nævos aspernandos esse, passim prædicant eruditi.

2º Si natam de nomine quæstionem submoveas, nihil prorsus dissonum habet Pullus a communi sententia, ut recte censet Miledunensis alter Robertus.

3º Non solus extra chorum saltavit, siquidem sexcentis fere superior annis, Rusticus S. Rom. Ecclesiæ cardinalis in disput. adversus Acephalos, quæ exstat tom. IV Biblioth. Patrum, fatetur non satis sibi esse perspectum, num eodem modo procedat Spiritus sanctus a Filio ut a Patre; et quosdam asserit contrarium docuisse. Ut taceam recentiorum non paucos; qua de re mox videbimus.

Tandem nondum fere sopita Latinos inter et Græcos de processione Spiritus sancti difficillima questione, num a Filio procederet, id rebus fidei fore consultius existimavit scriptor Latinus, si salva principii formalis, seu spirationis activæ unitate; contra Græcos tueretur non Patrem solum, sed et Filium principium esse Spiritus sancti: quod ut facilius ostenderet, eam principii notionem non ex divinæ naturæ fontali gremio, sed ex ipsa discretione personarum oriundam diceret, modo superius a nobis expenso, in quantum scilicet Spiritus ipse procedit ut notionalis amor utriusque; sicque, ut habitudinem dicit relativam ex vi suæ processions et proprietatis ad Patrem et Filium, per se requirit utramque personam ad sui productionem; quod indicat Augustinus vi De Trinitate, cap. 5.

Hicque est secundus hujus capituli scopulus, et difficultatis veluti diaphragma, scilicet Patrem et Filium ex vi suæ distinctionis personalis, hanc principii rationem sortiri. Sed recolenda hic etiam altera regula Facundi pro defensione trium cap., lib. ix, cap. 5: *Solitum est prudentiæ ac pietatis Catholicæ, ex indubitatis atque evidentibus, et firmare ambigua, et latentia declarare.* Stante enim superioris asserti veritate qua scribit noster Patrem et Filium uno et indifferenti modo producere Spiritum S., cætera veniunt ad hanc amussim dirigenda, ut cum sic disputat præsentis cap. 6: *Convenit enim ut personæ sint unum in omni eo quod ex natura divinitatis suscipiunt, et non sint unum in eo quod ex natura distinctionis assumunt; et rursus: Cur non duæ personæ, licet illis una concedatur personalis convenire proprietas? Attamen quia ad distinctionem pertinet, potius in ea sunt duæ quam una; ut Pater et Filius non unum principium sint, sed duo; itemque Filius et Spiritus sanctus procedentes duo sunt, et cætera hujusmodi, quibus non labefactari principii formalis unitatem constantissimum est (cum non semel asserat spirandi virtutem, quam vocat personalem proprietatem, utique unicam esse), sed solam asseri principii, Quod, seu suppositorum pluralitatem; quam sequi personarum distinctionem perspicuum est. Cum item sub finem capituli constanter ingerit, aliter Patrem, aliter Filium in natura principii se habere; vel loquitur de natura principii ut est in Patre ad Filium generandum et in Filio ad Spiritum producendum; vel ut est in utroque ad Spiritum sanctum spirandum. Prius pronuntiatum ad tertium hujus explanationis membrum remittimus. Posterius vero integrum purumque labis, sic paucis censemus.*

Certum est spirationem activam, eadem sit licet in Patre et Filio, connotare aliquid in Patre quod non connotat in Filio, et vice versa. Conveniunt insuper in hoc theologi quod Spiritus S. productio utrumque postulet suppositum Patris et Filii. Unum disputant, concomitanter tantum, num etiam per se formaliter id prærequiratur; nec dissentent quin per se formaliter possit esse aliquid a pluribus suppositis, vel ex parte termini tantum; vel ex parte virtutis productivæ tantum; vel ex parte termini et virtutis productivæ simul; et utrobique concedunt spirationem **295** activam quædam in Patre connotare qua non in Filio, et vice versa.

Et quidem priori modo, cum certum sit Spiritum sanctum procedere ut tertiam personam, supponit duas alias jam distinctas et priores origine; sicque procedit per virtutem spirativam ut connotantem in Patre rationem primæ personæ, et in Filio, rationem secundæ. Deinde procedit per virtutem non communicatam Patri et communicatam Filio per generationem: quæ duo sufficiunt in doctrina Pulli, ut possit dicere *aliter Patrem, aliter Filium in natura principii se habere.*

Posteriori modo res adhuc evidentius patet. In eo enim Spiritus sanctus per se formaliter procedit ex amore mutuo Patris et Filii; sed mutuus non est per actus diversos: igitur ex diversa virtutis activæ

A connotatione in suppositis, ex quo sequitur *aliter Patrem, aliter Filium in natura principii se habere*, non diversitate principii formalis et virtutis productivæ, sed diversitate principii remoti et connotati. Suadet hanc Pulli mentem familiaris Patribus, maxime Græcis, hic mos loquendi, dum asserunt Patrem per Filium producere Spiritum sanctum. Patrem principaliter, aut immediatius Filium hujusmodi productionem attingere, et quædam alia ejusdem ferme schematis. Illud idem significavit Augustinus xv, De Trinit., c. 17: *Non frustra in hac Trinitate non dicitur verbum Dei, nisi Filius; nec donum Dei, nisi Spiritus sanctus; nec de quo genitum est verbum, nec de quo procedit principaliter Spiritus sanctus, nisi Deus Pater. Ideo autem addidi principaliter, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur; sed hoc quoque illi Pater dedit, non jam existenti et nondum habenti; sed quidquid unigenito Verbo dedit, gignendo dedit.* Nec verentur dicere Bonavent., Scotus et Durandus in 1, dist. 11, q. 2; Gabriel, q. 3; Marsilius, q. 15, a. 2, Spiritum sanctum a Patre principaliter procedere. Sed vitanda comparativa locutio.

Verum si rite assequar difficilem satis, pro more, mentem auctoris, dum fatetur *aliter Patrem, aliter Filii in natura principii se habere*; hincque se colligere putat non minus duo dari principia in divinis, quam duos procedentes (quo tendit ea suppositio quæ caput concludit) ad priorem videtur transire questionis statum, quem insinuavi superius; eam scilicet usurpare principii notionem qua Pater ad Filium, et qua Filius ad Spiritum sanctum referuntur; qui tertius hujus capituli nodus, a nobis paucis pariter dissolvendus.

Hanc sic delineatam acceptionem principii, ab auctore potissimum urgeri, inter alia persuadent ea quæ sub medium capituli sic proponit: « Constat autem quod Patre minime convenit principium ideo quod Deus est; quia Spiritus sanctus quoque ipse est Deus, principiumque non est. Quare quod principium est, ex aliqua distinctione personæ est; ut autem distinctio fiat (siquidem in ea communio nulla est) aliter Pater, aliter Filius principium est, Pater namque et Filii et Spiritus sancti principium est; Filius vero solius Spiritus sancti. Sed aliter Filii, aliter Spiritus sancti principium est Pater; Filii ut a se nati; Spiritus sancti, ut a se procedentis; Pater autem et Filius uno eodemque modo uterque Spiritus sancti principium esse videtur, » etc. Quibus verbis, ut et iis quæ ex vergente ad finem capite protulimus supra, evidentissime prodit se præfatam expendere principii notionem.

Quæ certe singula nullo veritatis dispendio proferuntur ab auctore.

Primo enim (idque facilius) exponi possunt de ea ratione principii, Quod, seu connotative sumpti. Cui commode famulantur ea quæ paulo ante scribit in hunc modum: *Sic quoque Pater et Filius si uterque uno solum modo principium esse concedatur, in persona tamen a se differre nullatenus negentur; duoque principia sic quoque esse posse dicantur, sicut apud nos sunt quædam a se diversa et separata principia, quamvis a se diversa et diverse non producant.* Licet enim paternitas in Patre, et spiratio activa in Filio non realiter **296** distinguantur inter se, certum est tamen rationem principii non sequi naturam sed personam, quod Pullus ostendit; alioquin ipse Spiritus sanctus esset etiam principium ad intra, aut non haberet quidquid in recto postulat divina essentia. Et in eo sensu aliter Pater, aliter Filius in natura principii se habent. Ille Filii ut a se nati; iste Spiritus sancti ut a se procedentis.

Præterea nullus negaverit paternitatem et spirationem activam ut ista est in Filio, ad minus distinguui ratione; quæ virtualis distinctio juncta pluralitati suppositorum, sufficiens præbet fundamentum ut possit dici Pater qua Pater, et Filius qua

spirator, duo esse principia; quod satis est ad sensum Roberti *ut aliter hic, aliter ille in natura principii se habeant*. Fatentur enim theologi (quod certe presentissimum est hujus capituli alexipharmacum) dum dicuntur Pater et Filius duo esse principia, si principium sumatur ut formaliter denominatur a relatione posse talem propositionem sustineri non minus quam dum duo esse relata pronuntiantur.

Tandem esto nihil prorsus obtineant a pervicaci animo praemissa haec rationum firmamenta; non magis erroris incusandus est auctor, quam Durandus et Scotus, quorum prior censet spirationem activam distingui realiter a paternitate in Patre, et a filiatione in Filio; posterior vero, Spiritum sanctum fore alterum a Filio, licet ab eo non procederet; quia generari, inquit, et spirari realiter distinguuntur: quae tamen nusquam asseruerit Robertus. At de his jam satis, sed non plus aequo.

Nisi forte ovis dicat, non sui sed creaturarum; sed eadem ratione Spiritus sanctus principium est de principio; quod si ratio habet, usu caret. Vera haec Pullina phrasis, cujus is esto sensus. Filium in divinis esse principium ad intra de principio sui, non autem principium creaturarum et ad extra de principio sui; alioquin Spiritus sanctus eo pariter sensu principium esset de principio, quia principium est etiam creaturarum et ad extra de principio sui ad intra. Tamen Spiritum sanctum dici principium de principio, contra usum esse monet Robertus noster.

Egregius est hac de re commentarius alterius Roberti, scilicet Miledunensis, nostri quidem synchroni, sed etiam superstitis. Quem anno millesimo centesimo sexagesimo tertio, sed jam provectoris aetatis, ad episcopatum Herefordiensem in Anglia sua assumptum fuisse scribit Robertus de monte in Appendice ad Sigebertum anno citato. Is auctor summam theologiae scripsit, subtilem quidem, et si quam agitat de Gratia medicinali quaestionem spectes, optatissimam, hoc praesertim saeculo; sed non ita eruditione varia refertam, ut isthaec quam paucis ante annis Pullis elaboraverat. Codicem illius nondum excusum, cursim nacti sumus ex bibliotheca Victorina, postquam haec scholia jam confeceramus; sed rati profuturam nostris ad Pullum observationibus auctoris sibi coetanei doctrinam, illius pauca desumpsimus, ut sequens cap. praesenti negotio subserviens.

An debeat dici, Spiritus sanctus est principium de principio?

(Ex Roberto de Mileduno.) « De hac igitur trium personarum distinctione diligentius disserendum est, et illa de ea proponenda sunt, quae fides Catholica tenet, sancta Ecclesia celebrat, Patrum auctoritas confirmat. Nos enim non eam doctrinam distinctionis trium personarum hic promittimus, quae agnoscatur ut in futuro cognoscenda est; sed illam quae et fides melius dicatur, et quae verae fidei firmitate roboretur. Alia namque illa cognitio est, quae fidei primum est; et alia illa quae fidei cognitio est. Illa enim de ipsa Trinitate sine creatoris et absque fide habetur; haec cum creaturis in praesenti et cum fide habetur. Pater itaque, ut Scriptura ait, *principium est non de principio*; Filius vero *principium de principio*. **297** Quod autem Spiritus sanctus sit principium de principio, vel non de principio, aut de principiis, Scriptura non loquitur. Hoc tamen non tacet, quia unum et idem est principium cum Patre et Filio. Verum si hoc est esse *principium de principio*, a Patre esse et idem principium cum Patre esse, quomodo negabimus Spiritum sanctum esse principium de principio, eo quod ipse a Patre habet esse, sitque idem cum Patre principium? Nec hoc idcirco negare possumus, quia Scripturam hoc asserere non invenimus: non enim omnia negat quae non asserit. In his tamen quae ad Trinitatis spectant distinctionem, nihil est

A nostrum dicere nisi quod dictum invenimus, vel jam dicto probare possumus. Unde in his illa maxime esse cernimus, quae, licet causa sit ex quo dicenda esse videri possint, tacenda tamen sunt, quia usus dicti eorum non invenitur. Hoc ergo etsi causam habeat ex quo dici posse videatur, dici non debet, quia usum dicti non habet. Possumus tamen dicere Spiritum sanctum principium de principio non esse, id est Filium non esse. Haec vox namque, *principium de principio*, personam Filii designat; sicut ista, *principium non de principio*, personam Patris. Idem enim est principium de principio esse, et esse a Patre per generationem, quod soli Filio convenit. Sicut ergo usus dicti non invenitur, ut dicatur Spiritus sanctus principium de principio; sic et causa dicendi, ne dicatur omnino, resistit, eo quod non a solo Patre habet esse ut Filius. » Haec ad nostri cancellarii mentem Robertus de Mileduno.

B *Sin autem aliter et aliter (ut credibilis fortasse videtur) Filius est ex Patre, Spiritus ex utraque, etc.* Posset dici his verbis Pullum eam adumbrare sententiam quam postea tenuit Scotus ut probet secundam potius quam tertiam Trinitatis personam Filium appellari. Sed ea difficultate hic praetermissa, id unum monemus nihil infausti colligi debere toto hoc Pulli opere, ex hac quam solito frequentius inserit dubitandi particula *fortasse*, qua certe familiariter utitur in rebus etiam quas certissime fideque divina credit, ut praeter citatum hujus cap. locum, videre est cap. nono ii partis, col. 2, lin. 53, *fortasse cupiam videatur anima in corporibus fieri*. Cap. 52 sextae partis, pag. 211, col. 1, lin. 2: *Sed fortasse, imo certe, charitas id efficit ut peccata ad poenam aeternam non sint, etc.*, cap. 1, vii part.: *Num quae venialiter admittuntur, ea fortasse, non etiam alia, post mortem veniam consequuntur*, et in pluribus aliis locis. Idque passim usitatum est a theologis disputationis solum gratia; quod vel semel noluisse sufficiat.

CAPUT X.

Si autem anima humanae machinae regina, etc. Ex phrasi genioque auctoris probabiliter conjicimus hic tacite pungi Aristotelem, ob ea quae cap. 7 libri De motu animalium scribit his verbis: « Animal ita constitutum esse judicare debemus, ut civitatem legibus bene instructam et temperatam. In hac enim postquam administrationis ratio semel instituta est, nihil oportet absentem principem rebus singulis quae geruntur interesse; imo vero quisque officio fungitur suo, ut mandatum est; et aliud post aliud ex consuetudine administratur et instruitur. In animalibus autem hoc ipsum per naturam efficitur, quod singula quaeque membra ita constituentur ut ad munera sua exsequenda probe affecta sint. Quocirca opus non est in uno quoque membro animam inesse, sed cum in certo principio consistat, reliqua membra, quod illi adjungantur, vivunt atque officia obeant sua. » Quae plurimum favent illi commento veterum quorundam philosophorum, contra quod mox Pullus insurgit.

298 *An dicatur aliquam in toto particulam habere animam immobilem?* Quidam enim animam velut excubatricem in specula, posuerunt in vertice, ut Xenocrates; alii in cerebro, ut Hippocrates; Herophilus in cerebri concavo, seu circa cerebri fundamentum, ut Tertullianus adnotat; Strato et Erastriatus in membranis. Ea potissimum ratione ducti quod in solo capite, tanquam in arce excubent sensus interni externique, qui rerum agendarum ab anima, velut internuntii sint et apparitores. Philo Judaeus libro qui inscribitur *Quod deterius potiori insidietur*, eam affixit cordi, Stoicos secutus. Parmenides et Epicurus in toto pectore; quidni etiam sub omento, cui ne macesceret, tam anxie timebat iste? Crediderim etiam quosdam alios eam locasse

in ore, quos lepide Robertus noster admonet; serio caveant religionis ergo ne cum spūto eam excutiant. Qui plura volet, properet ad nostros fontes, Tertullianum, lib. De anima, cap. 15; Lactant., De opificio cap. 16; Nyssen., De opif. hom., c. 12; Ciceron. in Tuscul., etc. Cæterum excusanda toto hoc cap. et quibusdam aliis hujus operis, indoles auctoris, qui nonnunquam obscuritati plus æquo indulget.

CAPUT XI.

Sicut præscit, ita prævult quæ facturus est. Quibusdam facessivere negotium hæc verba, opinantibus hinc potissimum præter alia colligi, Deum malos etiam prædestinare ad pœnam. Sed nihil hic ab Augustino diversum, qui pluribus in locis, iis præsertim quos senex edidit, geminæ prædestinationis dogma constanter docuit. Et ex eo sanctus Remigius et Ecclesia Lugdunensis, lib. De 3 epistolis; Lupus Servatus, lib. De 3 qq. suo tempore controversis (quarum secunda est de gemina prædestinatione) et Ferrariensis alter collectaneo suo, De 3 qq.; ubi, varia sanctorum placita, præsertim Augustini, Hieronymi, Gregorii, Fulgentii, Isidori et Bedæ Venerabilis, in hanc rem conegessit. Concilium item Lingon., c. 3, et Valentinum, c. 4: *Fidenter fatemur prædestinationem electorum ad vitam, et prædestinationem impiorum ad mortem. In electione tamen salvandorum, misericordiam Dei præcedere meritum bonum. In damnatione autem periturorum, malum meritum præcedere justum Dei judicium.* Quibus omnibus adijunge Ratramnum Corbiensem monachum duobus illis libris, quos jussu regis Caroli Calvi de prædestinatione composuit.

Cæterum hæc Pulli doctrina sensu et pene verbis cohæret cum ea regula quæ tertia est inter illas septem de prædestinatione, quas per Remigium tradidit Ecclesia Lugdunensis.

Profecto sicut piis cælum, et impiis infernum destinavit; ita e converso fecisset, nisi quia cui vult miseretur, et quem vult indurat. Spectabilis sententia et certe notatu digna ab iis omnibus qui veritati simul et Augustino litantes, prædestinationem bonorum asserunt ante prævisa merita. Nec aliud hic docere potuit quam sui sæculi fidem catholicus Doctor et in Augustini doctrina perpetuus; quam ita religiose tenendam putavit ejus æqualis et indigena Robertus Miledunensis, ut neget contrarium dogma citra suspicionem hæreseos posse defendi, quæ tamen paulo durius dicta.

Illud autem Apostoli (Rom. ix, 18) quod profert Auctor: *Cui vult miseretur, et quem vult indurat,* sic intelligi debet ad mentem Augustini, epist. 105: *Merito namque peccati universa massa damnata est, nec obdurat impartiendo malitiam, sed non imperitendo misericordiam.* Et lib. 1 ad Simplicianum, q. 2: *Ergo cui vult miseretur, et quem vult indurat, ita sententiæ superiori posse congruere, ut obduratio Dei, sit nolle misereri, ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterius; sed tantum quo sit melior, non erogetur.*

299 CAPUT XII.

Quod si Patri Filium mori placuit, etc. Hanc objectionem quam fuisse prosequitur auctor, iisdem prope modum verbis proponit diluitque Magister, lib. 1 Sent., dist. 48. § C. Nec hic solum consona Pulli et Magistri doctrina, etiam verbo tenus, sed pluribus insuper aliis hujus operis locis, ut nonnunquam ad textus marginem insinuavimus, asteriscis utrinque adhibitis. Id luculenter apparet, cap. 14 seq., ubi videas insignem hunc locum: *Habet enim semper utrumque; verum gerenda quædam producit ab una, quædam ab altera; alia autem, ut dictum est, ab utraque, iisdem fere verbis exstare apud Lombardum iv, dist. 46 sub finem; ex qui-*

bus crediderim (post plures alios) non Pullo Magistrum, sed Magistro Pullum præluxisse.

CAPUT XIV.

Nam fortasse queant viventium merita in aliquo perditorum laxare supplicia, si tamen (ut quidam opinand. perhibent) id anteacta vita meruerit.

Ad hos præsertim, Augustinum scilicet et Damascenum alludere videtur; quorum primus Enchiridii c. 110, et in respons. ad 2 Dulciti quæstionem, ita censuisse visus est auctori. *Quibus autem prosint (orationes fideium) aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio; aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.* Et paulo ante: *Eis hæc prosunt qui cum viverent, ut hæc sibi postea prodesse possent, meruerunt.* Alter vero in sermone quodam pro defunctis (et habetur etiam in Vitis Patrum, ut scribit D. Thomas in supplem., q. 71, a 5) refert damnatum quemdam testacum fuisse Macario, quod nonnunquam ipse sui que socii in inferno, ejus precibus juvarentur. Non tamen indubitatae auctoritatis est hic sermo, Damasceni nomine inscriptus. Hujus iterum opinionis videtur fuisse August. Enchiridii, c. 112: *Pœnas, inquit, damnatorum certis temporum intervallis existiment (sic hæc eis placet) aliquatenus mitigari: etiam sic quippe intelligi potest manere in illis ira Dei, hoc est ipsa damnatio. Hoc enim vocatur ira Dei, non divini animi perturbatio: ut in ira sua, hoc est manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus.* Cui concinit poeta Christianus Prudentius in hymno quinto τῶν καθήμενῶν ad incensum cerei paschalis, in quo docet modicum quietis indultum damnatis ea nocte qua Christus ab inferis victor ascendit.

Sunt et spiritibus saepe nocentibus

Pa narum celebres sub styge seriæ.

Illæ nocte sacer qua rediit Deus,

Stagnis ad superos ex Acheronticis

Non sicut, etc.

Marcent supplicii Tartara nitibus

Exsultatque sui carceris otio

Umbrarum populus, liber ab ignibus,

Nec fervent solito fulmina sulphure.

Mirum quam anceps olim et varia fuerit veterum theologorum schola hæc de re, ut videre est apud D. Thomam in supplemento iii partis, q. 71, a. 5, qui contra omnes eorum sententias insurgit. Ejus et aliorum apud ipsum placitis describendis, ideo supersedemus, quod passim exstent apud theologos. Legesis ep. Petri Dam. ad Domin. c. 5, qui plus æquo videtur aliis credidisse Ad calcem lib. 11 Isidori De ecclesiast. officiis, postrema duo capita videntur nobis a quodam feriato scriptore supposita, in quorum altero novam auctor ille de refrigerio damnatorum sententiam assuit his verbis: *Valent et damnatis suffragia per modum diminutionis, quanto enim plures salvantur per meritum Ecclesiæ, tanto pauciores damnabuntur, et ita minor erit pœna per subtractionem consortii illorum.* Quæ forsanc excogitavit, alludens ad hunc locum auctoris lib. De tripl. Hab. apud Augustinum. « Cruciat inpios et peccatores visio hominum damnatorum et dæmonum, et super omnia, ipsius diaboli » Et ad Greg., 300 Hom. 40, in Evangel. : *Ut peccatores amplius in supplicio puniantur, de illorum et am pœna torquentur, quos inutiliter amaverunt.* Cæterum prædicta duo capita supposititia diximus, quia in illis sit mentio de opere operato et opere operantis, quod Isidori sæculo inauditum. Deinde quia non reperiuntur in Elencho capitum lib. vi Isidori; etiam in codice in quo exstant illa duo capita, licet reliqua sedulo prænotentur.

Id est neminem perire, non utique in se, sed, ut dictum est, in suis. Anxie satis inquit hoc capite Pullus sensum hujus Paulinæ sententiæ (I Ti-

moth. 11, c. 4) : *Qui vult omnes homines salvos fieri, etc.* Mirumque cur non meminerit hodierni illius commentarii qui tam acriter exercet studia partium; quod scilicet Deus innata propriaque voluntate, quantum in se est, velit salutem omnium indifferenter hominum, nemine excepto, licet ex prævisa malorum finali nequitia eos solos efficaciter salvare disponat, qui revera perseverabunt in charitate: quæ, inquam, communis expositio sibi commoda fuisset. Quærit enim an deceat sanctos et fideles Christianos (quibus optanda est omnium hominum salus) divinæ dissentire voluntati quæ non vult, in se, omnes indiscriminatim salvari. Et respondet ideo dissentire, quod malorum exitus eos lateat; imo non dissentire omnimode, cum Deus velit ut sic ab ipso dissentiamus. *Nam si eorum, inquit, exitus non lateret, divino dissentire iudicio non de- ceret; nec omnimode dissentimus, cum ipse velit ut sic dissentiamus, qui vult omnes homines salvos fieri et neminem perire, non in se (quia quæcunque voluit fecit) sed in sanctis, quos ita facit velle.* A qua difficultate et responsione quæ Paulini textus sensum litteralem minus præ se ferre videtur, se liberasset, facilique negotio sanctorum voluntatem, salutem omnium indifferenter hominum optantium, divinæ conciliasset, si probasset communem et hodiernam, de qua supra, expositionem, dicendo Deum velle etiam, quantum in se est, salutem omnium hominum; proinde sanctos ab eo sic volente nullatenus dissentire. Sed quidquid fit de illo commentario, illis adhæsit expositionibus quas Augustino peculiariter arrisisse certo novit.

Plures autem huic loco adhibuit Augustinus, ut ipse fatetur, lib. De corrept. et grat. c. 14, ubi duas recenset: Primam, quod ex omni genere hominum aliqui salventur; ita ut fiat distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, ut docet D. Thomas 1 part., q. 49, a. 6 ad 1. Quem etiam explicandi modum insigniter tradit in Enchirid., cap. 105. Et patres ex Africa in Sardiniam deportati, in epist. sua synodica. Auctor lib. De vocatione gentium, lib. 1, c. 12; Fulgentius De Incarn. et grat., c. 51; Greg., in I Regum lib. v, et omnes infra citandi pro 2 explicandi modo.

Alterum modum quem peculiariter urget Pullus, docet August. seq. cap. 15: *Potest etiam sic intelligi quod omnes homines Deus vult salvos fieri, quoniam nos facit velle: sicut misit Spiritum Filii sui clamantem: Abba, Pater, id est, nos clamare facientem, et lib. xxii De civit. Dei, cap. primo: Secundum hanc voluntatem quam Deus operatur in hominibus, etiam velle dicitur quod ipse non vult; sed suos id volentes facit; sicut dicitur cognovisse, quod ut cognosceretur, facit a quibus ignorabatur. Secundum hanc ergo voluntatem qua Deum velle dicimus quod alios efficit velle a quibus nesciuntur futura, multa vult, nec facit.* Et cap. seq. statim inchoato (quo Pullum collimasse, opinamur). *Multa, inquit, volunt fieri sancti ejus, ab illo inspirata sancta voluntate, nec facit; sicut orant pro quibusdam pie sancteque, et quod orant, non facit.* Sic etiam ex eodem Augustino Remigius archiepiscopus cum suo clero Lugdunensi l. De trib. ep. c. 11: *Vel certe ita intelligitur qui vult omnes homines salvos fieri, quia hoc sanctos suos per Spiritum velle facit, id est velle eis inspirat ut omnes homines, sicut seipsos, salvos fieri optent.* Simile quid habet Lupus Servatus, quæst. De lib. arb., sub finem.

Tertium explicandi modum omnes **301** citati proferunt, scilicet Acta Ecclesiæ Lugdunensis, Lupus Moguntinus, et alii. Quem sic explicat ex eodem Augustino Prudentius episcopus Tricassinus, lib. De prædestinat. contra Scotum Erigenam cap. 2, seu ipsemet Augustinus Enchiridii, cap. 105: *Qui omnes homines vult salvos fieri; tanquam diceretur nullum hominem fieri salvum, nisi quem salvum fieri ipse voluerit; non quod nullus sit hominum, nisi quem salvum fieri velit; sed quod nullus fiat nisi quem ve-*

lit. Et ideo sit rogandus ut velit, quia necesse est fieri, si voluerit, etc. Quod egregie confirmat idem Augustinus, lib. iv contra Julianum, cap. 8; De prædestinat. sanctorum, c. 8, et epist. 107. Prosp., epist. ad Rufinum, et respons. 8. ad capit. Gallorum, etc.

In quibus tribus modis, ut monet Ecclesia Lugdunensis, cap. 15, lib. De 3 epist. « nulla absurditas, nulla repugnantia fidei invenitur; quia sive omnes homines quos Deus vult salvos fieri, omnia genera hominum accipiantur; sive omnes homines salvos fieri, Deum velle ita intelligatur, quia omnes qui salvantur non nisi ejus voluntate salvantur: Sive eo modo dictum credatur, omnes homines Deum velle salvos fieri quia in sanctis suis ipse hoc vult, qui eis talem voluntatem inspirat, ut omnes homines velint salvos fieri sicut seipsos; in his, inquam, omnibus, et vera omnino et salubris intelligentia est. » Hæc autem omnia pro rei dignitate et in gratiam Pulli (cui veritas hæc cordi fuit) dicta sunt; nihil temere ex nostro sensu, qui certe tenuissimus est, assertum volentes.

Piis impiorum, corporis ad tumultum; animæ ad infernum, prophetico spiritu sapius patefacta est ruina. De priori, unus inter alios legendus Gregorius, lib. iv. Dialog., cap. 51-54, quibus totidem profert in hanc rem exempla.

De posteriori ruina, præter eundem Greg., ibidem, legendus Severus Sulpitius in Vita D. Martini; Greg. Turon., Hist. Franc. lib. viii, cap. 5, Vincentius Bellovacens., lib. xxv Speculi, cap. 85; Matth. Paris., Hist. Anglicanæ, anno 1072; Petrus Damiani, epist. 5, c. 15 et 24; Baronius anno 507, 716 et 1054, quibus prolixius citandis prudens supersedeo.

CAPUT XV.

Quidquid fit in tempore, ante tempus vivebat in ipsius cognitione. Insignis locus et mire favens sententiæ quorundam Patrum qui ad sapientiam, adeoque divinum Verbum revocant ideas: de quibus præclare Tertullianus advers. Praxeam., cap. 5 et seq.; Origenes ad 1 Joann.; auctor libri De Incarnat. inter notha Augustini lib. ii, cap. 8. Sed omnium uberius ipse August. pluribus in locis ut vi De Trinit., c. 40, tract. 1 in Joan., lib. lxxxiii, qq. 46; xii, De civit., c. 20; lib. v De Genes. ad litt. c. 15-15, et maxime tract. in psal. lrv, quem spectavit Pullus. Sensu et pene verbis huic expositioni cohærent ea quæ habet Petrus Abælardus, lib. 1 Introd., c. 17, aliquanto post medium.

Liquet ipsum nihil posse nisi quod veritas habet providentiæ; sed nihil providit nisi quod contingit; nihil igitur potest nisi quod fit, imo nihil potest nisi quod vult et facit, etc. Hæc aliaque complura sibi objicit Robertus noster ex æmuli sui et coætanei Abælardi doctrina, quæ fere de verbo ad verbum transcripsisse videtur ex lib. iii Introductionis ejus ad theolog., cap. 5, pag. 1117, etc., quæque hic ex industria refutat. Sic autem Abælard., pag. citata: *Quantum igitur aestimo, cum id tantum Deus facere possit, quod eum facere convenit, nec eum facere convenit, quod facere prætermittit, profecto id solum eum facere posse arbitror, quod quandoque fiat. Licet hæc nostra opinio paucos aut nullos habeat assentatores, et plurimum dictis sanctorum et aliquantulum a ratione dissentire videatur. Cujus frontem, hominis, alioqui sibi notissimi, per partes et ad singula ferme verba quæ momentum aliquod invehunt, retundit Pullus, ad aras amicus. Ea **302** solum hic notabimus quæ præcipua videbuntur, et litis decisiva.*

Quod quidem secundum id quod tunc providentia se haberet, bonum et rationabile esset; verum secundum id quod nunc est, malum et irrationabile est.

Hoc verissimum effatum, ex quo litis momentum pendet, Abælardum non fugit, sed hocce paravit

effugium. Sic enim pag. 1114, circa medium: *Sed fortassis, inquit, quod (551) justum est aliud bonum, sed rationabile id quod modo facit, ita bonum esset, atque æquum bonum, si illud faceret, hoc dimitteret. Contra quod sic perperam jaculum intorquet. Atqui si illud æque bonum esset quod dimisit facere, quando istud elegit; nulla ratio profecto fuit cur illud dimitteret, atque istud eligeret. Sed sibi rursus objicit rationem Pulli, licet aliis conceptam verbis. Fuit autem, inquit, quia cum non utrumque fieri oporteret, et æque hoc vel illud fieri bonum esset, quodcumque eorum fieret, rationabiliter factum est. Cui rationi lucem pluribus affundit Pullus; quæ lector in textu videat lectu dignissima, taliaque quæ palinodiam Nannetensi forte persuaserint.*

Quæ enim gratia, quæve justitia, dum vel disponit, vel dispositum efficit, cum neutra ex parte quidquam mutare possit? Id non latuit Abælardum: sic enim pag. 1116: Alioquin nequaquam de iis quæ fiunt, grates ei referendæ essent, cum ea quæ dimittere non potest, necessitate magis quadam propriæ naturæ compulsus, quam gratuita voluntate ad hæc faciendâ inductus, agat. Quod tamen solitis eludit argutiis, eoque modo quem nunc Pullus proponit.

Sed dices; agendum tibi gratias est, quia licet aliud non possit, at quod potest non invitus facit. Hæc, inquam, ipsa Abælardi responsio, pag. 1121, lin. v: Quod autem novissime opponebatur, nullas scilicet grates Deo referendas esse pro eis quæ facit, cum ea nequaquam dimittere possit, et quadam necessitate id potius agat quam voluntate; omnino frivolus est. Hic enim quædam naturæ vel bonitatis ejus necessitas ab ejus voluntate non est separata; nec coactio dicenda est, qua etiam nolens id facere cogatur, nam, etc.

Aut igitur hominum nulla culpa est; aut si qua est, in Conditorum refundenda est. Hoc sibi quidem argumentum opposuit adversarius, sed non solvit. Sic enim alteram partem fulsit imprudens, pag. 1115: Si enim hic damnandus omnino salvari non possit, nec ea facere per quæ a Deo salvaretur, utique arguendus non esset, nec reus constituendus, quod ea non faceret quæ facere non posset. Sed censet causam in Deum refundendam. Cum utrumque, inquit, non nisi per Deum contingere queat. Contra quem fusius in textu Robertus.

Potest ergo parvulus ille et in innocentia perseverare, et vitam æternam possidere, velit nolit Deus. Quæ consequuntur ex iis quæ immediate attulerat. Hæc sunt absurda quæ manant ex Abælardi doctrina, jejune nimis de divina omnipotentia sentientis. Cum enim pag. 1115, objecisset sibi: Quis enim nesciat hunc hominem qui damnandus est, posse salvari; aut hunc hominem qui bonus est posse meliorem fieri quam unquam futurus sit. Sic respondet, pag. 1119: Cum dicimus Deum illum posse salvare qui minime salvandus est, ad ipsam divinitatis naturam possibilitatem reducimus, ut videlicet naturæ Dei non repugnet quin eum salvet; quod omnino falsissimum est. Superius enim concedit eum quidem posse salvari a Deo, sed solum ad facilitatem humanæ naturæ, possibilitatem reducit. Et pag. 1120, sic ait: Quamvis idem sit aliquem salvari a Deo, et Deum salvare eum; mirandum non est, si cum hoc possibile sit, illud nequaquam possibile esse concedatur. Quo certe commentario, seu potius commento, nihil absurdus; ut illinc ea Pullus eruat quibus miserum explodit lancinatque Abælardum.

Si autem, ut dictum est, nec præscientia nec præscitæ valent alio deflecti, Deus nec aliter quam Incarnatione, etc. Alterum hoc est offendiculum in doctrina Abælardi, et scopulus in 303 quem im-

pegit, pag. 1121: Quibusdam tamen videtur nonnulla ipsum facere posse alio modo quam faciat; sed eum tamen semper eligere eum modum faciendi qui convenientior sit; quod etiam penitus a ratione dissidet. Contra quem egregie suo more, Pullus. Hunc etiam errorem notavit Hugo Victorinus lib. 1 De sacrament. p. 1, c. 22, forte etiam digitum intendens in ipsum Abælardum, sibi pariter æqualem. Sed Hugonis ratiocinationi istud addendum censemus: Non solum meliora posse Deum, sed id etiam quod simpliciter melius non est, pro innata scilicet libertate, qua quidquid velit exsequatur: quod dum eligit, quodcumque sit tandem, malum esse non possit; imo ea ratione quod Deo sic placeat, majori bono sæpius anteponendum videatur, ut Catholica fides, certa que ratio persuadent. Patrum auctoritates illud assatim probaturas, aliis relinquimus.

Exhibiturum sibi pro duodecim apostolis, duodecim legiones angelorum. Hoc efficax argumentum ab auctoritate sacra petatum, misere torquet Abælardus pag. 1116 et seq.: Conditionaliter magis quam absolute idem Domini dictum accipiendum est; non quod videlicet rogare poterat vel impetrare, sed quod impetraret si rogaret, cum scilicet ejus oratio nullatenus cassa fieri posset, etc. Hæc sophista Brito: sed parum æquo in veritatem animo, cum nihil certe tam possibile sit, quam quod ipsa veritas eventurum, si sibi lubeat, pollicetur. Conditionalis enim propositio rei alicujus faciendæ, qualis est illa Christi Domini, possibilitatem objecti sui non facit, sed supponit, solamque rei futuritionem, ut loquuntur, designat, modo conditio talis apponatur.

Pro hujus disputationis coronide, legendum quod in hanc rem elaboravit ex professo Petrus Damiani; sed quia paulo longius excurrit, nec jam quæsitu liber difficilis, lectorem remittimus ad opusculi xxxvi, cap. 1.

Cæterum Abælardo plurima de se jactanti ambitioso vanitatis eloquio, id donandum nolumus, quod juvenis olim extulerat, sed maturescente, dum vergeret in senium, sapientia, gemebundus correxit; scilicet se unicum aut primum hujus insanæ opinionis (quam excussimus) patronum. Certe cæcipienti adhuc in palestræ pulvere, cernere non licuit alios se anteriores simili farina conspersos, quibus veritatis radium affudere præter alios, Hieronym., Augustinus, Petrus Damiani, etc. Quos inter, Hieronymus commemorat Diodorum cum Chrysippo contententem, in dialog. primo contra Pelag. Hoc etiam virus ore sacrilego sparsit Plotinus enumerat. v, lib. v, c. 12 et enumerat. vi, l. viii, c. 21.

At tandem Abælardus ex Dionysiano factus monachus Cluniacensis, logices pertæsus argutias, vileque rationis mancipium exosus; ubi primum se fidei radius liberaliter ostendit, conceptam animo pœnitenti apologiam, eruditorum omnium votis facturis satis, edidit, obstetricante cura pioque studio Venerabilis Cluniacensium abbatis. In qua sic divinæ omnipotentiae, sic veritati, sic ordini suo de Ecclesia et litteris meritissimo, sic tandem suæ salutis famæque consuluit. Deum ea solummodo posse facere credo quæ ipsum facere convenit, et quod multa facere potest quæ nunquam facit.

CAPUT XVI.

Ut juxta auctoritatem, omnia Deo sint præsentia, non actu existendi, verum perspicacitate noscendi. Notavimus in margine textus, Augustinum, qui pro more videtur auctori præluxisse in hac sententia, cujus contrariam acriter propugnant Thomistæ, jurantes in verba Magistri 1 p, q. 14, a. 13, in corp. quibus Pullus, centum ad minus anterior annis, lepide insultat

Verum ubi præsens ipsum, ordinante Deo, jam est, vel præterit; Deum nego hoc in præsentem ad actum perducere posse quidquam eorum quæ ad idem præsens non perinnerint. Tacito **304**, nomine perstringit Petrum Damiani, qui toto opusculo xxxvi contrarium a riter tuetur, ibique tam uberem in omnes agnoscit divine omnipotentis manum, ut asserat Deam corruptam virginem posse iterum suscitare, non juxta meritum plenitudinem solum, sed et quoad etiam carnis integritatem; parumque abest quin Hieronymo succenseat secus docenti, celeberrima hæc sententia (prout eam expressit Petrus Damiani). *Audacter loquer, inquit Hieronymus, cum omnia possit Deus, suscitare virginem non potest post ruinam. Valet quidem liberare a pœna, sed non valet corrumpere corruptam.* Hæc ad Eustochium Hieronymus. Alii tamen aliter legunt. In eum autem sic

A levat stomachum Petrus, ibi. *Uæ fateor nunquam potuit mihi placere sententia; non enim a quo dicitur, sed quid dicatur, attendo, etc.* Nec ævo Pulli sapientiam adhuc fuisse controversiam, præter alia, patet ex Roberto de Mileduno in Summa ms. qui speciali titulo querit. *Quomodo intelligendum quod dicit Hieronymus, cum omnia possit Deus, virginem post lapsum suscitare non potest.* Ubi, sed tacitis nominibus, alludere videtur ad celebrem illam disputationem quam de hac re habuerunt Petrus Damiani, et Desiderius abbas Cassinensis. Aliter tamen Hieronymum explicat Desiderius, aliter Pullus. Ille negat Deum posse suscitare virginem post lapsum, quia non vult; ampla Petro disputandi seges. Iste vero pressius inhaerens menti Hieronymi, ideo negat quod impossibile sit ut id quod factum est factum non sit.

AD LIBRUM SECUNDUM.

CAPUT PRIMUM.

Animæ vero omnes primis illis similes. Hæc Pulli opinio, Lestia videbatur regula iis omnibus qui quoad æqualitatem vel inæqualitatem animarum, veritatem pro studio tantum partium tuentur. Celeberrimo enim conflictu pugnatum inter theologorum apices, non omnes ab origine sint æquales animæ. Verum iis omnibus missis quæ studiose collegeramus, utrique problematis parti facturi satis; sed tantum auctoritati Parisiensis academice consultum volentes, censem de sola specifica similitudine Pullum esse locutum. Sic enim Parisienses in quodam articulo, cujus meminit Durandus ii, dist. 32, q. 5: *Si quis dicit omnes animas ab origine esse æquales errat; quoniam alias anima Christi non esset perfectior quam anima Judæ.* Quo fulmine ab arce veritatis vibrato, damnandos eos censeremus, qui eam censuram flocci faciunt, uti non semel legimus.

Vel certe omnia creavit simul, quia informem corporum materiam, et Adæ animam, omnemque in cælo angelicam naturam in creatione conjunxit. Hujus videtur opinionis meminisse, quæ dudum explosa est, sed olim problematice disputata, animam scilicet Adami angelicæ creationi cœvam fuisse. Aneps ea de re fuerat Augustinus, ut liquet ex c. 24 et 25 lib. vii De Genes. ad litteram et lib. xii De civit., 25. Dubitanti pariter adhæsere Hugo Victorinus, Petrus Comestor seu auctor Historiæ scholasticæ, et magister hic, qui scrupulosam asserit esse quæstionem. Paulo liberius indulgit suo sensui Philastrius qui in hæresi 49 notam hæreseos inurit iis qui dicunt creationem animæ protoplasti non præcessisse formationem corporis ejus. Sed jure notatur ab Augustino, lib. De hæresib., quod multa recensuerit inter hæreses, quæ tamen genuinam sapiunt doctrinam. Et inter ea temere falsoque suspecta, Sixtus Senens., lib. v Biblioth., adnot. 27, commemorat eam opinionem de spiraculo vitæ, quod animam rationalem nec esse, nec adumbrare, voluit Philastrius. Quod attinet ad auctorem, communem propugnat sentent. cap. 9 sequenti.

305 CAPUT II.

Angelum mox cum cælo et in cælo condidit. Scimus celeberrimos auctores et quidem antiquitate et numero longe potiores, contrariæ sententiæ calculum dedisse. Verum auctor Augustino deditissimus, dubitanti quidem lib. imperfecto De Genesi, c. 3, et utrinque disputanti; at libro xxii contra Faustum, c. 10, et serm. 251, et lib. ii De civit., c. 19 in eam, quam tuetur, partem propendenti, constanter adhæsit. Secutus etiam Epiphanius, hæresi 65; Basilium Seleuciensis., orat., 1; Junianum Africanum, lib. ii, c. 2. Decretalem autem

B Innocentii III et synodi Lateranensis, nec quidquam nocere, nec ulli opinantium parti determinate certeque favere, forsitan alias probabimus.

Stat ergo firmamentum, non tamen stantibus stellis, ut sit habitatio idonea sanctis. Qui curiosa sectantur ambitioso magis novitatis supercilio, quam studio conquærendæ penitus veritatis in schedulis antiquorum, hic succensent auctori, qui (si cælum, quod vocant empyreum, excipias) unicum aut alterum tantum admisisse videtur. Sed operosam illam cælestium orbium seriem numeramque (quos ad ii usque, solo fere consensu lxxvi schola recepit) nullus, quem legerim, veterum Patrum amplexus est; quin potius ex illis quidam, erroris incusant eos, qui supra binarium, ulteriorem numerum comminiscuntur. Inter quos sic Theodoretus, q. ii in Genesim: *Qui non credit secundum cælum esse, rectam semitam transgreditur: qui vero plures nominare conatur, adhaeret fabulis, postposita divini Spiritus doctrina.* Nam Moses duos tantum cælos nominat, alterum factum ante lucem, alterum factum post lucem, ex natura aquarum. Nec secius Chrysostomus tum in psal. cxlviii, tum homil. 4 in Genes. ante medium; eosque sic cælos multiplicantes, ait divinarum litterarum auctoritati repugnare. Sic Gregor. Nyssen., lib. i contra Eunomium.; Ambros., lib. ii Hexam., c. 2; Damascen., lib. ii De fide, c. 6. Quibus adjungimus Severianum Gabalitanum, cujus opera quædam exstant tom. VII operum Chrysost., edit. Anglicanæ; quorum placitis securissimus adhæsit Pullus, sed sensu satis perplexo; quem evolveremus, nisi philosophica hæc essent, et ab instituto nostro fere aliena.

Unum est tamen, cui supersedere ingratum esset, qui scilicet fieri possit secundum allatum auctoris textum, ut, stante firmamento, moveantur sidera? Missis superfluis omnibus planeque curiosis, quæ tamen calamum alias tenuerunt, verisimilius arbitrator, dum isthæc sibi Pullus objiceret, quorundam opinionem spectasse, qui licet unicum cælum nobis conspicuum admitterent, ratione tamen diversorum motuum quos errantium stellarum persuadet tumultuaria series, quosdam orbis (quos deferentes vocant) superadderent, in quibus volverentur astra; ita ut unicum illud cælum, quoddam esset systema orbium mutuis amplexibus in se invicem insertorum. Cujus opinionis vestigium reperies apud Basilium lib. iii Hexamer. et Ambros., lib. ii, c. 2. Sed adhuc supposita tali sententia et aspectabilis illius cæli immobilitate, dicendum esset hos orbis sic colligatos, et stellas eis infixas, a quibusdam intelligentiis debere moveri; vel in Platonis opinionem concedendum, qui planetas moveri credidit eo motu quem circumgyrationis dicunt, quo videlicet secundum seipsos vertuntur in gyrum.

Qui motus Aristoteli non placuit libro II De cœlo, A
textu 48.

Familiarius ad mentem auctoris, qui plurimum coluit Augustinum, potest responderi, alluisse ad insignem locum I. II De Genes. ad litter., c. 10, in quo asserit Augustinus hanc controversiam suo tempore viguisse, et ex fratribus quosdam ab ipso sciscitatos esse quid ea de re sentiret ipse? « De motu cœli, inquit, nonnulli fratres questionem movent, utrum stet, an moveatur? Quia si **306** movetur, inquit, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera quæ in illo fixa creduntur ab oriente usque in occidentem circumveant, septentrionibus breviores gyros juxta ordinem peragentibus, ut cœlum, si est alius nobis occultus cardo, ex alio vertice, sicut sphaera; si autem nullus alius cardo est, velut discus rotari videatur. » Et paucis interjectis sic respondet: « Hoc sane noverint, nec nomen firmamenti cogere ut stare cœlum putemus: firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut propter intransgressibilem terrarum superiorum et inferiorum aquarum, vocatum intelligere licet. Nec si veritas stare cœlum persuaserit, impediri nos circuitu siderum, ne hoc intelligere possimus. Et ab ipsis quippe qui hoc curiosissime et otiosissime quæsierunt, inventum est, *etiam cœlo non moto si sola sidera verterentur, fieri potuisse omnia quæ in ipsis siderum conversionibus animadversa atque comprehensa sunt.* » Hæc Augustinus, et ex eo Robertus, qui, præter hoc cœlum, aliud iusuper, quod sit sedes beatorum, agnovit, ut patet tam ex hoc capite, tam ex superiori; et ex eo maxime quod dicat angelum in cœlo et cum cœlo conditum; cujus tamen creationem antecessisse scribit formationem rerum omnium visibilium, et proinde firmamenti, quod postera tantum luce creatum est.

CAPUT V.

Ut juxta aliquem auctorum, eum qui Creatorem noscat, in creaturis nil lateat. Is est Gregorius papa (prope cujus sacratissimum caput quod in hocce D. Petri Vivi Senonensis cœnobio ab octingentis annis summa religione, fideque certissima servatur et colitur, ista scribimus præsentis anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo primo) qui lib. II *Dialogorum*, cap. 35, tum ex allatis verbis, tum ex aliis ibidem, docet beatum Benedictum adhuc mortalem, beatifico lumine perfusum fuisse, et ad intuitivam Dei visionem elevatum. Quod autem huic amicæ veritati subscripserit Pullus, nec aliter intellexerit Gregorii verba, quam de beatifica Dei cognitione, ex eo certissime colligitur, quod illis utatur, ut eam suadeat opinionem quam hic expendit, angelos scilicet statim a conditu suo Deum clare et intuitive cognovisse. Hanc enim esse statum quæstionis sic ostendit: *Veritas autem hoc loco maxime intelligenda videtur cognitio veritatis illius quæ de se dicit: « Ego sum via, veritas, et vita. » Nam sicut hæc pars mundi inferior, credentibus cognoscitur deputata; ita illa superior (quam vocant cœlum) videntibus potius videtur ascribenda.* Quibus posterioribus veris, cognitionem illam angelorum de qua disputat, opponit nostræ quæ sit per fidem seu per speculum in ænigmate. Et statim subjungit: *Spiritus ergo rationalis et ab onere carnis liber, et a sorde sceleris, utpote bene conditus, et ad intuendum Conditorem destinatus, ut quid ex quo existit, cernere Deum non debuit? Aut si mox novit, nonne et inferiora novisse oportuit; ut juxta aliquem auctorum, eum qui Creatorem noscat, in creaturis nil lateat?*

Locus autem Gregorii sancto Benedicto eam intuitivam Dei cognitionem tribuentis, is est citato loco. « Fixum tene, Petre, quod loquor, quia animæ videnti Creatorem angusta est omnis creatura; quamlibet enim parum de luce Creatoris

aspexerit, breve ei fit omne quod creatum est, quia ipsa luce visionis, intimæ mentis laxatur sinus; tantumque expanditur in Deo, ut superior existat mundo. Fit vero ipsa videntis anima etiam super semetipsam: cumque in Dei lumine rapitur super se, in interioribus ampliatur; et dum se conspicit exaltata, comprehendit quam breve sit quod comprehendere humiliata non poterat, etc. Quod autem mundus collectus ante ejus oculos dicitur, non cœlum et terra contracta est, sed videntis animus dilatatus, **307** qui in Deo raptus videre sine difficultate potuit, omne quod infra Deum est. »

Ex quibus apparet nullatenus dubitasse Pullum (propter D. Greg. auctoritatem) hoc beatifico lumine collustratum Benedicti animum, ad intuitivam Creatoris notitiam assurrexisse, cum allata sanctissimi doctoris verba ad eundem plane sensum retulerit. Quod vel eatenus admittamur, hincque veritati gratulandum credamus, quod nulla ordinis suæ etia, nullo habitus præjudicio, liber ab omni monastica religione scriptor, nec alias indole sua sponte facilis, solo veri ductu, in eam sententiam inclinarit; ut jam merito debeat inter alios celeberrimos hujus sententiæ propugnatores ascribi. Quos inter recensemus Bernard. in serm. super illud: *Audiam quid loquatur in me Dominus.* Rupertum Tuitiens., lib. XII De glor. Filii hominis; Bonavent., lib. De luminaribus Ecclesiæ, serm. 20; Dionys. Cartus., serm. De B. Benedicto; Benedictum Hæstenum ad citatum Greg. locum, in suis disquisit. monasticis; Thomam a Jesu Carmelitam, lib. VI De contempl. divina; Maximilan. Sandæum in theologia varia libro III., comment. 40, exercit. 2; Vallisoletanos item, et Patres collegii S. Vincentii Salmaticens. qui celebri sacramento (ut quidam referunt) jurant in hæc Gregorii verba.

Quævis adjungere non pigebit (quandoquidem qui S. Benedicto dotem hanc concessam negant, pererumque velint aliis etiam negatam) omnes eos Patres qui non perfunctorie asserunt quosdam ex antiquis hæc Dei *ἐπιφάνεια* et germano aspectu potitos fuisse, ut de Mose et Elia; Hier., lib. I De Trinit., c. 5, et lib. VI, c. 2, De Mose; Augustin., De Genes. ad litt., c. 27 et epist. 112; Basilium, hom. 1, Hexam. et Ambros. homilia item prima: *Non in visione, neque in somniis, sed ore ad os Deo latus; neque in specie, neque per ænigmata, sed clara atque perspicua divinæ præsentis cognitione dignatus.*

Christus cœlos etiam conscendens, quosdam illorum latuit, etc., scilicet angelorum. Paucis hæc ætate Pulli sententia placebit; sed veteri theologiæ Patrum deditissimus, eorum vestigiis pressius adhæsit. Siquidem antiquissimus ex illis Dionys., lib. VII cœlest. Hierarch. quosdam angelorum inducit: *Ad ipsum Jesu aspectum hæsitantes, divinæque ejus pro nobis suscepti operis scientiam dicentes; Jesumque ipsum eos per se docentem, ac primum eis suam in homines benignitatem aperientem.* Sic etiam Maximus Scholiastes ad prædictum cap. 6 Dionysii; Justinus in dialogo cum Triph.; Hieronym. ad c. LXIII. Isaie et præcipue Ambros., lib. IV De iniciand., c. 7.

Id etiam præter alios docuere (sed forte plus æquo) Anastasius Sinaita, in primo anagogicarum Contemplat., ad Hexam., tom I Biblioth. PP., et Theodoretus, ad psal. XIII. Quibus adjungi possent ii omnes, maxime Græci, qui testantur angelos Filium Dei nondum vidisse, nisi dum hominem induit; rati divinitatem ne ab ipsis quidem videri posse. Ita Athanas. sub finem lib. ultimi contra Arianos; Chrysost. hom. II prioris ad Timoth. ad cap. III: *Angelos nobiscum videre capisse Filium Dei, cum antea non viderent.* Theodoretus, in dial. primo qui *ἀτρεπτος* dicitur; Gelas. Cysicen., in præfatione libri De actis Nicænæ synodi, edit. Græco Lat. anni 1599: *Neque ab angelis conspici poterat in d.*

vinitatis substantia, nisi esse incarnatus. Quæ tamen hæc explicanda forent, nisi hæc in parte dissentiret ab iis Robertus.

Nam quos apud inferna simul cum impiis, calore credimus simul et frigore, etc., peracto iudicio, mox, licet incorporeos, corporeis tamen panis plectendos. Phrasis hæc iterum recentioribus invisæ; ex quo præsertim D. Thomas (qui scholæ lubricum fecit) I p., q. 64, a. 4 ad 3 docuit oppositum, scilicet non minus demones quam animas damnatorum, jam ultricibus flammis macerari. Patribus tamen tum Græcis tum Latinis dogma Pullinum arrisit; sed brevitatis gratia sufficiat **308** ad eos digitum intendisse.

Ex Græcis: Origenes, hom. 8 in Exodum, c. 6; lib. De principiis, et l. v in epist. ad Romanos; Nemes., lib. De natura hominis, c. 4; Theodoretus, lib. v contra hæres., c. 9; Justin., in utraque Apolog.; Damascen., lib. et cap. extremis De fide; Tatianus, orat. contra Græcos (Parisiis impress. 1618); Isidor. de Pelusio, l. II, ep. 90; Didymus, tract. in Manich., tom. IV Bib. PP. eandem cum Pullo sententiam habent, nondum demones gehennalibus flammis in inferno mancipatos.

Ex Latinis: Minutius Felix in Octavio; Lactantius, lib. postrem. Inst., c. 26; Ambros. in c. XII Lucæ; Hieronym. ad c. XXV Isaia; Augustin., epist. 49; lib. De nat. boni contra Manich., c. 55; lib. De civit. sub finem, et pluribus in lib. XXI; Greg., IV Dialog., c. 29 et IV Moral., c. 10; Fulgentius, c. 8 De Trinit., Chrysolog. serm. 52, et auctoris æqualis Bernardus serm. De obitu sancti Malachia, ubi definitam quidem in demones ait, sed nondum promulgatam sententiam. Favetque Scriptura II Petri II, ut ait August. Citato loco De natura boni, etc. Imo nec ullum in sacris paginis, aut in conciliis exstat vestigium quod huic sententiæ possit officere. Licet enim synodus Florent. Pulli ætate posterior, id de damnatis animabus definierit, si-
C luit tamen de demonibus; ut proinde a suorum partibus defecerit hæc in re Cajetanus ad caput II Petri II.

Illi non prius sortiti sunt esse, quam male esse; esse ex auctore, male aliunde. Verba caute legenda, sed pura labis; quorum sensum Augustino debet, c. 25, lib. II De Genes. ad litteram (quem locum verbatim transcripsit, c. 48 sextæ partis, cui tamen non adhæret, ut hinc conjicias hanc non esse stabilem mentem auctoris), ubi sic præit Augustinus loquens de diabolo: *Ille autem continuo impius, consequenter et mente cæcus, non ex eo quod accepit, cecidit, sed ex eo quod acciperet, si subdi-
D voluisset Deo, etc.* Et sub finem c. 49 ejusd. libri: *Non sine causa putavi dici posse diabolum ab ipso Creatore, hoc est ab ipso vel temporis vel suæ conditionis initio cecidisse, nec aliquando in veritate stetit.* Sensus igitur verborum Pulli est, statim ab initio sui conditus, seu post primum instans, refugos angelos cecidisse: quæ ipsa est sententia D. Thomæ a. 6, q. 65, de qua sic loquitur: *Probabilior et sanctorum dictis magis consonans est, quod statim post primum instans suæ creationis diabolus peccaverit.* Quod instans ad minus requirit Pullus hoc capite, qui angelos omnes fidem accepisse dicit in sua creatione, et cum ea potuisse mereri. Ex quo duo colligimus in ejus sententia, conditum scilicet in gratia (sine qua non est meritum) et moram in ea.

Fatemur tamen ex allatis auctoris verbis, quibus non suo sensui sed aliorum indulget, eam suaderi opinionem, cujus meminit Magister, II, dist. 5, § E, et quam D. Thomas, a. 5 citatæ, q. 63 reprobatur et ferit hoc anathemate: « Quidam posuerunt quod statim demones in primo instanti suæ creationis, mali fuerunt, non quidem per naturam, sed per peccatum propriæ voluntatis; quia ex quo est fac-

us diabolus, justitiam recusavit. Cui sententiæ, ut Augustinus dicit II De civit. Dei (cap. 13) quisquis acquiescit, non cum illis hæreticis sapit, id est Manichæis, qui dicunt quod diabolus habet naturam mali. Sed quia hæc opinio auctoritati Scripturæ contradicit, dicitur enim, etc., ideo a magistris hæc opinio tanquam erronea rationabiliter reprobata est. » Hæc D. Thomas.

CAPUT VI.

Si ergo diabolum, ut verius est, malum dicis, quomodo substantiam ejus aut naturam bonam asseris? Et paucis interjectis: Jam nec substantia ejus bona, nec Dei creatura. Ne forte ad hunc scopulum offendant incauti, facem præferet e littore, probatissimæ doctrinæ et solidioris theologiæ vir, multis a me titulis commendandus, **309** sed sua satis se luce signans. Ipse est Joannes De Launoy, Parisiensis theologus, qui scriptis ad me litteris eruditionis variæ plenæ, quod ægre suspicabar in auctore offendiolum, sponte repressit. Cujus verba, ne sim ingratus, et in lectorem parum æquus, hic debent exscribi. Sic igitur ille: « Theologorum schola nunc in eam concessit opinionem, ut existimet in demonibus integram mansisse substantiam, nec eos ulla privatos esse dote quæ ad naturam pertineat. Sed opinionem certis Ecclesiæ dogmatibus non accenset. Non enim quævis in scholasticis institutionibus talitas est ejusmodi, quæ in Christianæ fidei jacturam redundet. Et vero ante quadringentos annos fuisse qui huic opinioni contrarium impune senserint, Guillelmus Antissiodorensis innuit lib. II Summæ, tract. 26, ubi de malis angelis quæstionem agit. *Dictum est, inquit cap. 5, quod peccatum corrumpit bona naturalia, etc.,* quæ pro jure opinantis refellit postmodum, sed nullam erroris notam inurit.

« Præterea hujus quæstionis momentum etiam pendet ex ea opinione quæ nullum inter substantiam creatam et illius facultates discrimen constituit. Hoc docet Joannes Scotus seu Erigena, qui Carolo Calvo rege vixit in Gallia, id est multo antequam Robertus Pullus nasceretur. Scoti verba sunt hæc lib. De prædest., c. 8: *Longe namque remotum est, et in profundæ intelligentiæ secreto sinu repositum, quid distet inter liberam hominis voluntatem quæ cæ natura est, et liberum ejus arbitrium quod procul dubio donum Creatoris esse manifestum est.* Et post alia: *Hominem sic fecit, essentiam profecto, voluntatem, scientiam: quæ tria unum sunt. Non enim aliud est rationali vitæ, esse et velle; nec aliud velle et scire; sed esse ejus, voluntas sciens; et voluntas ejus, essentia sciens; et scientia ejus, volens essentia est.* Hæc igitur tria unum sunt et una natura; tota deinde anima natura, voluntas est. Hanc sententiam quæ a substantia creata facultatem non distinguit, post Roberti Pulli ætatem amplexi sunt Nominales, secta philosophorum nobilissima. Quare si natura et illius facultates una sunt eademque res, et Pullus id senserit per peccatum corruptam esse demonum naturam, non tam inconsequenter affirmaret. Liberum autem arbitrium ad diligendum Deum, primi peccati granditate perdidimus, ut August. tradit epist. 107. Arausicana quoque II synodus totum hominem, id est secundum corpus et animam factum, per assensionem Adæ, corruptioni obnoxium, infirmatum, quin etiam amissum liberum hominis arbitrium, decrevit. Ista quidem loca varie a variis intelliguntur auctoribus, sed illa intelligentium varietas Pullum includet, et immunem ab errore theologico conservabit. » Hæc Joannes de Launoy.

Nec ita invisam Augustino phrasim Pullinam video, quin etiam usurpet illam, non uno in loco, asserens demonis naturam, ut primum peccavit, ejus mala voluntate perversam. Quod certe docet apertius initio cap. 16, lib. XI de Genesi: *Quomodo ergo dejecerit superbia diabolus, ut naturam suam*

bonam prava voluntate sua perverteret, Scriptura non dicit; ante tamen factum fuisse, et ex hoc eum homini invidisse, ratio manifesta declarat. Et lib. XII De civit., c. 5: *Neque hoc ob aliud dicitur vitium, nisi quia corrumpit in eis naturæ bonum.* Et infra: *Nam quid eis naturis nocendo faciunt, nisi adimunt integritatem, pulchritudinem, salutem, virtutem, et quidquid boni naturæ per vitium detrahi, sive minui consuevit?*

Quid tamen hac in re citra scrupulum omnem tenendum sit, docet idem Augustin. l. I contra Julian., c. 8: *Si quærat qualis sit angelus, vel homo malæ voluntatis, rectissime respondetur, malus: magis arripens qualitatis nomen ex voluntate mala, quam ex natura bona; quoniam natura est ipsa substantia et bonitatis et malitiæ capax.* 310 *Bonitatis capax est participatione boni a quo facta est; malitiam vero capit, non participatione mali, sed privatione boni; id est, non immiscetur naturæ quæ aliquid malum est, quia nulla natura in quantum natura est, malum est.* Vide etiam Enchiridii cap. 14, quod nominatim intendit hoc cap. Pullus, eo loci quo laudat Augustinum.

Eruditionis gratia unum addemus; scilicet Philastrium, cap. 59, cujusdam opinionis meminisse, quæ asserit demones post peccatum naturam suam et substantiam quodammodo mutasse. Quam recentiores quidam Græci amplexi sunt, palamque docuerunt in synodo Florentina. Concil. Labb. t. XIII, col 29: *Ὅτι ὁ διάβολος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἐκπεσόντες ἐκ τῆς ὁμοιοῦτος τοῦ Θεοῦ, παρὰ μικρὸν ἔλαβον σάρκα, καὶ οἱ ὄντες ἀλλῶς μερικῶς ὑλικώθησαν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τὰ ὑλικά σώματα τρέχουσι, καὶ ἀναπαύονται ἐν τῆς σώμασιν, ὡς τὸ λέγειν, « Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, κύριε, ἐπιτρέψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέλην. Καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς καὶ ὄρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρηνοῦ. » Διὰ τοῦτο καὶ ἐν σώμασιν ἀνθρωπίνους ὀρέγονται κατοικεῖν. Ἀναπαύονται γὰρ ἐν αὐτοῖς. Ἴδου ὡς ἐκ μέρους σαρκινοὶ εἰσι καὶ μέλλουσι κολάζεσθαι, καὶ τὴν ὕλην, ἣν ἔλαβον, μέλλουσι κατακτεῖν ἐν πυρὶ αἰώνιῳ.* Id est. *Diabolus et qui cum ipso exciderunt gloria Dei, carnem prope nunc acceperunt; et qui materiæ erant expertes, ex parte materiales facti sunt. Nam idcirco et ad materialia currunt corpora, et in corporibus acquiescunt, cujusmodi erat ille qui dixit: Si ejicis nos, Domine, permittite intrare in gregem porcorum. Et permisit ipsis; et irruit grex in præcipitium (Matth. VIII, 30). Ac propterea et in humanis corporibus habitare cupiunt. In ipsis enim requiescunt. Ecce quomodo ex parte carnales sunt, et supplicio sunt afficiendi, et materia quam acceperunt in igne concremabitur in æternum.*

CAPUT VII.

Ut jam per se subsistat exanime, quod prius ipsam continebat in corpore. Semen animari atque vivere (quod jam ingratum omnibus fere) quidam veteres inter philosophos, nec infimæ notæ, docuerunt. Ut Plato in Timæo; Galenus in lib. de Marasm., c. 5; Themistius, I De anima, c. 21. Et inter Recentiores, Theoph. Zimara, lib. II De anima, textu 45; Peramatus in lib. De semine; Valesius, lib. II Controvers. cap. 9, etc.

CAPUT VIII.

Nisi quia auctoritate teste. Familiarem sibi Augustinum et Bedam indicat, quorum primus, tract. 2 in Joan., alter vero ad eundem Evangelii locum, qui non ex sanguinibus, interpretantur: *Maris et feminæ.* Augustinus: *Ex sanguinibus enim homines nascuntur, maris et feminæ.*

Non pauca capitis hujus desumpsisse videtur auctor ex libro Quæstionum Veteris et Novi Testamenti, secutus sui sæculi fidem, in quo plerique putarunt genuinum eum esse partum Augustini.

CAPUT IX.

Lethea potione animas ad oblivionem priorum ine-

briari. Notissima hæc poetarum commenta, quorum meminit Virgilius VI Æneid.; Lucanus, lib. VIII; Ovid. I Tristium, elegia 7. Hincque natum illud Hieronymi *λήθης πεδίον* oblivionis campus, scilicet a Lethe fluvio Africam alluente circa Syrticum extremum cornu, ubi sita Berenice. *λήθης* autem oblivionem significat, a quo forsitan prodiit fabula.

CAPUT X.

Anima et caro unus est homo; contentu quidem naturarum, non partium. Brevitati potius quam philosophiæ consultum volentes, plura tacemus quibus dissentientem a communi philosophorum placito Robertum 311 Pullum, modernis conciliare, forte non ingratum foret. Certe non aliam in homine, ultimate completo, compositionem veram agnoscere videtur quam personalem. Cujus opinionis nullum apud recentiores vestigium reperire potuimus, præter ea quæ profert in hanc rem Dominicus a Soto in sua logica ad prædicamentum substantiæ, quæstione prima. Negare tamen non videntur hi auctores, si bene intelligantur, realem aliquam et substantialem unionem corporis et animæ cum in Christo Domino, tum in cæteris hominibus; sed tantum ex eis sic junctis, tertiam aliquam exurgere substantiam, quæ nec sit corpus nec spiritus, sed aliquid utriusque. Ideoque dicunt carnem et animam convenire quidem ut naturas quæ mutuam ad invicem ordinem habeant, non ut partes quæ commisceantur ut ex eis tertium quid generetur: sicque unionem quidem admittere, sed confusionem excludere videntur. Plura suppeditabit in hanc rem (sed paulo liberius) Petrus Pictaviensis noster sub finem IV partis seu distinctionis Sententiarum; Robertus etiam de Mileduno tractatu suo De incarnatione, cujus operis, ut nondum editi, quædam selegimus huic expendendæ difficultati necessaria, quæ lectorem nescire nolumus, cum sæculo duodecimo ea fuerit inter scholasticos celeberrima quæstio: sic ergo ille:

Anima ergo Petri et dum in corpore fuit, persona fuit, etc., corpore recedens, persona eadem remansit quæ ipsa in corpore fuit. Verum dum in corpore fuit, persona Petri ex anima et carne constare dicebatur, et quoddam compositum ex anima et carne, quod esse desiit quando a corpore migravit, nec tamen aliquid quod fuit; esse desiit, quia compositio illa non fuit partium, sed unio quædam naturarum diversarum. Quo factum est quod anima Petri et corpus una persona fuerunt, non tamen una substantia. Et ideo quia persona Petri nulla substantia fuit ex anima et carne Petri composita; nihil persona, quæ Petrus fuit, esse desiit quando compositum ex anima et carne Petri esse desiit. Sicut enim in Deo plures personæ una substantia sunt; sic et in homine plures substantiæ una persona esse possunt et sunt. Per quod etiam docetur quod Deus et homo una persona esse potuerunt. Hæc Miledunens. ms.

Quibus verbis eam etiam docet, quam et Pullus, sententiam, scilicet et totam rationem personæ esse penes animam, etiam separatam; uti probat titulo ad id speciali. Quibus consentiunt illius ætatis nobiliss. scriptores, Petrus Abælardus in expositione Symboli apostolorum, pag. 575 circa medium: « Si ergo in singulis hominibus duæ sunt naturæ, corporea scilicet atque incorporea, sed una tantum persona; sic et in Christo duæ sunt naturæ, divina scilicet atque humana, sed una solummodo persona. Persona quippe quasi per se una dicitur, hoc est, substantia quælibet rationalis, ita per se ab aliis rebus disjuncta, ut ipsa substantiam cum aliqua re non constituat. Quandiu ergo anima humana in corpore est, persona dici non potest, quia carni conjuncta, unam hominis personam, atque unam rationalem substantiam cum ea constituit. » Petrus Lombardus III, dist. 5, § ultimo, Petrus alter Pictaviens. ejus discipulus supra citatus, de quo forsitan alias.

Hugo Victorinus, tract. 1 : Summæ sent., c. 15 : *Est namque anima persona, sicut angelus.* Legatur etiam ejusdem auctoris Apologia pro Verbo incarnato, contra eos qui dicunt Christum ut hominem non esse aliud. Et Petrus Abelardus citato loco, et pag. 383 et 428.

CAPUT XIV.

Affirmat fortasse quidpiam a tramite devians auctoritatis. Ad quem alludat, nesumus. Hujus erroris notatum esse Platonem a D. Thoma II contra Gentes, c. 84, certum est. Verum 312 Bessarion, l. II contra calumniatores Platonis, cap. 7, iniustam illi tenere notam eluit; eumque docuisse contrarium in Timæo, nec alibi desipuisse fatetur.

CAPUT XVI.

Nascentibus tantum illis, qui modo præstant, filiis lucis, etc. Et quidam imitatione digni autumant. Quos potissimum innuere velit, Gregoriam arbitramur lib. IV Moral., c. 23 (perperam apud D. Thomam hic, cap. 36), et Anselmum, lib. I Cur Deus homo, c. 18. Citat pro eadem sententia Gillebertum quemdam Hugo Victorinus, tract. Summæ sent., c. 12 : *Nisi homo peccasset, nullus damnandorum nasceretur; sed quia peccavit, simul damnandi cum salvandis nascuntur. Salvandi, loco eorum qui tunc nascerentur; damnandi, nullorum loco, sed ad exercitium et coronam bonorum.* A cujus sensu non videtur Hugo dissentire. Legatur August. XIV De civit., c. 10. Et ad uberiores capituli hujus intelligentiam legi possunt auctor quæstionum ad Antiochum inter opera Athanasii; Isidor., lib. I Sent., c. 12; Moses Barcephæ parte prima libri De paradiso; Guillel. Parisiens. in I p. secund. partis De universo, c. 18. Iterum Augustinus, XXII, De civit., c. 1, et Eucherii, c. 29; Anselmus, lib. citato c. 16 et 17, etc.

CAPUT XVII.

Mater vero sicut tanta fecunditate accorata, etc. Locas corruptus, ut præter alia, defectus constructionis litteralis ostendit. Existimamus loco particule *sicut* legendum esse, *Sion*, ut sit sensus genuinus, pleneque litteræ constructio. Hæc enim verba referenda sunt ad illam sanctam Sion, de qua supra, Ecclesiam scilicet, cui peccatum Adæ protulisse, vel ex eo probat, quod Christo Jesu et ejus matre cælestibus his luminaribus, velut sole et luna irradietur: quorum tamen aspecta non beanda foret, si non peccasset Adamus. Eo enim non peccante, censet Robertus cum saniori Patrum et theologorum sententia, cælestem medicum non fuisse venturum.

CAPUT XXV.

Constat ab ira plasma:oris profluxisse. Permissive; in quantum permisit tales in pudendis enormes metus a natura per peccatum corrupta, profluxisse.

Vitia coalescere. Non moralia, sed naturalia.

CAPUT XXVIII.

Hujus captis contextus in quo sunt difficultates vel ipsi Augustino insolubiles (ut ipse fatetur lib. I De morib. Ecclesiæ, c. 22 et ep. 29 ad Hieronym.) prudentem et attentum requirit lectorem, ne præceps offendant; aut quædam patet assertive dici ab auctore, quæ certum est ab eo mere tantum objici, jureque tandem refutari. Hoc in gratiam rudiorum tantum prenotato, sententiam Pulli de traductione peccati originalis paucis aperimus, eamque (quod nostri muneris est) conciliamus cum veteri theologia et nostrate.

Illius igitur opinionis videtur esse Pullus, quam passim omnes tribuunt ejus æquali, Magistro II, dist. 51, qui quædam in semine prolifico morbidam qualitatem agnoscit, ex cujus contagione vitioque anima maculetur, sibi que labem originis inurat.

Caro ipsa, inquit, quæ concipitur, in vitiosa concupiscentia polluitur et corrumpitur: ex cujus contactu, anima, cum infunditur, maculam trahit, qua polluitur et fit rea, id est vitium concupiscentiæ, quod est originale peccatum. Cujus sententiæ suadelam uterque desumpsisse videtur ex alio principio, apud auctores illius ætatis, ipsisque etiam, satis peculiari; nihil scilicet extrinsecum in veritatem humanæ 313 naturæ transire, sed quidquid naturaliter est in humanis corporibus, materialiter in Adam præexistisse, quod ab eo via seminali decisum, auctum sit in semetipso et multiplicatum, nullo penitus extrinseco in se transeunte; eo fere modo quo formatam Evam ex Adami costa fuisse sine ulla penitus externæ rei compositione, scribit idem Magister II, dist. 18. Quam sententiam tuetur ille libro citato, dist. 30, § N. Noster vero pluribus eam docet, c. 17 postremæ partis. Qua stante doctrina, non difficile fuerit utrique, primigeniæ labis propagationem ostendere: scilicet ex corrupto protoplasti semine, cætera ab eodem decisa, et ad nos usque materialiter transfusa, pariter esse corrupta; sicque vitiatas corporibus ipsa parentali macula, eorum lue animas tandem infici, non secus ac pretiosus corrumpitur liquor in vase prius fœdato.

Paucis admodum arridet, hac ætate, talis sententia; et quod mireris, erroris a quibusdam notata est, fultis auctoritate Anselmi (qui paucis annis auctorem anteverit) libro De conspectu V. g. n., cap., 7, ubi contrariæ partis sic se prodit defensor: *Etsi ex vitiosa concupiscentia semine geretur infans; non tamen magis est in semine culpa, quam est in sputo vel in sanguine, si quis mala voluntate expuit, aut de sanguine suo aliquid emittit: non enim sputum aut sanguis, sed mala voluntas culpatur.* Hæc Anselmus. Pro cujus defensione non mediocriter excaudit in Pulum et ejus sequaces, scriptor quidam anonymus studiosus Anselmi, qui vixisse videtur non procul ab ætate Bernardi et Pulli, ut patet ex ejus, quæ exstat, lucubratiuncula inter opera Anselmi; in qua asserit suo tempore existisse qui docerent in ipso semine quemdam esse fomitem peccati et corruptionem humanæ naturæ, indeque contrahiævum originis. Contra quos acriter invehit in gratiam Anselmi.

Verum pace scriptoris hujus dictum sit, et cæterorum etiam, a nostro dissidentium; sicut Augustino Pullus, pro more, non Anselmo; et sat erit vindicandæ ejus doctrinæ, præcuntem sibi pluribus in locis ducem, digito monstrasse; maxime lib. II De nupt. et concup., c. 8: *Neque nunc agitur de natura seminis humani, sed de vitio: illa quippe habet auctorem Deum; ex isto autem trahitur originale peccatum. Nam si semen ipsum nullum habet vitium, quid est quod dictum est, etc.* Clarius, lib. VI, contra Julian., c. 7, circa med.: *Hoc vero vitium originis quod non est corpus, sed accidens, cum indulgentia sit remissum; in semine non potuisse residere, a quovis calidissimo dici non potest, cum auctoritate divina superetur, qua ipsa pars corporis ob hoc jussa est amputari ut hæc vitium purgaretur: quod nisi esset in semine, ad parvulos cuius circumcissione illa corporis auferendam est, nullatenus perveniret.* Et lib. III De peccat. meritis et remiss., c. 9: *Fideles infidelitatem in posteros trajiciunt, quod non est jam illorum per Spiritum regeneratorum, sed, quo in carne generati sunt, mortalis seminis vitium.* Legantur etiam cap. 22, 23 et 24, lib. I. De nupt., et c. 4, lib. V, contra Julianum, ad quod certe collimasse noster videtur: *Ut ergo anima et caro pariter utrumque puniatur, nisi quod nascitur renascendo emendetur profecto aut utrumque vitiatum ex homine trahitur; aut alterum in altero tanquam in vase vitiato corrumpitur, etc.* Nec aliter auctor comment. in Epist. ad Roman. inter opera Ambrosii, ad cap. 7, prout etiam citatur a Lanfranco ibi, et apud Mag. II, dist. 51, § D.

Cui sententiæ pariter subscribere Guibertus abbas, A lib. 1 contra Judæos, c. 5, et opuscul. de Virg., c. 7 ante med., Petrus Pictaviensis, dist. 2, c. 19: *Inest quidam alius defectus humanæ naturæ post peccatum; scilicet quædam sæditas, quædam lubes proveniens ex ferventi coitu parentum; quæ causa originalis peccati, et etiam originale peccatum. Scilicet causaliter, non formaliter, ut postea probat. Innocentius III in exposit. psalmi L. Ex seminibus sædatis et corruptis concipitur corpus corruptum pariter et sædatum; cui anima tandem infusa corrumpitur et sædatur, non ab integritate 314 vel munditia quam habuit, sed ab ea quam haberet, si non uniretur sædato corpori et corrupto; quoniam et creando infunditur, et infundendo creatur. Nec aliter Albertus Magnus, II, dist. 30, a. 1, etc., et dist. 31, a. 2, ubi pluribus huic opinioni suffragatur, quam suo tempore fuisse communem, asserit, aliique non pauci. Eam disertis verbis docuerat etiam nostri synchronus Hugo Victorinus lib. 1 De sacram., part. VII, c. 24, 25, 28, 31, 33 et ultimo.*

Tandem ex recentioribus etiam comitem adjungimus Pullo, spectabilis doctrinæ celeberrimum virum Guillel. Estium, qui redivivo liberioris theologiæ splendore, Pullinæ doctrinæ gratissimam lucem affundit commentariis suis ad dist. 30, 31 et 32, lib. II Sent. Quid porro de hac primigeniæ labis traduce, sentiamus ipsi, hic referre non nostra incumbit.

CAPUT XXXI.

Ne iterum in lubrico nutet lectoris animus in hoc cap. juverit adnotare duobus hic modis Pullum accepisse peccatum originis; scilicet *causaliter*, ut inquit, et *formaliter*; seu ut in Adam prius exstitit, ipsumque postea, licet non idem numero, in omnes homines pertransiit. Deinde ut inest unicuique proprium, et internum. Quod postremum, ipsam esse dicit concupiscentiam, ut paulo post videbimus. In priori significatione locuti videntur Patres concilii Arausicani II, c. 2 verbis ex Augustino desumptis, lib. IV contra 2 epist. Pelag., c. 4, et Trident., sess. 5, can. 3. In posteriori vero loquitur Augustinus pluribus in locis mox citandis. In quibus licet agnoscat ipsam Adæ transgressionem, causam fuisse peccati originalis, ipsam tamen concupiscentiam maculam esse originalem, non ambigit. Duplicem hanc peccati primordialis acceptionem usurpavit Hugo Victorinus ubi supra, c. 26. His ex industria notatis, si qui sint obices in textu auctoris, jam facile removendi.

Dum enim sic loquitur: *Sic infans forsitan peccator non ex eo quod adsit, sed quod in Adam præcessit, jure vocitatur*, id de parentali labe secundum priorem acceptionem dictum esse, nemo non videt. Quo sensu negat ipsam actualem Adæ transgressionem ita nascentibus obrepere, ut eis actu inhæreat, cum falsum sit nævum illum sic traductitium esse ut sit quid actuale quod omnibus sit commune; sitque certum aliunde, peccatum ipsum Adæ per pœnitentiam ejus fuisse sublatum. Ergo, ut scribit Pullus, *licet peccatum non habeat actu, habet tamen reatu.*

Aliud porro peccatum originale agnoscit, internum et ira radicitus singulis inhærens, ut per baptismum, inquit, excusari queat, tolli nequeat. Sed hic locus jam expendendus.

Talis utique culpa exquirenda est, quæ aut baptismum, aut pœnitentia excusari queat, tolli nequeat. Supposita Pulli sententia quod peccatum originale sit ipsa concupiscentia; nihil difficultatis in verbis allatis, quorum hic intellectus. Concupiscentia, penes quam primitivæ sordis ratio attenditur, secundum quid tollitur per baptismum; secundum quid vero remanet. Tollitur ab ea quidquid veram habet rationem peccati: *Quando*, inquit Estius, § 2, in dist. 52, lib. II. Sent., *dominium concupiscentiæ tollitur, ut jam voluntati non placeat, neque eam ad illicita desideria pertrahat.* Sic enim August., lib. I. De nupt. et concup., c. 26 et 27; lib. II. De peccat. meritis, c. 59, etc. Remanet vero fomes peccati; quem in renatis peccatum non esse, sed ad agonem relinqui pluribus locis scribit Augustinus ut lib. II. De peccat. merit., c. 4; I. II De Genes. contra Manich., c. 14; lib. I contra 2 epist. Pelag. c. 13 et 14; lib. II contra Julian., c. 3, 8, 9 et 10, et lib. I. De civit., c. 18, etc. Idque verbis expressis docet Trident. conc., sess. 5, can. 5.

Cum tamen parvuli originaliter dicuntur rei; concupiscentia, aut sola, aut maxime videtur incusanda. Quæ repetit c. sequenti. 315 Palam hic docet Robertus peccatum orig. internum et proprie sumpsum ipsam esse concupiscentiam. Quam sententiam Pulli sæculo fuisse communem, imo *fere omnium*, scribit Petrus Pictavinus Parisiensis cancellarius, loco mox citando.

Hujus opinionis fidelissimus propugnator fuit Augustinus, lib. I de peccat. merit., c. 9, 10 et 19; et lib. II, c. 4; lib. I, contra Jul., c. 3, 5, 9 et 10; et lib. V, c. 3; et lib. VI, c. 6, 7 et 8; lib. I. de Nupt., c. 25, 24 et 25, etc. Quem secuti sunt Hugo a S. Victore, parte VII De sacram., ut jam vidimus; Magister, II, dist. 30, § G. Præpositivus (quem in vetustis exaratum membranis asservamus in bibliotheca S. Germani a Pratis) in Summa sua, titul. De peccato originali, Petrus Pictaviensis, dist. 2, cap. 19: *Publicam*, inquit, *stratam sequentes, dicimus concupiscibilitatem, non ignorantiam, esse originale peccatum; et sæculo nostro Guillel. Estius, ad dist. 30, § 8, qui, discursu ab auctoritate Concilii Trident. petito, suam egregie sententiam probat.*

Hujus autem concupiscentiæ nomine non eam solum intelligit Pullus quæ nefasto libidinis pruritu Venerem ciet; eam enim tantum esse partem originalis concupiscentiæ monet Augustinus lib. VI contra Julian., c. 7; sed eam quæ vagatur circa ea omnia quæ male et inordinate ab homine expeti possunt, et quæ inclinant ad omne genus peccati, sive carnale illud sit, sive spirituale, secundum enumerationem Pauli ad Galatas V. Idque sufficienter colligitur ex hujus cap. contextu, in quo spectasse videtur August. lib. XIV De civit., c. 2, 3 et 4, et Enchirid., c. 43.

AD LIBRUM TERTIUM.

CAPUT III.

Sed dices, utique reus non est circumcisionis futuræ, sed prævaricationis antiquæ; et quoniam non accepit remedium, nec evadet cruciatum

Hic lapis offensionis in quem impegit Magister, IV, dist. 1, § ultimo, ea ratiocinatione, Bedæque testimonio perperam intellecto, convictus, ut assereret aut præveniendum circumcisionis octavum diem in infantibus desperatæ valetudinis, aut incircumcisos

morientes damnari. Cujus sententiam a schola Parisiensi rejectam, damnat hic etiam Pullus, et egregie Hugo monachus Victorinus, lib. I De sacram., part. XII, cap. 2.

CAPUT IX.

Ergo dum sanguis tibi infunditur de calice, memineris pro te sanguinem Christum fudisse. Illum spectasse locum videtur quem ex libro *sententiarum* Prospero laudat Gratianus De consecrat., dist. 2,

cap. : Cum frangitur : Cum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam Domini corporis in cruce immolatio, ejusque sanguinis de latere effusio designatur? Cui affine est Gregorianum illud homil. 22 in Evang. : Pro nobis iterum in hoc mysterio moritur; ejus quippe ibi corpus sumitur; ejus caro in populi salutem patitur, ejus sanguis non jam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur. V. eundem Greg., iv, Dialog., cap. 58.

His autem verbis, post citatos auctores, exprimit Pullus morem antiquum Ecclesiae, quo diaconus in matutina popularum synaxi, Dominicum sanguinem communicantibus propinabat e calice. Cujus ritus (quem potissimum habet Cyprianus) tam frequens apud auctores memoria, ut pluribus, quae dicenda forent, ultro supersedeamus. Unum in gratiam antiquitatis attemperemus, quod morem illum abunde commendat. Excerptum est ex historia ms. vitae S. Amatoris, episcopi Antissiodorensis, quam circa annum 590 scribebat Stephanus Africanus. In qua ad annum 380, vel circiter, sic refert : « Erat quidam Heraclius **316** nomine, ex civitate Eduense, excellentissimo germine progenitus; cujus uxor erat nomine Palladia, moribus ac genere viro aequiparans, nec non et opibus copiosis opulentior. Haec enim a culturis daemoniorum abscedens, verae se religionis fidei tradiderat, atque dogmatibus et religionis lavacro, viro suo in pristinis erroribus remanente [*al.* commorante]. Libuit autem post consummationem sacri baptismatis, in Antissiodorensis civitatem pergere, in cujus vicinitate patrimonium possidebat. Posita autem ea in suburbio, Paschalis dies advenit. Ipso autem Dominicae Resurrectionis, utpote neophyta, ad sanctam ecclesiam lampificiis ornamentis obsita processit. Ita enim diverso gemmarum splendore praefata Palladia perlucebat, ut nitorem solis obnubilaret, et lucem diei pretiosis ornamentis absconderet. Perfecto itaque sacrificio, dum eucharistiae libamine, sanguinis quoque Domini haustu confirmari voluisset, accessit ad B. Amatorem tunc diaconum, qui sanctissimum calicem in vitam aeternam populis porrigebat. Quam ille cernens pomposis cultibus exornatam, ita aggressus est : « De hoc calice sanguinis Jesu Christi Domini non gustabis, nisi a te onus ornamentis projeceris. Scelus enim hac nocte pollutionis exercuisti, et oportet te lugubri cultu indui, et profluvio lacrymarum nocturnum facinus abluere, et sic te sanctissimis epulis applicare. » Haec Stephanus. Obiter tamen adnotandum scelus illud et nocturnum facinus, quod sanctissimus diaconus objecit mulieri, solum fuisse nuptiarum opus et cum marito commercium; non enim aliter illud indicasset viro, apud quem sic conquesta est : *Nisi vestimenta simul cum cramentis deposuisses, et poenitentiam admissi nocturni suppliciter peregissem, nullatenus communicarem.*

Ceterum licet aetate Roberti passim negaretur populo calicis usus, ut innuit ipse postrema parte, cap. 5 : plures tamen ex allato loco colligi volunt, ejus etiam aetate morem contrarium in plerisque locis viguisse, laicos sub utraque specie communicandi; sicut suo tempore nondum universim extinctam communionem sub intincto pane, multas conqueritur, hancque consuetudinem insinuatam ab eo volunt hoc capite.

Certe si aequales ejus adire liceat, aut eo paucis anteriores, imo et supiores, id nullus ibi inficias. Siquidem Hugo toto cap. 6, tract. 5 *Summae sententiarum*, id innuere videtur, ut etiam colligitur ex c. 4, l. 11. De sacram., parte III ubi loquitur de monachis. In Regula clericorum Petri de Honestis (qui obiit anno 1119), lib. II, c. 22 De aegrotantibus et morientibus sic habetur : *Quod si languor magis magisque increverit, per presbyteros aqua benedicta aspersi, oleo sancto perungantur, et Christi corporis et sanguinis perceptione muniantur.* Sugerius noster Dionysianus abbas, loquens de Ludovico VI : *Cum autem, inquit, cunctis admirantibus, facta primum*

A peccatorum confessione, corpori et sanguini Jesu Christi communicasset. Hugo Rothomagus, episcopus et monachus Cluniacensis, in epist. ad Innocent. III papam, in qua eum instruit de morte Henrici I Angliae regis : *Sub ista, inquit, promissione, pro nostro officio, tertio cum et per triduum absolvimus. Crucem Domini adoravit; corpus et sanguinem Domini devote suscepit.* Legendus Ivo Carnotensis, epist. 28 et 65; Rupertus Tuitiensis, lib. II De officiis, c. 9; et Lanfrancus Angliae primas, lib. De corpore et sanguine Domini, c. 45, expensis verbis quae Berengarius produxerat in medium ex epist. Augustini ad Bonifacium, haec addit : *In sacramento tamen quod in hujus rei memoriam frequentat Ecclesia, caro Domini quotidie immolatur, dividitur, comeditur; et sanguis ejus e calice, fidelium ore potatur.* Similia profert epist. 33 ad Donnaldum, quam cum aliis illustravit D. Lucas Dacherius notis eruditione varia refertis; qui tamen ad haec verba, brevitati studens, haerere noluit. Luculentius adhuc hunc ritum commendat canon seu decretum concilii **317** Claramontani sub Urbano II et aetate Pulli, sed nondum praetextam exuti, sancitum his verbis : *Ne quis communicet de altari, nisi corpus separatim, et sanguinem similiter sumat nisi per necessitatem et cautelam.* Idque statutum a Patribus dicit Baronius (ad annum Christi 1095) in odium et condemnationem haeresis Berengarianae, quae sufficienter impleri figuram dicebat per unius Symboli sumptionem. Plura suppeditabimus ad cap. 5 postremae partis, ubi de communionem sub intincto pane.

Non aetate solum Roberti (quod unicum indicare volumus) sed etiam multos post annos, morem hunc perseverasse, ut communicandi laici utraque symbola sumerent, testis est omni exceptione major D. Thomas III p. q. 80, a. 12, per totum. Imo viguisse adhuc in quibusdam Ecclesiis anno 1557, perhibet qui tunc vivebat Paludanus IV *Sent.*, dist. II, q. 1, a. 1, conclusione 2. Ibi enim, praeter Graecorum synaxes, in quibusdam occidentalibus id fieri solitum citra privilegium omne, sic scribit : *Graeci communicant carni et sanguini; et in quibusdam Ecclesiis est consuetudo quod communicant sub utraque specie, nec est peccatum; quia, quando mos erat, crimen non erat : et ita caute in Ecclesiis sive monasteriis faciunt, quod nihil effundunt.* Verum ista non passim tunc temporis apud omnes obtinuisse; sed ab aliis etiam frequentari solitum contrarium usum, monet Pullus, ut vidimus, ut certum sit quod contra novatores urgent theologo, nusquam ita viguisse ritum communionis sub utraque specie, quin etiam liberum fuerit unicuique sacris non incumbenti, a pretiosi sumptione sanguinis abstinere. Si modo forsitan exceperis tempora Leonis et Gelasii pontificum Romanorum, quibus, grassante manichaeorum haeresi, qui nefariam et impiam censebant vini sumptionem, ne quis suspicionem sui generaret aliis, sub utraque specie singuli fideles communicabant.

Non erit extra choram saltus, si hic etiam adnotemus quae in vestitis constitutionibus Anglicis legimus; quas in unum volumen redegit Guilielmus de Linduvode Ecclesiae Cantuariensis officialis. Sic ad titulum de summa Trinitate : *Solis celebrantibus sanguinem sub specie vini consecrati sumere in hujusmodi minoribus ecclesiis est concessum.* Hincque colligit idem Guilielmus, a contrario sensu quod est in jure fortissimum lib. I ff. de officio ejus cui, etc., in cathedralibus et majoribus ecclesiis indultum fuisse aliis Domini sanguinis potum. *Et hoc bene putarem, inquit, saltem quoad ministrantes sacerdoti celebranti, qui secundum consuetudinem diversarum Ecclesiarum, ipsi sacerdoti communicant, recipiendo corpus et sanguinem. Et sic solet observari dum papa celebrat solemniter. Nam postquam papa per calicem partem sanguinis hauserit, residuum tradit diacono hauriendum.* Imo non solis ministris sacris, sed et aliis, praesertim monachis id concessum fuisse, ut canna

haurirent pretiosum Domini sanguinem e calice, A testatur Rhenanus ad lib. Tertulliani De corona militis, ut patet, inquit, ex eruto non ita pridem libro signorum, qui frequens est apud Benedictinos. Et in primis constitutionibus PP. Carthusianorum, quas vivente Pullo constat emersisse, prohibetur: Ne quidquam pretiosorum vasorum possideant, præter calicem argenteum, et fistulam, qua laici Dominicum sanguinem exsorbeant. Quod etiam apud Cistercienses factitatum, et alios quosdam, testatur Innocent. III, cap. ex parte De celebr. miss. et Guillelmus supra: Fratres, inquit, communicant in conventu; sacerdos qui tenet calicem cum sanguine, videns quod quantitas sanguinis non sufficeret omnibus fratribus, ponit ibi modicum de vino; conformiter ad ea quæ habentur cap. 55, libri cui titulus: Exordium Cisterciensis cœnobii. Dum autem fratres percipiunt sanguinem, infundatur vinum a diacono, cum opus fuerit. Si quid autem residuum fuerit de ipso sanguine, bibat illud cum calice, postquam fistulam reddiderit subdiacono; quam fistulam antequam reddat, in quantum poterit, ab utraque parte sugendo, de sanguine Domini **318** evacuet. Fistula autem, de qua hic mentio, ab aliis vocatur *canna*; ab aliis *pugillaris*, ut frequenter apud auctorem libri de ordine Romano.

Cujus consuetudinis usum jam pridem antiquatum, retinent ex parte hodie celeberrima duo Galliæ monasteria Benedictini ordinis; Cluniacense scilicet in diœcesi Matisconensi nostra, et Sandionysianum prope Parisios, congregationis Sancti Mauri. In quibus, singulis diebus Dominicis, et festis Paulo solemnioribus, solent (in primo quidem, diaconus, subdiaconus et ministri minores altaris, quos ceroferrarios vocant; in altero vero soli diaconus et subdiaconus) peracta communione, celebrantis calicem deferre super mensam ex industria paratam et altari vicinam, ibique cum tubo seu argentea fistula residuum pretiosi sanguinis alternatim sugere. Quod pluries ego, dum monachus Cluniaci degerem, sed vix pubertatis annos assecutus, egisse me memini; iterumque Sandionysiopoli toto biennio, sed jam sacris ordinibus initiatus.

CAPP. XV, XVI, XIX et XX

De Verbi divini incarnatione.

Succensebunt quidam, ridebunt forsitan alii, mirabuntur omnes, cur ab orbita communi, et unanimi fere Catholicorum omnium sensu deflexerit noster hic Christianissimus doctor; et repudiata veterum sententia de primi dispensatione mysterii, novam, studio penitus indagandæ veritatis adinvenerit; et quæ paucis, suoque sæculo tantum placuerit, ut scribit coævus sibi Robertus de Mileduno, tractatu De Incarnatione, capite illo quod integrum infra producimus. Hactenus enim communis Ecclesiæ sensus circa Verbi divini conceptionem is fuerat (uti nunc est) ut non carni prius, aut animæ prius sed partibus illis simul adunatis et eo temporis momento quo perfectum hominem (si creatam subsistentiam semoveas) componebant, unitus fuerit Filius Dei. At pressius inhaerens Pullus litteræ tum Scripturæ et conciliorum, tum etiam quorundam placitis Patrum, præsertim Augustini; vel si mavis, logices argutiisque plurimum apud ejus ævi theologos obtinebant, plus sequo indulgens; docet sic peractum Incarnationis mysterium, ut ipsi humanitatis *seminario* quod subministravit Virgo Deipara, primo personaliter fuerit unitum Dei Verbum; deinde carni animatæ, sicut exanimatæ in sepulcro personaliter adhesit. Quæstante doctrina, non instantanea fuerit conceptio Christi, sed quodammodo successiva; nec naturam tantum rationalem Verbum assumpserit, sed irrationalem etiam, imo et inanimatam; quale est semen aut incoctus ille sanguis, vel quid hujusmodi, fetui formando subserviens.

Hanc seminarii (uti nominat) seu inanimatæ car-

nis assumptionem, hinc suadere nititur. Primo quod in Symbolo Constantinopolitano divisim asserant Patres: *Et incarnatus est de Spiritu sancto; deinde; Et homo factus est;* ita ut primum hujus pericopes membrum, de solius carnis assumptione dictum velit; alterum vero de tota humanitate, seu de carne jam animata. Nimirum, inquit, c. 46, *prius est concipiendo incarnatus; post, homo factus.* Deinde id suadet ex eo quod non minus repugnare velit Verbum unitum esse carni nondum animatæ, quam examinatæ; sed illud existit in sepulcro, cur non et istud in Virginis utero? Fortasse, inquit ibidem, *miraberis unam substituisse personam ex Filii majestate et humanitatis semine; sed mirari desiste, recogitans post separationem corporis ab invicem et animæ, haud secus ac prius, divinitatem unitam utrique.*

Tertio illud probant Pullus et sequaces ejus (ut ex Roberto Miledunensi colligitur) auctoritate D. Augustini, quæ licet ab aliis aliter explicetur, commoda tamen Pulli sententiæ, ab eo liberaliter excepta est. Alludit autem Augustinus De **319** Trinit., c. 5. et lib. LXXXIII. Quæst. 56, ad illud Joannis II. *Quadragesima et sex annis edificatum est Templum hoc.* Quem locum (ut etiam Glossa ibidem) Christi conceptioni coæpat; illumque numerum annorum de 46 diebus hominum perfectæ conceptioni et formationi requisitis exponit hoc modo, citato cap. Dicitur autem conceptio humana sic procedere et perfici, ut primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem; sequentibus novem diebus convertatur in sanguinem; deinde duodecim diebus solidetur; reliquis decem et octo diebus formetur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum; et hinc jam reliquo tempore, usque ad tempus partus, magnitudine augeatur. Quaragesima ergo diebus addito uno, etc., qui computantur ab octavo Kal. April., quo die conceptus Dominus creditur (quia eodem die etiam passus est) usque ad octavum Kal. Januar. qua die natus est. Non ergo absurde quadragesima sex annis dicitur fabricatum esse templum quod corpus ejus significabat; ut quot anni fuerunt in fabricatione templi *tot dies fuerint in corporis Domini perfectione.* Hæc Augustinus, quibus dubio procul prævisse Pullo videtur.

Hanc autem successivam Christi corporis formationem, ex qua consequenter colligit Auctor, Verbum carni nondum animatæ unitum fuisse, non solum docuit Augustinus, sed et alii apud Theophylactum, a quibus ipse dissentire non videtur, scribens in primum cap. Lucæ: *Ἄλλος δὲ τις τυχὸν ἐρεῖ ὅτι ὡσπερ ὁ ζωγράφος πρῶτον σκιάζει, εἶτα τέλειον κρωματοῦργεῖ, οὕτω καὶ ὁ κύριος αὐτὸς ἐαυτῷ τὴν σάρκα δημιουργῶν, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου διαπλάττων πρῶτον ἐσκίασε ταύτην ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου, ἔ: τῶν αἱμάτων τῆς ἀειπαρθένου σάρκα συμπήξας, εἶτα κατ'ὀλίγον μορφώσας αὐτήν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀμφίβολον. Οἱ μὲν γὰρ λέγουσιν ὅτι ἅμα τῇ τῶν κύριον ἐπισκιάσει τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου, ἐνθὸς τέλειον ἦν τὸ βρέφος. Οἱ δὲ οὐ παραδέχονται τοῦτο. Ἄκουε γὰρ τί φησι. Διὸ καὶ τὸ γεγόμενον ἅγιον, τουτέστι, τὸ καταμέρος ἐν τῇ μήτρᾳ σου ἀξαναόμενον, καὶ οὐκ ἐνθὸς τέλειον ὑπάρξαν. Id est: *Alius autem quispiam fortasse dicet, quod sicut pictor primum delineat et umbras inducit, et deinde perfectum colorem addit: Ita et Dominus ipse sibi carnem condens, et imaginem hominis formans, primum delineavit illam in utero Virginis, compacta ex visceribus semper Virginis carne, quam deinde paulatim figuravit. Sed hoc dubium. Sunt enim qui dicunt quod ubi Dominus obumbravit uterum Virginis, statim perfectus fuit infans. Alii autem hoc non recipiunt. Audi enim quid dicat, Ideo et quod nascetur sanctum, hoc est, quod particulatim in utero [crescit, et non statim perfectum existit.] Quibus saltem innuere videtur, suo tempore non fuisse constantissimum illud dogma apud orthodoxos scriptores, quod momentanea fuerit Christi conceptio, et eo modo peracta qui communiter ab omnibus reci-**

pitur. Florebat Theophylactus anno 1070, Pullus vero 1150, et ultra.

Et quidem si mens conciliorum et Patrum liberalior doctrina penitus inspiciantur ab iis omnibus qui citra præjudicium quodvis rerum omnium momenta librare solent, nihil certe Pullus asseruerit quod vel decretis conciliorum, vel ei Patrum doctrinæ quam operose satis et anxie dictitabant, officere videatur. Imo quod potissimum urgebant Patres, vel in unum dissidentes, vel solitarie scribentes circa Verbi Divini *ὁμοιόμοιον*, hæc ipsa Roberti doctrina certum est luculentissime probatum iri: scilicet non prius Verbum unitum animæ, quam carni; nec prius conceptam Christi carnem fuisse, quam assumptam: illudque primum peculiariter urgebant adversus Origenistas, qui fingebant animam Christi Verbo unitam, multo tempore præexistisse ejus incarnationi, ut colligitur ex ipso Origene lib. II. *περὶ ἀρχῶν*, c. 6, ex epist. Sophronii in concilio Constantinopolitano VI, actione 11, ex concilio I Bracharensi, cap. 6, etc.

Hanc autem fuisse scopum conciliorum quæ circa prioritatem assumptarum a Verbo partium, aliquid videntur definivisse; nec quæstionem illam quam hic Pullus agit, **320** ullatenus tractasse, patet tum ex quinta et sexta Synodis, tum ex iis præsertim locis quæ communiter opponunt auctores Pullo contrarii; videlicet canones primum et secundum synodi quintæ Constantinop., prout referuntur a Nicephoro lib. XVII, c. 28, quorum is primus: *Si quis dicit aut sentit animam Domini præexistisse, unitamque esse Deo Verbo ante incarnationem et nativitatem ex Virgine, anathema sit.* Alter vero: *Si quis dicit aut sentit prius formatum esse corpus Domini nostri Jesu Christi in utero Virginis sanctæ, et deinceps unitum ei esse Deum Verbum, atque animam quæ prius exstiterit, anathema sit.* Siquidem priori anathemate solum ferit Origenistas, posteriori vero in eos tantum animadvertit qui formationem corporis Christi præcessisse volebant ejus assumptionem a Verbo. Dum vero addit, *atque animam quæ prius exstiterit,* non negat Verbum unitum animæ fuisse post unionem ejusdem Verbi cum corpore; sed solum negat unitum illi animæ quæ multo tempore formationem sui corporis antecessisset, ut perperam opinabantur Origenistæ.

Cui duplici canoni cautum esse volens Robertus, docet non præfactæ carni, non animæ præexistenti, sed ipsi humanitatis seminario unitum Dei Verbum; dein carni animate: *Σαρκούται γοῦν*, inquit in sexta synodo Sophronius, *ὁ λόγος, καὶ Θεὸς τὸ ἡμέτερον οὐ τροπλασθεῖσθαι σαρκὶ συναπτόμενος, ἢ προμορφωθέντι καὶ κατ' αὐτὸ προὑποστάντι ποτὲ προσπλεκόμενος σώματι, ἢ προὑποστάσει ψυχῇ συντιθέμενος, ἀλλὰ τότε τούτοις παραγενομένοις πρὸς ὑπαρξιν, ὅτε οὕτοις ὁ λόγος αὐτὸς καὶ Θεὸς συνετίθετο φυσικῶς σύγχρονον ἔχοντα τῇ ὑπαρξει τὴν ἔνωσην, καὶ οὐ πρὸ τῆς πρὸς τὸν λόγον ἀληθεστάτης συμβάσεως καθ' ἑαυτὰ γενόμενα πώποτε, ἢ τινος ἀνθρώπου τῶν καθ' ἡμᾶς ἐτέρου παράπαν ὑπάρξαντα, ἀλλὰ σύνδρομον ἔχοντα τῇ φυσικῇ τοῦ λόγου συμβάσει τὴν ὑπαρξιν, καὶ οὐκ ἐκείνης οὐδὲ ὡς ἐν ὀφθαλμοῦ μίπῃ ταυτὴν προτερεῦουσαν ἔχοντα.* Id est: *Incarnatur ergo Verbum Deus, quod nostrum est, non præfactæ carni copulatus præformatore atque in sese præsubsistenti aliquando corpori continitus [al. conunitus.]; vel animæ præexistenti conjunctus; sed tunc lris ad subsistendum [al. existendum] venientibus, quando eis ipsum Verbum et Deus copulatus est; naturaliter contemporalem habens unionem atque subsistentiam, et non ante verissimum ipsius Verbi conventum, in seipsis unquam exstiterunt, vel cujuscumque secundum nos alterius hominis penitus exstiterunt, sed cum Verbi ipsius naturali conventu subsistentiam [al. existentiam] habitura concurrerunt, et nec quantum in ictu oculi hanc quam illam priorem habentia.*

Satis igitur erat Patribus illis docuisse non prius animam assumptam fuisse quam corpus; nec prius existisse carnem quam Dei Filio personaliter uni-

retur. An vero carnis assumptio, ejus animationem præcesserit, necne, nusquam in conciliis definitum legeris; aut si quidpiam proferunt quod in hanc rem esse videatur, nullo id canone aut aliquo decreto sancitum; sed eo modo dictum reperies, sicut pleraque alia, quæ licet in conciliis exstent, certum est tamen inter fidei dogmata non recenseri.

De duobus canonibus apud Nicephorum (si quam habeant auctoritatem) jam ostensum supra pueriliter satis contra Pullum urgeri; cum potius ejus sententiam ultro suadeant. Diximus, *si quam habeant auctoritatem*, tum quia vacillat in plerisque Nicephori fides; tum quia certum est ex Gregorio papa quintam synodum nullam de fide quæstionem agitasse. Exstant quidem ad calcem hujus synodi quatuordecim anathematismi, sed ab eorum nullo, ne quidem quarto, Pullus feritur.

Quod ex Ephesina synodo, seu potius ex epistola Cyrilli ad Nestorium profertur, non ita clare et distincte sententiam auctoris impugnat, ut tanquam aliquod fidei dogma eam labefactare videatur. (Falluntur graviter qui epistolam illam inter anathematismos Cyrilli reponunt num. 13. Pejus qui vocant eam 13 canonem Ephesinum, ut Suarez et alii.) Licet enim ibi Verbum dicatur *Carnem animatam anima rationali sibi copulasse*, et sub finem: *Sed quod ex ea, B. Virgine, natum sit sacrum illud corpus animatum anima rationali, 321 cui substantialiter adunatum Dei Verbum, carnaliter natum esse dicitur.* Nihil aliud his verbis insinuat, quam quod etiam auctor sincerissime fatetur; videlicet Verbum univisse sibi carnem animatam anima rationali, cum ad veritatem humanæ naturæ principaliter per se requiratur. An autem eo prorsus momento temporis vel naturæ animam assumpserit, quo carnem (qui Pullinæ disputationis scopus) tacent omnimode Cyrillus, Ephesina synodus, Sophronius in sexta synodo, alique, qui eatenus solum inculcant Verbum Dei unitum carni animate Spiritu rationali, quatenus contra Apollinarem, Arium, Eunomium et id genus segreges, docerent divinitatem in Christo vices animæ non supplevisse, sed more cæterorum hominum vera et intellectuali anima præditum fuisse. Nec ea erat Cyrillo cum Nestorio disputandi causa, aut in eum præfatos anathematismos condendi, sed declarandi solum duplicem in Christo non esse personam; nec eum prius hominem fuisse, deinde Deo unitum; aut unionem illam mere accidentalem fuisse, non substantialem et hypostaticam: quod primum subdole commentabatur Nestorius. Quare profert hæc ibidem Cyrillus: *Nec enim primum natus est homo communis de sancta Virgine, et tunc demum inhabitavit in eo Verbum; sed in ipsa vulva uteroque virginali secum carnem conjunxit, et sustinuit generationem carnalem carnis suæ nativitatem faciens.* Et iterum scribens ad Nestorium, dicit: *Ideo Deum natum esse ex Virgine et conceptum, quia in utero Virginis, et ipsa conceptione hominis, Deus carni unitus est.* Quæ certe Pulli sententiam satis suadent.

Et quidem notandum, dum Patrum aut conciliorum testimonia proferuntur in medium, non ad eum plerumque sensum intelligenda esse, quem exhibet ipsa dictionum series, mutila præcisæque (frequens apud scholasticos, præsertim rudiores, lapsus offensionis) nec ad eas scholasticas argutias deducenda, quibus plerique subicere volunt sacræ theorematum doctrinæ, et ipsa sinceræ fidei dogmata, quæ lubricæ rationis discrimina nescit; sed ipsorum intelligentiam desumendam esse ex integro capitum contextu, et ex rerum quæ tunc tractabantur, natura et modo: investigandam insuper conciliorum Patrumque mentem, causam scribendi, et in quas potissimum hæreses stylum intorquerent. Primum plus æquo facilius obtinetur solis auctorum indicibus et tabulis; alterum non nisi seria diutinaque lectione; quæ cum rara fuerit apud quosdam, qui de rebus theologis disseruere, non mirum si plera-

que clauserint intra fidei cancellos, quæ solo adhuc opinantium jure nituntur: aliis vero notam hæreseos inusserint aut erroris, uti de Philastrio con-questum olim Augustinum jam vidimus. Nec porro quidquid in conciliis aut apud Patres liberalius scriptum repereris, id fidei oraculum, aut immobilis veritatis et auctoritatis assertum credendum est; sed ea solum, quæ rei, quæ discutiebatur, momenta continent, aut quæ canonibus vel unanimi Patrum omnium sensu firmantur. Alioquin quamvis Patres septimæ synodi probaverint dialogum gentilem inter et Joannem Thessalonicensem, qui contendebat pingendos esse angelos, eo quod essent corporei, dicendum esset sanctam et œcumenicam synodum credidisse angelos esse corporeos. Licet item a Patribus concilii Chalcedonensis laudata fuisset epistola quædam quæ sub nomine Ibas ad Marim Persam circumferebatur; tamen in quinta synodo durius eam exceptam fuisse, nemo non novit inter eruditos. Ut hinc videas non ea semper quæ placent, aut quæ probantur in conciliis, ex ipso fidei penu prodire, aut fore semper immobilis juris. Nec proinde quidquid in eis deprehenderis prima fronte Pullo contrarium, sufficiens esse ut hæreseos aut erroris notetur ejus opinio: cum de hujusmodi propositionibus rite pronuntiaverit Augustinus, l. 1 De Genesi ad litteram, cap. 19: *Tandiu non est contra fidem donec veritate certissima refellatur.*

322 Postremo, quod profertur tanquam litis totius decisivum, et velut authenticum fidei oraculum, celeberrima scilicet illa periodus ex epistola Sophronii in sexta synodo decisa: *Simul quippe caro, simul Dei Verbi caro. Simul caro animata rationalis, simul Dei Verbi caro animata rationalis*: quam etiam spectasse videtur Damascenus, lib. III De fide, c. 2 nullum struit obicem Pullo; quin potius non temere conjici posset illum ex ea suæ sententiæ robor mutuatum esse. Hujus enim allati textus intelligentia hæc est: *Ut primum exstitit Christi caro, tunc etiam fuit Verbi caro: et ut primum caro illa prædita fuit anima rationali, statim etiam fuit verba Dei Verbo.* Quod utrumque votis omnibus amplectatur auctor. Nusquam autem, nisi plane divinus, inde collegeris non prius assumptam carnem a Verbo, quam esset animata. Idipsum confirmat textus Græcus cum commatibus et interpunctionibus quæ cernuntur in editione Biniana et Regia. quas solas penes me habeo: *Ἄμα γὰρ σὰρξ, ἄμα Θεοῦ λόγου σὰρξ. Ἄμα ἔμψυχος λογικῆ, ἄμα Θεοῦ λόγου σὰρξ ἔμψυχος λογικῆ.*

Ad reliquum hujus epistolæ contextum lectorem remittimus, ex quo plura colliget Pulli sententiæ profutura, aut saltem non incommoda. Ut illud: *Tempus explevit legitimi puerperii, et per singula naturalia et peccatum non trahentia, nobis hominibus similis factus.* Et in eadem epistola, recensens hujus conceptionis et nativitatis prodigia, tacet perpetuo factam illam in instanti partium assumptionem, quam tamen inter præcipua reponimus. *Admirandum, inquit, operum prolatio, quæ erant inseminata conceptio, Joannis intra uterum exsultatio, partus ipse incorruptibilis; illibata virginitas, quæ ante partum, et in partu, et post partum est intemerabilis; pastorum cælestis instructio, etc.* Quod argumentum licet sit ab auctoritate negativa, in jure tamen fortissimum est, dum quis proponens quidpiam ab enumeratione partium demonstrare, ea tamen tacet, quæ si veræ essent et prodirent in medium, rem insigniter illustrarent.

Imo contrarium a Sophronio suaderi, ex eo quis conjicere posset, quod non semel asserat in eadem epistola, quod *quæque humilia atque humana sunt, ea sponte simul, et naturaliter, manens etiam in his Deus, demonstrabat.*

Præterea non erat mens concilii, dum lecta et probata fuit epistola Sophronii, declarare modum et circumstantias mysterii Incarnationis; nec ad eum finem fuit approbata, sed ut tantum ostende-

rent Patres duas esse in Christo voluntates et operationes: qui scopus erat concilii. Nec certe producta fuisset, si solam explanasset Christi conceptionem, siluisset vero de dogmate tunc controverso. Tandem explicanda hæc particula *simul* in verbis Sophronii, quam varie intelligi, probant theologi, dum expendunt hunc Scripturæ locum: *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul.*

Quod attinet ad Patres, ultro fatemur apud eos plura legi quæ Pulli mentem singularem efficiant, nec proinde in re tam ardua recipiendam temere: hacque sincera confessione, explicandis eorum auctoritatibus Pulloque conciliandis, multi supersedemus. Verum, ut jam præfati sumus, mens eorum inspicienda, causa indolesque scribendi; sicque constabit eos hac animorum consensione, non fidei consuluisse, sed decentiæ cuidam et congruentiæ, qua maxime decebat ut Verbum non seminario aut inanimatæ carni copularetur (licet extra controversiam id fieri posset), sed tantum corpori debita partium suarum dispositione formato et λογικῶς animato. Ut enim monet Hilarius, lib. IV De Trinit. circa medium: *Intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi; quia non sermo nisi res, sed rei sermo subjectus est.* Et quidem hodie non dissimilibus argumentis, a decentia et a congruitate petitis, persuasi fideles, immaculatum et labis originalis in munem Virginis Deiparæ conceptum pie credunt, et melioribus, quam quidam alii, votis amplexantur. At sicut ex hac Ecclesiæ generali consensione in illam Virginis matris **323** dotem, quam etiam jure proponit celebratque, nemo illam dixerit indubitatum esse fidei dogma, aut erroris incusandos qui contradixerint; parem etiam esse rationem de illa quam Pullus agitatur, quæstione, suspicari quis posset, cura nusquam distincte pronuntiaverit contrarium Ecclesiæ; nec desint plures (ut ex Roberto Miledunensi et Theophylacto discimus) qui Pulli partes tueantur.

Constat insuper inter theologos, post Tertullianum, Gregorium Nyssenum, August. et alios, res inanimatas et insensibiles a Verbo divino potuisse assumi; parvique faciendam esse rationem eandem congruitatis et decentiæ in hoc Incarnationis mysterio, cum certum sit ex Gregorio Nysseno orat. catech., c. 27, omnes naturas ejusdem esse rationis quoad assumptionem earum a Verbo. Vide etiam August., lib. De vera relig., c. 16; D. Thomam et ejus sequaces in III, dist. 2, q. 1, a. 1; Scotum, q. 1, § ad 2 articul.; Durand. et Paludanum, q. 1; A Valentia, disp. 1, q. 4, puncto 1 et alios, maxime recentiores. Quamvis contrarium doceat Bonaventura in lib. IV adversus Marcion., cap. 21, dist. 2, q. 1, sed ob solam indecentiam, quia, inquit, *facere unionem quod asinus fieret Deus, vel aliquod aliud brutum; potius dedeceret divinam sapientiam et potentiam, quam commendaret.* Quam tamen rationem egregie refutaverat Tertullianus lib. De carne Christi, cap. 4, pluribus ostendens nauci faciendas esse congruentias illas in mysteria Incarnationis, quæ carnis assumptæ veritatem labefactent potius quam astruant. *Qui confusus, inquit de Christo, mei fuerit, et ego confundar ejus, quando nec confusionis materia conveniat nisi Christo meo: cujus ordo magis pudendus, ut etiam hæreticorum cavitiis pateat, omnem nativitatis et educationis sæditatem, et ipsius etiam carnis indignitatem quanta amaritudine possunt perorantibus. Cæterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? Non vulva, licet Virginis, tamen semina coagulatus; et si non semina, tamen ex lege substantiæ corporalis; ex semina humore; non caro habitus ante formam; non pecus dictus post figuram; non decem mensium cruciatu deliberatus; non subita dolorum concussionem cum tanti corporis cæno per corporis cloacam effusus ad terram, nec statim lucem lacrymis auspiciatus, et primo retinaculi sui vulnere; nec multum ablutus, nec sale et melle medicatus; nec pannis jans sepulturæ involu-*

crum, initiatus; nec exinde per immunditias inter sinus volutatus; molestus uberibus, diu infans, vix puer, tarde homo: sed de caelo expositus, semel grandis, semel totus, statim Christus, Spiritus et virtus, et Deus tantum, etc. Quibus postremis verbis, ut et sequentibus, Marcionem sugillat. Et libro De carne Christi, c. 4: *Ab ipsa quidem, inquit, exorsus natiuitate perora, age jam, spurcitas genitalium in utero elementorum; humoris et sanguinis facta coagula, carnis ex eodem cono alendæ per novem menses, describe uterum de die insolescentem, gravem, anxium, nec somno tutam, incertum libidinibus fastidii et gulæ. Invehere jam et in ipsum mulieris ententis pudorem vel pro periculo honorandum, vel pro natura religiosum. Horres utique et infantem cum suis impedimentis profusum utique et oblitum. Deditur quod pannis dirigitur; quod unctionibus formatur, quod blanditiis deridetur. Hanc venerationem naturæ, Marcion, despicias, et quomodo natus es? etc.* Et post aliqua: *Quid enim indignius Deo, quid magis erubescendum, nasci, an mori? Carnem gestare, an crucem? Circumcidi, an suffigi? Educari, an sepeliri? In præsepe deponi, an in monumento recondi? Sapientior eris si nec ista credideris; sed non eris sapiens, nisi stultus in sæculo fueris, Dei stulta credendo.* Quam Tertuliani disputationem proxime secutus Hieronymus libro adversus Helvidium, multo ante finem sic peroravit: *Junge, si libet, et alias naturæ contumelias; novem mensibus uterum insolescentem, fastidia, partum, sanguinem, pannos. Ipse tibi describatur infans tegmine membranarum solito convolutus; ingerantur dura præsepia, vagitus parvuli, octavi diei circumcisio tempus purgationis ut probetur immundus; non erubescimus, non silemus. Quanto sunt humiliora quæ pro me 324 passus est, tanto plus illi debeo: et cum omnia replicaveris, nihil cruce contumeliosius proferes.* Simile quid intorquebat in Judeos venerab. abbas Guibertus; quibus inter alia sic respondet cap. 5 libri primi: *Ne corruptionem carnis et uteri fetores attendas; non æstimes Deo quidpiam præter peccata fetere.* Plura legesis in libro peculiari De natiuitate Christi quem Ratramnus, Corbeiensis monachus, edidit contra quosdam sui temporis Novantes, qui negabant Christum per immaculatæ Virginis matris vulvam natum et egressum. Quem librum, cum pluribus aliis publici juris facit Lucas Dacherius noster. Non igitur ita pluribus decentiis et congruitatibus (de quibus tamen nihil prorsus diffinire volumus) concedendum est in hoc mysterio, ut in ejus veritatem propter hoc insultent hæretici, vel hæreant orthodoxi. Unde Romæ non ita pridem, scilicet circa annum 1490 summus pontifex probatum noluit quod in nongentis propositionibus asseruerat Picus a Mirandula: *Naturam irrationalem a Verbo divino non posse assumi, vixque potuit assertum illud ab errore vindicare in Apologia sua, cap. 4, licet iis moveretur instantiis Picus, propter quas alii Pullo*

forte succensebunt. Videat lector cur in illa thesi, alioqui non in gloria Christo, tam rigidus fuerit S. pontifex, et excanduerit in virum de litteris merittissimum, cui certe ob id libentius pepercisset (cum non aliter impugnare potuisset circumstantias mysterii carnis Christi) nisi constaret plura Verbum assumpsisse animæ expertia, aut saltem sine ullo respecta ad eorum informationem ab anima rationali, ut sanguinem et reliquos humores, ungues, dentes, etc., quæ certe quam parum distent ab auctoris sententia, nemo non videt. Quam ob rationem Clemens VI (ut est in directorio inquisitorum parte II, q. 40) retractari jussit ut hæreticam opinionem cujusdam qui Barcinone coram asseruerat, effusum Christi sanguinem Verbo unitum non remansisse in triduo mortis.

et decentia petitis; quibus etiam standum non esse semper, non inviti fatentur eorum plerique, ut ex Tertulliano, Hieronymo, Nysseno et Guiberto supra vidimus, sit ut consensus ille notam erroris inurere non debeat auctori; sicut nec ea notatos labe quis dicet; scilicet Clementem Alexandrinum, in Pædag., cap. 1 et stromat. primo, tertio et sexto; Origenem, lib. VI, contra Celsum; Tertullianum libro De patientia; Iræneum lib. 1, ad hæresim Carpocratianorum. Epiphani. libro 1, De eadem hæresi; Cyrillum lib. 1; Glaphyr. in Exodum ad illa verba psalmi XLIV: *Speciosus forma, etc.*; August. in eundem psal. et in cxviii et cxvii. Qui putant Christum inter cæteros naturæ defectus, etiam deformitatem vultus assumpsisse, quamvis omnes ad unum reliqui Patres, ut et Ecclesiæ communis sensus, serio reluctantur: et de illius pulchritudine corporali litteraliter exponant prædicta Psalmographi verba: *Speciosus forma præ filiis hominum.* Quam amabo plura apud illos offendes quæ singularem prorsus mentem redolent; quæ tamen, quia nondum affluerat fidei radius, aut Ecclesiæ definitio, nemo nisi temere culpaverit, licet deflectant ab orbita communi, et in fide periculosa nonnunquam videantur. Num quidam apud Augustinum obices, maxime circa creationem et traducem animarum? Num quædam apud Hieronymum singulariter dicta de punitione Sodomitarum? etc. Num apud Bernardum Pulli sæculo scribentem, quædam obscure et diminue satis inserta, de sanctis et justis animabus nondum ad intuitivam Dei cognitionem accitis? At eodem tempore in contrarias partes universi pene concesserant nec tamen communis ille sensus, aliis quibusdam secus opinantibus, labem erroris affundebat. Quoniam, ut monet episcopus Hermianensis contra Mutianum scribens, *hanc reverentiam 325 semper Ecclesia detulit in gremio pucis suæ atque honore defunctis, ut non solum eos qui forte in talibus quæstionibus per ignorantiam humanæ infirmitatis errassent; verum nec ipsa eorum dicta, sicut hæreticorum, condemnaret. Hæreticum enim non humanæ infirmitatis ignorantia, sed perversitas facit.*

Quod ad recentiores theologos spectat, actum profecto de Pulli causa, nisi judicent æquiores, quædam antiquitati condonanda, et jam liberum non esse præ se ferre. Pluribus, fatemur, subtilitatibus, distinctionibus, argumentis, maxime circa mysterium istud, personant theologorum hodiernæ scholæ, quæ potissimam studiorum partem depopulantur, quæ tamen antiquis incognita fuere aut invisæ. Nec certe apud Pullum, Abelardum, Porretanum, Richardum et Hugonem Lothariensem Victorinos, Lombardum, Petrum Pictaviensem, Robertum de Mileduno, Petrum Cantorem, cæterosque nostri æquales aut superiores, silvam illam difficultatum et questionum reperies, quæ nostratam theologiam variis ultro citroque discriminibus miscet, et ad eas non raro angustias adigunt, ut plura vel inviti fingere debeant. Et ne saltem extra eorum, qua varia, quam difficilis illa quæstionum textura: *An Verbum assumpsit intellectum? An præter unionem ad partes humanitatis, sit alia distincta Verbi ad humanitatem? An partes assumptæ fuerint accidentibus informatæ? An congregatio sanguinis ad locum generationis, et organisatio corporis Christi facta sit in instanti per motum localem? Quo ordine congruitatis et dignitatis partes assumptæ? An anima mediante spiritu? An sanguis immediate assumptus?* Et plura hujusmodi quibus utique stabiliendis tota insudat scholastica. Nec tuto adhuc optatis potiri valet, nisi ad prioritates naturæ (insuetam antiquis dialectum) supplex recurrat, et in uno temporis, plura naturæ partiatur instantia, *ecclesiasticam simplicitatem*, ut de similibus profert Hieronymus lib. primo adversus Pelagianos, *inter philosophorum spineta concludens.* Iterumque quasi premeret viam multis adhuc

serupulis inæqualem, celeberrimam hanc invexit distinctionem inter ordinem intentionis, et executionis; hoc prius assumptam a Verbo carnem; illo prius animam ipsi unitam, demonstrans: quod ipsum, sed sine ullis verborum involucris, concedens Pullus, corpus prius assumptum fatetur; animam posterius.

Non igitur ad novæ scholasticæ amussim vetus dirigenda; alioquin plerisque in locis insultandum esset doctrinæ quorundam, quos tamen inter theologorum apices merito recensemus. Exemplo sint Albertus Magnus, qui de transubstantiatione eucharistica loquens ait: *Salvo meliori iudicio, mihi videtur quod nihil remanet de substantia panis et vini*: et Petrus de Aliaco cardinalis, qui illum idem dogma, ut nunc a theologis explicatur, inter opiniones magis probabiles censet: at opinio, *habitus est cui non repugnat subesse falsum*. Quis tamen illis æquus succenseat ob modum loquendi, quem alii (quia sic ferebat ætas, rebus theologis nondum plene defæcatis) ultro condonant. Multo magis peccaverint illi hodiernæ theologiæ professores, viri certe percelebres qui propositionem, Pullinæ oppositam, dicunt esse de fide, licet nullum Scripturæ locum proferant; nullos conciliorum canones, nisi duos illos apud Nicephorum, superius expensos, quos Pullo liberalius favere certum est; ut et epistol. Sophronii, locum Fulgentii de fide ad Petrum, cap. 18, et Gregorii xviii *Moral.* cap. 27, quos pariter afferunt, sed in contrarium prorsus sensum distortos; si præsertim de canonibus illis fiat mentio.

Siquidem Nicolaus Ysambertus in tractatu De Incarnatione ad quæst. 6, art. 1 quærens: *Utrum caro prius tempore fuerit assumpta quam anima; vel e contra: An vero utraque simul fuerit assumpta?* Respondet in prima propositione: « Anima **326** Christi Domini non fuit prius tempore assumpta a Verbo quam caro; aut e contra: sed anima et caro simul et eodem tempore assumpta fuerunt a Verbo Divino. Tota propositio est de fide: eam enim habemus definitam in sexta synodo. Nam undecima ejus actione epistola Sophronii est perlecta, et decima tertia actione approbata, in qua habetur expresse, nec animam Christi Domini, nec ejus carnem præexistisse unioni ad Verbum. *Simul, ibi inquit Sophronius, quippe caro, simul Dei Verbi caro. Simul caro animata rationalis, simul Dei Verbi caro animata rationalis.* Et apud Nicephorum, l. xvii Hist., c. 28, secundus iste canon quintæ synodi refertur: *Si quis dicit aut sentit animam Domini præexistisse, unitamque esse Dei Verbo ante Incarnationem, et nativitatem ex Virgine, anathema sit.* » Hæc Ysambertus; nihilque aliud ulterius profert aut ex Scriptura, aut ex conciliis; quo probet totam suam propositionem esse de fide. At quis non videat iis duobus locis, cum Sophronii, tum Nicephori, seu quintæ synodi (si posterior iste, suppositivus non est) solum agi contra Origenem, qui putabat animam Christi Domini multo tempore præexistisse unioni ejus ad Verbum. Præterea ex epistola Sophronii nihil aliud concludi, quam animam et carnem non prius existisse quam unirentur Verbo Dei? Nec ad aliud probandum, eam citavit Ysambertus, dum sic ait: *In qua expresse habetur, nec animam Christi Domini, nec ejus carnem præexistisse unioni ad Verbum.* Quod ipsum ultro fatetur Pullus abunde suffragatus tum Sophronio, tum quintæ synodo, dum contra Origenem tenet, non animam prius, nec corpus prius existisse in seipsis quam Verbo unirentur, sed ipsum carni prius unitum fuisse quam animæ; nec carni solum, sed et ipsius carnis seminario. Debuisset ergo Ysambertus primam tantum suæ propositionis partem asserere esse de fide contra Origenem, scilicet animam Christi non fuisse prius tempore assumptam a Verbo quam carnem; non autem secundam, quæ de prioritatem assumptionis carnis loquitur; cum ea omnia quæ profert, illam tantum probent; de ista vero nihil penitus afferat toto eo capite. Imo art. 9 sequenti ultro fate-

etur, ordine executionis et existentie prius natura carnem fuisse assumptam, quam esset animata anima rationali: quod Pullus simpliciter fatetur, nullo habito respectu ad ordinem executionis, aut intentionis, incognitam aut insuetam, ut jam diximus, antiquis dialectum.

Ysamberto male præiverat Suarez, doctissimo viro lapis offensionis, qui pariter alteram suæ conclusionis partem docet esse de fide, scilicet *nec corpus prius assumptum quam animæ unitum*: disput. 16, quæst. 6, art. 4, sectione 3, conclus. prima. Cur autem de fide? Respondet Suarez: 1° Quia definita in quinta synodo apud Niceph. Sed contrarium probant allati canones ex Nicephoro, et dubiæ sunt auctoritatis. 2° Definita, inquit, in sexta synodo in epist. Sophronii; sed num Sophronius arbiter fidei? Num illius epist. germanus est sensus a Suare intentus? num ad id probandum lecta et probata ejus epistola? et cætera ut supra. 3° Definita, inquit, in consilio Ephesino in canone 15. Sed nullus hujus concilii decimus tertius canon; duodecim enim tantum leguntur: et forte non advertit Suarez, cum quem spectavit locum, ex epistola Cyrilli ad Nestorium desumptum esse. At quo sensu intelligendus sit, superius est insinuat.

Sed quis non miretur in hac etiam luce caligasse Guillelmum Estium in iii, dist. 2, § 6 solum objiciens contra Pullum Nicephorianos canones, et locum Fulgentii De fide, c. 18, qui prorsus impertinentes sunt. De canonibus illi jam abunde dictum. En locum Fulgentii: « Firmissime tene et nullatenus dubites non carnem Christi sine divinitate conceptam in utero Virginis priusquam susciperetur a Verbo; sed ipsum Verbum Deum suæ carnis acceptione **327** conceptum, ipsamque carnem Verbi incarnatione conceptam. » Quæ singula cum in ipsis etiam terminis fateatur Pullus, num serio contra ipsum potuerunt urgeri? Sumpto enim ab eo, *carnis nomine*, in propria significatione (uti sumendum esse contendit) num luculentius suffragari potuisset Fulgentius? ut et lib. De Incarnat., cap. 3: *Ipsa acceptio carnis, fuit conceptio virginalis.* Et infra: *Nec caro sine Verbi Dei unitione potuit aliquatenus, nullius viri coitu seminata, in intimo vulvæ virginalis innasci. Non est igitur aliquod temporis intervallum æstimandum inter conceptæ carnis initium, et concipiendæ Majestatis adventum.* Quæ certe si discrepent auctoris sensu, fateantur alii lucem a sole discretam. Unum adhuc profert Gregorii locum 18. *Moral.*, cap. 27, ante finem (male apud eum capite 35, alias 36), sed quo magis suadet Pulli sententia, ut certe mirandum non sit si in adversarios suos commodum illud Deuteronomii vibret: *Inimici nostri sunt iudices.* Siquidem contra Nestorium agens eo loci Gregorius, eamdem quam auctor, quæstionem versat, docetque nihil hominis in Christo fuisse quin statim Verbo Deo personaliter uniretur, qui perpetuus Pullinæ disputationis scopus. *Non purus homo, inquit Gregorius, conceptus atque editus, post per meritum, ut Deus esset, accepit; sed nuntiante angelo et adveniente Spiritu, mox Verbum in utero, mox intra uterum Verbum caro.* Hæc ibi Gregorius, nihilque præterea. Num ab his dissentit auctor. Num eadem constanter non ingerit? Nonne tam amicus Gregorio Pullus, quam uterque Nestorio infensus? Num igitur erroris, hæreseos, blasphemie damnanda ejus sententia, cum, o theologi, oppositam illius asseritis *ut de fide, nec probatis?* Taceo Canisium, Vasquezium, Maratium et plures alios qui theologicum istud placitum (quod tamen verissimum puto) inter fidei dogmata recensuere, in priorum opinionem gregatim euntes.

Et quidem animæ quiores in Pullum hoc an. 1651, vidimus theologos Parisienses tum eminentissimæ domus, tum regie Navarræ, quibus hanc ejus doctrinam probe nactis et assecutis, nihil dignum obelo, aut inferiori anchora visum est, si depresso tantisper novitatis supercilio, depositoque que tunc

schola, vocum præjudicio, cuncta benignius expli- centur, ut decet in antiquis auctoribus, illis præsertim qui de litteris et Ecclesia (qualis inter præcipuos sui sæculi Pullus, nemine reclamante) optime meruerunt. Quamvis fateantur, et nos cum illis, communem non esse illius doctrinam, cui super- sedere satius fuisset.

Nec illud prætermittendum, quod si quamdam erroris suspicionem ingenerasset hæc Pulli doctrina, licet singularis; non deluissent tunc temporis theologi, maxime Parisiis, ubi diu docuit, qui veritatis azyma noluisent infici mendacii fermento. Auctorem certe notassent, errori insultassent, pertinacem convicissent, suoque damnassent anathemate vel Romano. At in eum hactenus ne mutire quidem ausus est nemo: imo doctrinæ fama Romam evocatum (quo tempore diris in Abælardum cuncta personabant) omnes excipiunt, gratulantur tanquam alteri musarum Apollini; ipseque summus pontifex, supremæ, Patres inter purpuratos, dignitati meritissimum præficit. Non profecto pepercisset nuntius veritatis ales (Bernardum intelligo) a quo paulo durius impetitus noster Abælardus exulare pene cogitur ab ipso fidei sacrario.

Nec secius in illum siluissent alii, quibus vel minima erroris umbella quem in Magistri Sententiis suspicabantur, satis fuit ut in eum plura molirentur, cogerentque papam Alexandrum famæ Lombardi consulere et doctrinæ.

Scriptum insuper legimus librum a Galtero de S. Victore contra quatuor Gallix labyrinthos (ut nominat) Petrum Abælardum: Gilbertum Porretanum, Petrum Lombardum, et Petrum Pictaviensem; in quorum libris quidam eminent obices 328, et incautos remorantur. At de Roberti erroribus, magnum apud omnes silentium. Scimus quidem ejus opinionem (sed tacito nomine) notasse Robertum de Mileduno; at nec hæresis, nec erroris, eam sustinentes insimulat, hoc uno contentus repudio: *Sic ergo Verbum Dei prius carnem assumpsisse, quam animam, dicunt: Quod nec auctoritas habet, nec ratio, nec Ecclesie communis assertio.* De fide Ecclesie, et auctoritate, jam satis dictum; rationi paucis satisfaciamus.

Non ea destitutum fuisse Pullum cum opinatur humanitatis seminario personaliter unitum fuisse Dei Verbum, prudens lector advertet, si ex receptissima apud omnes theologos regula meminerit, omnes actiones, passiones, cæterasque denominationes quæ Christo quidem competunt, sed non ratione divinitatis; catenus tantum attribui Verbo divino, quatenus prius unitum est nature illi ejus sunt hujusmodi denominationes; videlicet *concipi, generari, nasci, spati sepeliri, etc.*, quæ de Verbo tantum dicuntur propter communicationem idioma- tum. Quare cum *ly generari et concipi*, quod de Deo frequenter enuntiant concilia et Patres, non ei conveniat ratione divinæ nature; existimavit auctor necessarium fore, ut Verbum prius uniretur parti- bus illis quarum unio est generatio, ad hoc ut rite dici posset generari, et B. Virgo vere θεοτόκος appellari.

Pari ratione, cum *concipi*, non dicatur de Verbo qua Verbum et Deus est, sed tantum ratione illius nature quæ proprie et immediate concipitur: consequenter etiam docuit, illi Verbum prius et immediate uniri, ut vere concipi diceretur, et verum esset B. Virginem illud concepisse.

Superest tantum ut intelligatur quid sit *concipi*: et quæ sit natura illa quæ immediate concipitur. *Semen, aut humanitatis seminarium*, a Pullo vocatur. Quid vero sit *Deum concipi*? sic explicat 16, cap.: *Quid est hominem concipere nisi seminarium humanitatis suscipere? Quid ergo est Deum concipere, nisi seminario personaliter unitum Deum suscipere, etc.? Et quibusdam interjectis: Quando concipiebatur, nisi cum incarnabatur? quid enim aliud est*

A Deum concipi, quam incarnari? Igitur incarnari nihil aliud est quam aliquam naturam, carnem fieri, cum prius caro non esset. Quod in Pulli sententia dici nequit de Verbo, nisi prius uniatum illi natura, quæ cum caro non esset nisi imperfecte (puta semen, vel congregatus sanguis, aut quid ejusmodi) fit caro perfecta: eoque discursu persuasum Robertum facile credimus, ob ea quæ in hanc rem multus edisserit cap. 16, post medium.

Ne vero cuiquam facessat negotium quod non semel Pullus asserit, scilicet Christum ex *semine* B. Virginis conceptum fuisse (quod non mediocriter alias displicuit theologo cuidam Lovaniensi): sciendum est illud a Beda distincte pronuntiatum esse, eoque Pullum spectasse. Sic enim lib. iv, cap. 49 in Lucæ xi: *Sed si caro Verbi Dei nascentis secundum carnem, a carne Virginis matris prænuntiatur extranea: sine causa venter qui eam portasset, et ubera quæ lactassent, beatificarentur. Quæ enim consequentia ut ejus lacte credatur nutritus, cujus semine negatur esse conceptus? cum et unius ejusdemque fontis origine secundum physicos, uterque liquor emanare probetur? potuit ergo ex ejus semine concipi, cujus potuit lacte nutriri, etc.* Quem Bedæ locum cum aliis erudite simul et acriter intorquet in æmulum suum Joannes Royardus Minorita in Apologia sua contra Zelotem, qui similem illius propositionem: *Beatissima Virgo concepit filium suum Christum ex suo semine*, ungue notandam sic censuerat: *Ipsa propositio, non est hæretica; sed est opinio peregrina; imo puto eam esse impuram et indignam quæ prædicetur plebeculæ.* Sed imperitam eam esse censuram probat Royardus; cujus lucubratiuncularum prælo commissam ideo præterimus. Et quidem negatur a plerisque, ut nimium singularis, nec sustinenda prorsus opinio Joannis Ekii in suis homiliis Dominicalibus, ubi docet Christum de 329 sanguine cordis Virginis Deiparæ conceptum fuisse. Certum est enim materiam illam quam alma Virgo subministravit, similis nature fuisse cum illa quam alix matres proli formandæ suppeditant, sive semen, sive sanguis illa vocetur. Unde præclare Bernardus serm. De septiformi Spiritu, expendens illud Isaie: *Et flos de radice ejus ascendet: Si nova Christi caro in Virgine creata esset ex nihilo (quod æstimavere nonnulli) non de radice flos dici poterat ascendisse. Nunc autem qui prodiit de radice, sine dubio communi ab origine communem probatur habuisse materiam.*

Cæterum quamvis ista sic sapiant Pullo; in re tamen hujus momenti, planeque difficili, citra contentionem omnem, et animi pervicaciam captivavit se in obsequium fidei Catholicus doctor, qui liberali in fidem indole, sic incipit, cap. 20: *Dixi Deum carni unitum ante animam, nec solum dixi, verum, et ratiunculas adduxi; auctoritate quoque id arguere conatus sum: sed ratio mole carnis gravatæ plerumque fallitur: auctoritas in se recta, non recte intelligitur; ideoque nisi quod ex fide, certa auctoritate habetur, et præcipue in eis quæ ad fidem pertinent, timide, ac magis per æstimationem loquendum puto; ne quod esse poterat per ignorantiam veniale, pervicacia reddat irremissibile. Incarnationem ergo Verbi obnixè affirmamus, tempus autem Incarnationis, aut, ut ratiocinando objecimus, simul cum conceptione existit; aut si hoc minime oportuit (licet oportuisse videatur) tunc profecto Verbum caro factum est, cum caro ipsa homo facta est.* Hæc Pullus ipse sibi rigidus censor et aristarchus. Quem in hoc sequimur et nos; licet enim factam in instanti Christi humanationem libere fateamur; si quid tamen in his auctoris vindiciis durum aut male sanum irrepsit, quod Deus avertat sponte recusamus. et S. matris Ecclesie ac doctorum judicio, cum reliquis omnibus nostri hujus utcunque operis, sincere submittimus. Si quis post hæc, imperitus censor accedat, hanc quæso recolat sententiam Gregorii Nazianzeni in Apologet.: *Omnes ex hoc docti et*

Catholici volumus videri, si alios reprehendimus, et impios judicemus. Et illam Facundi lib. x, pro deflens. trium capitulorum concilii Chalcedon.: *Illorum deridemus crudelitatem qui ad defendendum suos ignavi, ad condemnandum vero festini, de reprehensione majorum, ignominiosam et hæreticis communem gloriam captant.* Jam ut stemus promissis, et ut opposita sibi magis elucescant, damus hic integrum caput ex tract. De Incarnatione Roberti de Mileduno nondum in lucem editi.

An simul carnem et animam Verbum assumpserit.

« Quæri solet an simul carnem et animam Verbum assumpserit; an prius carnem quam animam, quod fit in aliorum hominum conceptione et formatione? Prius enim semen in utero mulieris concipitur, atque formatur in hominis figuram; demum post quadraginta dies et sex, corpori formato, anima per solius Dei operationem infunditur; quod et physica ratio habet, et auctoritate divina confirmatur. Ait enim B. Augustinus (552) super illud Joan.: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, etc.*, hoc numero dierum corpus hominis formari, eique formato animam sociari. Quod etiam videtur velle in homine Christo factum esse, id est quod hoc dierum numero corpus ejus in utero Virginis sit formatum, et anima postmodum sociata. Nisi enim ita esset, ut quibusdam placet, veritas humanæ naturæ in conceptione hominis illius minime servaretur: quod observare debuit qui totam humanam naturam in veritate assumpsit. Licet bene, inquit, Verbum sine anima in illa carnis substantia esse potuit; quia in ea in triduo mortis ejus sine anima fuit. Sic ergo Verbum Dei prius carnem assumpsisse quam animam, dicunt. Quod nec auctoritas habet, nec ratio, nec Ecclesiæ communis assertio. Quod enim Augustinus dicit illum quadragenarium **330** numerum, Dominici corporis perfectioni convenire, de corporis Christi formatione intelligit, et non de tempore animationis ejus. Lineamentaris enim compositio, atque effigies humanæ naturæ non adeo exstabat et visibilis apparebat, ut discerni posset et distingui. Quod vero de veritate humanæ naturæ in conceptione observanda prætendit; nihil est. Non enim quia anima prædicto dierum numero corpori jungitur, vel non jungitur ad integritatem pertinet humanæ naturæ: nam sive citius, sive tardius jungatur, non minus fiet homo habens integritatem humanæ naturæ. Item. Nonne magis spectat ad integritatem humanæ naturæ de maris et femine conjunctione nasci, quam quod anima tali dierum numero corpori societur? Licet enim tali spatio temporis aptum fiat humanum corpus ad animam suscipiendam et retinendam; in illo tamen modo numerus ille non adeo necessarius est sicut ipsa generatio: ipsa enim generatio materiam dat in qua hominis formatur substantia, et est causa materialis. Spatium vero quadraginta dierum, si aliqua causa est quare corpus aptum reddatur ad animam suscipiendam, extrinseca tantum est causa. Causa, non de quo fit, sed sine qua forsitan non fit. Si ergo Christus totum habuit quod naturæ humanæ fuit; licet ejus humanæ generationis, copulatio maris et femine, nulla exstiterit causa; multo minus licet corpus ipsius non sit eo tenore et lege atque numero dierum animatum quo cæterorum hominum corpora arimantur, impedire potuit ipsum integritatem humanitatis habuisse et totum quod hominis est naturale.

« Quod autem dicunt bene Verbum in carne Christi fuisse sine anima, quia sic in triduo illo fuit, quo in sepulcro jacuit, nihil est. Dicit enim beatus Augustinus quod anima vinculum fuit inter Verbum et carnem, quia ea mediante Verbum est unitum carni. Si autem quæris quomodo anima se-

A parata mansit cum carne Verbum, dicimus quod multa sunt hujusmodi quæ nullo modo, nisi aliquo mediante, conjungi possunt; quo postmodum separato, illa remanent conjuncta: quod in artificialibus sæpe fit, et in spiritualibus præcipue fieri potest. Sæpissime enim tertio mediante, duo veniunt in amorem et efficiuntur unanimes; quo tamen ab utroque separato, duo illi remanent fœderati. Quod autem scriptum est: *Verbum caro factum est* (Joan. 1, 14), nemine carnis totum designat hominem, sicut ibi: *Videbit omnis caro salutare Dei* (Luc. 11, 6); sicut etiam B. Augustinus exponit, quia voluisse videtur quod totum hominem simul assumpsit. Quippe statim ex quo Verbum incarnatum est, et homo fuit: quod in omnium concessione est, quod minime verum esset si tantum cum carne Verbum communionem haberet. Nam in triduo quo caro in sepulcro jacuit, Verbum cum utraque, unitum fuit, hoc est cum anima et carne: et imo [forte, nec ideo] tunc Verbum homo fuit. Pro carne enim sola, vel anima sola Verbum homo dici non potuit; quia in utroque sola hominis natura consistit. Si ergo Verbum homo erat statim postquam fuit incarnatum, constat quod non prius carnem quam animam, sed simul animam et carnem assumpsit. Non enim pro sola carne ad Mariam Virginem dictum est: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Luc. 1, 35). Obumbratione enim virtutis Altissimi plenitudo donorum Spiritus sancti designatur, quæ in homine assumpto fuit. Verbum namque a Spiritu sancto dona suscipere non potuit, quia hoc est in Trinitate unam personam aliquid ab alia accipere, quod ab ea esse. Imo Verbum a Spiritu sancto nihil habere potest, a quo esse non habet. Secundum ergo animam; **331** bonorum plenitudo in homine assumpto fuit, aut nullo modo in eo fuit. Quare si in ipsa Incarnatione Verbi, promissio angeli est adimpleta; id est quod virtus Altissimi ei obumbraverit, Verbum simul animam et carnem assumpsit.

« Item universa canit Ecclesia, Creatorem generis humani animatum corpus sumpsisse de Virgine, quod nulla ratione verum est, si quando illud assumpsit, inanimatum fuit, et etiam assumptum, quadraginta diebus inanimatum permansit. Tale enim tunc assumpsit, quale cum assumeretur, fuit. Si enim primo dicatur animatum corpus assumpsisse, quia post assumptionem tot evolutis diebus animatum factum est; dicatur quia et hominem decem annorum assumpsit, quia postea talis fuit. Verbum, inquit Hieronymus, hominem quem semel assumpsit, nunquam deposuit; sed quando semel eum assumpsit, non quando carnem, quia nec perfectus, nec verus homo tunc vere dici potuit; nec quando animam, quia tunc partem tantum hominis, non hominem perfectum vel verum assumpsit. [Videtur addenda particula *Nec*.] Prius incarnatum fuit quam hominem assumpsit. Fatendum est profecto Christum carnem simul et animam assumpsisse; et verum hominem atque perfectum fuisse, et ex anima rationali et humana carne statim post assumptionem constituisse. » Hæc Robertus Miledunensis, cujus tamen rationibus respondere, et forte satisfacere, nec ingratum foret, nec difficile, si nostra esset, Pulli sententia.

CAPUT XVIII.

In tribus substantiis unitas personæ perseverat; consuerit tamen Augustinus duarum potius dicere personam substantiarum. Majoris olim momenti, quam sit hodie, fuit hæc quæstio: Num dicendus esset Christus subsistere in duabus tantum naturis aut substantiis, an vero in tribus: nec leviter eam hic Pullus agitat; in cujus gratiam pauca proferimus. Certum est posteriorem loquendi modum plu-

ribus inter antiquos Patres arrisisse, scilicet in tribus substantiis Christum subsistere: quos ideo sequitur auctor; ut Justinum in Apologia priori; Theodoretum lib. v, hæreticarum fabul.; Ferrandum diaconum in epist. ad Severum; Gelasium papam circa finem libri De duabus naturis; Leonem papam epistola 44; Isidorum Hispalens., lib. 1 De differentiis; Etherium et Beatum, lib. 1 contra Elipandum; Bernardum, lib. v De considerat., cap. 9 et 10, et in serm. 5 Vigil. Nativ. Domini; Stephanum Æduensem in lib. De sacramento altaris, cap. 17. Et maxime præsules Hispaniæ sub Carolo Magno, cum seorsim scribentes, tum in synodo Toletana xi et xv congregatos. Quorum tamen placitum ingratum habens Benedictus II papa, contrarium suadere nitentur. Sed non id temere se diffinivisse rescribunt Hispani ad Sergium summum pontificem. Ostendimus etiam in margine textus Pullini, non contrarium auctori Augustinum, qui non semel geminam locutionem usurpavit ut lib. xiii De Trinit., cap. 17, etc. At e diverso, contra præsules Hispanos acriter pugnatum ab episcopis Italiæ, Galliæ et Germaniæ in concilio Francoford sub Carolo Magno anno 794. Siquidem Itali in libello contra Elipandum, concilii decreto misso ad prælatos Hispaniæ, hæc habent: «Sunt enim plerique qui astruunt ex tribus substantiis unam mediatoris personam, Verbi, carnis, et animæ; cum in causa fidei non videatur necessarium sophistica disputatione sæcularium litterarum calculos syllogistica spargere manu. Sufficeret enim juxta præcedentium Catholicorum Patrum saluberrimæ promulgationis doctrinam, sincera simplicitatis voce ex utraque natura unam personam confiteri veri Dei verique hominis 332 Christi, etc.» Galli vero et Germani antistites in synodica epistola ejusdem concilii, pluribus probant duas tantum in Christo debere dici substantias aut naturas. Quod allatis ex Augustino, Ambrosio, Cassiodoro, etc., testimoniis confirmant. Quibus adjungimus Damasenum lib. iii De fide, cap. 16; Rusticum diaconum contra Acephalos; Paulinum Aquileiensem in libello Sacrosyllabo, qui laudatus est in concilio Francofordiensi, et Leontium contra Nestorium et Eutychem., lib. 1.

Utraque tamen sententia tuta in fide, et suo quæque tempore necessaria fuit. Dum enim quidam hæretici negarent Verbum assumpsisse animam aut veram carnem, tunc consultissimum habebant Patres dicere Christum ex tribus substantiis, Deo scilicet, carne et anima componi. At cum hæc germana locutio causam aliis præbuit dubitandi, num in Christo caro et anima naturaliter invicem unirentur; arbitrati sunt tutius fore, duas tantum naturas prædicare, divinam et humanam. Sed de his nulla jam inter theologos disputandi causa.

CAPUT XXIII.

Duas sententias sibi objacentes de infantia Salvatoris, prædictas, viri illustres singuli singulas sibi defendunt. Alii ignorantiam; alii plenam sapientiam, etc. Prioris sententiæ propugnatores videtur, præter alios, indigitare Ambrros., lib. De Incarnat. Dominicæ sacramento cap. 7, et lib. v De fide, cap. item 7; Epiphanium, hæresi 77, Cyrillum Alexand., in paschali oratione 17; Vigilium, lib. v adversus Monophysitas, t. IV. Biblioth. Patrum; Eustathium Antiochenum lib. contra Arianos, laudatum a Gelasio papa in lib. contra Eutychem. et Nestorium, qui exstat tomo eodem Biblioth. Patrum; Cyrillum item, l. ii De fide, c. 5; Proclum, in epist. ad Armenos; Fulgentium, libro 1 ad Trasimundum cap. 7; et in iii, cap. 18; Rupertum, lib. 1 in Genesim, cap. 21, et Richardum a S. Victore, lib. 1 De Eumanele, c. 15 et 16.

Posterioris vero (quam tuctar) Hieronymum in illud Isaia vii: *Butyrum et mel comedet*; et in illud Jeremia xxxi: *Mulier circumdabit virum: Juxta in-*

crementa ætatis, per vagitus et infantiam proficere videbatur sapientia et ætate; sed perfectus vir in ventre femineo solitis mensibus continebatur. Augustinum, lib. ii. De peccatorum meritis et remiss., c. 29, quo loci potissimum collimavit superiori cap. 21, ubi eundem nominatim expressit; Damascenum, lib. iii De fide, cap. 22, et plures alios.

Non distulitur tamen auctor Christum D. habuisse a principio sue conceptionis humanam eam cognitionem, quam experimentalem dicunt: quæ in rerum usu et experientia consistit: ac proinde in ea profecisse, ita ut ad ejus acquisitionem species quasdam intelligibiles de novo habuerit, quas ab initio non recepisset: quod certe placitum veteri theologiæ et modernæ plurimum arridet.

CAPUT XXX.

Ex epistola Guillelmi de Mauritania, quam hic manuscriptam habemus cum quibusdam aliis, patet Hugonem Sancti Victoris prope Parisios cœnositam et priorem, contrariam Pulli sententiæ docuisse de scientia animæ Christi Domini. Nobilissimum antiquitatis fragmentum, eruditorum votis facturi satis, ultro producimus.

Epistola Guillelmi de Mauritania ad Hugonem priorem S. Victoris.

HUGONI S. Victoris priori, GUILLELMUS salutem.

Dominus Arnulphus, Sagiensis archidiaconus, narravit nobis quod de quadam quæstione apud nos ante ventilata vobiscum 333 tractaverat. Est autem hæc: Utrum anima quam in persona Christi assumpsit Divinitas, tantam penitus habet scientiam et sapientiam, quantam habet Divinitas. Dixitque vos respondisse quod anima Christi tantam habeat de omnibus omnino notitiam, quantam habet Divinitas. Adjecitque vos responsionem vestram auctoritatibus et argumentis subtilibus, satis ingeniose confirmasse.

Ego autem (si fas esset a prudentia vestra discrepare) contrariam sententiam potius eligerem. Arbitror enim animam illam, quamvis omnium creaturarum dignissimam, tamen ad æqualitatem divinæ sapientiæ nullatenus pervenire: quod tali ratione videtur comprobari. Christus loquens ad Patrem, ait: *Vita æterna est cognoscere te unum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. iii, 17). Liqueat igitur vitam æternam, id est summam beatitudinem, maxime constare in notitia Trinitatis. Apparet etiam quod æqualem habet anima Christi cum divinitate beatitudinem, si æqualem haberet de sancta Trinitate notitiam. Si enim æqualem haberet notitiam, non esset ratio cur non æqualem haberet charitatem, et cætera, in quibus beatitudo consistit, æqualia: quod etiam vos fortasse conceditis. Quis autem audeat dicere, animam illam, ex quo fuit, æqualem cum Deo habere beatitudinem, cum in Deo nulla possit omnino [forte esse] eadem miseria. Cum anima illa multis et magnis miseriis fuerit implicita. De miseriis enim humanæ naturæ quam assumpsit divinitas, sic ait Propheta: *Ego sum vermis et non homo, opprobrium hominum et abjectio plebis* (Psal. xxi, 7). Et alibi: *Tribulatio proxima est, et non est qui adjuvet* (ibid., 12). Item: *Impropria impropertium mihi ceciderunt super me* (Psal. lxxviii, 10): Ipse quoque Christus: *Turbata est anima mea, et quid dicam?* (Psal. vi, 4). Item: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi, 38). Cum igitur constet animam Christi ante passionem fuisse miseram, impossibile fuit quod ipsa tunc haberet æqualem cum Deo beatitudinem. Non enim possibile esset in eadem anima simul esse miseriam et summam Dei beatitudinem, quæ nequæ augeri vel minui. Non igitur verum est animam Christi æqualem cum Deo habere sanctæ Trinitatis notitiam et cætera in quibus beatitudo consistit.

Item, hæc alia ratione liqueat animam Christi mi-

norem habere sapientiam quam divinitatem, cum sapientia sit magnum et spirituale bonum : tunc si anima habet æqualem cum Deo sapientiam, falsum erit Deum in omni bono habere majorem sufficientiam quam ejus creaturam : hoc autem non concordat rationi. Sicut enim creatura æquari non potest Creatori, ita nec bonum unius, bono alterius; nec sufficientia unius, sufficientiæ alterius potest æquari.

Non solum autem his rationibus confirmatur, sed et auctoritate Apostoli qui ait : *Quis enim scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo novit nisi Spiritus Dei* (I Cor. II, 11). Nec moveant quidquam quædam verba Ambrosii dicentis animam Christi habere per gratiam omnia quæ Deus habet per naturam : Non enim hoc adeo generaliter exponendum est, ut dicant animæ Christi jam esse prorsus omnia æqualia per gratiam, quæ Deo conveniunt per naturam : hoc enim falsum esse nemo ignorat, cum Deus sit æternus, carens principio et fine; anima vero exordium habeat ex tempore. Hæc igitur Ambrosius intellexit illis verbis affirmare, quod sicut in Deo est sufficientia honorum omnium, ita fere omnia eadem bona sunt in anima Christi, et abundant in ea præ cæteris creaturis; nec tamen abundant in ea et in Deo æqualiter. Simile genus locutionis alibi reperitur, quale est illud : *Qui illuminat omnem hominem*

venientem in hunc mundum (Joan. I, 9). Et illud Apostoli : *Omnia mihi licent, sed non omnia expeant* (I Cor. VI, 12).

Si autem contra hoc quod assero, animam minorem habere sapientiam, et Deum, majorem, opponat quis, dicens ex his sequi quod persona Christi duas habeat scientias? **334** Respondeo, quod non solum duas, sed omnem scientiam habet, contestante Apostolo : *In eo omnes sapientiæ et scientiæ thesauri sunt absconditi* (Coloss. II, 3).

Ut autem super his de quibus ago, sensum meum vobis breviter aperiam, affirmo quod sicut Christus æqualis est Patri secundum divinam naturam, ita secundum eandem naturam omnia habet, quæcumque Pater habet, et omnia eodem modo ut Pater. Sicut vero secundum hominem minor Patre est, ita secundum hominem, minorem habet sapientiam, sicut et minorem potentiam. Nam secundum assumptum hominem, nec creator est, nec omnipotens. Nam cum Christus secundum divinam naturam sit Creator, dicente Joanne : *Per ipsam omnia facta sunt* (Joan. I, 3), ipse secundum hominem factus est ex tempore, dicente Apostolo : *Qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. I, 3). Hactenus ea intentione sola scripsi vobis, ut si quid in eo quod ita sentio, vobis displicet, rationibus et auctoritatibus me instruendo, rescribatis. Vale.

AD LIBRUM QUARTUM.

CAPUT I.

Unde arbitrantur nonnulli, etc. Impeccabilitatem Christi Domini, Pullum cognovisse, nemo ibit inficias. At ne jejuna nimis in hoc asserendo dogmate videatur hujus capituli doctrina, huc accersere non pigebit ea quæ prima parte cap. 45, profert, huic negotio profutura : ubi discussis et assertis omnipotentiae divinæ juribus, quid tandem illa secundum omnimodam suæ facultatis vim possit, hæc edicit suppositione. *Audacius dixerim et hodie Deum posse diabolo compunctionem infundere, et penitentiam veniam dare. Audacissime adjecerim, in una persona, quæ est Christus, divinitatem ab humanitate posse se disjungere, et disjunctæ gratiam suam retrahere; ut jam purus homo sine Deo ruat in vitium, de vitio in infernum.* Quibus verbis impeccabilitatem Christi eo prorsus modo explicat, quem apud theologos frequentiore legimus; qui proximam hanc impeccabilitatis ejus causam assignant, unionem scilicet Verbi cum humanitate, et specialem quamdam gratiam et protectionem qua Deus ita eam gubernat, ut non possit labi in peccatum.

Quod autem supponere videatur potentiam peccandi inter libertatis munia numerandam esse; ideoque non ea caruisse Christum veræ libertatis dotibus instructum; id solum verum est de ea facultate peccandi, qua parte dicit ipsam voluntatem potentem in actu primo se flectere ad utrumlibet (beneficio cujus possit revera pro libitu in peccatum ruere, si sibi ipsi sola relinqueretur in puris naturalibus); non autem, ut dicit, quamdam et proxime aptam ad peccandum facultatem, prout est in nobis. Vere etenim adnotasse mihi videtur D. Thomas inter Quæstiones disput., q. 22, a. 6, quod : *Velle malum non est libertas, nec pars libertatis, quamvis sit quoddam signum libertatis; sed posse velle malum, habet se per accidens ad rationem libertatis* : arguit enim naturæ defectum quem ipsa non intendit, ut erudite non minus quam anxie propugnaverat ante Thomam Robertus de Mileduno in Summa sua ms. Cujus sententiam, naturam libertatis universim explicantem, hic legere non pigebit.

Non ita, ut quidam putant, liberum arbitrium

est definiendum : *Potestas et ad bonum et ad malum se flectendi.* Si enim hæc sit sufficiens liberi arbitrii definitio, nec spiritus confirmati, nec spiritus damnati habent liberum arbitrium : quod falsum est. Est enim naturale bonum creationis, quo nullum privat gratiæ confirmatio, nec malitiæ obstinatio. Nec illi ergo per malitiam, nec isti per gratiam, arbitrii libertate privati sunt. Illi tamen secundum liberum arbitrium ad malum tantum flecti possunt; isti vero tantum ad bonum. **335** Unde patet liberum arbitrium non esse potestatem se flectendi ad alterutrum : et licet ad malum se flectere non possit, non ideo tamen minus est liberum; sed quanto ad malum minus converti potest, tanto est liberius. Ex quo apparet quod posse malum; liberi arbitrii pars non est, licet ex libertate arbitrii malum fieri possit. Hæc ille.

CAPUT IV

Ad uberiores difficultatis illius intelligentiam, quam in hoc cap. subtiliter pro more Pullus enucleat, ut quæ suo tempore inter scholasticos auctores celeberrima erat. Num scilicet in divinis *Patrem esse, aut gignere Filium*, quamdam dicat operationem; subjicimus etiam sententiam alterius Roberti Summæ prædictæ folio 52, altera pagina.

« Dicunt quidam nulla ratione verum esse, Patrem aliquid posse quod non possit Filius, licet Pater possit gignere Filium; Filius vero, non. Quod enim dicitur, *Multa potest Pater, quæ non possit Filius*, opera potentiae Patris subjecta intelligi asserunt; nihil quippe potest operari, quod Filius non possit facere; quod verum est ex iis quæ fuerunt, et sunt et futura sunt. Sed quod Pater potest, quia Filium potest gignere; nullum eorum est quæ opera Patris esse possibile est : eo quod si *gignere Filium*, esset opus Patris, aliquod ejus opus esset ei coæternum, quod ex tali operatione proveniret; aut nihil; aut Filius etiam Patris opus esset, quod inconveniens est : scilicet quod aliquod opus sit Patri coæternum; aut quod Filius sit Patris opus; aut quod nihil ex tali operatione fiat. Non est ergo verum, Patrem posse aliquid facere quod Filius non possit, scilicet gignere Filium. At, inquit aliquis, quando Pater

dicitur posse gignere Filium, aliquid dicitur posse facere quod potest facere; vel aliquid quod non potest facere. Quod si veraciter dicitur aliquid posse, quod facere non potest; verum erit Patrem aliquid posse quod facere non potest. Cui an aliqua mens rationalis possit acquiescere, valde dubito. Si ergo gignere Filium, aliquid est quod Deum Patrem posse, verum est; et gignere Filium aliquid esse videtur quod Deus Pater facere potest; imo quod fecit et facit: genuit enim et gignit Pater Filium. Quod si prædictum posse, actus habet effectum, jam Filius, absque dubio, opus Patris erit. Unum ergo illorum Filius erit, quæ sunt opera Patris; sic quoque non tantum genitus erit, sed factus: sui et Patris opus, cum nihil sit opus unius, quod non sit opus alterius.

Quoniam autem hæc palato Fidei sane non sapiunt, id est quod gignere Filium erit aliquid quod Pater facere possit, et quod Filius sit factus: considerandum est quid Pater dicitur posse, quando dicitur posse gignere Filium. Ad cuius intelligentiam inquirendum est an ista vox posse, eodem modo in istis locutionibus accipiatur: *Deus Pater potest gignere Filium, et: Deus Pater potest mundum creare.* Si vero in eadem significatione in utroque accipitur: et Filio, significatio quam habet in utroque, convenire potest. Unde si verum est Patrem nihil posse, quod Filius non possit; quia potest mundum creare; ita nec aliquid posse videbitur quod Filius non possit, quia Filius potest gignere. Nam non secundum quid dicitur Deus aliquid posse, quod non sit verum eum simpliciter posse; unde si nihili dicitur Pater posse, quando dicitur posse gignere Filium, quod non sit verum eum posse: gignere Filium est unum eorum quod Deus Pater potest. Sed quia nihil potest Pater quod non possit Filius; eadem ratione, gignere Filium, unum eorum est quod Filius potest. Hoc autem quia falsum est; et illud unde hoc sequitur, falsum esse necesse est: scilicet quod gignere **336** Filium sit aliquid quod Deus Pater possit. Quia ergo ad *Patrem posse gignere Filium*, non sequitur Patrem aliquid posse quod non possit Filius: *gignere Filium*, non videtur aliquid esse quod Pater possit.

Unde non videtur, posse, eodem modo accipi cum dicitur *Pater posse gignere Filium*, quomodo accipitur cum dicitur *posse creare mundum*. Nam ad *Patrem posse creare mundum*, sequitur Patrem aliquid posse quod possit Filius: et ideo ad *Deum Patrem posse creare mundum*, sequitur eum aliquid posse. Quod quia ad *Deum Patrem posse gignere Filium* non sequitur: aut, posse, aliter accipitur; aut *gignere Filium* non est aliquid quod Pater possit. Sed posse (ut in eo habet existimatio) non eodem modo accipitur: quæ differentia licet verbo explicari non possit, ex his quæ inde sequuntur facile potest intelligi. Nam ad *Patrem posse gignere Filium*, sequitur Filium de substantia Patris posse esse: imo ipsa Filii generatio, id est Filius est de substantia Patris per generationem. Ad *Patrem*, vero, posse *mundum creare*, sequitur Patrem posse iacere quod in tempore fieri est necesse: cuius potentia creatio mundi est subjecta.

Similiter, cum dicitur, Deus Pater potest esse Deus, potest esse ingenitus, potest esse Pater; non illa potentia dicitur hæc posse Deus qua potest omnia. Quod si esset, hæc de illis esse crederentur: hoc autem esse non potest nisi et Filius ea posset, eo quod æque potens est et Filius sicut et Pater. Unde de his non sunt quæ divina claudit potentia. Ex quo certum est, posse, aliter accipi quando dicitur Deus ista posse: et aliter cum dicitur ea posse quæ in tempore fiunt.

Eadem differentia acceptionis hujus vocis, posse, circa creaturas invenitur: ut cum dicitur *Paulus potest esse homo*, nihil Paulus posse ostenditur quod ab eo possit fieri vel non fieri; quia nihil tunc posse ostenditur quod sub ejus potentia contineatur.

A Quando autem dicitur: *Paulus potest prædicare Romanis*, aliquid posse ostenditur, quod ab eo potest fieri vel non fieri: et illud est eorum quæ ejus potentia subjecta sunt.

Ex istis facile solvitur id cuius causa hæc inducta sunt, id est Deum Patrem nihil omnino posse quod Filius non possit: eo quod Filium potest gignere, Filius vero, non. Nam per posse gignere Filium, non demonstratur nisi Patrem posse esse Patrem; eo quod omnino idem est *Patrem gignere Filium*, et *Patrem esse Patrem*. Et ideo sicut Pater nihil est quod Filius non sit, quia Pater est, licet alia persona sit quam Filius; ita nec verum est Patrem aliquid posse quod Filius non possit, quia potest gignere Filium, quod Filius non potest. Posse enim gignere Filium, personam Patris discernit, cuius solius est gignere Filium. Et ideo quia hoc est proprium Patris, non ejus potentiam designat quam cum Patre [patre redundat] et Filio Spirituque sancto habet communem; sed singularem ejus relationis proprietatem. Ex quo non sequitur Patrem aliquid posse quod non possit Filius. Hæc Miledunensis Robertus, non Pulli solum, sed et Petri Pictaviensis nostri doctrinae apprime commoda.

CAPUT VIII.

Qui fortasse est reverentia, etc. Ad hunc lapidem graviter offenderat Petrus Abælardus, qui nullum timorem futurum in Christo et beatis, perperam excogitavit, donec, arguente Bernardo et meliora suadente, ut patet ex ejus epistola 190 ad Innoc. II, hoc Christianæ veritatis testimonium posuit in Apologia sua, sensu et pene verbis cum ista Pulli doctrina cohærens. Multa de Christo dicuntur, quæ non tam secundum caput, quam secundum corpus ipsius, quod est Ecclesia, sunt accipienda; **337** ut ille spiritus timoris (quod est initium sapientiæ) quem videlicet timorem perfecta charitas foras mittit. Hujus ergo timoris spiritum in anima Christi, qui perfectissimam habuit charitatem, nunquam fuisse credendum est: qui tamen in inferioribus membris non deest. Tantæ quippe perfectionis, et tantæ securitatis anima illa exstitit per ipsam Verbi unionem, ut sciret nil omnino se committere posse, unde pœnas incurreret, vel Deum offenderet. Castum vero timorem in sæculum sæculi permanentem, qui proprie reverentia charitatis dicitur, tam ipsi animæ Christi, quam electis angelis et hominibus inesse semper recognosco: unde et de ipsis supernis spiritibus scriptum est: *Adorant dominationes, tremunt potestates*. Hæc Abælardus.

CAPUT X.

Aut sicut pro persecutoribus orabat, unde postmodum veniam sunt consecuti. Non est mens auctoris, Augustini doctrinae deditissimi, Christum pro omnibus indiscriminatim crucifixoribus suis orasse, et eos omnes veniam consecutos esse: Sed pro his solum (ut explicat B. Thom. III, q. 21, a. 4, ad 2) qui erant prædestinati ut per ipsum vitam consequerentur æternam. Quod ex Augustini verbis in tract. 31 in Joan. collegisse videtur; ubi divinæ gratiæ præco sic habet: Videbat quosdam suos inter multos alienos; illis jam petebat veniam, a quibus adhuc accipiebat injuriam. Non enim attendebat quod ab ipsis moriebatur; sed quia pro ipsis moriebatur. Multum est quod illis concessum est et ab ipsis et pro ipsis; ut nemo de sui peccati dimissione desperet, quando illi veniam meruerunt, qui Christum occiderunt. Et beatus Thomas citato loco: *Dominus non oravit pro omnibus crucifixoribus, neque etiam pro omnibus qui erant credituri in eum; sed pro his solum qui erant prædestinati*, etc. Huncque sensum esse Pullinæ locutionis, sequentia probant; quibus eodem modo, Christum asserit compassum esse civitati Hierusalem, dum flevit super illam; quo pro persecutoribus orabat in cruce. Ideo autem civitati compatitur:

Quoniam, inquit, malis intererant futuri boni, quorum mala merito deplangebatur. Imo ipsos esse pro quibus orabat Dominus in cruce pendens, scribit Augustinus citato loco. Inter cujus opera exstat in Appendice tomi X, sermo 49 Joan. Chrysost. inscriptus. Ubi simile hujus loci commentarium reperies.

CAPUT XIII.

Quippe diabolus in homine, quem malo dolo deceperat, nihil juris habebat tanquam alienum in servum invasionem faciens merito spoliandus, imo etiam ex invasione judicandus; ac per hoc nihil erat necesse fieri, quare jus quod in homine nullum erat (Deo tamen permittente hominem opprimi; quoniam creditur oppressori) rationabiliter amitteret. Movit stomachum Bernardo fere similis apud Abælardum opinio; quam tamen, ut jacet in verbis auctoris, non ita notasset Doctor veritatis, nisi conspersam aliquo fermento vidisset in æmulo suo: qui licet hac de re quædam integra puraque labiis protulisse videatur; alia tamen temere satis immiscuit quorum lue infererit ea, quæ alioquin munda viderentur. Consulat lector Bernardum epistola 190 ad Innocent. Sed meminerit repudiatum esse ab Abælardo, ut suppositum sibi fetum, librum eum Sententiarum, quem ut officinam mendacii in eum potissimum urget abbas Clarævallensis. Cætera enim quæ in Epist. ad Romanos expositione commentatur circa controversum hoc jus dæmonis in homines (modo tamen ea semoveas 338 quæ postmodum parum æquus subinfert) non mihi digna censentur ungue Bernardi. Quæ cum nec sensu, nec fere verbis discrepent ab hac Pulli doctrina, non inutile fuerit genuinum ejus sensum paucis aperire; præsertim cum sciam non eam solum displicuisse Bernardo sed et Parisiensium doctorum censura sic notatam:

Censet Abælardus dæmonem nullum jus in hominem quem seduxit, acquisivisse; cum tamen a quissimo jure homo per peccatum pœnæ æternæ, et torquenti dæmoni obnoxius fiat. Quare Abælardus rem acrius perscrutatus; Christum morte sua hominem a jugo diaboli liberasse, in Apologia profitetur.

Certum quidem est hominem per peccatum pœnis æternis addictum esse, et dæmoni, velut tortori, mancipatum, ut perhibent Parisienses; idque merito non negaverit auctor, nec ipse dilitebitur Abælardus, qui in expositione Epistolæ ad Romanos, pag. 550 et seq. id ultro concedit: *Quod etiam jus in possidendo hominem diabolus habere poterat, nisi forte quia cum Domino permittente aut etiam tradente ad torquendum, ipsum suscepit? Et sub med., pag. 551: His itaque rationibus convinci videtur quod diabolus in hominem quem seduxit, nullum jus seducendo acquisivit; nisi forte, ut diximus, quantum ad permissionem Domini pertinebat, qui eum illi quasi carcerario vel tortori suo ad puniendum tradiderat.* Cum quibus verbis non ægre cohærent ea quæ ex auctore supra retulimus: *Deo tamen permittente, hominem opprimi quoniam creditur oppressori.*

At licet ista sapiant veritatem, spirentque genuinum fidei dogma: non tamen repudiari poterit Pulli sententia, qui negat jus ullum legitimæ dominationis in homines dæmonem habuisse; sed meram usurpasse tyrannidem, necdum adhuc futuram stabilem, nisi divino fulciretur imperio aut nutu. Quippe, inquit. *Qui invasionem tanquam in alienum servum fecerat, merito spoliandus erat; imo etiam ex invasione judicandus.* Quæ ratio non ingrata plerisque Patrum qui hinc tyrannidem dæmonis homines misere divexantis, agnoscunt, nusquam autem justæ dominationis ei tribuunt facultatem: licet lateantur juste homines torqueri; sed jure in Deum velut in legitimum dominum, servum fugitivum multantem, refuso, non in dæmonem vices tantum carcerarii aut

A tortoris exsequentem. Id inter alios erudite probat B. Thomas III, q. 48, art. 4 per totum, ubi totam capitis hujus et sequentis doctrinam exhibet; et rei veritate discussa, sic objectum principale diluit: *Quantum ad pœnam, principaliter homo erat Deo obligatus, sicut summo Judici; diabolo autem tanquam tortori, secundum illud Matth. v: Ne forte tradat te adversarius tuus Judici, et judex tradat te ministro; id est angelo pœnarum crudeli, ut Chrysost. (533) dicit. Quamvis igitur diabolus injuste, quantum in ipso erat, hominem sua fraude deceptum, sub servitute teneret, et quantum ad culpam et quantum ad pœnam, justum tamen erat hoc hominem pati, Deo permittente hoc quantum ad culpam, et ordinante quantum ad pœnam. Et ideo per respectum ad Deum, justitia exigebat quod homo redimeretur; non autem per respectum ad diabolum.* Hæc B. Thomas, quibus nihil aptius ad mentem auctoris: et in hoc insuper conveniunt quod uterque dicat, Christum non diabolo, sed soli Deo Patri pretium exsolvisse. Idque etiam verbis expressis asserit Petrus Pictaviensis in parte IV, cap. 19.

Sed, quod mireris, id ipsum Bernardus epistola superius citata, licet forte nolens, concedit Abælardo. *Cæterum, inquit, etsi justam dicimus diaboli potestatem, non tamen et voluntatem. Unde non diabolus qui invasit; non homo qui meruit, sed justus Dominus qui exposuit. Non enim a potestate, sed a voluntate justus injustusve quis dicitur. Hoc ergo diaboli quoddam in hominem jus, etsi non jure acquisitum; sed nequiter 339 usurpatum, juste tamen permissum.* Quod ergo, doctor optime, jus dæmonis in homines, si non jure acquisitum, sed nequiter usurpatum, nisi Deo permittente opprimi, quoniam creditur oppressori? Quod ipsum certe latetur Pullus, et cum eo Abælardus, ut vidimus supra.

Hanc difficultatem non mediocriter illustravit Robertus de Mileduno, titulo ad id speciali: *De hoc quod quidam dicunt, quod diabolus hominem non juste tenebat; homo tamen a diabolo juste tenebatur.* Ubi licet in gratiam Bernardi, ejus sententiæ patrocinium suscepisse videatur; alteri tamen consultum esse sic voluit. *Potest etiam vere dici quod juste diabolus hominem tenebat. Qui tamen hoc negant, fraudulentam diaboli deceptionem, iniquam voluntatem, ut mihi videtur, considerant. Fraudulenter enim acquisita, injuste possideri dicuntur.*

Hæc in gratiam auctoris dicta sufficiant, quem a Bernardi et Parisiensium doctorum censura, sospitem reducere, nostrum fuisse nemo non dixerit.

CAPUT XVI.

Tanquam culpæ nondum veniam consecuti. Hanc auctoris sententiam de patriarchis in inferno detentis, quidam inferiori anchora notandam censuerat, ut quæ suaderet explosam jam ab omnibus eorum opinionem qui asserebant charitatem consistere posse cum reatu pœnæ æternæ. Sed quidquid sit de illa sententia (quam quibusdam veterum arrisisse non inficior, de qua forte dicemus in sexta parte) immunem prorsus ab hujus dogmatis suspitione Pullum egregie produnt proxime sequentia capita duo, quibus rem uberius tractat et ad mentem Ecclesiæ: ideo scilicet patriarchas cæterosque illius temporis justos nondum plenam veniam consecutos ante adventum Christi, eo quod nihil consequi possent nisi ex meritis Christi, et morte ipsius: quæ si non contigisset, nihil penitus obtinuissent. *Quamobrem, inquit Pullus, dum merces negatur, semiple-num meritum aestimatur.*

Paulo durius hanc veritatem explicuit Richardus a Sancto Victore, cap. 19 libri quem inscripsit *De potestate ligandi et solvendi*, ubi consequenter satis ad ea quæ superius dixerat, peccatorem scilicet,

per Deum a culpa solvi, et ministerio sacerdotum a reatu pœnæ, propter efficaciam sacramenti, cujus sunt administrati; sic de patriarchis censebat: « Absque ulla dubitatione patriarchæ et prophetæ charitatem habuere; et tamen tenebantur debito damnationis æternæ: alioqui nec ad inferna descenderent, nec Christi morte, nec ulla redemptione egerent. Absque ulla igitur ambiguitate tenebantur debito damnationis æternæ; non quod eis æterna fuerit, sed quod eis æterna fuisset, nisi mors Christi eos ab hoc debito absolveret. » Quæ tamen ab errore vindicat Bellarminus lib. II De pœnit., cap. 14.

CAPUT XX.

Mordendo pars assumitur. Alludit ad hunc Gregorii locum in homil. 22, in Evangelia, quæ in Appendice tom. X Augustini reperitur, estque sermo 52 De diversis. « Omnia etenim traxit qui de electis suis apud inferos nullum reliquit. Omnia abstulit, utique electa. Neque enim infideles quosque et pro suis criminibus, æternis suppliciis deditos, Dominus ad veniam resurgendo reparavit; sed illos ex inferni claustris rapuit, quos suos in fide et actibus recognovit. Unde recte etiam per Osee dicitur: *Ero mors tua, o mors; ero morsus tuus, inferne* (Osee XIII, 14). Id namque quod occidimus, agimus ut penitus non sit. Ex eo autem quod mordemus, partem abstrahimus, partemque relinquimus, etc. » Anceps **340** difficultatem hanc versavit Augustinus, nondum suo sæculo penitus expeditam: quam videas epistola 99, ad Evodium, ubi aliam etiam attingit majoris momenti de sinu Abrahæ, an in inferno fuerit, an vero (ut ibi putat) ab eo longe remotissimus? Ad quam Augustini dissertationem spectasse Pullum in sequentibus, facile perspicias, quamvis ei maluerit adherere oppositam sententiam tenenti lib. XX De civitate, cap. 15, et tract. in psal. LXXXV, ubi communem Ecclesiæ sensum secutus, docet limbum Patrum in inferno fuisse, sed distantem a locis supplicio damnatorum deputatis.

CAPUT XXIII.

Nisi si quis eos extra cælum quietis in locis ponat, dicens penitentiam in carne, tanquam loco suo exactam, tantum posse ut sit digna visione Dei; penitentiam vero post corpus, tanquam in alieno actam, id minime mereri ante resurrectionem. Hujus opinionis quam refutat auctor, nullum hactenus vestigium assequi potuimus apud auctores Pullo superiores aut cœtaneos. Licet enim quidam Patrum in eam concessisse videantur sententiam (saltem verbotenus), quod animæ sanctorum nondum intuitivam Dei visionem sint assecutæ; ea solum post generalem corporum resurrectionem potitura: quod placitum, ætate Pulli, nondum damnaverit Ecclesia; illud tamen (cujus meminit) discrimen inter animas cœlo beandas, aut jam beatas, illas videlicet ob dilatam in altera vita pro peccatis satisfactionem, has vero ob hic expletam plene serioque compensationem, nullus commemorat.

Affine tamen huic opinioni videtur illud traditum a Beda lib. V Hist., cap. 13, cui non dissentit ipse eruditissimus doctor: ostensum, scilicet fuisse cuidam animæ separatæ, sed in carnem postmodum regressæ, quartum quemdam locum præter cælum, purgatorium et infernum, ad instar amœnissimi prati, in quo debebant animæ, omnis doloris expertes, sed nondum cœlo idoneæ. Plura id genus con-gessit Dionys. Carthusianus in Dialog. de judicio particulari, articulo 31. Et quod mireris, nupere theologiæ viri percelebres huic facile opinioni suffragium dedere.

Dum jam hoc Pallinum opus prælo succumberet, venit in manus libellus quidam editus a Thoma Anglo, ex Albiis East-Saxonum, qui inscribitur: *Villicationis suæ de medio animarum statu ratio.* In quo contendit novus is scriptor, medium quidem

esse locum seu statum, defunctorum animabus deputatum, illis scilicet gloriæ cœlestis candidatis, cujus tamen non potentur, nisi post generalem mundi conflagrationem, quia ex hac vita vel cum venialibus peccatis vel cum obligatione pœnæ temporalis subeundæ, decesserunt: sed frustra locum illum, *purgatorium* proprie loquendo, dici, quia nulla fiet animarum purgatio nisi in die judicii: frustra item credi animas inibi commorantes quid incommodum perpeti, aut ab igne, aut ab aliquo alio externo agente: proinde operose satis et anxie probat ac tuetur, nullum, qui cum moritur, cœlo statim idoneus non est, ex illo medio statu, ad cœlestem evocandum esse ante diem judicii, quidquid pro eo aut hujusmodi oret Ecclesia, quidquid obnixè flagitet et piis suis operibus impendat. Cujus suffragia, preces, missas, elemosynas cæteraque maternæ pietatis officia eatenus tantum profutura scribit, quatenus Christum judicem movent, ut adventum suum acceleret, supremumque judicii diem, in ejus præ-ludio tantum, fore purgandas animas opinatur. Quæ certe singula ideo commemoravimus, quod oppido belle convenient cum allatis supra ex auctore nostro verbis, licet ille communem Ecclesiæ sensum de igne purgatorio et animabus pœnas **341** ad juris apices ibi luentibus, ubique sui operis constanter doceat.

Porro quidquid sit de hac recentioris illius opinionione, ejus censuram, aliis, abunde nobis doctioribus, sponte relinquimus; certum est plura apud eum legi quæ communem Ecclesiæ praxim labefactent; piissimum in defunctorum animas obsequium remoretur; plura Scripturæ loca et conciliorum canones in singularem sensum disterqueant, et ad minus, plurimis, saltem rudioribus, generent scandalum. Ut taceam quod jam præceptus et lubricus ad vitia callis, segrior ad virtutem accessus, si communis illa pœnarum in purgatorio terribiliter luctandarum fides, quæ vel ipsis sanctioribus viris, horrorem incutit, tam leviter evanescat.

CAPUT XXIV.

Ita quoque in inferno in unum habitabant; pœna et quiete distabant, quod utique plurimis placeat. Inter alios potissimum ejus æquali Roberto Miledunensi cap. penultimo *Summæ* ms. Sed quia de sinu Abrahæ videtur aliter sentire quam alii, postremo cap., ejus sententiam nunc primum in lucem damus.

Quid per sinum Abrahæ intelligendum sit, et quomodo esse potuit quod animæ justorum in inferno essent, et in requie?

« Sinus autem, secretum solet dici magnæ amplitudinis; unde Charitatem multoties designat: cujusmodi sinus sunt in vestibulis ad ministerium altaris præparatis et consecratis. Per sinum ergo Abrahæ nullus mihi videtur locus designari; sed premium quod pro merito fidei datur, quæ in Abraham (etsi in primis fuerit) præcipue tamen effulsit. Omnes ergo qui Abraham imitati sunt in fide (quæ in ipso præcipue commendatur, quia in spem contra spem credidit), merito in sinum ejus recipiuntur, et ei in beatitudine sociantur. Nulla enim ratione videtur concedendum quod infernus vel aliquis in inferno locus fuerit sinus Abrahæ, in quo Lazarus cum aliis justis consolabatur: licet ante adventum Christi in inferno tenerentur, et in sinu Abrahæ consolarentur. Nec enim per mortem Christi animæ justæ de sinu Abrahæ ereptæ sunt, quasi modo ibi non sint post resurrectionem Christi. Ecclesia enim in obsequiis defunctorum sepeliendorum etiam hoc quotidie orat, ut ab angelis in sinum Abrahæ deducantur. Beatus enim Martinus in obitu suo, diabolo prope astanti scribitur dixisse: *Nihil in me funeste reperes, sed sinus Abrahæ me suscipiet.*

Præmium autem hoc quod pro fidei merito datur, quia amplum est et secretum, merito sinus appel-

tatur. *Amplum est*, quia omnes capit quot et cœlum capit : *secretum est*, quia fures illuc non apropiant, nec aliquid inde furantur. *Secretum est*, quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor. II, 9). Ideo autem Abraham dictus est sinus iste ut qui habuit in merito fidei principatum, habeat et in præmio. Erat sinus iste ante adventum Christi sinus consolationis; nunc gaudii. Unde de præmio Lazari ante adventum Christi, ipse Abraham diviti respondet : *Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris* (Luc. XVI, 25). Non ait : *Beatitudine fruatur*, sed *consolatur*, quia pro merito fidei requiem habuit consolationis, in spe participationis beatitudinis æternæ quam modo habet in re. Sed quia ipsa exspectatio moram magnam habuit; dilatio præmii futuri, ejus ut credo, pœna fuisse potest dici; habita relatione comparationis ad æternam beatitudinis æternæ sufficientia plena nec haberi nec habere potest. Quam quia non habuerunt **342** sancti præcedentes adventum Christi; aliquid voluerunt habere quod non habuerunt, et aliquid non habere quod habuerunt. Quod ubi est, id est quod desiderant adesse quod abest, et abesse quod adest; pœna sine dubio qualiscunque ibi est, quoniam ubi hoc est, nec plenum gaudium est, nec perfecta satietas, sed esuries et sitis quædam, et imperfecta voluntas. Unde et illi qui beatitudine visionis æternæ fruuntur, perfecte beati sunt, eo quod nihil volunt habere quod non habeant, et nullo carere quod habeant. Quæ de re sancti omnes præcedentes adventum Christi, quandiu hac caruerunt beatitudinis plenitudine, in præmio, dicuntur fuisse (534)..... sicut et in tenebris, quandiu luce illa æterna caruerunt. Esse

A igitur potuit ut in inferno essent, et in sinu Abraham, hoc est extra visionem æternæ claritatis, et in requie consolationis, quæ reddita erat eis pro merito fidei quæ enituit in Abraham.

De animabus autem quæ nunc sunt in pœnis purgatoriis, licet gravissimis, concedi non debet quod sint in inferno, quamvis sint extra visionem claritatis æternæ. Hoc enim significaretur quod reserata non esset eis janua paradisi : quod falsum est. Nam aperta est eis, sed nondum ipsi digni sunt intrare. » Hæc Robertus, qui plurimum concedit illi opinioni Augustini, de qua supra.

CAPUT XXV.

Desideratum in codice ms. hujus capituli titulum de nostro sic restituimus. *Quid de purgandis factum sit, cum Christus descendit?* Quos capite sequenti, eductos ab ipso, et cœlesti gloria liberaliter donatos, non sine sensu quodam pietatis concedit. Quæ quidem sententia licet B. Thomæ displiceat III, q. 52, art. 8, et pluribus post ipsum theologis; eam tamen Augustinum docuisse testantur ea quæ profert lib. XII. De Genesi ad litt. cap. 53 : *Et Christi quidem animam venisse usque ad ea loca in quibus peccatores cruciantur, ut eos solveret a tormentis, quos esse salvandos, occulta nobis sua justitia indicabat, non immerito creditur*, etc. Quæ cum de damnatis perperam intelligerentur; id de detentis in purgatorio, dictum esse necessum est. Illud iterum suadere videtur epistolam 99 ad Evodium, et lib. XVII De civitate, cap. 11, auctor item Elucidarii apud Anselmum. Ut taceam recentiorum non paucos, passim obvios apud omnes.

AD LIBRUM QUINTUM.

CAPUT II.

Unde credibilius est solum Christum in gloriam surrexisse. Non nova hæc et levis controversia quam in veterum Patrum scriptis utrinque legimus agitam, et partis utriusque celeberrimos defensores. Num scilicet solus Christus geminam nunc stolam potiatur. Partem negantem amplexantur recentiorum plurimi cum Origene in expositione primi capituli Epistolæ ad Romanos; Ambrosio, enarrat in psalmum I, sub finem; Sophronio, in epistola synodali, Epiphano, hæresi 75, non longe a fine. Clemente Alexandrino lib. VI. Stromat. post initium. Et, ne quid dissimulem, pluribus certe nititur Patrum suffragiis hæc sententia, quam altera; quæ tamen majori fulcitur rationum firmamento, magisque Scripturæ coheret, quam præcedens.

Hanc ultimam docuit Augustinus epistolam 99, et potissimam Pullo rationem suppeditavit, quam hic iterum scriptam nolim. Item, cap. 52, lib. II De peccat. meritis et remiss. **343** Hieronymus, epist. **D** 150 ad Hedibiam; Chrysostomus, homil. 89, in Matth. cum ejus sequacibus Theophylacto et Euthymio; et D. Thomas, qui libratis utrinque rationum et auctoritatum momentis, sic litem dirimit, qu. 53, art. 3 ad 2 : *Rationes tamen Augustini multo efficaciores videntur.* Pene omiseram Justinum, quæstio 85, ad orthodoxos.

Non ita tamen hanc carnis ad immortalitatem assumptæ dotem Christo peculiarem censet auctor, ut eam Virgini matri negatam velit. Licet enim illud inconcussum non sit fidei dogma; at communis Ecclesiæ sensus in eam partem consentit : a qua (dum in aliquid universim conspirat), vel minimum deflectere, piaculum esse Pullus affirmat hujus operis parte septima, et expressius parte VI, cap. 51, ubi *ecclesiasticæ consuetudini refragari, fas non esse do-*

C cet : præterea id a celeberrimis sibi que coætaneis auctoribus pie credebatur, ut a Richardo Victorino in Cantica canticorum c. 42; Bernardo pluribus in locis; Hugone item a S. Victore, lib. III. Eruditionis theolog., cap. 125; et Petro Pictaviensi in IV parte, c. 19. *Quam in carne glorificatam credimus in cœlos ascendisse; et in sanctis dormientibus qui cum eo surrexerunt.* Id etiam paulo ante docuerant Anselmus, c. 8. De excellentia Virginis; Rupertus, lib. VI in Cantica, et Novigentinus abbas Guibertus lib. I De pignoribus Sanctorum, cap. 3. Cujus opera in lucem prodire hoc anno, obstetricante manu et studio domni Lucae d'Achery, qui ea notis eruditione varia refertis, illustravit.

Singulare quidpiam videtur hac de re scripsisse Galterus ad Lutetiam cœnobita Victorinus libro peculiari ms. *Contra quatuor Galliarum labyrinthos*, etc., ubi folio 70 alteram paginam, de Assumptione B. Virginis sic loquitur : « Constat ergo ex præmissis illam quæ nec primam similem visa est habere nec sequentem, singulari merito vitam absque peccato duxisse; nec solum per 55 annos post conceptum, sed ante, ut legitur, per 15 qui simul sunt vitæ illius anni circiter 50. Talibus namque, ait Hieronymus, decebat Virginem oppignoratam muneribus, quæ dedit cœlo gloriam, terris Deum, fidem gentibus, finem vitiis, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Quippe Spiritu sancto adhuc ex utero matris suæ singulariter repleta, non solum Elisabeth de benedictionis suæ plenitudine replevit; verum et in utero ejus exsultare compulit Spiritu sancto et Joannem quo inter natos mulierum non surrexit major. Ex hac ergo plenitudine, angelo revelante, ut legitur, post assumptionem sanctissimæ animæ, etiam sanctissimum corpus, ut a peccato, ita et a corruptione intactum manens in sepulchro 40 die, hoc est IX

(534) Fort. in sinu Abraham, vel in inferno.

Kalend. Octobris conforme jam claritati illius corporis quod de ipso Deus sumpsit, et in cœlum levavit. Nec nos, inquit beatus Hieronymus, de beata Maria factum abnuimus, id est non negamus quod multi doctorum et senserunt, etiam et in suis reliquerunt scriptis. » Hæc Walterus seu Galterus.

Non igitur tot viæ ducibus, tot circumquaque comitibus stipatus, solus deflexisset ab orbita Pullus. Sed quid moror? Non is hujus capitis scopus; eos spectat solum qui Dominicæ Resurrectionis testes apparuere: planeque divinus foret qui vellet Pullum tunc temporis et eo loci in Deiparam intendisse. Sed eo adhuc concessio, nihil tamen in auctore culpandum, qui mentem solum, citraque pertinaciam omnem æquus admodum affert.

CAPUT III.

Quibusdam hoc tempore singularis videbitur capitis hujus doctrina, qua pie fidelium credulitati suffragium negat suum noster cardinalis. Plures tamen exhibet 344 modos quibus crebræ admodum hujuscemodi apparitiones tuto credi possint absque reali hoc Christi et sanctorum in terras descensu: quos recentiori theologiæ non ingratos esse, testatum videas apud scholasticos scriptores ad q. 58, III partis D. Thomæ, licet illi visionum et apparitionum hujusmodi fidem fucumque longius propagarent.

Favent autem auctori plures Scripturæ loci, quos ad ejus sensum interpretari videntur Beda in Retractatione in Acta. Hoc est quod eidem Domino Jesu Christo a Deo Patre dictum Psalmista testatur; Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. cix, 1). Assumptus namque est in cœlum, et sedet a dextris Dei; in qua nimirum sede paternæ majestatis semper divinitus manet. Chrysost., Hom. 9, itidem in Acta: Necesse est usque ad tempora restitutionis omnium Christum in cœlo permanere. Et August. expendens particulam hanc, donec, superioris psalmi, donec sæculum, ait, *Terminatur, sursum est Dominus.*

Quibusdam tamen aliis Scripturæ locis in contrarium, cautum esse voluit Pullus, omnem a sensu suo pervicaciam excludens. Siquidem incommoda satis foret ejus sententia, præsertim locis Actorum IX, XXII et XXVI, et I Cor. IX et XV. De aliis autem, quæ passim circumferuntur, apparitionibus Christi et sanctorum, non contemnenda videtur ejus doctrina, qui in hac certe materia, ut in plerisque aliis sapuit ad sobrietatem. Cujus sententiæ paucis suffragatur Robertus de Mileduno, Summæ ms., fol. 68: *Quarum inquit, animarum, vel ipsorum mortuorum, si aliquando dicuntur fieri apparitiones, eas a spiritibus fieri dubium non est.*

CAPUT V.

Illam quasi ovum parentes peperissent. Spectasse potuit locum hunc Augustini, c. 22, De agone Christiano: *Non enim et columba illa de ovo nata est, aiunt, et tamen oculis hominis potuit apparere; quem sibi objicit August. tenens veram fuisse columbam quæ capiti Christi baptismum suscipientis insedit. Quo persuasus auctore D. Thomas III, qu. 39, art. 7 eidem subscripti placito. Verum aliter sentire videtur Augustinus ipse epistola 102, ad Evodium, ad quam collimasse Pullum, multus opinor; ut et ad caput 5, lib. III De mirabilibus sacræ Scripturæ (quem putavit genuinum esse scriptum Augustini) uni non de avibus Christum sumpsisse columbam, sed ex aere tantum, asserit auctor. Quod idem repetit verus Augustinus, II de Trinit., cap. 5, scribens factam esse: *Quamdã creaturæ speciem ex tempore, in qua visibiliter ostenderetur Spiritus sanctus; sive cum in ipsum Dominum corporali specie velut columba descendit; sive cum decem diebus peractis post Ascensionem, die Pentecostes, etc.* Plura suppeditabunt alii, ut Pamelius ad caput 5 Tertulliani lib. De*

carne Christi, etc. Sed hæc missa fiant, scrupulose Patres inter et theologos agitata.

Doctrina sequenti capite octavo tradita, attentum postulat lectorem; quam tamen capite nono, Christiano sale condit ac temperat; præter ea quæ habet eleganter dicta de merito cap. 36 hujus partis, et cap. postremo partis ultimæ, etc.

CAPUT X.

Ita filii ejus per fidem; ex fide prius justificantur: post, sacramentum ablutionis in signum interioris jam perceptæ assumunt.

Quam hic objicere videtur erroris umbellam; ad caput sequens 13 (ubi de Baptismo totus est), commodius excutiemus. Cæterum totam fere capitis hujus doctrinam Augustino debet in libro Quæstionum super Leviticum, quest. 34. Ad quam studio brevitalis, lectorem remittimus.

345 CAPUT XIII.

Plura teguntur in hoc capite, quæ nonnihil negotii facessere potuerunt rudioribus, aut veteris theologiæ nondum indolem nactis, nisi prius edoceantur quæ fuerit veterum scriptorum (maxime qui duodecimo sæculo florere) sententia de vi et efficacia sacramentorum novæ legis, præsertim de pœnitentia, et de baptismo ab adultis suscepto.

Sciendum igitur eo sæculo (in quod scholasticæ theologiæ cunas rejicimus) plures fuisse qui, neglecto solidioris et sacratioris doctrinæ penu, soli fere genio rationis indulgere: et ut est spinarum ferax incultus ager, alienam pertæsi manum, nec fructibus delectati nisi sponte nascentibus, non mirum si pleraque dederint aut agrestia, aut languidi succi nec bene probi. Tumque potissimum eo novitatis fermento azyma veritatis infecerunt, cum sacræ theoremata doctrinæ adamussim lycæi et logicæ argutias deduxere: uti de cœtaneis suis conqueritur Galterus libro qui supra, *contra quatuor Gallie labyrinthos, etc.*, scribens eos uno Aristotelico spiritus afflato fuisse. Quod enim hactenus veneranda Patrum canities suæ sanxerat auctoritatis firmamento; non quidem repudiatum ab eis, sed in tot fuit partes distractum, totque lacessitum rationis annulæ dictis, aut novis adinventionibus (ut raro quiescunt ingenia mortalium) ita permistum confusumve, ut ex eo spurio fulgore natus veritatis splendor obtenebresceret, aut evanesceret penitus. Hinc natæ scholarum discordiæ; hinc contentiones animorum ultro citroque; et quod mireris, in iis præsertim rebus ex quibus salus unice pendeat, et quas hactenus fides, quæ rationis discrimina nescit, citra discursum omnem, facillique negotio in omnium animos insinuaverat.

Nunquam autem pugnatum tam acriter aut inutiliter, quam in edisserenda sacramentorum efficacia; quam tot antiquorum sententiis adumbratam videbis, ut plane nescias quis rem acu tetigerit, aut quis ab ea longius aberrarit. Foret nimis operosum, et ab instituto alienum, hic singulas recensere quas in eorum schedulis legere mihi olim concessum, dum antiquas bibliothecas frequentarem: cum præsertim earum quædam jam in lucem prodierint cum suis auctoribus; aliæ vero, suppresso parentum nomine, indigentur a recentiorum non paucis.

Sed quæ potissimum invaluit; et ad usque præpositivi tempora perseverasse videtur, ea est cui maxime lubricum fecit Hugo Lothariensis in Summa sentent. tractatu 6, cap. 11, et lib. II De sacrament., parte XIV, c. 8, et ejus symmysta Richardus tractatu speciali De potestate ligandi et solvendi, fere per totum, sed maxime c. 19, scilicet in homine peccatore (de adultis hic tantum sermo) duplicem respectu baptismi; et in pœnitente post baptismum triplicem nasci obligationem; quarum

prima respiciat reatum culpæ, secunda reatum damnationis seu pœnæ æternæ; tertia vero, pœnæ illius quamdam compensationem seu satisfactionem, cum a confessoris injungendam, tum ab ipso Deo, quam exsequi teneatur reus. Prima, inquit, tollitur ante omnem sacramentorum collationem, Deo solo culpas remittente dum sinceram pœnitentis contritionem advertit: quam ideo sacramentorum susceptioni præmittendam non semel innum hi auctores, cum affirmative respondent huic quæstioni: *An utilis confessio ad salutem, fieri debeat in charitate?* Quod etiam de baptismo non aliter dicendum esse, sufficienter innuit auctor hoc capite.

Secunda tollitur per ipsam actualem sacramenti susceptionem in charitate factam; in quo etiam videtur posse dici, ex eorum verbis, duplicem fieri absolutionem quæ rationem habeat sacramenti: unam, quæ sit declarativa tantum primariæ illius absolutionis quam solus **346** Deus largitur dum culpam remittit; alteram vero quæ insuper sit effectiva, qua Deus simul et sacerdos reatum pœnæ æternæ condonant.

A tertia vero, quæ solis post baptismum pœnitentibus peculiaris est, et quæ satisfactionem sacramentalem importat, solus Deus, proprie loquendo, videtur solvere; licet enim reus eam hic, aut in purgatorio subire teneatur (nisi forsitan aliunde compensetur, ut ex intensissimo charitatis actu); quia tamen nescit sacerdos an condignam injunxerit, aut quoad usque protendi debeat; id solius Dei scientiæ relinquatur, necessum est. Quod luculenter his perhibet verbis Pullus postremo capite sextæ partis. *Hujusmodi absolutionem homo non facit, quia quando eam fieri conveniat, aemo novit, etc.*

In hac igitur sententia solus Deus culpam remittit; reatum vero pœnæ Deus, et homo sacramenti minister; Deus non nisi sub conditione pœnam condonat, quod scilicet reus, si facultas non desit, ad sacramentum legitime dispositus accedet. At sacerdos eam absolute remittit, dum sacramentum absolutionis impendit, non nescius pœnitentem suo jam muneri, legique a Deo latæ fecisse satis.

Hujus igitur opinionis (cujus celeberrimos patronos commemoravimus supra) videtur fuisse Pullus nec eam perfunctorie docuit tum hoc capite de baptismo, et 27, hujus partis; tum etiam in sexta et septima parte, ubi latius de confessione, maxime capp. 59, 60, 61 sextæ partis, et primo septimæ: et si conferantur inter se caput hoc 43 et 59 partis sextæ, plane constabit de mente auctoris, non aliam fuisse quam ut est a nobis mox insinuata.

Omnium autem enucleatius, licet non melius, totum hoc sacramentalis reconciliationis negotium expendisse videtur Richardus, citato cap. 19: « Ad ea quæ superius dicta sunt, inquit, quidam quidem opponunt et dicunt: Qui veraciter de suis criminibus pœnitent, pro certo jam charitatem habent; alioqui quod scribitur, quomodo in eis recte intelligitur: *Quacunque hora peccator ingemuerit, salvus erit?* Nemo enim qui charitatis capax est sine charitate salvari potest. Sed, ut putant, qui charitatem habet, debito damnationis æternæ teneri non valet. Quomodo ergo sacerdos eum ab hujusmodi debito absolvit, si ante sacerdotalem absolutionem, charitate interveniente, absolvi jam meruit? Sed absque ulla dubitatione patriarchæ et prophetæ charitatem habuere, et tamen tenebantur vinculo damnationis æternæ; alioqui nec ad inferna descenderent, nec ulla redemptione egerent. » Ex quibus concludit in pœnitentibus contritionem culpam excludere et charitatem introducere; absolutionem vero sacerdotis, debitum damnationis æternæ, penitus abolere. Sed evidentius cap. 7, sic præmiserat: « Ecce ex his quæ jam diximus, manifeste

A intelligere poterimus in resolutione peccatorum quid Dominus faciat per semetipsum; quid per ministrum suum; quid vero per se simul et officio ministrorum. Per semetipsum sane solvit vinculum obdurationis; per se simul et ministrum suum, debitum æternæ damnationis; per ministrum vero, debitum futuræ purgationis. » Petrus Abælardus, vel potius auctor libri adversus hæreses inter ejus opera, cap. 15, pag. 479, non aliter intellexit hujus sacramenti dispensationem, cum dicit: *Postquam Christus Lazarum suscitavit, ait discipulis: Solvite eum; voluit Dominus, ut quem suscitaverat, ipsi solverent, et solutum ostenderent.* Quam solutionem explicans pag. seq.: *Apparet, inquit, quod solus Deus dimittit peccata vivificando intus per gratiam; et quod sacerdos dimittit non intus vivificando, sed a debito æternæ pœnæ absolvendo per eam quam injungit satisfactionem.*

In eodem nutavit lubrico Petrus Lombardus, ipseque aliis casui vicinior, ut mihi videtur. Licet enim optime senserit non posse sejungi **347** reatum pœnæ æternæ a dimissione culpæ cujus utriusque solutionem soli Deo ascribit, ut patet ex dist. 17 et 18, lib. iv *Sent.*, in alium tamen lapidem gravius offendit, dum de potestate clavium jejune nimis disseruit. Nam § 6, dist. 18 nudum et simplex tantum ministerium declarandi factam a Deo absolutionem, concedit sacerdotibus novæ legis. *Non autem hoc sacerdotibus concessit, quibus tamen tribuit potestatem ligandi et solvendi, id est ostendendi homines ligatos vel solutos.* Nec porro majorem eis quam legalibus sacerdotibus ad hoc ipsum facultatem impertitur. *In solvendis ergo, inquit, culpis vel retinendis, ita operatur sacerdos evangelicus et judicat; sicut olim legalis, in illis qui contaminati erant lepra, quæ peccatum signat, etc.* Cui immobiliter adhasit præcipuus ejus discipulus Petrus Pictaviensis, cap. 16 dist. tertiæ.

Auctores vero prioris sententiæ, quamvis minus sapiant ad sobrietatem, non ita tamen diminuunt clavium potestatem, quin solutionem a reatu pœnæ æternæ, cum Deo pariter illis ascribant. Imo nihil prorsus in hoc justificationis negotio peractum volunt, nisi in ordine ad claves, dum earum uti ministerio facultas datur: quod frequenter asserit auctor, ut cap. 51 vi partis, non longe ab initio, et sub finem. *Plane sciens, inquit, pœnitentiam cordis absque confessione oris nunquam valere; confessionem autem absque pœnitentia semper infructuosam esse.* Et cap. 59 ejusdem partis: *Opus quoque est confessione, quoniam in ipsa digne celebrata, peccatorum est absolutio.*

Ex quibus verbis et aliis mox citandis (ut jam paucis auctori studeamus, et ejus sequacibus) erui posse mihi videntur quædam argumenta quæ sententiam hanc nonnihil emolliant, facileque concilient Ecclesiæ sensui et placitis Patrum.

Primum quod subodoramur, nec sola sultum conjectura, ut citati perhibent textus, illud est, quod ut præsentissimum alexipharmacum, omnes ad unum recentiores adhibent ut similibus medeantur morbis, quos in auctoribus ævi Pullini, et inscriptis etiam superiorum ætatum nonnunquam deprehendunt; scilicet, ita beneficio contritionis, sacramentorum susceptionem antecedentis, reatum culpæ pœnæque dimitti, ut tamen in ea votum, saltem implicitum, suscipiendi sacramentum includatur; quia sacramentum istud ita fuit a Christo Domino institutum, ut ejus susceptio perfectam efficiat dispositionem et satisfactionem ex parte nostra requisitam ad remissionem peccati. Hinc enim sequitur ut, quamvis remittatur peccatum ad solius perfectæ contritionis præsentiam, id tamen semper fiat cum voto confessionis et in ordine ad claves Ecclesiæ, uti declarat Trident., sess. 14, cap. 4. Et certe nihil in auctore reperiet vel ipse rigidus aristarchus, quod huic explicationi vel minimum officiat; quin potius

eam pluribus persuadet, ut delibavimus supra; et eo A
 præsertim quod cap. primo septimæ partis sic habet: *Deus ergo nostras obliviscitur offensas, dum compunctione conversos non reputat pertinere ad gehennam. Idem illi qui se apud sacerdotem accusare proponit, remittit non solum peccatum, verum etiam peccati impietatem, id est quod peccavit, et quod toties, talique tempore, talique loco, etc.*

Secundum, quod labis suspicionem eximat ab auctore, quodque vix in aliis scriptoribus coætaneis advertas, illud est quod aliquam sanctificantis gratiæ collationem tribuat sacramento, etiam ab adultis suscepto, dum ad illud vere contriti accedunt. Qua supposita veritate, nihil fere discrepat ab multorum recentiorum placito, qui secundum probabiliorem, et quam tutiorem credimus, sententiam, de præmittenda necessario contritione ad susceptionem sacramentorum baptismi et pœnitentiæ, sufficientem esse censent eorum efficaciam (quantum ad effectum principalem) si gratiæ sanctificantis augmentum conferant.

Hunc igitur uberioris gratiæ influxum in ipsa reali sacramentorum 348 participatione luculenter agnoscit Pullus in hujus operis decursu, præsertim cap. seq. 14, ubi titulo speciali quærit: *Quid baptismus, quid Spiritus sanctus efficit?* Sibi que respondet: *Recte ergo in remissionem peccatorum baptismum sumitur, quod a pœna peccati solvit, et absolutum insinuat, et vitam ex fide natam confortat. Qui ergo Spiritum sanctum recipit per fidem, eum magis obtinet in regeneratione, etc.* Et paucis interjectis: *Qui ergo ex sanguinibus, id est parentibus nati sunt ad culpam, denuo in aqua per Spiritum a Deo renascuntur ad vitam: nascuntur veteres, id est, filii iræ; renascuntur novi, id est filii Dei. Regeneratio tamen inchoata fide, aqua promovetur, cumulanda confirmatione.* Idem de confessione sacramentali iudicium esto. Cui præterea solutionem a culpa concedit seq. cap. 27.

Tertium quo leniri debet Pulli sententia, ea est judicialis potestas quam in sacerdotibus novæ legis agnoscit, ut pluribus locis offendes in sexta parte, maxime cap. postremo statim post medium. Id insuper persuadent ea quibus constanter asserit sacerdotes, ut veros iudices a reatu pœnæ æternæ semper solvere; imo culpis obnoxios nonnunquam ligare, ut capite mox citato. *Sacerdos ergo ligat pœnæ, ligat culpæ, dum illum pro delictis usque, ad tempus post confessionem onerat, istum autem a malo cessare nolentem, non posse veniam consequi denuntiat; et sic retinet peccata, retenta quoque apud Deum: sicut econtra, cessanti et confitenti, absolvendo remittit peccata, remissa quoque apud Deum, etc.*

Hoc se tutabatur umbone Richardus Victorinus (qui in eandem cum auctore sententiam concessit) plane sugillans Magistrum adversi dogmatis defensorem, ut patet ex libro *De potestate ligandi et solvendi*, cap. 12 (mendose apud alios, 21). *Erstat, inquit, quorundam sententia, tam frivola ut ridenda potius quam refellenda videatur; putant enim sacerdotes non habere potestatem solvendi sed ostendendi solutos.* Nec disparibus armis in eundem egit æmulum ejus symmista Hugo, supra laudatus. Plures tamen cum Magistro sensere, ut Bonaventura in eadem ejus distinct. art. 2, qu. 1; Gabriel, qu. 1, art. 2; Major, quæst. 4, et d. 14, qu. 2; Medina, tract. 2, questione peculiari De effectibus pœnit. et plures alii; ut verum sit (quod hujus observatiōnis initio præmissi) in plures tricas et ambages, et impedimentissimos solitariæ rationis euripos ingenia devenisse, cum quisque in suo sensu voluit abundare, et proprio lumine scrutari dogmata fidei, quæ tamen tenebras ponit latibulum suum.

Hæc de doctrina auctoris circa sacramentorum in pœnitentes influxum, pauca suffecerint; ad quæ sat erit digitum intendisse, dum de confessione, quam sub finem sextæ partis expendit, nonnihil dicemus, sed citra controversi et litis ambages.

CAPUT XVI.

Quidquid irrisionis cujuslibetve erroris in mente versatur. Et paulo post: Interior error, nec alienus, sed proprius jure noceat. Hæc et similia cum hoc capite, tum antecedenti, vera sunt, modo non desit in ministro intentio saltem faciendi quod facit Ecclesia; quæ, licet interior sit, eamque non exprimat auctor dum sic subdit: *Sic si exterius in actione sacramenti erratur, tunc demum sacramentum ipsum periclitatur.* Et initio capitis: *Sacramentum ergo baptismi quod totum extrinsecus agitur.* Eam tamen sufficienter intelligit hoc pronuntiatio: *Tantum ergo tunc neget baptizatos, quando quod suum et proprium est baptismi, id præteritur.* Et præcedenti capite: *Cum tamen regulam baptizandi non excedit.* Quam excederet si præter aut contra mentem Ecclesiæ ageret minister.

Cujus in designatione baptismati solet ignis interesse. Ritum hunc exprimunt Gregorius Nazianzenus, orat. in sancta lumina; Gregorius Turonens., lib. v, cap. 11; Nicephorus Callistus, lib. III Hist., cap. ultimo; Honorius 349 Augustodunensis II. Gemma animæ lib. v, De Sabbato Pasch Augustinus autem aliam ab auctore, cæremoniæ hujus rationem proponit tract. in psal. LXX ad hæc verba: *Transivimus per ignem et aquam. Propterea et in sacramentis et in catechizando et in exorcizando adhibetur prius ignis. Nam unde plerumque immundi spiritus clamant, ardeo, si ille ignis non est? post ignem autem exorcismi, venit ad baptismum, ut ab igne ad aquam, ab aqua ad refrigerium, etc.* Citati tamen auctores, præsertim Honorius, loquuntur de cereo accenso baptizatis dato in signum fidei; et gratiæ Spiritus sancti tunc potissimum inhabitantis. Qui plura volet, consulat Tertullianum de baptismo; Cyprianum in epistolis, præsertim 15; Augustinum passim, Alcuinum, Burchardum, Rabanum, Gratianum De consecratione, Amalarium, Ivonem Carnotens., tractatu in hanc rem peculiari; Pamelium, Joseph. vicecomit., etc.

CAPUT XXII.

Ipse quoque de confirmatione parrulorum decretum ponens, ait: Sinite parvulos ad me venire. Inter veteres pauci sunt qui pronuntiatum istud Christi Domini, ad sacramentum confirmationis reducant; cujus institutionem in Cœna potius factam asserunt. Idque sibi traditum a prædecessoribus scribit Fabianus papa, et ex eo Melchiades in epistola ad episcopos Hispaniæ; (sed decretales illas epistolas summorum pontificum ad Siricium usque, suspectæ fidei esse apud eruditos, jam alias notavimus), hincque forsitan ortum commentum illud hujus ævi hæreticorum, qui non a Christo, sed a Melchiade, aut etiam a Patribus concilii Meldensis sub Carolo Magno, institutum chrisimatis sacramentum fabulantur. Liberalis tamen nec ingrata Pulli sententia, illo præsertim tempore quo scimus non omnes (etiam inter orthodoxos) ita catholice sensisse de hujus sacramenti institutione: quos inter notantur Alensis IV p. qu. 24, nu. 1, et Bonaventura in dist. 7, artic. 1. Quamvis etiam opinari liceat auctorem credidisse, non quidem institutum, sed simpliciter adumbratum et designatum hocce sacramentum per eam manuum Christi in pueros impositionem, de qua Matth. XIX, et Marci X, fit mentio. In concilio Senonensi legimus quosdam eandem cum Pullo tenuisse sententiam, et eundem Marci locum ad id probandum attulisse.

CAPUT XXXI.

Quamobrem quisquis dum pœnitet, solum timore angitur; nondum per pœnitentiam veniam meretur. Verum qui largitur timorem ut ex timore pœnitendi necessitatem incutiat, is cum pœnitentia largietur amorem, ut sit pœnitens venia dignus. De timore gehennæ et cruciatuum inferni loquitur auctor: sic

enim præmisit : *Sed pœnitentiam plerumque parit timor in illo qui timet ardere, non peccare.* Eum porro timorem donum esse Dei et initium quoddam salutis, non solum infra luculenter prodit, sed etiam cap. 49 sextæ partis, ubi bona a Deo collata trifariam partiti, ea sic enumerat : « Deus enim bona hoc in sæculo largitur, aut terrena quæ abundantius contingunt perditis; aut altera, inter quæ est timor gehennæ, quibus peccator commutatur a via sua prava; aut tertia, quibus vir jam justus dignus fiat corona. Prima dantur ut inde in terra vivatur; secunda supplicationes et quædam via sunt, ut ad illa quæ remunerabilia sunt pertingatur, etc. »

Verum hanc gehennæ formidinem, licet a Deo liberaliter immissam, quam quidam *attritionem* nominant, nec ad justificationem conducere nisi remote tantum, nec (sic solitarie sumptam) genuinam veræ **350** pœnitentiæ partem esse, tuctur Robertus; sed meram dispositionem, qua veluti prævio motu strepituque peccatorem excitat Deus, ut ea pœnarum infernalium, quas justissime meretur, imagine terribus, ad pœnitentiæ lamenta confugiat. Deus enim, ut monet auctor, *largitur timorem, ut ex timore, pœnitendi necessitatem incutiat.* Eo igitur solo timore percussus, nondum vere pœnitet, sed, ut superius suggerit. *Vir certe est malus; quoniam vir bonus plus horret culpam quam gehennam.* Legito reliquum capitis contextum in quo pluribus in locis spectavit Augustinum, sed præsertim serm. 19 De verbis Apostoli circa finem : *Etiamsi timore gehennæ non facis malum, nondum es perfectus; audeo dicere, si timore gehennæ non facis malum, est quidem in te fides, quia credis futurum Dei judicium; gaudeo fidei tuæ, sed adhuc timeo malitiæ tuæ.*

Ex his verbis auctoris, et ex aliis ad cap. 13 supra relatis, liquido constat attritionem ex solo gehennæ metu conceptam (de ea enim sic delineata hic tantum loquimur) ut veram sacramenti partem, nec voce tenus, nec significato, veteribus et Pullo **351** coætaneis auctoribus innotuisse : ut merito scripserit Lopez in Instructorio conscientiæ prima parte cap. 9, illius opinionis parentes fuisse Melchiorem Canum, et Henricum quemdam Salmaticensis academix doctorem. Qui putant dolorem illum quo, solo metu inferni, peccator concutitur, etiam sic cognitum, nec alius elevatum, sufficientem esse dispositionem ut accedente sacramento justificantem gratiam consequatur. Sed ut nova hæc opinio, sic periculosa, et tantum Scripturæ sacræ detrahens, quantum sacramento concedere putat.

Nova quidem, cum certum sit eam tantum post Tridentinum concilium emersisse : *periculosa* etiam, et, quod mireris, iis sponte fatentibus quos in eam ex parte concessisse legimus, qui haud dubii contritionem et amorem Dei super omnia præceptum esse divinum, cui saltem semel optemperare quis debeat : et insuper neminem in iis quæ primario conferunt ad salutem, ea debere præferre quæ minus sunt probabilia, nec alio fulciuntur quam opinantium jure ; censent consuluntque contritioni potius fidendum quam attritioni cum sacramento conjunctæ, maxime cum quis ad eas adigitur angustias ut sibi mors imminere videatur. Nihil enim hactenus clare et explicitè super hac re constitutum ab Ecclesia, quod sufficit ut Cani placitum non temere suspectum habeant omnes qui in re ardua, et ubi agitur de summa rerum, dubiis omnibus valere jussis, iis solis mordicus hærent, quæ nobis fidei traduce, aut sancita unanimi Patrum consensu in manus devenere.

Id suadet inter alios Sanchez in Summa 1 p. lib. 1, cap. 9. Ibi enim ostendens solum attrito posse beneficium absolutionis impendi, sic tamen sibi et lectori cavet. « Hoc tamen intelligerem nisi pœnitens in mortis esset articulo, atque habere posset contritionem : tunc enim esset mortale et recipere et ei sacramentum pœnitentiæ cum sola attritione cognita ministrare, propter grave damnationis æternæ peri-

culum, cui ille exponeretur, si forte hæc sententia non esset vera, cum tamen gratia Dei adjutus posset securum contritionis remedium assequi. »

Hoc idem Christianæ sinceritatis testimonium veritas elicit a Dominico Soto, qui licet attritionem ut sic probe cognitam nolit sufficere cum sacramento, sed tantum cum bona fide putatur contritio, illic tamen standum non esse securitatis ergo, jure monet dist. 18, q. 5, art. 2 : *Doctrina hæc de attritione quæ in sacramento fit contritio, licet sit vera, non est tamen ita multum vetus. Patres enim antiqui solam contritionem agnoscebant necessariam ad confessionem. Revera enim qui mihi diceret, non se pœnitere propter Deum, absolvere non auderem.* Similia legis apud Suarezium in III p., q. 9, art. 4, disput. 15; Becanum parte II, tra. t. 1, cap. 4, et plures alios recentiores **351** qui novitati plus æquo videntur indulgisse.

Quod tandem eo magis Scripturæ detrahat hæc sententia Melchioris et Henrici, quo plus indulget efficacix sacramenti, testatur numerosa illa textuum e sacris litteris congeries apud Bellarminum et alios qui de pœnitentia scripsere, qui non ad alium quam ad contritionis dolorem ex sincera Dei super omnia dilectione prodeuntem pœnitentes adhortantur. Nec dicendum, hinc male consultum iri sacramentorum virtuti, si contritionis præviæ necessitas admittatur. Præsto enim est ut respondeatur, primum quod supposita sacramenti pœnitentiæ institutione vim suam adæquatam obtineat contritio ex voto sacramenti, cui nusquam supersedendum velit cum illius copia fiet. Deinde licet contritio seu dolor ex Dei offensa præcedere debeat; non is semper ita probe purus et intensus, aut ardentissima charitate inflammatus, ut vitiorum rubiginem detergat per se solitarius extra sacramentum. Et de ea contritione sic imperfecta, quæ videlicet amorem includit, sef qui non ita serveat ut in Deum super omnia diligendum feratur, locuti videntur Patres Tridentini citatæ sessionis cap. 4. Tertio cum ad eum ardoris gradum aspirante numine, charitas pervenerit (quo tamen sæpius contingere corruptio nature non sinit) nondum sacramentum suo caret influxu, ob incrementum Gratix quod omnes ei concedunt, dum primam illius productionem reapse non attingit. Quo postremo philosophemate omnes passim veteres, gratiæ per sacramenta Genesim intellexerunt, nec aliter, ipsis etiam adversariis, opinari licet, dum primas contritioni tribuunt. Tandem quod non solum sacramento nihil dispereat, sed plurimum accedat ex prævio motu contritionis; vel ipsi fatentur oppositæ partis doctores, qui nobiliorem justificandi modum per contritionem, dicunt, quam per attritionem : liberalior enim venia, et uberior gratiæ cumulus contritio cedit quam attritio; uti ad Deum via promptior est per amorem quam per timorem.

Cæterum hanc ingeniose fingendi larvam macescentis adeo et jejunæ attritionis, quæ solis pascitur gehennalibus flammis, occasionem præbuisse videtur sed male, caput 4 prædictæ sessionis 14 concilii Tridentini, in quo Patres, prævios ad justificationem doloris motus exprimentes, eos probant qui ex gehennæ et pœnarum metu communiter concipiuntur, quos ad gratiam in sacramento pœnitentiæ recipiendam disponere scribunt. Hincque prodiit Cani commentum in suis Relectionibus de pœnitentia : *Attritionem ex solo inferni horrore formatam sufficere cum sacramento ut quis gratiam remissivam peccatorum oblineat.*

Verum pace Cani dixerim et eorum qui hoc effato communiter utuntur; eos mentem concilii vel non secutos esse, vel non assecutos. Mens enim Patrum eo capitis est, os loquentium iniqua claudere, qui tales doloris aut potius timoris motus incusabant, quasi vel cierent hypocrisin, vel peccatum augerent. Contra quos docent eos imprimi : Deo, et impulsus esse Spiritus sancti, non quidem inhabitantis, sed

solum extra moventis; imo dispositiones esse ad gratiam cum sacramento impetrandam. At quis, nisi plane divinus, hinc inferre audeat de proxima et immediata dispositione locutum concilium, aut servili timori eas concessisse dotes, quas soli filiali jure ascribit illo capite? Ut enim ait famosissimus gratiae vindex Augustinus, epist. 144: *Inimicus justitiae est qui paenae timore non peccat*. Deinde esto declararit concilium eam imperfectam contritionem (quam attritionem nominant) nonnunquam propius accedere ad gratiae cunas: at eam noluit solo igne inferni ardere, sed nonnihil charitatis (quae sola virum bonum parit) admistum voluit, dum ei velut comites adsciscit, exclusionem odiumque peccati, et **352** spem veniae, quae neminem sine dilectione Dei conciliare sibi posse, concesserint omnes.

Præterea qui sufficientiæ attritionis patrocinantur uberius, non aliter loquendum volunt de justificatione adulti per baptismum, quam de justificatione impii in poenitentiae sacramento, idque potissimum propter auctoritatem concilii Tridentini; sed parem utrobique rationem esse, ut inter alios doctissimus Nicolaus Isambertus ad qu. 68 de baptismo, disp. 6, art. 4 non semel concedit. At evidentissime constabit synodum illam legenti sess. 6, cap. 6 et 7 (ubi dispositionum ad justificationem seriem texuit) veram Dei dilectionem, ut præviam ad sacramentum dispositionem semper voluisse. Sed ut evidentius mens concilii pateat ex ipsomet, dum prædicto capite 4, sess. 14 dolorem ex metu gehennae conceptum, ut utilem cum sacramento dispositionem assumit ad peccatorem justificandam, dici debet eo modo ibi esse locutum quo de eode mdisserit in præsentî c. 6, sess. 6 in quo de conditionibus ad justificationem requisitis tractat ex professo. Ubi certe nihil tali timori videtur affingere, nisi ut eo peccator concutiatur, sicque territus, ad veras poenitentiae partes, spem veniae, odium peccati et dilectionem Dei sese disponat elevetque; non vero ut in ipsam justificationem proxime et immediate influat, multo minus per se solitarius cum sacramento. Sed sensum Patrum concilii propriis expressum verbis liceat inspicere citata sess. 6, cap. 6. « Disponuntur autem ad ipsam justitiam, dum excitati divina gratia et adjuti, fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum, credentes vera esse quae divinitus revelata et promissa sunt: atque illud in primis, a Deo justificari impium per gratiam ejus; per redemptionem quae est in Christo Jesu, et dum peccatores se esse intelligentes a divina justitiae timore quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo in spem erigantur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tanquam omnis justitiae fontem diligere incipiunt, ac propterea moventur adversus peccata per odium aliquod et detestationem. » Ex quibus patet justificationis negotio hac serie deservire. 1º Fidem in Deum ut justificantem. 2º Timorem ex divina ejus justitiae apprehensione conceptum. 3º Fiduciam et spem veniae consequendam. 4º Sinceram Dei dilectionem. 5º Odium et detestationem peccati. Postremo realem, aut in voto sacramenti susceptionem.

Haec sic delineata dispositionum serie, quis jam æquus dixerit, mentem concilii fuisse, ut semotis aliis vicinioribus, solus timor, qui tere omnium remotissimus est, in justificationem influere posset cum sacramento? Num fiducia de obtinenda venia una est ex requisitis a concilio dispositionibus, et (ut verbis utar ex citato cap. 4, sess. 14, quae sunt unicuique adversae sententiae firmamentum): *Quae peccatorem ad Dei gratiam in sacramento poenitentiae impetrandam disponat?* Quis tamen asserat solam per se, cum sacramento, remissionem negotiari; quin potius temperatam vel eo timore quo concipiunt spiritum salutis, ut transeantes per ignem et

aquam, inquit Augustinus in psal. Lxv educamur in refrigerium?

Non igitur ex eo quod timorem ex poenarum inferni consideratione natum, ad justificationis negotium elevaverint Patres Tridentini, censendum est eos statuisse ut per se solus sufficeret cum sacramento, exsulante charitatis actu, caeterisque comitibus; sed solum declarasse contra hæreticos, non eum poenitentiae larvam esse, sed genuinam, quamvis remotam, ad eam dispositionem. Nihilque toto capitis illius quarti contextu, aut alibi, prudens lector advertet, quod huic nostro commentario vel minimum obsistere queat, modo (quod efflagitamus) seposito tantisper partium studio et præjudicii vacuus, attentius libret litis hujus momenta

353 At vero supernaturali actum amoris Dei, cui proxime adhæreat odium peccati, semper in justificatione impii primas obtinere, nec utquam abesse debere, non semel docuit idem concilium, ut citato illo sæpiusque decantato capite 4, sess. 14, ubi delineata contritionis, quam ut necessariam hic suademus, indole naturaque, ejus necessitatem sic edicit: *Fuit autem quovis tempore ad impetrandam veniam peccatorum, hic contritionis motus necessarius*. At potissimum amore Dei super omnia viget contritio. Ejusdem actus amoris, ut proximæ dispositionis ad gratiam, superius meminerat cap. 6, sess. 6, ut jam vidimus; et canon. 3 ejusdem sessionis eandem Dei dilectionem ut necessarium justificationis præambulum signat hoc anathematismo. *Si quis dixerit sine prævenientis Spiritus sancti inspiratione atque ejus adjutorio, hominem credere, sperare, diligere aut poenitere posse sicut oportet, ut ei justificationis gratia conferatur, anathema sit*

Haec quidem pluribus, sed non ad saturam mihi novitatem semper exoso: idque concedendum tum languenti stomacho crudum omne nec bene probum aspernanti; tum in gratiam auctoris, quem amicæ veritati litantem, placuit etiam Tridentinis Patribus, apud quos præclarissime audiit illa, conciliare. Haec tamen sic dicta sunt, ut plane nolim contritionem perfectam sacramento prærequiri ut absolute necessariam. Eam enim imperfectam sufficere, sed quae amorem Dei non excludat, constans agnosco post concil. Trident. de ea solum locutus quæ nullum amoris gradum admitteret.

CAPUT XXXVII.

Fons est in quo alienus non communicat. Omnes auctoris æquales similiter citant, ut Hugo Lothariensis, Petrus Lombardus, Richardus, Robertus Miledunensis, Petrus Pictavinus, etc. Alludunt ad hunc locum Proverb. v, 16: *Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide; habeto eas solus, nec sint alieni participes tui*. Secuti sunt tamen Augustinum contra Crescon., cap. 14, qui licet locum hunc de baptismo intelligat, similiter citat.

Illius autem *charitatis maturæ* nomine, de qua hoc capite Pullus, nihil aliud ab eo intelligi credimus quam ipsam predestinationis gratiam, beneficio cujus, licet justi nonnunquam cadant, finaliter tamen resurgunt, ut sub finem c. 59 innuit. Cujus etiam capitis initio aliam suggerit, charitatis illius quæ nunquam excidit, acceptionem, quam nos *confirmationis gratiam* dicimus. *Illam, inquit, perpaucorum est, et fortasse inter religiosiores religiosissimorum.*

CAPUT XXXIX.

Unde David atque Salomonem, Petrum quoque, quos jam illum charitatis gradum apprehendisse nefas credere non est; sed nec fas indubitanter affirmare, constat viros optimos pessime deliquisse. Anceps variaque potest esse loci hujus intelligentia, licet certum sit auctorem iis omnibus verbis, de iis tribus loqui, ut in via adhuc consistentibus. Videtur

autem eo loci salutem Salomonis nec astruere, nec A destruere, non nescius diversas hac de re fuisse Patrum sententias, quas quidem nuac ad manum habemus non tumultuario labore congestas : sed, ne superfluis immoremur, eas hic perstringere sufficiat.

Damnationi Salomonis subscribunt Tertullianus, l. II, contra Marcionem, cap. 25; de præscript., cap. 3, lib. III, adversus eundem Marc., cap. 20 (sed ibi finalem pœnitent. non excludit); Cyprian., epist. 7 ad Rogatian.; August., lib. XVII De civit., c. 20: *Hic bonis initiis malos exitus habuit*; et lib. XXII, contra Faustum, cap. 81, et maxime, cap. 88; Chrysost., hom. 66, ad pop. Antiochenum.; Cyrill., lib. VII, contra Julianum, Beda, in lib. 50, 354 quæstionum in Reg., et Glossa, ibidem ad caput undecimum, lib. III.

At vero pœnitentem fuisse et salutem consecutum (ut taceam auctores mediæ et recentioris ætatis) scribunt nominatissimi Patres Ambrosius et Hieronymus. Ille in præfatione super Lucam, ubi sanctum eum esse asserit. In Apologia David, cap. 5, eadem repetit: *Quid de David dicam, et quid de Salomone sancto loquar?* Iste vero pluribus in locis pœnitentiam ejus commendat, ut in explanatione super Ecclesiasten, cap. 2; et in ep. ad Salvinam de morte Nebridii; et in Ezechiel sæpius. In II Machab. cap. 4, ista profert notatu digna: « Asserunt libri Hebræorum Salomonem quinquies tractum fuisse per plateas Hierusalem, causa pœnitentiæ, et in templum quod fecerat, dicunt illum venisse cum quinque virgis, de quibus quatuor dedit legisperitis ut verberaretur ab illis; qui communi consilio dixerunt, quod in unctum Domini manum non mitterent, unde a seipso verberatus est. » Hæc S. Hieronymus, quibus subscribere videtur S. Thomas lib. III De regimine princip., c. 8. Ad cæteros properent curiosi.

CAPUT XL

Hæc mors est in domo, etc. Allusionem hanc trium peccati differentiarum, scilicet cordis, operis et consuetudinis, ad tria genera mortuorum quos Dominus suscitavit, quam copioso Verborum et sententiarum apparatu Pullus instruit, Augustino debet serm. 44 De verbis Domini; et lib. I De ser. Domini in monte, cap. 12 (male 23 apud Gratian., cap. 21, dist. 2 De pœnit.) A quo et eam mutuatus auctor, lib. De vera et falsa pœnit., c. 11, vel a Greg. papa lib. IV Moral., c. 25 sub finem. Quod egregie suo more prosequitur Abælardus, ser. 2 in Ramis palmarum, ubi inter alia sic exponit: « Puella quidem mortua, quæ adhuc in domo tenebatur clausa quando est suscitata, illos significat peccatores quorum peccata mente tantum concepta, nondum per operationem exterius sunt progressa. Juvenis autem extra portam delatus eos significat quorum peccata jam in effectum proruperunt, ut videri jam ab omnibus possint. Lazarus vero non solum sepultus, verum etiam quatruiduanus, eos significat qui longa consuetudine peccandi, magna peccatorum mole premuntur, et diutinæ consuetudinis exemplo, alios etiam corrumpunt, unde et fetere dicuntur. Tres itaque mortes animæ, tres isti mortui, ut diximus, designant; peccatum scilicet cogitationis, hoc est contemptum Dei adhuc in mente latentem, nondum progressum in operationem; et peccatum operationis, hoc est jam per operationem apparens; atque peccatum consuetudinis, et jamdudum in operatione habitum, etc. » Non aliter Hugo a S. Victore in Miscellaneis secundi codicis lib. IV, titulo 35; Magister sent., dist. 16, libro quarto; Petrus Pictaviensis, III part., cap. 4, et plures alii, quibus præire debebat Jonas Aurelianensis lib. I De institut. laicorum, cap. 17. Cui operi nondum edito lucem meditatur D. Lucas d'Acherius, rei litterariæ bono deditissimus.

AD LIBRUM SEXTUM.

CAPUT XIII.

Sicut et resurrectio traditori in suspendium. Videtur hic Pullus plus æquo detulisse auctori Quæstionum Veteris ac Novi Testamenti, qui tota quæstione 94 persuadere nititur non prius suspendio Judam necatum quam Christi resurrectio nuntiaretur. Crediderim opinatum serio Pullum, librum hunc germanum esse partem Augustini, cum et recentiores 355 non pauci doctrina conspicui (quos inter Baronius anno Christi 54, num. 74) Augustino inscribant. Sed indignam eo parente sobolem schola Lovaniensis rejecit in angulum, Hieronymum secuta, qui hujus, ni fallor, operis quisquilias exosus, auctorem ejus imperitum fuisse sermone et scientia, scribit ad Evagrium. Conjectant non pauci scriptum esse a quodam Hilario diacono Romano, qui Luciferianos impense coluit.

Hanc autem opinionem de suspendio Judæ post resurrectionem, scribit Maldonatus aliquos tenuisse. An alios præter hunc Hilarium legerit, ignoramus. Cujus contrariam docet verus Augustinus in psal. CVIII: *Dies ejus dixit dies apostolatus ejus qui pauci fuerunt, quoniam ante passionem Domini, scelere ipsius et morte consumpti sunt.*

CAPUT XXI.

Quem a conatu arcet forma crucis æmula, Tau fronti impressa. Spectabilis locus, de quo Exodi XIII, 24, et Ezechiel. IX, 4: *Transi per mediam Civitatem in medio Jerusalem, et signa Tau super fronte virorum gementium.* Hanc autem litteram inter Hebræorum antiquas extremam, crucis æmulam esse non pauci ex veteribus adnotarunt, ut Tertul-

C lianus adversus Judæos cap. 11, et lib. III adversus Marcionem: *Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T, species crucis, quam prætendebat futuram in frontibus nostris apud veram et catholicam Hierusalem.* Cyprianus ad Demetrianum, et lib. II testim. adversus Judæos cap. 22; *Quod in hoc signo crucis, salus sit omnibus qui in frontibus notentur, apud Ezechielem dicit Deus: Transi mediam Hierusalem et notabis signum super frontes, etc.* Hieronymus in comment. auctor., libri De altercatione Ecclesiæ et Synagogæ circa medium, apud Augustinum inter spuria tomi VI, etc.

In pervetustis etiam Missalibus non raro reperimus (uti apud Cluniacenses) loco initialis literæ canonis *Te igitur*, etc. exaratam ab antiquis crucis, figuram. Alphabetum etiam Samaritanorum (qui veteres Hebræorum characteres retinere) hujusmodi crucis schemate postremam litteram adumbrat.

Utique ministerio angelorum semper sanctæ animæ transferuntur in quietem: ministerio dæmonum iniquæ ad gehennam. Hieronymus in cap. 7; Daniel et Ambrosius, epist. 21 libri VII, utrumque ministerio dæmonum peragi rentur. Verum pars numerosior Patrum et theologorum, et preces in Ritualibus ecclesiasticis descriptæ, Pulli sententiæ favent: et inter alios Clemens Alexandrinus IV Stromat. a quo vocantur angeli τῆ ἀϊδω ἐπεστῶτες, id est ascensui animarum præpositi.

CAPUT XXIV.

Ita et omnia regna custodiis angelorum mancipata creduntur. Omnium fere Patrum in hanc sententiam, vota conspirant, eo, quo Pullus, Mosis testimonio

persuasi. Videatur in primis Dionysius, cap. 9 cœlestis Hierarchiæ; Origenes, pluribus in locis, sed insigniter homil. 55 in Lucam et lib. v contra Celsum; Eusebius, iv De demonstratione evangelica, c. 6; Chrysostom., homilia de archangelis; Theodoretus, in cap. x Danielis; Isidorus a Pelusio, epist. 85; Clemens vi Stromat.: *Per nationes ac civitates distributas esse angelorum præfecturas*; Epiphanius hæresi 51 et Basilius, iii contra Eunomium.

Astipulantur ex Latinis non pauci, LXX pariter Interpretes secuti ut auctor Recognitionum lib. ii; Hieronymus, ad vii Danielis; Rufinus, in Symbolum apostolorum; Gregorius, lib. xvii *Moral.* cap. 8 per totum; Isidorus, lib. i De summo bono, capite 12 et 7; Orig., cap. 5: *Unde apparet, inquit, nullum esse locum cui angeli non præsent.* Legendus Aureolus in Floribus titulo 55, § 6.

Ecclesiis etiam, oratoriis, et sacris 356 religiosorum tum cœlibus tum ædibus, adesse angelos antistites, tam frequens est mentio apud Patres et ecclesiasticæ historiæ scriptores, ut jam passim obvia, hic referre pigeat. Consule eundem Aureol., titulo 54, cap. 5, sessione 1, 2 et 3.

Unde Moyses juxta aliam translationem. Versionem Septuaginta intelligit: ὅτι διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς ἠέσπειρεν ὕλην Ἀδάμ ἕστηπεν ὄρη ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. *Statuit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei.* Græcis admodum placuit hæc lectio; quamvis etiam alterius meminerint. Nec paucos reperimus Latinos inter, quibus pariter arrisit. Ut Hieronymo ad citat. cap. vii Danielis, Gregor., hom. 54 in Evang., Victorino Petabionensi in opere suo in Apocal., etc. Obiter hic juverit adnotasse potissimam eorum partem, quibus hic ad sataram Pullus, deberi Gregor. et Isidoro locis citatis; Cassiano Collatione 8 et (qui facem omnibus prætulit) Dionysio, De cœlesti hierarchia, etc.

CAPUT XXV.

Tradit namque Josephus, etc. Libro vii, cap. 12 De bello Judaico: « Ante solis occasum visi sunt per inane ferri currus totis regionibus, et armatæ acies tranantes nubila, et civitati circumfusæ. Festo autem die, quem Pentecosten vocant, nocte sacerdotes intimum templum more suo ad divinas res celebrandas ingressi primum quidem metum, quemdamque strepitum senserunt; postea vero subitam vocem audire, quæ diceret: *Migremus hinc.* » Cujus meminit etiam Helegippas, lib. v Excidii Hierosolymitani, cap. 44; Tacitus, lib. v Historiæ; Eusebius in Historia, lib. ii, cap. 8; et S. Hieronym. ad Paulam et Eustochium scribens. Hanc autem vocem tempore Pentecostes auditam et cladis urbis prænuntiam fuisse, scribit Josephus; cui non assentit Hieronymus epistola 17, docens eam prævisionis Dominicæ lugubrem planctum fuisse. An ea collimarit Hilarius, dum scribit canone postremo in Mattheum, veli per medium scissionem portendisse abscissum Angelorum templi custodum, nescimus. *Velî, inquit, honor cum custodia angeli protegentis aufertur.* Non semel hanc emisisse vocem angelos in templo Hierosolymitano, existimavit Spondanus illustr. Appamiarum episcopus ad annum Domini 54, numero 58 Epitomes suæ Baronianæ, cui non ægre subscribimus.

Sentiunt tamen nonnulli, angelos gentibus; malos matris, principes constitui. Ipse inter alios Cassianus, collat. 8: « Liquido constat quod contrariæ potestates contra se invicem exerceant discordias, et conflictus ac simultates, quas ex earum instigatione gentes inter se gerunt, et de victoria suarum gentium letentur, et de earum quoque diminutione crucientur; atque ob hoc non valeant inter se esse concordæ, dum unusquisque eorum inquieta semper æmulatione contendit, pro his quibus præest, contra præsidem gentis alterius. Unde evidenti ra-

tionem colligere possumus, quod præter rationes et opiniones superius positas, spiritus illi immundi dicantur principatus aut potestates, etc. » Hæc ille, cap. 15, eo plane modo sentiens de gubernatione regnorum per angelos, ac de custodia uniuscujusque hominis, cui cap. 17 ejusdem collat. duplicem assignat angelum ei deputatum, unum bonum, alium malum.

Videndi etiam Origenes, homil. 9 in Genesim, et Hieronym. ad cap. xxv Isaia, qui in eam propendet sententiam, ut velit memoratos principes apud Danielelem, eos esse qui non servaverunt suum principatum, etc.

Visitabo super reges et principes terræ, rectores tenebrarum istarum et spiritualia nequitia in cœlestibus. De quibus principibus diversis provinciis præsidentibus et in Daniele scriptum 357 est: *Exiit in occursum mihi princeps regni Persarum, et princeps regni Medorum, et princeps regni Græcorum.* Quidam alii, sed Roberto posteriores, huic opinioni subscripsere; quos ideo præterimus.

Alio tamen deflectunt cæterorum sententiæ Patrum: qui quo sensu velitationes et pugnas invicem exerceant beatissimi spiritus, apte describunt, pluribusque expriment. Quos inter videas Isidorum a Pelusio epist. 85, libri ii; Gregor., in *Moral.*, lib. xvii, cap. 8, et Chrysost.; sed quo loci, nunc non occurrit.

CAPUT XXX.

Quancquam nonnulli autumant alios circumire ministrando, alios assistere contemplando. Non levis inter antiquos quæstio movebatur: Num omnes indiscriminatim angelici spiritus a Deo mitterentur; an solis minoribus id competeret, aut saltem quidam assisterent, alii vero hæc illac discurrerent, studio procurandæ hominum salutis? Sanctus Dionysius, cap. 8 et 15, cœlestis hierarch. supremos spiritus ad hæc inferiora nullatenus demitti constanter asserit. Sic enim: *Superiora illa aquina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ex quo præminent, usum exterioris officii nunquam habent.* Quem etiam laudatum sequitur Gregorius, hom. 54 in Evang., et tandem alii plures ætatis mediæ et postremæ theologi; nominatim Hervæus Burgidolensis inter opera sancti Anselmi, ad cap. i Epist. ad Hebræos, et Divus Thomas i p. quæst. 112, art. 2 et seqq. Qui quinque postremos ordines nonnunquam mitti concedit, at dominationes, tresque alios primæ, seu superioris hierarchiæ, vel minimum digredi et in his inferioribus deservire negat: sed quam parum æquo in antiquitatem animo (si Dionysium excipias) hinc constat quod inter veteres qui de angelis accuratius disseruere, nullum fere reperire sit qui non oppositæ sententiæ calculum admoverit: ut ex hoc videas Pullum venerandæ Patrum antiquitati deditissimum in eorum placita jure concessisse.

Ut enim ex pluribus paucos seligamus, sic auctor Questionum ad orthodoxos, inter opera Justini, quæst. 50; Eusebius, lib. vii De Evang. præparatione, cap. 6: « Virtutes, igitur ministrantes, et spiritus, qui ad ministerium mittuntur, propter eos qui æternæ consecuturi sunt vitæ hæreditatem, sanctos dico angelos Dei, divina luce frui, ac idcirco luminaribus cœli conferri, docti a Scriptura credimus; a quibus perversi quidam spiritus cum sua nequitia divinam lucem suscipere nequiverint, tenebræ factæ sunt. Quorum primum, etc. » Athanas., orat. 2, 4 et 5 contra Arianos, pluribus ad mentem auctoris probans Filii divinitatem, angelorum omnium hæc in terras allegatione. Et oratione 3: *Multi sunt archangeli, multi troni et dominationes, et potestates; millies millia et decies centena millia ministrorum assistunt et apparent qui se promptos offerunt ut mittantur.* Nec minus discrete hoc eodem argumento probat Didymus sancti Spiritus divinitatem primo hujus inscriptionis libro, ubi locum Apostoli ad

Hebræos expendens, sic inter alia luculenter effatur: *Pronuntians de omnibus invisibilibus creaturis, ait eas esse administratores spiritus; propter quod subijciit: Nonne omnes, etc. Licet enim non omnes singillatim invisibiles creaturæ missæ sint, tamen quia ejusdem generis et honoris aliæ missæ sunt, quodammodo et ipsa possibilitate sunt missæ, missarum consortes æqualisque substantiæ.* Eodem spectant Ambrosius, l. 1 de Spiritu sancto, cap. 10; Chrys., hom. 8 in Genesin, et ad Hebræos ibidem; Pseudo-Ambrosius ad eundem locum; Greg. Nazianz., orat. 34 sub finem; Hieronymus, epist. 142; Gregor. Nyssenus primo contra Eunomium, et omnium enucleatus, magisque ad mentem Pulli, Primasius in sua ad prædictum Apostoli ad Hebræos locum expositione: meminit enim ipsorum assistentium **358** Spirituum, quos ad ministerium nonnunquam foras erumpere, contendit cum auctore. Exstant quædam ejus opera tom. I, Biblioth. Patrum. Isthæ paulo fusius dicta, tum pro rei dignitate, tum in gratiam Pulli cui plurimum arrisit hæc sententia, innixo potissimum eo Pauli argumento 1 ad Hebræos: *Nonne omnes administratorii sunt spiritus, etc.*, quo ex generali omnium cœlestium spirituum in terras deputatione, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis, efficacissime probat apostolus Christum illis omnibus præferendum: qui Pauli discursus foret diminutus, si inter angelos quidam perpetuo feriantur, seu, ut dicunt, immobiliter assisterent. Cujus vim argumenti non satis advertit Radbertus Corbeiensis, et post ipsum recentiores plurimi, qui suis ad hunc locum commentariis, veritati præjudicium invehunt.

CAPUT XXXII.

æt venerabilis viri traditio est, ut aiunt, Dionysii. Id pluribus docet libro De cœlesti Hierarchia, præsertim cap. 13, qui, cum premi se cerneret auctoritate Scripturæ Isaïæ vi, quæ testatur ex seraphim unum labia prophetæ purgaturum, e cœlo venisse: eam sic explicatam voluit, ut non supremi illius ordinis quispiam, sed inferioris hierarchiæ alter, id muneris exsequeretur; et quidem phrasi a genio Scripturæ non abhorrente, quæ nomen etiam Dei iis angelis affingit qui jussa illius circa non peragunt. Laudavimus supra Gregorium hoc se pariter Dionysii commentario tutantem.

Sed pressius inhærens litteræ cancellarius Parisiensis Gerson in Trilogio negat citra suspicionem hæreseos posse dici: *Non omnes angelos administratorios esse Spiritus, in ministerium pro hominibus qui hæreditatem adepturi sunt salutis datos.* Hæc paulo durius Gerson; liberali tamen in Pulli sententiam manu. Cui non male coherent ea quæ Hieronymus supra citatus ad Damasum scribens, cum suo tum aliorum nomine sic edicit: « Quidam Græcorum in Scripturis apprime eruditus, seraphim virtutes quasdam in cœlo esse exposuit, quæ ante tribunal Dei assistentes, laudent eum, et in diversa ministeria mittantur; maximeque ad eos qui purgatione indigent, et ob pristina peccata, aliqua ex parte suppliciiis purgari merentur. »

CAPUT XXXVIII.

Virtutes sunt quorum ministerio miracula fiunt.

Aliter citatus Dionysius, τὴν δὲ τῶν ἁγίων δυνάμεων ἀίρενοπόν τινα · καὶ ἀκατάσειστον ἀνδρείαν εἰς πάσας κατ' αὐτῶν θεουδεῖς ἐνεργείας πρὸς μὴημέριαν ὑποδοχὴν τῶν ἀντιδομένων αὐτῇ θεαρχικῶν ἐλλάμψεων ἀδρανῶς ἐξθενοῦσαν δυνατῶς ἐπὶ τὰ θεομίμητα ἀναγκασμένην, quasi diceret: *Hæc virtutum nomenclatura significari virilem quamdam, masculam et inconcussam fortitudinem, qua in omnibus suis muniis obeundis prædita, ad nullas divinas illuminationes capiendas invalidæ ignavæque sint.* Gregorius tamen, Isidorus, et Bernardus, ab eis miracula fieri, scribunt cum auctore. Sic enim iste lib. v De consid., cap. 4: *Putemus*

A super istos archangelos virtutes esse, quarum nutu vel opere signa et prodigia in elementis, sive ex elementis facta, apparent ad commonitionem mortaliū, etc. Et Petrus Abælardus, lib. iii Expositionis Epist. ad Roman., pag. 643: *Virtutes vocantur illi per quos signa et miracula frequentius fiunt.*

Aiunt sancti sacramento missæ angelos adesse. Ex hoc loco Tertulliani de oratione, c. 12: *Angelo adhuc orationis astante,* ait Pamelius SS. Patres Ambrosium, Augustinum et Chrysostomum colligere sacrificio nostro Christiano frequentiam angelorum interesse; hincque confirmari partem illam canonis: *Supplices te rogamus, omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus sancti angeli, etc.* Et auctor liturgiæ quæ sub Jacobi nomine circumfertur: *Christus Deus noster progreditur 359 ut immoletur, et detur in cibum fidelibus. Ipsum autem antecedunt angelorum chori cum omni principatu et potestate; cherubim multi oculi, et seraphim sex alarum, facies velantia, etc.* Nilus monachus Constantinopolit. et auditor Chrysostomi, refert in epist. ad Anastasium, dum in Ecclesia præceptor faceret, consuevisse familiares sibi angelos adesse et altari pronos circumstare. Similem angelorum, sacris mysteriis astantium, frequentiam perhibet Canutus Angl. rex, cap. 4 legum ecclesiasticarum. Sed de his apud alios plura.

CAPUT XLII.

Quaquam tradant Judæi, et in hoc consentiant plurimi, hunc Michaellem fuisse. Hieronymum inter alios spectasse videtur, qui in cap. viii. Danielis, Judæorum hæc in re placito subscribit: « Virum istum qui præcepit Gabrieli, ut Daniele faciat intelligere visionem, Judæi Michaellem autumant. Consequenter autem, quia visio de præliis erat, regumque certaminibus, imo regnorum successionibus, Gabriel qui præpositus est præliis, huic officio mancipatur, etc. Porro ubi populo prospera promittuntur, et ἰλασμός, (quod nos Dei propitiationem vel expiationem possumus dicere) necessarius est, Michael dirigitur, qui interpretatur *Quis sicut Deus*, ut scilicet intelligatur quia propitiationem vel expiationem nullus potest offerre [al. efficere] nisi Deus. » Quem locum videas in glossa ibidem, et apud alios Hieronymum secutos. Theodoretus tamen et Isidorus Clarius ad eundem locum, probabilius putant, non angelum quempiam, sed ipsum Dominum fuisse. *Ex iis quæ dicta sunt, inquit Theodoretus, conjici potest Dominum fuisse.* Et Isidorus: *Significatur secundum Hebræos angelus quidam magnus, cujus nomen erat mirabile et absconditum. Is est Christus, angelorum etiam magister.* Verum præstat Hieronymi sensus.

CAPUT XLVIII.

Unde rectius juxta cherub. computabitur. Hujus opinionis videtur fuisse Athanasius in epistola ad Serapionem: *Sed enim diabolus qui in medio cherubim et signaculum similitudinis fuit, decidit e cœlo tanquam fulgur.* Et Cyrillus, l. i Glaphyr. ex eomet testimonio quod expendit auctor, cujus ad illud responsionem amplexus est D. Thomas 1 p., q. 63, a 7 ad 1.

Nec sit maximus qui corrui. More suo sequitur Pullus Augustinum academico modo hæc de re disputantem lib. ii De Genesi ad litt. cap. 18 et seq. Propendet tamen in eam problematis partem quæ negat supremum inter omnes angelos cecidisse: quæ licet pluribus veterum ingrata fuerit, nec vel unum hodie, quod sciam, defensorem habeat; non sinat tamen (quod mei muneris est) auctorem solitariū excurrere: et comitem in primis adjungam Damascenum l. ii De fide, cap. 4, qui cum scribat ex cœlestium virtutum numero eas exsulasse quæ terrestri ordini præerant, velut antislites, censet non omnium Spirituum principem defecisse. *Ex iis angelicis virtutibus, ea quæ præerat terrestri ordini, et cæ-*

a Deo terræ custod' a commissa erat, etc., et prima prolapsa a bono, in malo constituta. Ita etiam Dionysii scholiastes maximus ad cap. II De cœlesti hierarchia; et Gregor. Nyssenus oratione catechetica, etc. quorum sensui consultum volens D. Thomas citatus, opinionem illam nullo ferit anathemate theologico.

Alii vero, etc. Ista ad finem usque capituli exscripsit auctor de verbo ad verbum ex Augustini libro II De Genesi ad litteram cap. 25 et 24.

360 CAPUT XLIX.

Gemina sorditate maculat. Genuinum dogma et veluti antidotum mali illius virulenti quod eo tempore tunc in æmulo Roberti Petro Abalardo, qui negabat graviolem fore peccati malitiam ex adjuncto opere externo; et exemplo dabat comestionem cibi alicujus vetiti, que nihil prorsus efficeret mali, jam ex se talem ad cibum determinate propenso. Sic enim sub finem solutionis ad vigesimum quartum Heloisæ problema: *Cum aliquid manducandum male sumimus, quia hoc nobis illicitum credimus; nequaquam cibus ille qui in os intrat, animam polluit; sed hoc jam fecerat præcedens conscientia nostra: nec quidquam ad peccatum refert quod nunc ore sumimus; sed quod ad manducandum consensimus.* Quod egregie refutat hoc capite Pullus. Nec illud prætereundum censuit academia Parisiensis quæ nævum hunc Abalardi hoc pumice tersit: «Contendit Abalardus nihil quidquam ad peccatum spectare quod cibum vetitum ore sumamus; verum hoc pacto majorem peccati gravitatem ex adjuncto opere externo prorsus tollit.» Non ex hoc tamen simpliciter damnandus videretur Abalardus, nisi alteri principio id asserens niteretur. Plura fors in notis ad Petrum Pictaviensem. Plura debet Augustino Pullus hoc capite.

Quidquid bene agit, mortuum reddit. Id est gratia seu charitate destitutum, quodque jus nullum habeat ad vitam æternam; licet tamen his operibus super sedendum non esse, nullus ambigat. Primo cum sint impetrativa gratiæ, et justificationis negotio plurimum inserviant. Deinde quod lapsus jam hominem remorentur, ne in vitiorum præceps ruat ulterius; et ut ea peragat munia quorum omissio sibi iterum lethale vulnus infligeret. Juvant tertio ne si torpeat otio suæ salutis peccator incurius, pereant aut debilitentur habitus ipsi qui virtutis adipiscendæ gratia, voluntati obsequuntur. Quare merito dixerit Augustinus in psal. cxvii: *Cum per timorem gehennæ continet se homo a peccato, fit consuetudo justitiæ, et incipit quod durum erat amari, et incipit excludi timor a charitate, et succedit timor castus quo timemus ne tardet sponsus.* Alia videas hujus generis incentiva, quibus plerumque Patres abutuntur, ut peccatores nondum justitiæ redditos, ad bonum impellant; præcunte tamen et efficaciter movente semper gratia Dei.

CAPUT L.

Quippe quoties gratiæ id placet ut se cupiam offerat, is utrumlibet, aut gratiæ cooperans agit, aut ea sprete male agere non desistit. Cum autem, gratia suscepta, bene vivitur, alius Felici in proposito perseverat, alius pravitate consueta resorptus pedem revocat. Sed quod iste recidit, ideo fit quod gratiæ, sine qua nunquam bene vivitur, non consentit. Ne singularis audiat auctor (nisi aliter intelligatur) in iis quæ de gratiæ interioris repudio scribit. Ducem pro more Augustinum paucis ostendimus; qui libro De spiritu et littera, cap. 54 de externa et interna Dei vocatione pluribus agens, sic auctori præit: *Consentire vel dissentire, propriæ voluntatis est.* Et paucis interjectis: *Profecto et ipsum velle credere Deus operatur in homine; et in omnibus misericordia ejus prævenit nos. Consentire autem vocationi Dei, vel ab ea dissentire, sicut dixi, propriæ voluntatis est.* Quibus adde quæ proxime præcedenti capite non per-

functorie docet. Et lib. De natura et gratia contra Pelagian., cap. 67: «Cum verò ubique sit præsens qui multis modis per creaturam sibi Domino servientem aversum vocet, doceat credentem, consoletur sperantem, diligentem adhortetur, conantem adjuvet, exaudiat deprecantem, non sibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere quod ignoras; neque illud quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare contemnis.» Non minus eam Pulli mentem suadent ea quæ idem Augustinus habet lib. XII De civit., cap. 6, ubi sic proponens et inquirens: «Si aliqui duo aequaliter affecti animo et corpore videant unius corporis pulchritudinem; qua visa unus eorum ad illicite perfruendum moveatur; alter in voluntate pudica stabilis perseveret; quid putamus esse causæ, ut in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala, quæ illam res fecit in quo facta est?» Et allatis quæ possent utrinque, sed perperam, responderi; imò etiam exclusa tentatione demonis ut causa movente, sic ad rem respondet: Nam et hoc quoque impedimentum ab hac quæstione tollatur; si eadem tentatione ambo tententur, et unus ei cedat atque consentiat, alter idem qui fuerat perseveret, quid aliud apparet, nisi unum voluisse, alterum noluisse a castitate deficere? Unde nisi propria voluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis et animæ affectio, etc. Hæc Augustinus, quæ certe commode intelligenda veniunt de impulsu voluntatis ad tunc eliciendam perfectæ continentiæ actum, et præinde ad bonum aliquod pium et salutis, indigens auxilio supernaturali; non autem de sola tentatione ad malum quæ sine gratia superari possit; ut quidam ad hunc locum gratis commentatur. Augustinum etiam sequitur auctor lib. De vocat. gentium, lib. II, cap. 26, De opitulatione Dei: *Quod a multis refutatur, ipsorum est nequitia,* etc. his omnibus addi possunt ea quæ D. Thomas ad hunc locum cap. XII Epist. ad Hebræos: *Contemplantes ne quid desit gratiæ Dei; profert in hunc mundum in lectione 3: Gratia Dei nulli deest, sed quantum in se est se communicat; sicut nec sol deest oculis caecis.* Quæ tamen gratia sapissime repuisam patitur. Et Patres Tridentini, sess. 6, cap. 5: *Neque homo ipse nihil omnino agit inspirationem illam recipiens, quippe qui illam abjicere potest.* Et concilium Senonense anni 1528, cap. 15: *Nec denique tale sit ejusmodi trahentis Dei auxilium, cui resisti non possit.*

Plura suppeditabunt alii, et ii præsertim qui tantum studio partium (a quo nos remotissimi) veritati suffragium meditantur.

Si reversus ad vomitum, pactum refutat, is dimissis jam flagitiis denuo se obligat. Hunc spectavit Augustini locum I. 1 De baptismo contra Donatistas, cap. 12: *Redire dimissa peccata, ubi fraterna charitas non est, apertissime Dominus in Evangelio docet de illo servo quem cum invenisset debitorem, etc.* Quæ verba pluribus olim facessivere negotium, et Hugoni a S. Victore, cap. postremo lib. II De sacrament., parte XIV, et Guillelmo Parisiensi sub finem libelli De sacramentis: licet prior aliter etiam senserit in *Summa sent.*, tract. 6, c. 15.

Hujus opinionis meminit Magister IV, dist. 22, pluresque celeberrimos scriptores eam tenuisse docet. Ea propter censet eam probabilem, nec temere proscribendam; quamvis oppositam amplectatur. *Utrique parti probati favent doctores. Ideoque alicui parti non præjuvicans, lectori judicium relinquo; addens mihi tutum fore ac saluti propinquum sub mensa dominorum micæ edere.* Hæc Petrus sapiens ad sobrietatem. A quo tamen dissentit discipulus ejus Petrus alter Pictaviensis parte III, cap. 12, ubi utriusque opinionis pariter meminit.

Scio tamen eam hodie nauci floccique factam a theologorum scholis exulare, nec tuto recipiendam ex quo damnata est a D. Thoma III p., qu. 88, articulo præsertim primo et tertio, ubi dissentientes

Patrum auctoritates suo more conciliat. Nec aliter pro auctore respondendum erit (si vocandus ad recensionum castra) quam ea solutione qua D. Thomas diluit objecta, quamque mutuatus est a Magistro citata dist., § 55 : *Ideo dicuntur dimissa redire et imputari, quia propter ingratitude ita reus et peccator constituitur, ut ante fuerat. Sic enim quod dimissum fuerat dicitur exigi, quia remissionis perceptæ ingratus, ita reus fit ut ante fuerat.*

CAPUT LI.

Sea confessionum unam licet fieri cœqualibus. Eam scilicet, ut mox subjicit, quæ sit de peccatis quotidianis, et sine quibus non vivitur, inquit Augustinus pluribus in locis. Primus omnium Venerabilis Beda (ad quem infra Pullus alludit) hoc pro peccatis venialibus remedium dicitur innuisse : licet enim Augustinus de eorum expiatione sæpe loquatur, ut serm. 41 De sanctis, et 119 De tempore; lib. 1, cap. 7 De Symbolo ad catechumenos; Enchiridii cap. 71; lib. 1, cap. 53, De nupt. et concup.; hom. 19 inter 50 et 27, et ultima, cap. 3, quam citat Gratianus De pœnit., dist. 1, cap. *Tres sunt*; nusquam tamen aperte meminit hujus mutuae confessionis cœqualibus faciendæ, quæ culpis venialibus eluendis sufficeret.

Locus autem Bedæ quem spectavit auctor, is est ad cap. v Epist. Jacobi ad hæc verba : *Confitemini alterutrum*, etc. « In hac autem sententia illa debet esse discretio, ut quotidiana levique peccata alterutrum cœqualibus confiteamur; eorumque quotidiana credamus oratione salvari. Porro gravioris lepræ immunditiam, juxta legem, sacerdoti pandamus, atque ad ejus arbitrium quoties et quanto tempore jusserit, purificare curemus. » Quæ verba, sed tantisper immutata, transcripsit Strabus ad hunc locum, et ex eo Pullus.

Ad ea similiter intendere quotquot similem peccatorum levium confessionem docuerunt, ut auctoris ævo Hugo monachus a S. Victore, de quo infra. Magister sent., lib. iv, dist. 17, § E., et qui ei peculiariter adhæsit, Petrus Pictavinus libro seu distinct. 3, capite 13; Petrus item alter, cantor Parisiensis in Summa de animæ consiliis, quem cum priori, manuscriptum habemus. Sed medio sæculo Roberto posterior fuit. Modos igitur recensens levioribus culpis emundandis utiles, hæc addit : *Similiter oratio Dominica, et tussio pectoris, cum generali confessione quæ fit cœqualibus de ejusmodi levibus quæ ex obreptione aliqua emergunt. Nam de gravioribus confitendum est sacerdotibus et majoribus.*

Hunc ritum mutuae confessionis dudum antiquatum, non tamen ex omni parte sinit elabi Benedictinus ordo, veterum Ecclesiæ consuetudinum tenacissimus; in cujus monasteriis observantiæ regulari restitutis, mos est monachis bis in qualibet hebdomada leviores culpas omnibus coram alternatim pandere. Quod pluries olim ab antiquioribus factitatum legimus, imò quotidie, ut scribit Jonas episcopus Aurelianensis libro 1 De institutione laicorum, cap. 16 : *Moris est Ecclesiæ de gravioribus peccatis, sacerdotibus, per quos homines Deo reconciliantur, confessionem facere. De quotidianis vero et levibus quibusque, sunt qui invicem confessionem faciant; exceptis monachis qui id quotidie faciunt. Quod vero de levibus et quotidianis peccatis confessio mutua fieri debeat, sequentia manifestant, etc.* Florebat hic auctor anno 818, sub Ludovico Pio. A quo, ut nondum in lucem edendo (quod opinabar) plura desumpseram his observationibus profutura; sed languentibus toto biennio nostris hisce in Pullum commentariis (quorsum vero hic referre non interest) : alter, præter opinionem, festinanti prelo committitur, studio et labore domni Lucæ d'Acherii, ut proinde plura deleverim, quod jam edita sint.

Nec monachis solum familiaris erat quotidiana illa mutuaque leviorum culparum confessio; sed ipsis etiam cathedralibus canonicis (multo magis clericis illis qui *canonici regulares*, phrasi non jejuna, postea dicti sunt), ut expressum habetur in eorum regula, cujus auctor Crodegangus seu Crodegandus episcopus Metensis. Sic enim in cap. 18 : « Convenientes clerici ad Primam canendam in ecclesia completo officio ipso, ante psalmum quinquagesimum, donent confessiones suas vicissim, dicentes : *Confiteor Domino, et tibi, frater, quod peccavi in cogitatione, et locutione, et opere. Propterea precor te, ora pro me.* Et ille respondet : *Misereatur tui omnipotens Deus, et indulgeat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conservet te in omni bono, et perducatur te ad vitam æternam.* Et ille dicit : *Amen.* Supplici corde certatim pro se orantes, hoc sibi faciunt. Hoc expleto, conveniant ad capitulum quotidie. » Quibus adunatis in eo : « Qui culpabilis est, postulet veniam, et secundum modum culpæ, judicium recipiat. Quisquis vero veniam postulat pro culpa, quantum se plus humiliat, et se culpabilem asserit, tantum misericorditer ac levius a priore judicatur : necesse est enim ut omnes nostræ negligentiae, id est cogitationum, linguæ vel operis in præsentī vita per veram confessionem et humilitatem semper judicentur, ut non post mortem reos nos faciant. » Quem locum spectantes Patres concilii Aquisgr. Ludovico Pio, saluberrimam hanc praxim iisdem canonicis cathedralibus hoc modo indicunt : *Quotidie ad collationem veniant, ubi et hanc institutionem, et aliarum Scripturarum sanctarum lectiones perlegant; et pro admissis veniam postulent, et sententiam pro qualitate admissi suscipiant, etc.*

Verum hæc aliaque regularis vitæ exercitia quæ in eodem capite prædictis canonicis præscribuntur, et in quibus, si forsitan habitum excipias, dispares non erant monachis, communi rerum mortalium fato, in desuetudinem abiire. Cumque antea convictores, commensales, ipsoque loco, habitatione, et claustralibus exercitiis, monasticen ipsam spirarent; nunc choro tenus, et capitularibus negotiis ὁμοῦ ἢ ἑξωτερικῶς ἄγοντες, adunantur.

Cæterum confessionem hanc non uniformiter fieri solitam, sufficienter colligitur ex citatis auctoribus. Alii enim singulas peccatorum atomos subjiciebant oculis. Alii vero sentiebant satisfactum esse confessioni, si generatim faterentur se naturæ fragili nimium indulsisse. Ut v. g. linguæ petulantioris fuisse; gulæ in cibos propensioris; visus per singula discurrentis, et plurium hujusmodi quæ suppeditabit veterum lectio. Pullus vero, ut infra videbimus, sufficientem ad hoc censet eam confessionem quam huc usque retinuit Ecclesia in introitu missæ, et qua sibi vicissim sacerdos et chorus confitentur ad Primam et Completorium.

Altero vero, nisi extrema urgeat necessitas, debetur sacerdotibus. Ea scilicet quæ sacramentalis est, et quæ lethalia peccata involvit ut necessariam materiam confessionis. Hinc autem colligi videtur, non ab orbita auctorem deflexisse, sed commune sui sæculi dogma docuisse, quod necdum constanter satis repudiaverat theologorum schola recentior ante concilium Tridentinum; scilicet dum instat mortis periculum, confessionem laico faciendam esse, si legitimorum sacramenti ministrorum copia desit; modo fiat semper cum voto, ipsis sacerdotibus, si accurrerent, confitendi.

Hujus autem opinionis primordia rejiciunt omnes (qui August. peculiariter student) in famosissimum illud caput decimum libri de vera et falsa Pœnitentia, persuasi genuinam esse illius doctrinam (quam tamen supposititiam luculenter ostendit caput 17, ejusdem libri) illud enim caput citant Gratianus De Pœnitent. dist. 1, cap. *Quem pœnitet*; Magister, dist. 17, lib. iv Sent., § E; Petrus cantor Parisiensis

(editus quidem liber, sed mihi tantum ms.) qui eadem auctoritate citata sic subinfert: *Ex hac auctoritate habemus quod in necessitate confitendum sit laico, si sacerdos desit; et non solum venialia, sed etiam mortalia.* Sed en locum Pseudo-Augustini.

« Tanta itaque vis est confessionis, **364** ut si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sæpe enim contingit quod pœnitens non potest confiteri coram sacerdote, quem desideranti nec locus nec tempus affert. Et si ille cui confitebitur, potestatem solvendi non habet, fit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mandati enim sunt leprosi, dum irent ostendere ora sacerdotibus, antequam ad eos pervenirent. Unde patet Dominum ad cor respicere, dum ex necessitate prohibentur ad sacerdotes pervenire. Sæpe quidem eos quærunt sani et læti, sed dum quærunt, antequam perveniant ad eos, moriuntur. Sed Dei misericordia est ubique qui et justis novit parcere, et si non tam cito, sicut si solverentur a sacerdote. Qui igitur omnino confitetur sacerdoti, meliori quam potest confiteatur. » Sunt qui hanc praxim tunc temporis usitatam probant ulterius auctoritate veri Augustini ad Fortunatum scribentis; cujus verba refert Gratianus De consecrat., dist. 4, cap. *Sanctum est.*

Id autem muneris in absentia sacerdotis, et in casu necessitatis, diaconis peculiariter cessisse in Ecclesia Latina (nam licet mos Græcis non placuit) testis est inter alios Cyprianus in epist. 43, nisi Pamelio concedendum, ibi de sola absolutione ab excommunicatione loqui Cyprianum; quod tamen jure revocari posset in dubium. Id insuper patet ex cap. *Fures* extra de furtis; ex Stephano Æduensi, cap. 8 De diaconorum ordinatione agente; ex Bureardo. lib. xix Decretorum, cap. 153, etc. Et inter constitutiones Anglicanas titulo *De pœnit. et remiss.* Sic Edmundus archiepiscopus: *De pœnitentia præcipimus quod diaconi pœnitentiam dare non præsumant, nisi in his casibus, cum sacerdos non potest, vel absens est, vel stulle vel indiscrete non vult; et mors imminet aegroto.* Qui canon repetitur titulo *De baptismo et ejus effectu.* Id tandem (innumera prope modum tacens hujus rei pronuntiata) non obscure colligo ex hoc dystico metricæ Summule Raymundi, quam vetustiori caractere exaratam, penes me habeo. Sic ad titulum *De officio diaconorum.*

*Nulla presbytero præsentente diaconorum ægris
Det corpus Domini; crimen simul audit eorum.*

Porro B. Lanfrancus Cantuariens. archiepiscopus, in libello De celanda confessione, sic munus istud confessiones pœnitentium audiendi in absentia sacerdotum, viris ecclesiasticis competere scribit, ut velit inter eos ordinem servari secundum gradus quos in Ecclesia tenent; ut diaconi subdiaconis, subdiaconi acolythis, isti exorcistis et sic de reliquis, ad id officii præferantur. Deinde sic concludit: *In hoc cognoscimus, quia de occultis omni ecclesiastico ordini confiteri debemus; de apertis vero, solis convenit sacerdotibus, per quos Ecclesia, quæ publice novit, et solvit et ligat. Sin nec in ordinibus ecclesiasticis cui confitearis, invenis; vir mundus (535) ubicunque sit, requiratur, etc.*

Hæc autem prærogativa donandos etiam laicos, docuit omnium expressius D. Thomas ad dist. 17, l. iv *Sentent.*, ea certe suadela ductus, quam in aliis superioris ætatis auctoribus legimus; quod scilicet ut par est sacramentorum baptismi et Pœnitentiæ necessitas; parem etiam velint esse rationem utriusque ministri; jureque in casu necessitatis acciri laicos, ut pœnitentiæ ministros; quos in tali casu a baptismi ministerio canones non excludunt. Imo nec huic confessioni penitus negandam esse rationem sacramenti, docet in responsione ad 1 arg., a. 5, q. 3 citatæ distinctionis. *Nihilominus confessio laico ex desiderio sacerdotis facta,*

(535) [*Vir mundus, id est fidelis laicus.*]

A sacramentalis est quodammodo, quamvis non sit sacramentum perfectum. etc., cujus defectum vult a summo sacerdote suppleri, id est a Christo.

Consultius tamen, et ad mentem hujusmodi auctorum dicendum puto, tales confessiones, ab aliis quam a sacerdotibus exceptas, non inter vera sacramenta, sed inter ea solum quæ *Sacramentalia* vocitant nostrates, **365** eos reposuisse. Quod quidem de Pullo certo credimus; nec diffitebuntur qui ejus operis sequentia legerint, ubi potestatem clavium solis sacerdotibus concessam scribit.

Unum addemus, quod maxime morem hunc commendet, scilicet tanta cum religione veteres servasse, ut etiam piis mulieribus, si deessent alii, confitendum esse existimarent. Anceps quidem hæc in re fuit Petrus cantor, qui scribebat sub finem sæculi duodecimi. Posse tamen id fieri, si scandali periculum absit, tandem consentit; imo etiam et Judæo ac hæretico: « An et similiter mulieri quæ non scandalizetur per hujusmodi confessionem? Item si fidelis serviens Judæo moriatur in via, domino præsentente solo suo, non habens peccata aliqua in quibus Judæus ille velit vel possit detrahare confitenti, vel Ecclesiæ, et ille priusquam moriatur, confiteatur Judæo illi, et eum adjuret per Deum, et fidem quam ei debet, ut pœnitentiam et confessionem suam protestetur Ecclesiæ. An credetur ei postmodum hoc protestanti? nonne commendabit Ecclesiæ tamen confessionem, cum nullum ex ea sequatur periculum? Respondeo (inquit Petrus): Credo quod Dominus qui dat in tali casu pœnitenti contritionem, ipsum quid agere debeat docebit per internam inspirationem. Potest enim, ut credo, propter tantam necessitatem, etiam hoc Judæo vel hæretico confiteri. Potest etiam commendabiliter abstinere, ne talibus confiteatur si dictet ei conscientia. » Sed minus anxie nodum hunc solvit Albertus Magnus sibi æqualis; qui hanc difficultatem expendens in iv, dist. 17, a. 58, sic concludit: *Hanc potestatem habet laicus in articulo necessitatis, et mulier similiter.* Sed ei nullatenus condonandum quod tandem subinfert articulo sequenti, confessionem illam, et adhibitam illi absolutionem sacramentales esse, non minus quam baptismum a laicis collatum. Quam doctrinam non dubium quin a præceptore hauserit D. Thomas, ut supra vidimus, quam tamen sale Christiano temperat. Non aliter cecinit Raymundus, in illius enim Summula metrica, de qua col. proxime superiori, versu pagina sic lusit poeta delusus:

*Presbyterum infirmus, absente suo, petat omnem
Quem poterit: si presbyterum cui confiteatur
Non habeat, laicus confessor vel mulier sit.
Ad baptizandum, vel cordis probra latendum,
Mortis in articulo sufficit omnis homo.*

Verissimam tamen credimus sententiam Scoti in præfatam Magistri distinctionem scribentis, nec necessarias esse nec plerumque utiles hujusmodi confessiones laicis factas; imo forte non licitas, multo minus sacramentales. Plura majoris ponderis videas in notis D. Lucæ d'Acherii ad libellum B. Lanfranci De celanda confessione.

Quo more presbyteri usitate et quotidie indifferenter circumstantibus confitentur. Notanda hic doctrina alterius Petri Pictaviensis, monachi Victorini, dist. 20 libri sui pœnitentialis, duplicem esse confessionem, generalem et specialem. *Scilicet est species is, inquit, in qua omnia exprimentur peccata; et generalis in qua generaliter confitetur Ecclesia bis in die, scilicet in Prima et Completorio, quæ fit pro venialibus et criminalibus quæ sunt oblivioni tradita.* Quod idem prius docuerat Hugo ejusdem Asceterii monachus, lib. ii De sacram. cap. 1, parte xiv, sed de solis levibus et quotidianis culpis mentionem faciens, ut et Pictaviensis noster, dist. 5, cap. 13: *Confitemini alterutrum peccata vestra; quod tamen credi*

mus dictum fuisse de confessione venialium quæ fit bis in die, et in Completorio. Ejus tamen Magister, dist. 21, § E, generali illi confessioni quæ fit in Ecclesia, purgationem ascribit culparum, non venialium tantum, sed et lethalium quæ defectu memoriæ inculpabiliter exciderunt. *Hic insinuatur quod generalis confessio etiam mortalia delet, quorum intelligentia non habetur.*

366 De hac potissimum confessione locutum esse Pullum arbitramur, dum superius vult quotidiana levique cœqualibus esse promenda; iterumque eam spectasse dum paulo post subdit: *Sed confessionem si non sigillatim, quoniam id præ multitudine raro fieri potest, etc. At saltem generatim et id sæpiuscule fieri utilissimum est.* Licet non dissiteamur verbis illis etiam exprimi confessionem illam delictorum quæ fit soli Deo, de qua plerumque Chrysostomus; quæque familiaris admodum erat regio pœnitenti, uti patet ex psalmis.

Non prætereundum quosdam in Anglia, Pulli gente, tam rudes et sponte credulos fuisse, ut existimarent se lethalium criminum reos consciosque, sufficienter exonerari generali illa confessione quæ recitatur initio missæ. Cui malo jam late serpenti, sic cautum voluere Patres Anglicani in constitutionibus, ad titulum: *De celebratione missarum. Prohibemus quoque ne ullus sacerdos lapsus in peccatum mortale, ad altare præsumat accedere celebraturus, antequam confiteatur. Nec putet, ut quidam errantes credunt, quod mortalia deleantur per confessionem generalem.* Scilicet quæ fit in introitu missæ, vel ad horam Primam, aut ad Completorium, ut adnotat ibi Guillelmus Linduvode; qui aliam generalem agnoscit, eamque sacramentalem. *Quæ fit quandoque in secretis quoad venialia in generali; enumerat: in specie aliquibus gravioribus peccatis.* Utraque etiam venialia deleri asserit, pluresque citat in hanc rem auctores.

Alia erat confessio generalis pœnitentium, sed schemate paulo prolixiori, eaque peccatorum serie quæ vix sceleratissimi patrare quirent. Alia non multum abhorrens ab ista, quæ instructionis gratia, coram fiebat a parochis in Ecclesia, et quam feria quinta in Cœna Domini sequebatur absolutio generalis per manus episcopi in cathedralibus ecclesiis; et per abbates aut alios, in illis Benedictini ordinis abbatibus quæ cathedræ juribus et privilegiis gaudent, ut pluries vidimus, et præsertim in regali ecclesia Sancti Dionysii prope Lutetiam. Alia demum erat, generalis item, pluresque vitiorum species complectens, quam vel ipsi etiam probatissimæ vitæ antistites cæterique sub finem vitæ publice promebant, humilitatis et devotionis ergo: cujus exempla suppeditabit vir quondam mihi duplici titulo commendatissimus Hugo Menardus, suis ad Sacramentarium Gregorianum observationibus, p. 224, 225 et seqq.

Vice coronidis hic attexemus formulam nondum excusam confessionis illius generalis ad missam, qua Pulli ætate religiose admodum utebantur Cluniacenses, in quorum primariis constitutionibus (quas sub sancto Hugone abbate scribebat fidus illius discipulus sanctus Uldaricus; quarum manuscriptum exemplar hic habemus) cautum est ne illi formulæ vel minimum verbum addatur. Constitutionum illarum, p. 70, ubi de ritibus majoris sacri, sic habetur: *Similiter inclinans dicit confessionem: cujus etiam forma ita est præscripta, ut nec ad missam, nec ad horas quibus est dicenda, verbis amplioribus dicatur, quam est hujusmodi.*

Confiteor Deo et omnibus sanctis ejus, et vobis, Pater, quia peccavi in cogitatione, in locutione, et opere. Mea culpa. Precor vos orare pro me. Cui similis est illa qua clerici regulares (sancti Augustini postea dicti), et canonici cathedrales utebantur, dum more monachorum, culpas suas alternatim dicerent; ut habetur in regula Crodegangi, cap. 18, de quo supra.

A *Aut corporali castione vexandus; quæ fiebat ubi Paulus Satanæ tradebat. Tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut Spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi (I Cor. v).* Auctor commentarii in Epistol. Pauli (qui Hieronymo inscribitur) præluxisse videtur auctori ad hunc locum. *Ut accipiendi illum corporaliter habeat potestatem. Quod dum viderit se nec carnis hic, nec in futuro spiritus requiem habiturum, de facto pœniteat ut 367 salvetur.* Quam expositionem docet etiam Ambrosius libro primo De pœnitentia, cap. 12 et seq., illum carnis interitum intelligens carnis castigationem, non illius internecionem. Nec aliter Pacianus in epistola 5 ad Sempronianum. Primasius in Commentario, Haymo et Cajetanus ad eundem locum. Quæ sententia Græcis universim arrisit docente illam Chrysostomo pluribus in locis. Anceps autem in hac re fuit Augustinus; nam lib. 1 de sermone Domini in monte, cap. 20, et contra Epistolam Parmeniani, lib. III, cap. 1, sic loquitur, nihil tamen certum aut determinatum affirmans: *Quid ergo agebat Apostolus, nisi ut per interitum carnis, salutem spiritalem consulere, ut sive aliqua pœna, vel morte corporali, sicut Ananias et uxor ejus ante pedes apostoli Petri ceciderunt; sive per pœnitentiam, etc.*

Pars tamen numerosior Patrum locum hunc aliter intelligit; scilicet de ejectione ac separatione sola hominis illius a consortio fidelium; quam nos excommunicationem majorem dicimus. Nec dissitetur Augustinus, qui citato libro contra Parmeniani Epistolam, cap. 2, punitionem illam ab Apostolo inflictam vocat *anathema*. Favetque Chrysostomus ipse, tractans illud I Timoth. 1: *Quos tradidi Satanæ; quem cum isto I Cor. v conferens, sic habet: Ejiciebatur (peccator ille) a communi fidelium cœtu; abscindebatur a grege, fiebat nudus; atque ita destitutus lupis patebat et predebatur incuribus, etc.*

CAPUT LII.

C *Considerans quid cujusque vires valent, quid ferre recusent; quid culpæ jure debeatur (ut ita reus humilietur) ostendat: quod tamen tolerari possit, imponat.* Eo collimant quæ scribit iterum parte sequenti, cap. 5. Digna certe notatu sententia quæ jam usitatum Ecclesiæ morem apte commendat, et illius veluti eunas indiget; cum certum sit non ante sæculi duodecimi primordia relaxatam esse communiter infligendæ severioris et canonicæ pœnitentiæ disciplinam: quam adhuc sub undecimi finem sedulo perseverasse, reluctantibus tamen non paucis, testantur ea quæ passim apud Petrum Damiani offendes, totoque libro qui Gomorrhianus inscribitur; ubi pluribus praxis hujus avitam religionem persuadet Leoni IX, a quo consentientem votis sententiam apostolicam obtinuit. Nec ex eo quod probat Damianus, quasdam quæ jam pridem emergerant pœnitentiarum redemptiones (ut videlicet quidam are solverent, quod plerumque subeundum esset in cute) uti demonstrat libri quinti epistola octava; hinc concludendum est proscriptam suo tempore fuisse canonum severitatem, aut in pluribus temperatam; quin potius illibatam eorum rigorem conjectare liceat; cui cum impares se plerique crederent, ad præfatas redemptiones, quas jam a quadragesimo annis ante Petrum receperat Ecclesia, ut confessorii recurrerent, obnixè rogabant. Deinde id moris paucos tantum laicos spectabat, eosque divites, quod jam non impune ferendum, eo fere sæculo censebant Patres Anglicani, quo tales redemptiones prodire cœperunt, scilicet sub medio sæculi octavi, in concilio generali Angliæ, presidente Cutherto Cantuariensi episcopo. Sic enim Patres Cloveshonæ congregati anno 747 contra divites quosdam qui erogatis pecuniis canones mitigabant, edicunt: *De hoc prolixius disputandum est, ideo quia nuper quidam dives secundum hoc sæculum, petens reconciliationem pro magno quo-*

dam facinore suo sibi citius dari, affirmans in litteris suis idem nefas juxta multarum promissa in tantum esse expiatum, ut si deinceps vivere possit, trecentorum annorum, pro eo plene jejunium satisfactionum modis; per aliorum scilicet psalmodiam et jejunium et elemosynas persolutum esset, excepto illius jejunio; et quamvis ipse utcumque vel parum jejunaret. **368** Ergo si ita per alios placari potest divina justitia, cur divites (o stulti promissores) qui pro suis flagitiis aliorum innumera possunt præmiis jejunia redimere, difficilius, voce Veritatis, regnum intrare cœlorum, quam per foramen acus camelum transire dicuntur. » Lege etiam canones datos sub Edgardo rege, circa annum 967.

Hujus item ritus senescentis quidem, sed nondum emortui sæculo prædicto, alia suppetunt exempla tum ex Gregorio VII, qui in falsas pœnitentias, hoc est ab exacta canonum pœnitentialium observatione deflectentes, stylum acriter intorsit, tum ex variis conciliis et pœnitentialibus libris eo tempore datis; in quibus serio semper et ad juris apices legimus in pœnitentes animadvertendum.

Verum sæculo sequenti, quo Pullus scribebat, jam cœptam tantisper hujus sacramentalis disciplinæ relaxationem (convenientiora semper providente Ecclesia) non solum indicio sunt ea quæ multis ingerit in hac Parte et in sequenti; sed id insuper producit quæ legimus apud Petrum Blesensem tract. de Pœnitentia, et alios quosdam. Sed omnium indulgentior fuit, qui postea vixit Guilielmus Parisiensis; licet eam canonum pœnitentialium scientiam sacerdoti necessariam esse scribat, theoreticam tamen, non practicam voluit; sed attempta cujuslibet pœnitentis indole, et pro ratione circumstantiarum, quæ rei plerumque discrimina faciunt, aut minuendam, aut ad juris libellam, injungendam satisfactionem. Ea tamen ratione (quod jam ferebat ætas) ut *Jura cederent sacerdotis arbitrio*. Plura id genus largitur altero tractatu quem elidit De pœnitentia; et cap. 15. De sacramento ordinis sic ad propositum. *Cujus potestas est pœnitentiales satisfactiones injungere, ejusdem est eas augere, minuere et mutare, prout ad Dei honorificentiam, et animarum salutem, et ad publicam et specialem utilitatem viderit expedire*. Quod eodem tempore poeta noster, qui supra, versibus expressit folio 124:

*Sit circumspectus dum crimina presbyter audit
Circa personas : quæ pauper, debilis, et quæ
Sana vel infirma, locuples vel in ordine sacro
Fortis vel fragilis in corpore; quæ peregrina,
Quæ sit devota; quæ sit minus apta serendo
Pœnam pro vitiis; totum moderetur in ipsis
Presbyter accurrens vitiis; medicamina contra
Imponens et eos ad purgatoria mittens,
Si nequit utilius, et ad ulteriora reducat.
Crimina non celet plebis manifesta sacerdos
Donec pœniteat, et ut est dignum, luat ipsa.
Presbyter ostendat vultum miserantis, et istis
Levia proponat, si dispensat, aliisque
Dulcia proponat quibus est leve fortia ferre.*

Denique Raymundus qui florebat circa annum Christi 1225, hanc pœnarum canonicarum remissionem (ut faciliorem est semper appetens, indulgens sibi natura) passim jam apud omnes obtinuisse, profiteatur libro III Summæ, capite De pœnit. et remiss.: *Alii dicunt indistincte omnes pœnitentias arbitrarias; et hanc ultimam opinionem videtur amplecti consuetudo, prima tamen est tutior, licet difficilior*.

Ægre enim ferebat vir pius, antiquitatis et sacrorum canonum tenacissimus, hanc severioris disciplinæ nauseam: certus siquidem non parumper profuturum illius vigorem, si cum prudentia dispensaretur. Quo sane semper ab Ecclesia collatum scimus; licet benignissima mater plura filiis indulgenda pro varietate temporum et circumstantiarum, tam certe optime, quam pie multum, decreverit

A Ista tamen de peccatis tantum occultis, licet nunquam gravioribus dicta sunt. Nec enim alia mens fuit auctoris ut sub finem **369** cap. 57 sequentis sufficienter doceret, dum crimina partitus in publica et privata, sic prioribus esse medendum putat. *Sicut ergo præsul manifesta manifestis curat flagitia flagellis, ita latentes presbyter offensas, latentibus satagat sanare remediis*. Huncque morem in peccata gravia publica serio animadvertendi, religiose in Ecclesia custoditum fuisse, pluribus ostendere non pigeret, nisi brevitati consulendum esset. Id unum attexemus quod in hanc rem egregie lusit poeta citatus, qui de mulierum pœnitentia scribens, quæ propter peccata non solum publica, sed etiam occulta quæ gravitatem quamdam secum invehebant, fieri soleret, nihil plane remittit de pœnis canonicis, si peregrinationes excipias, quæ tunc temporis viris admodum familiares erant, sed feminis ad cautelam jure negatæ. Sic fol. 155:

B *Talis adulterium si fecit non manifestum,
Ne suspecta viro sit, non luat hoc manifeste.
Unius post mortem luat illud sufficienter
Matronæ juvenes possunt explere carenas
In domibus propriis, licet hæc non egrediantur.
Jejunent, orent, jaceant in stramine, nudis
Incedant pedibus, et vadant ciliciatæ.
Præterea plures sunt emendando labores,
Illis utantur; est his via talis honesta.*

Hujusmodi pœnitentes, tantum scelera sua depellant, damnationi non obligo. Perplexa mihi sententia, et ex verbis sequentibus auctoris, necessario concilianda, ut scilicet pœnitentes illi, proprium sacerdotem fugientes, ab eo licentiam habeant alteri confitendi, nisi ad superiores fiat recursus, ita ut confessio semper fiat sacerdoti jurisdictionem ordinariam aut delegatam habenti. Licet enim Ecclesiarum parochi ac religiosi a summo pontifice delegati, peregrinantibus possint beneficium absolutionis impendere; jure tamen negant auctores id gratiæ eos promereri qui tali tantum de causa peregrinantur, ut proprii parochi jurisdictionem eludant; censentque in tali casu validam non esse absolutionem. Bonacina, disput. 5, quæst. 7, puncto 2, in proposit. 4, num. 6: « Hoc tamen limita, modo iter agant bona fide, id est modo iter non faciant in fraudem legis, ea solum de causa ut possint aliis confiteri. Itaque qui solum ad hunc finem iter agit, ut evitet proprium parochum, et alteri confiteatur; non potest valide confiteri coram parochi seu sacerdote loci illius ad quem pervenit; ut bene observat Coninchus loco citato; Vasquez, loco citato, n. 6; Suarez, disp. 25, sect. 2, n. 9; Reginald., lib. 1, num. 80, et alii recentiores, etc. Hæc Bonacina, cui tamen respondebunt forsitan ii omnes qui privilegio gaudent ubique confessiones audiendi.

D Hanc autem esse mentem auctoris, et præcedentia monent et consequentia. Præmisit enim sacerdotem nec ligare nec solvere debere alienas oves, nisi dum ratio cogit aut necessitas, quas in casu prædicto negat adesse. Deinde requirit in eo qui legitime putat a proprio sacerdote recedendum ob defectum sufficientis in eo scientiæ, ut cum ejus scientia alium provideat sibi magis idoneum; quod a fortiori demonstrat licitam non esse a proprio sacerdote subdolam hujusmodi fugam, quæ defectum arguit sufficientis in pœnitente contritionis et dispositionis; quæ tamen si aliunde adsit, nec desit minister requisitis dotibus instructus, dissimulare non audeat Pullus, num talis verecundia quæ plerumque fugam illam suggerit, sacramenti integritati sit obfutura. Sic censebat etiam poeta noster, folio 155.

*Si tuus indoctus est presbyter, ejus adibus
Consensu reliquum, qui sit sapientior illo.
Si non consentit, majorem quære super se.*

Notanda tamen tutoque recipienda sententia Bernardi, qui serm. 5 De S. Andrea, studio conquiritur penitus humilitatis, nec ab indoctis pastoribus et praelatis recedendum putat. « Nec te moveat, inquit, si illiteratus sit vel indiscretus, **370** quia hoc ipsum, signum humilitatis est, quæ generat confessionem. Memento quia non est potestas nisi a Deo. Super cathedram, inquit, Moysis, sedent Scribæ et Pharisei. Et attende non sedentem, sed sedem, cathedram, non personam. Quid si forte licentia ejus ad alium transfugere permittatur? Tu autem prius reveles ei tui cordis arcanum, quia non est plena salus, si ille fugitur aut contemnitur, cui adherere aut honorare debueras. Quid si minus sufficiens tibi videntur ejus instructio? patet ad libertatem via, ut coram alio litterato atque deserto effundas cor tuum, reservato illi privilegio suo, cui tu tuam animam commendasti. » Quam amicissimam veritatem passim apud omnes obtinere satius esset, quam illas, hujus ævi, nundinas animarum queis nihil usquam minus quam earum salus acquiritur. Ut taceam ecclesiasticæ dispendium pacis, quam tumultuarius ille pœnitentium excursus qualibet, proprii plerumque pastoris contemptu, periclitari cogit, ne dicam emori. Hic tamen intactam volumus regularium praxim (modo servanda serventur) quos ut auxiliares copias in castra Domini prima sedes direxit.

Quomodo ille juxta auctoritatem, etc. Gregorii Homil. 25 in Evang. ante med.: *Sæpe agitur ut vel damnet immeritos, vel alios ipse ligatus solvat. Sæpe in solvendis ac ligandis subditis, suæ voluntatis motus, non autem causarum merita sequitur. Unde fit ut ipsa hac ligandi et solvendi potestate se privet, qui hanc pro suis voluntatibus, et non pro subjectorum moribus exercet.* Legatur etiam Hieronymus in Matth. c. xvi; Augustinus in psal. xxxvii; Hugo Victorinus tractatu 6 De sacramentis, c. 14.

CAPUT LIII.

Sic Sodomitas, sic mari Rubro submersos, sic denique in deserto prostratos punivit in præsentem, ne puniret in æternum. Locus difficilis, ut plerisque visum est saniora semper amantibus. Qui pressius vellet inhærere litteræ, paucis difficultatem effugeret hoc commentario, dicens mentem auctoris his verbis non esse, Sodomitas aliosque prædictos, Deo vindice, subita morte præoccupatos, ea temporali nece æternam effugisse: sed solum eis a Deo inflictam eo animo, ut si ea voluissent ad salutem uti, et rite pœnitere, inferni procul dubio pœnas evasissent suis debitas peccatis. Illudque suadet hujus capitis scopus a Pullo intentus, ut scilicet qui reos capitis damnatos pie juvant, eos doceant lubenti animo et vere pœnitenti mortem subire; quia Deus nonnunquam illa satisfactione placatur, et pœnam in altera vita luendam, commutat in temporalem patienti et contrito animo susceptam. Quæ pœnitentia si desit, illud efficiet, ut non solum inflictam a terreno iudice pœnam subeant, sed insuper ultricibus flammis, quibus Deus addicit, æternum puniantur. Quo sensu dictum illud ab Isidoro libro primo c. 30: *Quibusdam hic inchoat damnatio, ut illic perfecta speretur perditio.* Nec tunc censeri debet Deus judicare bis in idipsum, semel enim in damnatos animadvertit, sed supplicio hic inchoato, nec usquam post istud sæculum finiendo: ut idem egregie dicit Isidorus lib. iii Sent., c. 2, sent. 5, 7 et 8.

Verum licet ista genuinam sapientiam doctrinam, nec alius fere possit huic illustrandæ periodo veritatis radius affulgere; incommodum tamen videtur, quod eam ab Hieronymo (licet suppresso nomine, ut sibi moris est) mutuatus sit auctor.

Tractans enim locum hunc Nahum i, 9, secundum versionem LXX: *Non vindicabit Dominus bis*

in idipsum in tribulatione. Videre censeur Sodomitas, etc., hoc in sæculo pœnam omnem suis debitam peccatis exsolvisse, quia Deus non judicat bis in idipsum. Sic enim exponit Hieronymus: « Quod si vobis videtur crudelis, rigidus et cruentus quod in diluvio genus delevit **371** humanum; super Sodomam et Gomorrhiam ignem et sulphurem pluit; Ægyptios submersit fluctibus; Israelitarum cadavera prostravit in eremo: scitote eum ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Certe aut vera sunt quæ loquuntur prophætæ, aut falsa. Si vera sunt quæ de severitate ejus videntur dicere, ipsi dixerunt: *Non vindicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione* (Nahum i, 9, secundum LXX). Sin autem falsa sunt, falsum est hoc quod dicitur (Nahum i, 9, secundum Vulgat.). *Non consurget duplex tribulatio.* Falsa est ergo et credulitas quæ in lege descripta est. Quod si verum est (ut negare non poterunt, dicente propheta: *Non vindicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione*: ergo qui puniti sunt, postea non punientur. Sin autem illi postea punientur, Scriptura mentitur, quod dicere nefas est. Receperunt ergo et qui in diluvio perierunt, et Sodomitæ, et Ægyptii, et Israelitæ in solitudine, mala sua in vita sua. » Hæc Hieronymus. Quæ quidem difficilem satis sensum præ se ferunt, nec pluribus utriusque Testamenti locis satis accommodum ut II Petri ii, 6; Judæ unico y 7, et maxime Matth. x, 15: *Tolerabilius erit terræ Sodomorum et Gomorrhavorum in die judicii, quam illi civitati.* Quibus verbis indicat Christus, etiam in futuro sæculo, Sodomitas, quamvis mitius, puniendos. Conciliari tamen cum vero possunt, et ex ipsius Hieronymi verbis nonnihil emolliiri; quod jam præstare non operosum foret, imò pro Pulli tutela necessarium, nisi vindicandæ ab errore Hieronymi doctrinæ studuisset nostri coætaneus Magister, iv Sent., dist. 15. § A et B.

C *Judicem pro sacerdote habet, quoniam ipsi occulta scelerum pandere oportet.* Loquitur de reo capitis damnato, ad quem negat sacerdotem accedere debere, ministraturum ei sacramenta Pœnitentiæ et Eucharistiæ.

Non mirum si religionis ergo et observandæ severioris disciplinæ causa, consuetudini sui temporis adhæserit auctor; cum posterioribus etiam sæculis (quibus nonnihil remissum ecclesiasticæ censuræ rigorem scimus) vix mos contrarius obtinere potuerit, ut reis morte plectendis, pœnitentiæ saltem sacramentum ministraretur. Id olim gratiæ negatum in Ecclesia, iis omnibus qui, dum desperatæ valetudinis essent, post crimina sæpius iterata et fidem ejuratam, jamjam morituri pœnitentiam primum flagitabant, testantur inter alios, Patres primi concilii Arelatensis canon. ult., et Cyprianus in epist. ad Antonianum. *Idcirco, frater charissime, pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis sua professione testantes, prohibendos omnino censuimus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo coperint deprecari. Quia rogare illos non delicti pœnitentia, sed mortis urgentis admonitio compellit: nec dignus est in morte accipere solatium qui se non cogitavit esse moriturum.* Similia colligi possunt ex concilio Eliberitano, c. 46, et ex Innocentio primo in Epist. ad Exuperium Tolosanum, c. 2.

Sed quod spectat ad reos morti addictos, nondum indultum illis fuisse pœnitentiæ sacramentalis solatium anno 1596, probat Caroli sexti regis edictum Parisiis, datum iv Nonas Februar. ejusdem anni, quod exstat in libro Ordinationum antiquarum, fol. 124, in nostro codice. Quo rex Christianissimus edicit admittendos esse fontes, mortis reos, ad sacramentum pœnitentiæ; idque factum intuitu decreti Clementis V, in concilio Viennensi, quod habetur lib. v Clementin., tit. 9, c. 1: *Cum secundum statuta canonica ultimo deputandis supplicio, re-*

gari, si petant, non debeat pœnitentiæ sacramentum; abusum damnabilem in quibusdam partibus contra hoc introductum, aboleri omnino volentes, justitios omnes et dominos temporales, ut ab hujusmodi desistant abusu, hortamur in Domino, etc.

Nilominus pristinum morem adhuc perseverasse, saltem in Gallia, anno 1515, satis colligitur ex Actis synodalibus **372** Stephani *de Poncher*, anno citato. In quibus sic habetur ad titulum *de sacramento pœnitentiæ*: « Item juxta concilium Viennense, sub pœna excommunicationis moneatis Judices locorum vestrorum ordinarios, quatenus damnatis ad mortem, faciant, antequam patiantur, pœnitentiæ sacramentum per personam idoneam administrari; contrariam consuetudinem abolentes; nec non Eucharistiæ sacramentum vere pœnitentibus denegari nolumus (si petierint) eisdem. » Hæc synodus Parisiensis, quam coævis characteribus impressam, hic habemus.

Quod in Gallia vix potuit aboleri, licet præcessissent concilii decretum, et regis edictum; non mirum si pari difficultate contigerit etiam in Anglia post leges sancitas ab regibus Alvredo, Eduardo et Canuto, quibus pariter cautam erat ne quis arceret a pœnitentiæ sacramento reos ultimo supplicio damnandos. Sicenim inter leges ab Alvredo M. rege Anglorum, et Gutharno rege Anglo-Danorum sancitas in concilio in quo fœdus interunt, lege 8, habetur: *Si quis reus mortis profiteri desideret sacerdoti, nunquam negetur ei.* Et lege 8 Eduardi Senioris: *Si quis rei capitalis damnatus, sua ingenue sacerdoti peccata confiteri cupiverit, id ei conceditor. Omnes autem studiose ac sedulo jura omnia divina provehunto; ita uti divinam misericordiam consequantur, atque has a sapientibus irrogatas sententias pœnas declinent.* Quas igitur sapientes viri pœna sententiarum irrogaverant (quod consuetudini lubricum fecit), scilicet negatam reis licentiam confitendi, ut ea severitate tenerentur ne in vitiorum præceps ruerent ulterius; rex benignissimus remittit. Et ne forte quidam iudices in contrarium obsisterent, ut fiebat in Gallia, Canutus pœnas apponit: *Si quis rei capitalis damnatus sua ingenue peccata confiteri cupiverit, id ei conceditor. Si quis autem denegarit, numerato regi centum viginti solidos, aut saltem adjunctis viris quinque se culpa liberato.* Quamvis aliter intelligat multam hanc Scriptor quidam hac ætate celeberrimus, et certe in gratiam Pulli, ut constat ex ejus litteris ad me super hac re directis. Censet enim temperatam a Canuto legem Eduardi. Nam, inquit, *uti reis licentia confitendi negetur, permittit, duabus apposis conditionibus; vel ut regi numeret centum viginti solidos; aut ut adjunctis sibi viris quinque, se culpam liberet.*

Certum tamen est has leges aut usu communi non acceptas, aut ævo Pulli in desuetudinem abiisse, moribus antiquis postliminio reversis; sicut in Gallia factum fuisse legimus, sed sub tertia regum nostrorum dynastia. Nam sub secunda, morem invaluisse sentes publicos morte proxime plectendos ad sacram exomologeseos praxim admittendi, constat ex c. 27 concilii Moguntini, anno 848; ex Wormatiensi, c. 80, et Triburiensi, c. 31. De hoc item conquestus est apud Anglos Bonifacius Cantuariensis archiepiscopus in constitutionibus Anglicanis ad titulum *De pœnitent. et remissionibus*; ubi eadem statuens quæ Clemens V in conc. Viennensi sic effatur: « Quod potissime propter incarceratos suadet, quibus hujusmodi sacramentum sæpius inhumaniter, ne dicamus infideliter, denegatur. Et si interdum confitendi spatium reis datur, hoc eis ita breve et importune conceditur, quod cedat potius miseris in desolationis ac desperationis periculum, quam in consolationis gaudium spiritualis. »

Quod autem Pullus ait: *Reum Judicem pro sacerdote habere, quoniam ipsi occulta scelerum pandere oportet*; non mediocriter morem illum commendat tuæ temperis usitatum, et de quo superius egimus,

scilicet laicos in articulo necessitatis et in sacerdotum absentia, beneficium absolutionis impendere. Quod potissimum erga reos morti addictos observatum esse, testatur Scotus; quæ tamen praxis non mediocriter ei displicebat, ut patet ex iis quæ profert in iv, dist. 17, art. 5. Hodie tamen apud nos, ut communiter **373** reis capitis accersitis denegatur eucharistia, sic iis ubique pœnitentiæ sacramentum administratur. Quid tandem hac de re senserit poeta noster in Sammula Raymundi fol. 59 en paucis accipe:

*Confessor licite sis furibus et sceleratis,
His quos damnavit sententia judicis æqua,
Et quos compedibus custodia publica vincit.
Latronum mortem, furum suspendia, clades
Qualescunque cave ne conspicias, quia jure
Missam cantandi tibi tollitur inde potestas.*

Eucharistiam reis etiam negandam esse, multis persuadere nititur auctor, aut si id minime placeat, iudices hortatur ne mori cogant quos cœlesti vita, quæ naturalem longe superat, non indignos judicare. Dignam porro Christianissimo doctore sententiam; sed cujus praxim (quantum ad ultimam periodi partem attinet) nusquam legimus apud eos quibus mos est sacrum viaticum concedere reis extremo supplicio puniendis.

Religiosius duxit Gallia nusquam eis ministrandam esse communionem, quam in dedecus Christi, eum carnifici tradere perimendum qui cibo vitali recreatus esset. Quem licet obnixè postulaverit a Ludovico XI Francorum rege comes a S. Paulo conestabulus Franciæ, impetrare non potuit, ut refert Gaguinus lib. x, cap. 20: *Confessione more Christiano expleta, orat viaticum corporis Christi sibi ministrari, quod non obtinuit. Res tamen divina, quam Missam appellamus, coram illo facta est, et panis benedictus allatus, quem religiose manducavit.* Tamen contra hanc consuetudinem reclamasse nonnunquam episcopos, certum est; et contrariam introducere conatos esse sat perhibent ea quæ supra retulimus, acta synodi Parisiensis sub Stephano *de Poncher*. Quam et confirmavit Pius V, motu proprio edito anno 1569, et regio diplomate roboratum recepit Hispania; ut non ita pridem plures Germaniæ, etc., urbes, statuente sic Carolo V Cæsare, ut patet ex articulo 79 constitutionum ejus, modo tamen, inquit imperator, reorum in id vota conspirent. Sicque cautum voluit pravæ quorundam consuetudini, qui ducti quodam commiserationis affectu, reis merum ad saturam propinabant, ut sopitis sensibus, minus cruciatibus subjacerent. Sed ista sunt novi juris, nec ævo Pulli mos ille vigeat, imo nec ab anno Christi nati millesimo.

Sed qui martyrio torquendi sunt, a sacramento corporis et sanguinis non prohibentur. Notissima hæc nascentis simul et patientis Ecclesiæ praxis, ut martyrio destinati, divino viatico se munirent. Hincque factum ut quia synaxes agere non poterant fideles metu persecutionis; eucharistiam secum asportarent, domique in arca, vel in alio loco decenter ornato, religiosius asservarent, et imminente persecutionis gladio, cœlesti illo pane recreati fortius dimicaret. Legendus Tertullianus, lib. ii ad uxorem cap. 5; lib. De oratione sub finem; Cyprianus, lib. De lapsis, etc. Id insuper ostendit Historia Tarsicii acolythi, in fine Actorum Stephani papæ et martyris, qui corpus Christi secum deferens, a furentibus gentilibus occiditur. Factum item Luciani martyris Antiocheni, qui pedibus in cippum injectis, manibusque ad lignum imminens capiti suo, ligatis, stratus et supinus, allatis prius supra pectus sacri mysterii signis, incruentum sacrificium obtulit, eique participavit pridie mortis suæ.

Cui corpus Domini confers, quomodo honorem sepulturæ invides? etc. Alter hic Pulli questus contra jus sepulturæ reis negatum. Non hic tamen mos

apud omnes æqualiter invaluit : et in plerisque locis, ecclesiastico more communiter humatos ; in aliis vero nonnunquam dispensatum, præsertim circa nobiles legimus. Sic ea de re statuit synodus Parisiensis anno 1515, ad titulum : *De sepulturis*. Item cum non prohibeantur qui in patibulis suspendantur pro suis sceleribus, habere pœnitentiæ et **374** eucharistiæ sacramenta, permittimus habere ; et post, eorum pœnitentia peracta, in ecclesiis aut cæmeteriis inhumari, et preces pro ipsis effundi ; quoniam scriptum est : *Non judicabit Dominus bis in idipsum*. Quæ ipsissima prope verba referunt concilii Moguntini II sub Rabano, et habentur XIII, qu. 2, cap. *Quæsitum*. Sed notandum quod ibi habetur in glossa, rei quam expendimus paulo supra, necessarium : fit enim mentio de reis ad mortem damnatis, quibus licet offeratur eucharistia, nihil tamen illis prodest ut mortem evadant ; ecclesiæ vero seu templa ad quæ plerumque confugiunt, securitatem illis præstant et tutelam. *Quæri consuevit, quare liberetur ille qui fugit ad ecclesiam, et non ille qui recipit corpus Christi, cum corpus Christi majus sit omnibus ? ut de cons. dist. 2, nihil resp. quia corpus Christi est cibus animæ, et non corporis : ergo animam liberat et non corpus. Vel dic quod privilegium Ecclesiæ est, et non debet trahi ad consequentiam, etc.* Ex quibus iterum habemus oblatam nonnunquam reis, proxime plectendis, eucharistiam ; quem morem vehementer aversatur auctor hoc capite.

CAPUT LIV.

Divino examine is postea absolvitur, etc. Hujus examini meminit etiam cap. præcedenti. Alludit ad eas solennes purgationes fieri solitas ut inusta criminis suspicio aut calumnia refutaretur. Quas olim juramento ad sepulcra martyrum præstito, aut ignis vel ferri candentis contractu, aut natatu in aqua calida vel frigida ; aut monomachia, vel demum eucharistiæ perceptione, frequenter usurpatis, pluribus ostendunt auctores singularum ætatum. Monomachia et aliorum fit mentio in capitularibus, et in constitutionibus Longobardorum, Wisigothorum, lib. VI, titulo 1, cap. 3 ; et Frision., titulo 3, cap. 4, 5 et 6, et titulo 14, etc. Aquæ ferventis et ferri candentis purgationes, similesque id genus damnavit Stephanus papa cap. *Consuluisti*. Cœlestin. III, cap. *Cura suscepti*, De purgat., etc. Nec regi obtemperandum esse talia suggerenti Hildeberto Cenomanensi episcopo, monet Ivo, epist. 74, quod nefastum illud iudicium reprobatum esset veterum canonibus et sanctissimorum pontificum decretis. Usitatum tamen fuisse tempore Pulli, testantur æquales ejus, Ivo citatus, et in aliis pluribus locis ; et Guibertus abbas, I. III De Vita sua, c. 14. Imo licitum fuisse, verumque Dei iudicium (quod Pullus insinuat) existimabant non pauci ; in quos peculiariter tractatum edidit Agobardus archiepiscopus Lugdunensis. Plurima ritus hujus videas apud Martinum Delrio disquisit. magic., lib. IV, cap. 4. Juretum in notis ad epistolas Ivonis ; et novissime Lucam d'Acherium in suis adnotationibus ad Guiberti opera pag. 660 et seqq.

In monasteriis vero, si quod piaculum latens detegendum esset, missa dicebatur ab abbate, aut ab alio ejus nomine ; et in fine communicabant singuli in hæc verba : *Corpus Domini sit mihi ad probationem hodie*, ut discimus ex concilio Wormatiensi apud Gratianum causa citata cap. *Sape contingit*. Quam communionem ad id etiam ministrabant nonnunquam summi pontifices, cæterique episcopi, ut Adrianus papa Lothario Francorum regi ; Gregorius VII, Henrico Germaniæ regi ; Fridericus archiepiscopus Moguntinus, etc.

Alterius examinationis, scilicet per iudicium crucis, fit mentio in veteribus formulis ad calcem formularum Marculphi, cap. 12 : *Notitia de cruce evindicata*. Cujus purgationis forma, ut adnotat Bigno-

nius, describi videtur citato supra titulo 14 legum Frisionum ; duas scilicet præparari tesseras, quarum una pura, altera crucis signo insignita sit : quæ duæ super altare in linteo evolvuntur ; deinde post varias preces, a presbytero aut puero debent extrahi. Quod si crucis tessera, prima extrahatur, innocentiam satis probatam existimabant. Quod tamen, **375** ob reverentiam crucis, prohibetur Capitularium I. I, c. 108.

Licet autem plurima, ut diximus, exstent harum purgationum exempla ; integram tamen damus hic formulam examinationis per ferrum candens, suppressis tantum litanis ; tum quia nondum excusa, et ab aliis in quibusdam scitu dignis discrepare videatur ; tum etiam quia scripta videtur sub Eugenio III papa (Pulli ætate) ut habet inscriptio manuscripti codicis. Ex sanctis autem in iisdem litanis invocandis, apparet in usu fuisse in diœcesi Ambianensi.

INCIPIT JUDICIUM FERRI

In primis cantet presbyter præscriptam Missam ; post hæc faciat ignem accendi ; benedicatque aquam, et aspergat super ignem, et super astantes, et ubi iudicium agendum, et sequatur hæc oratio super ignem.

Domine Deus Pater omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos qui es conditor omnium luminum ; benedic, Domine, hoc lumen quod ad te sanctificatum atque benedictum sit ; tu illuminasti omnem mundum ut ab eo lumine recedamus, et illuminemur igne claritatis tuæ : sicut igne illuminasti Moysen, ita illumina corda et sensus nostros ; ut ad vitam æternam pervenire mereamur. Per Dominum, etc. *Postea agatur litania. Ut sequitur in codice manuscripto.*

Tunc accedat presbyter ad ignem, et benedicat vomeres, dicens, Oratio.

Deus iudex justus, qui auctor es pacis, et iudicas æquitatem, te suppliciter deprecamur, ut hos vomeres sive hoc ferrum ordinatum ad istam examinationem cujuslibet dubietatis faciendam, benedicere + ita digneris, ut si hic homo innocens est de prænotata causa, unde nunc purgatio quaerenda est, cum hoc ignitum ferrum acceperit, illæsus appareat ; si autem reus atque culpabilis est, justissima sit ad hoc virtus tua in eo cum veritate declaranda, quatenus justitiæ non dominetur iniquitas, sed subdatur semper falsitas veritati. Per te, Christe Jesu.

Benedic, Domine, sancte Pater, per invocationem sanctissimi nominis tui, et per adventum Filii tui Domini nostri Jesu Christi, atque per donum sancti Spiritus Paraleti, ad manifestandum verum iudicium tuum, hos vomeres sive hoc genus metalli vel ferri, ut sit a te sacrificatum, et a nobis sanctificatum ut, omni falsitate procul remota, veritas iudicii tui fidelibus tuis fiat manifesta. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum. Qui tecum vivit et regnat in unitate.

Omnipotens Deus, suppliciter te exoramus pro hujus negotii examinatione quam modo hic inter nos habemus, ut justitiæ non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, ut si quis hanc præsentem examinationem per aliquod maleficium, aut per herbas tegere vel impedire voluerit, tua sanctissima dextera iudex justissime evacuare digneris. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, descendat super hos vomeres, sive super hoc ferrum, ad discernendum verum Dei iudicium Amen.

Tunc pro ipso cui crimen imputatur, cantetur psalmus : Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, etc.

Pater noster. Et ne nos. Salvum fac servum tuum. Deus meus sperantem in te. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, et de Sion tuere eum. Nihil proficiat inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponat nocere ei. Esto ei, Domine, turris fortitudinis, a facie inimici.

Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat Dominus vobiscum, et cum spiritu tuo

Oratio.

Exaudi, quæsumus, Domine, supplicum preces, et contitentium **376** tibi parce peccatis, ut pariter nobis indulgentiam, tribuas benignus et pacem. *Tunc illi qui discutiendi sunt, catechizentur his verbis.*

Adjuro te, homo, per Deum Patrem omnipotentem qui creavit cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt; et per Jesum Christum, Filium ejus, qui pro nobis natus est et passus; et per Spiritum sanctum qui in igne divino super apostolos venit, et per sanctam Mariam Dei genitricem, et per omnes angelorum choros, per apostolos, martyres, confessores, virgines: si te culpabilem de prænotato imputatoque tibi crimine scis, hoc ferrum hodie in manu tua non præsumas accipere; si autem tam temerarius es, ut eodem crimine pollutus, accipere præsumas, per virtutem Domini nostri Jesu Christi, et per triumphum crucis victus, et confusus abscedas. Si autem securus et innocens es, per nomen Domini nostri Jesu Christi, et per triumphum sanctæ crucis, tibi damus licentiam ut accedas cum fiducia ad suscipiendum hoc ferrum. Liberet te Dominus iudex justus, sicut tres pueros de incendio ignis eripuit, et Susannam de falso crimine liberavit, quatenus salvus et securus appareas. Et virtus Domini nostri Jesu Christi, ad rectum iudicium hodie in te declaretur, qui vivit et regnat. *Tunc ille qui discutiendus est, dicat.*

Ecce ego pro illa discussione, et securitate, quam hodie ad iudicium verum facere debeo, magis credo in Deum Patrem omnipotentem, quod ipse potens est in hac re, pro qua criminatus sum, modo et justitiam et veritatem in me ostendere; quam in diabolo et in maleficiis credere, aut justitiam et veritatem Dei irritare.

Tunc faciat sacramentum et portet ferrum usque ad locum designatum. Quo peracto, sigillet decanus manum ejus, et postea usque ad probationem iudicii, in omni cibo et potu suo salem et aquam benedictam admiscere bonum est.

CAPUT LVI.

Sacerdotalis ergo dignitas, sæcularisque potestas hos inter se duos dividant gladios, etc. Sic apte ad propositum disserebat Edgarus Angliæ rex in oratione ad Dunstannum archiepiscopum Cantuariensem, aliosque præsules congregatos. «Æmulamini, o sacerdotes, æmulamini vias Domini et justitias Dei nostri. Tempus insurgendi contra eos qui dissipant legem Dei. Ego Constantini, vos Petri gladium habetis in manibus. Jungamus dexteram; gladium gladio copulemus; et ejectione extra castra leprosi, ut purgetur sanctuarium Domini.»

Licet autem paulo ante Pullus asserat, ex duobus illis gladiis, de quibus Lucæ xxii fit mentio, Petrum non æstimasse alterum ad se pertinere, scilicet temporalem, quem proinde laicis tantum velit esse deputatum, ut contendebat Fridericus imperator in epist. sua ad imperiales contra Adrianum IV PP. certum est tamen utrumque gladium spiritalem et temporalem Ecclesiæ, et maxime Petro competere. Quod vel ipse Bernardus agnoscit l. iv. De consideratione, cap. 3. «Quid tu denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es ponere in vaginam? Quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic: *Converte gladium tuum in vaginam.* Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non tua manu evaginandus. Alioquin si nullo modo ad te pertineret et is, dicentibus apostolis: *Ecce gladii duo hic, non respondisset Dominus, satis, sed nimis est: uterque ergo Ecclesiæ, et spiritualis scilicet et materialis. Sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia exerendus est. Ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sa-*

cerdotis, et jussum imperatoris. Quæ verba transcripsit Bonifacius VIII, in **377** Extravag. *Unam sanctam* de Majoritate et obedientia, ut probet pontificem Romanum utriusque gladii potestatem habere. Deinde addit conformiter ad ea quæ Pullus hic habet: *Oportet autem gladium esse sub gladio et temporalem auctoritatem spirituali subjici potestati. Nam cum dicat Apostolus: «Non est potestas nisi a Deo: quæ autem sunt a Deo, ordinata sunt (Rom. XIII, 1), non autem ordinata essent nisi gladius esset sub gladio,» etc.* Juvant se mutuo ambæ potestates invicem fœderatæ, non confusæ; et cum ad verum ventum est, inquit Nicolaus I in epistola ad Michaelem, *ultra sibi nec imperator jura pontificatus arripuit, nec pontifex nomen imperatorium usurpavit.*

CAPUT LVII.

Sunt crimina privata, sunt publica; aiunt quidam utraque præsuli reseranda, ejusque nutu castiganda. Distinctio hæc inter crimina publica et privata, quantum spectat ad confessionem et pœnitentiam de eis faciendam, solum audiri cœpit circa annum Christi septingentesimum; ut colligitur ex libris Pœnitentialibus Venerabilis Bedæ, Ecberti Cantuariensis archiepiscopi, et Rabani Mauri; et ex canonibus Isaaci Lingonensis episcopi, et quorundam conciliorum quæ post prædictam epocham celebrata fuere. Ut mirum non sit, si superioris ætatis scriptores, quos forsitan Pullus intendit hoc capite, scripserint tam peccata privata quam publica, episcoporum notitiæ, ac pœnitentiæ publicæ (si jubeant illi) subjacere: modo illa sint gravia, et attendenda etiam nascentis succrescentisque Ecclesiæ praxi, qua solius episcopi nutu indicebatur pœnitentia publica. Quidni etiam dixerimus voluisse Pullum indigitare præter antiquiores Patres, Petrum Damiani, qui in crimina quædam occultissima, pœna publica, nec ab aliis quam a prælatis infligenda animadvertendum esse, pluribus contendere videtur eo libro qui Gomorrhianus dicitur. Nisi quis dicat ejus sententiam de casibus episcopo reservatis intelligendam esse; agitur enim ibi maxime de crimine pessimo, licet secretissime commisso: sed nostra hæc qualiscunque conjectura.

Licet tamen post prædictum tempus, annum scilicet 700, reservata summis sacerdotibus publicorum criminum solenni pœnitentia, occultorum privata presbyteris, ut plurimum, relinqueretur; certum est tamen episcopos pleraque per loca criminum occultorum detectionem solerti diligentia procurasse; et ne quid per fraudem lateret, decanos plebeios ad id constituisse, qui requisito prius ab eis juramento (cujus specimen aliquod habes apud Gratianum, 55, quæst. 6, cap. *Episcopus*) singulorum pravos mores vitæque scrutarentur, ad ipsam post modum deferenda, ejusque nutu serio castiganda. Hæc habemus ex Reginone abbate Prumiensi, in sua canonum Collectione (de qua Trithemius in Scriptoribus ecclesiasticis, in Reginone) initio libri II, et ex Barchardo et Isaac Lingonensi in suis item canonum Collectionibus. Verum ibi occulta crimina intelliguntur, non quæ a reo tantum qui ea perpetravit, sed etiam quæ a quibusdam aliis, licet paucissimis, sciuntur. Quo supposito opinamur Pullum de iis tantum criminibus occultis locutum, quorum nulla est apud alios conscientia, nisi reus ipse flagitii sui dederit indicia. Ea enim nominat latentes offensas, quæ patulam, inquit, refugiunt emendationem. Hic enim mos Ecclesiæ ad nos usque pervenit illibatus, ut in pravos subditorum mores et in eorum occulta scelera tuto possint episcopi animadvertere, si illibato secretæ confessionis sigillo, perveniant in eorum notitiam.

Multo minus negaverit auctor reservationem, ut inquirunt, quorundam casuum, ob quam ad prælatos superiores recursus fieri debeat, et præsertim ad summum pontificem; cum eo tempore quo Romæ

degebat (ad secundæ dignitatis **378** infulas evo-
catus ab Innocentio II), anno scilicet 1139, celebra-
tum fuerit Lateranense concilium, in cujus cano-
ne 15 sic legitur. « Si quis suadente diabolo hujus
sacrilegii reatum incurrit, quod in clericum vel mo-
nachum violentas manus injecerit, anathematis
vinculo subjaceat; et nullus episcoporum illum præ-
sumat absolvere nisi mortis urgente periculo, donec
apostolico conspectui præsentetur, et ejus manda-
tum suscipiat.

Quod item addit: *Latens culpa patulam refugit
emendationem*, id etiam ab eo dictum nolumus de
pœnis illis publicis quæ censuras a jure latas et
ipso facto incurrendas necessario consequuntur; in
quas semper jus habuit Ecclesia, licet ipsa crimina
aut interna (ut quidam dicunt), vel melius, occultis-
sima, nec unquam in vulgus spargenda forent.
Quas pœnas certum est diu post mortem Pulli per-
severasse publicas; et etiam a concilio Tridentino
viritim restitutas, licet hac ætate raro admodum eas
in publicum prodire sciamus, tum propter sacerdo-
tuta quorundam incuriam aut ignorantiam, tum
quia plus æquo facilius in alias secretas commu-
tantur.

De confessionibus igitur tantum ordinariis loqui-
tur Pullus, quibus nullus subest reservatus conscien-
tiæ casus: quod pluribus probare superfluum foret,
cum satis ipse mentem aperiat. Sic enim loquens de
pœnitentium multitudine: *Alioquin nec præsul pote-
rit tantæ consulendæ multitudini sufficere; nec ipsa
se detegere volet aut audebit illis, qui hac præsertim
tempestate, mundo dediti sunt.* Quibus verbis mani-
festum est non eum loqui de iis peccatis quæ possent
ab episcopo reservari, aut quæ jam essent reservata,
cum ea multitudinis non sint, sed raro contingant;
tum etiam quia id in subsidium verecundiæ pœnitentium
dicit, quod signum est de peccatis tantum inter-
næ aut mere occultis, ut dicebamus supra, fieri
mentionem, quæ nullius canonicæ pœnæ (ut jam tunc
ferebat ætas) reatum important.

Porro quæ peccata summi pontificis manum re-
quirent, quæ præsulis ordinarii, sic ostendit poeta
noster toties laudatus fol. 130, sed styli simplici-
tate, ob antiquitatem, facile condonanda:

*Crimina sunt quædam quæ spectant præsulis ad vim
Vel papæ; quorum tibi non datur ulla potestas.
Incestum faciens, deflorans, aut homicida,
Sacrilegus, patris percussor, vel Sodomita
Pontificem quæras. Papam, si miseris ignem,
Si percussisti clerum, Simonve fuisti,
Vel si falsasti bullam papæ simul ibis,
Qui partum suffocat, aut quæ neglexerit ejus
Infantem mater, quocunque modo moriatur.
Si pater aut mater violenter læditur, aut si
Qui brutale nefas facit, aut in perditionem [forte
proditionem.]
Si proprium dominum perimit; vel in ecclesia qui
Sacra ledit graviter; vel qui mæchatur; et ille
Qui matrem, cognatam polluit atque sororem,
Præsulis arbitrium, licet occulte subeant hi.
Si confessorem præter te possit habere
Non sua probra tibi tua confiteatur unica.*

Et folio 142, versa pagina:

*Non scelus enorme vitii solvas sine papa
Sacrilegus, cleri percussor sive parentum;
Occisor fratris, puerorum vel mulierum.
Ecclesiæ sanctæ violator igne vel ense,
Aut coitu duplex; incestus et omnis adulter,
Plenius et doceant: jungatur et his homicida,
Perjurus: Domini cum corpore, chrismate turpi
Quid faciunt? Isti pœnas ineunt graviores.
Tales vel similes Romam vadunt, nisi sexus
Obstet femineus, aut debilis aut senis ætas.
Tunc dispensetur de consilio seniorum.
Punit Ecclesia plus occulto manifestum.*

379 *Dictos, qui possunt quæ papæ solvere,*
[*solvant.*

Quidam majorum solvant hos clave suorum.

Hæc paulo fusius, sed in gratiam antiquitatis; ut
quæ tunc praxis fori pœnitentialis vigeat in Eccle-
sia, studiosus lector edoceatur.

CAPUT LX.

Hic est Lazarus, etc. Mirum ad quantas redegerit
angustias tum Pullum, tum alios fere omnes illius
ætatis theologos, evangelica narratio resurrectionis
Lazari: cujus expositionem mere litteralem et verbo
tenus sequentes, id communiter opinati sunt, so-
lum Deum per se et excluso omni sacerdotum mi-
nisterio peccatores ad vitam revocare per culpæ
condonationem, prævio tamèn motu contritionis;
sacerdotes vero ut dispensatores pœnitentiæ sacra-
menti, a vinculis peccatorum, hoc est a reatu pœnæ,
velut Lazarum ligatum institis, solvere, ut jam su-
perius est ostensum ad cap. 15 quintæ partis. Sic
auctor libri adversus hæreses inter opera Abelardi
cap. 15; Hugo Victorinus monachus, lib. iv secundi
Miscellaneorum, titulo 26; Richardus ejus symmy-
sta, tractatu ea de re peculiari, Magister iv *Sent.*,
dist. 17 et 18, § F. cujus sententiam amplexatus est
cum ejus dictalis Petrus Pictaviensis noster cap. 16
partis iii suæ Summæ.

Hujus autem historiæ sensum allegoricum desump-
sisse videtur auctor cum aliis, ab Augustino plu-
ribus in locis ut tract. 49 in Joan., homil. 27 inter
50, etc. Sed insigniter sermone 8 De verbis Do-
mini.

« Dicit ergo aliquis: Quid prodest Ecclesia si jam
confessor voce Dominica resuscitatus prodit? quid
prodest Ecclesia confitenti, cui Dominus ait: *Quæ
solveritis in terra, soluta erunt et in cælo.* Ipsum La-
zarum attende; cum vinculis prodiit, jam vivebat
confitendo, sed nondum liber ambulabat vinculis
irretitus. Quid ergo fecit Ecclesia, cui dictum est:
Quæ solveritis soluta erunt, nisi quod ait Dominus
continuo ad discipulos: *Solvite illum et sinite abire.* »
Et ser. 44 De verbis item Domini: « Processit de
monumento vivus et ambulare non poterat, et Do-
minus ad discipulos: *Solvite eum et sinite abire.*
Ille suscitavit mortuum, illi solverunt ligatum, etc.,
opus est ergo ut qui revixit solvatur, et ire permit-
tatur. Hoc officium discipulis dedit, quibus ait:
Quæ solveritis in terra, soluta sunt et in cælo. » Hæc
Augustinus, post quem etiam Gregorius, homil. 26
in Evang., et l. xxii *Moral.*, c. 15; Beda, in Evan-
gel. Joannis eo loci; Isaac Lingon., canon. 11; et
ante eos Ambrosius, lib. ii De pœnit., c. 7. Vide
quæ adnotavimus ad cap. quadragesimum quintæ
partis.

Quod jam potest ea quæ in confessione fit abso-
lutione, roboratus. Et adhuc expressius cap. seq.
Notanda hæc auctoris verba, quibus sacri fori me-
thodum, sacramentalis absolutionis ad usque per-
actos pœnitentiæ fructus seu satisfactionem a sa-
cerdotibus injunctam, differendæ (quæ religiose
satis hactenus perseveraverat) suo sæculo, hoc est
duodecimo, ad senium vergere cœpisse, ne dicam
emori, conjicimus. Ea enim ætate non discretam
tempore communiter fuisse sacerdotalem absolutio-
nem ab actione pœnitentiæ, non Robertus solum,
sed et æquales ejus quos ad caput 15 quintæ partis
laudavimus, satis declarant: et inter alios Richar-
dus a Sancto Victore, tract. De potestate ligandi, etc.,
cap. præsertim 9 et 22; et Hugo ejus socius, lib. ii
De sacramentis, parte xiv, cap. 1; et *Summæ sent.*,
tract. 6, cap. 10 et seqq. Priori loco sic inquit:
*Gravioris culpæ reatum singulari confessione sacer-
doti aperimus; et secundum ejus consilium munere
satisfactionis oblato, indulgentiam peccati obtinemus.*
Dicit oblato, non peracto, quasi innuat tunc suffe-
cisse ut oblatam a sacerdote pœnitentiam seu sa-
tisfactionem alter acceptaret. Cum hac tamen cau-

tela, ut sacerdoti constaret **380** ex signis externis, de interna dispositione penitentis et ejus contritione, quam sacramento præviā necessario volunt auctores citati. Quæ quidem contritio, cum in eorum sententia culpam deleat ante realem sacramenti susceptionem, non agre persuasum habebant differendam non esse absolutionem, culpa jam dimissa, modo sponderet penitens se quamprimum Deo satisfactorum. Talem in penitentes indulgentiam sacerdotibus suadebat ea prorsus ratione ductus Petrus Blesensis, eodem cum auctore sæculo scribens tractatum de penitentia et satisfactione a sacerdotibus injungenda, in quo sic habet: *Quid scis si jam lacrymis et contritione mundatus est? Liberatus est forte ipso proposito confitendi. Dixi: Confitebor, et tu remisisti. Lazarus a Domino suscitatus est, antequam ab apostolis ejus instituta solverentur. Leprosi a Domino mundati sunt, antequam se ostenderent sacerdotibus, etc.*

At si nulla aut certe debilia tantum signa doloris adverterent, præposteram esse volebant absolutionem, quam tunc differendam esse sedulo monet Pullus superiori c. 57: *Si quo interim de peccato penitere contingat, satisfaciendi veniam non deneges: non tamen præpostere; verum tunc quando illius peccati impenitentia a corde recesserit; quod dum remanebat, nullius satisfactionem peccati vigere sinebat.*

Unde probanda nobis videtur avitæ consuetudinis apud quosdam recentiores praxis restituta, qua, cum id incommodum non est, absolutionem differunt ad usque peractos penitentiae labores et fractus, aut ad præstitutum a confessario temporis spatium, quo constare sibi possit de penitentium statu, et num vere steterint promissis. Utinam certe conspirarent omnium vota studiaque in saluberrimum illum progredientis Ecclesiae morem, qui vitiis succrescentibus exitialis esset, et plurimos arceret a frequenti in peccata relapsu. Consultum insuper esset sacramentorum dignitati, utilitati et efficaciae, quibus, ut plurimum, obest præmaturus ille singulos indiscriminatim penitentes absolvendi ritus, et quem sibi probrosum, ne dicam nocivum, ducerent externi fori iudices, erga reos vel leviori crimine notatos. Hæc tamen citra præjudicium quodvis aliorum secus sentientium.

CAPUT LXI.

Et quid est opus pœnitenti, nisi ut consolatio fiat penitenti? Ne perperam abutantur hoc loco novatores, qui non alium agnoscere volunt confessionis effectum, præter lenimentum illud conscientiae et subsidium quod nascitur ex mutuo colloquio cum fidelissimo amico, cum ei sponte promissus quidquid animum intus patitur; recurrendum ad ea quæ studiose collegimus ad cap. 15 quintæ partis, ubi Pullinæ hujus doctrine proscenium fecimus, facemque prætulimus e littore, ne quis incautus offenderet. Pluribus enim ostendimus tutam eo sæculo Pulli sententiam (quam et cæteri theologorum apices ex suggestu non perfunctorie dictabant) de vi et efficaciam sacramentorum baptismi et penitentiae: et præsertim quid istud efficiat, ut nunquam gratiæ cumulū augeat, ut a pœnæ reata præcipue solvat, ut demum sacerdotes evehat ad judicariæ potestatis tribunal; nec soli sistat nudo illi et abunde jejuno conscientie lenimini; tum ex allatis auctoris verbis, tum ex dictatis aliorum sui æquarum, satis superque probavimus, ut pigeat hic iterata scribere.

Unum in gratiam Pulli dixisse sufficiat, paucos esse inter sui sæculi scriptores, qui confessio- nis sacramentalis naturam, necessitatem, circumstantias ad ipsas usque atomas declarandas, varios item ejus effectus maniaque, aut eo clarius aut elegantius expresserit, ut non ingrato studio lector benevolus advertet.

Id quoque verba Domini consulens, attende id solum ad tuam curam pertinere, 381 quamvis super terram iudices commorantem, non etiam sub terra putrescentem. Alludit auctor ad illud Gelasii primi in concilio Romano, in quo negandam esse absolutionem cuidam Vitali defuncto, his verbis declarat: «Quantum, præmonente Domino, possibilitatis est humanæ, desideranti remedia præbeamus; totum, quod supra nostræ facultatis est modulum, divino iudicio relinquentes. Non autem nobis poterunt imputare, cur prævaricationis offensam viventibus remittamus, quod Ecclesiae, Deo largiente, possibile est. Nec nos jam mortuis veniam præstare deprecant: Quod nobis possibile non esse manifestum est. Quia cum dictum sit: *Quæ ligaveritis super terram*, quos ergo non esse jam constat super terram, non humano, sed suo iudicio reservavit. Nec audeat Ecclesia sibimet vindicare, quod ipsis apostolis conspiciat non fuisse concessum; quia alia est causa superstitum, alia defunctorum.» Et ad illud Leonis in epist. 91 ad Theodorum: *Quod manens in corpore non receperit, consequi exutus carne non poterit. Nec necesse est nos eorum qui sic obierint merita actusque discutere, cum Dominus Deus noster, cujus iudicia nequeunt comprehendere, quod sacerdotale ministerium implere non potuit, suæ justitiæ reservaverit; ita potestatem suam timeri volens, ut hic terror omnibus prosit, etc.* Eadem sententia legitur in Commonitorio ejusdem Gelasii, quem Fausto tradidit Constantinopolim a se directo, pro causa Acacii episcopi Constantinopolitani; qui cum ab apostolica sede damnatus sic obiisset, obnixè rogabant illius urbis senatores, ut solveretur anathema, iisque liceret communicare cum episcopo suo; quorum absurde petitioni annuendum non esse, imo nec illud fieri posse, declarat Gelasius in prædicto Commonitorio, et in epistola ad episcopos Dardaniæ, sive per Illyricum constitutos. Hancque consuetudinem esse Romanorum pontificum, ut nihil in mortuos statuere audeant, pluribus docet Vigilus pontifex ad finem constituti de tribus capitulis. Cum quibus, et pariter cum auctore nostro eadem sentiens Gratianus xxv, quæst. secunda, hæc habet: «Quod autem post mortem nullus excommunicari valeat vel absolvi, ex verbis Evangelii monstratur, quibus dicitur: *Quodcumque ligaveris super terram, etc. Super terram, inquit, non sub terra; ostendens quod vivos pro varietate suorum meritorum solvere possumus vel ligare; de mortuis autem sententiam ferre non possumus.*

Verum, ut inquit ibidem Gratianus, *hoc non de omni crimine intelligendum est: sunt enim quædam crimina, de quibus etiam post mortem accusari potest quilibet vel damnari, velut hæresis.* Quod ex quinta synodo generali evidentissime probatur: in qua pluribus agitata questione: Num post mortem damnandi forent hæretici? definiunt Patres, sic mortuis dicendum esse anathema. Quod placitum quidam maxime commendant et probant multiplici auctoritate Augustini, Rabani Mauri, et plurium etiam episcoporum qui sic defunctos hæreticos condemnare. Sic Origenes, sic Theodorus Mopsuestenus episcopus, alique non pauci, cum in sexta synodo, tum in septima leguntur post mortem damnati, pari jure quidam etiam absoluti. Anterioribus temporibus, inquit Sextilianus Carthaginensis episcopus in Œcumenica synodo v, actione 8, *in nostra provincia multi episcopi congregati, et quædam de diversis causis ad ecclesiasticum statum pertinentibus disponentes, statuerunt de episcopis defunctis, qui hæreticis suas facultates relinquunt, ut post mortem anathemati subjiciantur.*

Celebris, sæculo Pulli, ea est absolutio post mortem, quam Heloissæ Paracletensis diaconissæ et Abælardi quondam conjugis rogatu, mittit ad eandem pro ejus marito venerabilis Cluniacensium abbas, his conceptam verbis, propriaque manu

scriptam et sigillatam: **382** *Ego Petrus Cluniacensis abbas, qui Petrum Abælardum in monachum Cluniacensem recepi, et corpus ejus furtim delatum, Heloissæ abbatissæ et monialibus Paracleti concessi; auctoritate omnipotentis Dei et omnium sanctorum, absolvo eum pro officio ab omnibus peccatis suis. Exstat inter ejus opera, fol. 345.*

Non hæc tamen post mortem excommunicatio, anathematizatio, ut et absolutio, quid de novo determinant aut efficiunt, quantum ad salutem aut damnationem eorum circa quos versantur: ut enim egregie monet auctor superiori capite 58: *Dum super terram sunt, suos presbyteri noverunt parochianos; cum sub terram vadunt, in summi sacerdotis dicesin transeunt. In alienum jus manum non porrigas. Sed mortuum anathemati subjicere, est eum ecclesiastica sepultura privare, preces nec sacrificium pro eo offerre, cæteraque negare pietatis officia, quibus pia religione solet filiis suis subvenire mater Ecclesia. Absolvere vero, est hujusmodi fructuum communicationem impertiri: quod*

A in rudiorum tantum gratiam dixerimus. Hujus rei factum insigne narrat S. Gregorius libro secundo Dialogorum, cap. 23, De sancto Benedicto, et libro iv, cap. 55.

Tempore tamen S. Leonis et ante synodum quintam generalem, hujus post mortem, absolutionis nulla praxis erat in Ecclesia Romana, maxime quoad pœnitentes ante præstitam sibi reconciliationis gratiam decedentes; uti docemur ex c. 6 epist. 92 Leonis ad Rusticum Narbonens. (præter superius allata). *Nos autem, inquit Leo, quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus.* Quo canone ad verbum citato utitur Alcuinus in fine libri De divinis officiis (si illius auctor), eique adhæret. Sed quædam aliæ Ecclesiæ, ut Gallicana in concilio Arelat. II, c. 12; Vasensi, c. 2; et in capitularibus, l. v, c. 77. Africana, præsertim in concil. Carthag. iv, c. 79, et Hispanica in Toletano II, canon 12 contrariæ sententiæ quæ indulgentiam in mortuos suadebat, subscribere maluerunt.

AD LIBRUM SEPTIMUM.

CAPUT III.

Est ergo satisfactio quædam, quam cujuslibet natura tolerare fere valeat, aspera tamen, et tanto Deo gratior, quanto humilior; cum quilibet sacerdotis prostratus ad pedes, se cadendum virgis exhibet nudum. Non coactæ, sed spontaneæ; non privatim, sed coram confessario susceptæ flagellationis fit hic mentio. Quod ideo ducimus adnotandum, ut ritus hujus usum veteribus incognitum (ut queruli movent clerici Florentini apud Petrum Damiani libro v, epist. 8), scias ætate Pulli, aut paucis eo superioribus annis emersisse, scilicet sub finem sæculi decimi anno circiter 980. Inflictum enim non ultro susceptum virgarum supplicium, familiare antiquis fuisse, saltem quoad religiosos, moniales, clericos, colonos et servos, discimus ex canonibus Isaac Lingonensis titulo 4, cap. 13, ex consilio primo apud nostram Matisconensem habito, anno Christi 581, cap. 8; ex synodis etiam Suessionensi III, cap. 9; Liptinensi, cap. 6, et Duziacensi II. In qua Duda stuprum passa, scelerisque complices Bertha et Erpeda virgis castigantur. Ex pœnitentialibus item Theodori, Bedæ et Romano (nisi videatur id ab aliis assutum de novo) et maxime ex ipsis capitularibus, tomis conciliorum Galliæ insertis. Ut omittamus plures monachorum regulas, in quibus frequens verberum, disciplinarum, ictuum, virgarum, cæssionum, palmatarum, percussionum, flagellationum et id genus similium fit mentio, ut inter alios supeditabunt abunde Menardus noster in sua regularum concordia, et Hæstenus in Disquisitionibus monasticis.

383 *At expetitæ flagellationis, aut sponte saltem subite praxim (quam hic commendat auctor) temporibus Damiani cœpisse, vel, ut diximus, circa annum 980 hinc conjicimus (præter allatam supra Florentinorum querelam in Damianum), quod ante hanc epocham nulla aut saltem perpauca suppetant illius exempla apud ecclesiasticos auctores; postea vero non apud monachos solum frequens fuerit hic disciplinarum usus, sed etiam sæcularium plurimis gratis admodum exstiterit, non privatim modo, sed et in ipsis urbium compitis, dum sinceri doloris et compunctionis stimulus ad id impelleret pœnitentes: quod ævo maxime S. Vincentii Dominici legimus factitatum. In quo vigeant celebres illæ flagellantium se phalanges, quibus favere videbatur eximius ille concionator, ut colligi videtur ex postremis verbis Joannis Gersonis in tractatu quem edidit Constantiæ De secta se flagellantium; vel saltem quos*

efficaciter non reprobabat, ut ipse Gerson loquitur in epistola ad eum directa.

Quia tamen vel occasione illius publicæ flagellationis, vel aliunde potius, in eam sectam irreperant plura quæ merito repudiaverit Ecclesia, non diu progredi permissa est; si tamen constet inter sic damnatos recenseri debere eos qui sub D. Vincentio illi publicæ flagellationi sese libere supponebant; quod credibile non esse, multis conjiciet lector ex iis quæ habet Surius in ejus Vita. Hinc tamen factum est, ut in hujuscemodi populares disciplinas paulo durius inveheretur prædictus Parisiensis cancellarius qui tum agebat Constantiæ, ubi peculiarem hac de re tractatum edidit, ut jam diximus, in quo præter alia quam plurima, sic habet: « Formidandum istic est, ne apud personas clericales et in locis sacris causet hæc pollutio sanguinis, vel excommunicationem, vel irregularitatem, vel contaminationem et profanationem in eisdem locis sacris. Lex Christi prohibet sollicite pœnitentias publicas dandas esse clericis, sacerdotibus et prælatis, propter reverentiam status clericalis: quanto minus debent tales personæ suscipere pœnitentias hujusmodi publicas, sicut sunt, ut fertur, multi de numero *se flagellantium*, qui licet videantur celare se, tamen satis cognoscuntur. Similiter diceretur de personis insignibus in utroque sexu, de servanda insuper verecundia juvenularum et juvenum illic se denudantium, et de non infringenda gravitate virorum, vel auctoritate minuenda parentum. »

Verum licet forsitan plus æquo Gerson excandescat in id genus pœnitentias publicas, non ejus tamen censura reprobatur putamus illius flagellationis usum, quem hic commendat Pullus, ob ea quæ statim subdit, a quibus noster non dissentit.

« Lex Christi, inquit Gerson, si videatur flagella indulgere, juxta illud: *Ecce ego in flagella paratus sum*, nihilominus circumstantiæ debent apponi, quibus rationabile fiat obsequium nostrum: una, quod hujusmodi flagellatio fiat judicio superioris imponentis talem pœnitentiam; et quod ab altero fiat et moderate, et sine scandalo et ostentatione, ac sine sanguine, juxta traditionem S. Parisiensis: quemadmodum fit hujusmodi flagellatio in religionibus approbatis, et ab aliquibus devotis personis. » Hæc Gerson, Pulli verbis maxime convenientia: quæ tamen non universaliter certa credimus; maxime dum dicit nusquam canonicè virgas inflictas aut infligendas fuisse clericis, nec in eos per pœnitentias publicas animadversum fuisse, etiam post Constantini Magni tempora. Contrarium enim legimus in cano-

nibus Isaac Lingon., tit. 4, c. 15 : *Si autem servus, vel ecclesiasticus fuerit, publice flagellatur ac decalvetur: et juxta proprii episcopi jussionem, penitentiam publice et canonicè gerat.* Et lib. vii Capitul. Caroli Calvi, cap. 511 : *Si autem clericus aut monachus in hoc peccatum inciderit, post tertiam verberationem, in carcerem 384 missus, etc. Similiter et nonnates re-latæ eadem penitentia teneantur.* Quod idem præmit-titur de presbytero fornicante : *Duos annos in car-cere permaneat, et ante scorticatus (556) et flagella-tus videatur.* Similia videntur in synodo Liptinensi celebrata anno 742. Et Regest., lib. ix, epist. 66, jubet sanctus Gregorius Paschasio episcopo : *Ut Hil-larium prius subdiaconatus, quo indignus fungitur, privet officio, atque verberibus publice castigatum fa-ciat in exsilium deportari, etc.* Quam canonicam pœ-nam ad uno minus quadraginta ictus, quoad junio-res, restringit prædicta synodus Masticonensis.

Si tamen quis pertinaciter contendat hæc de mi-noribus tantum clericis intelligenda, non de mayo-ribus, nisi præcessisset degradatio (quod forsân in-tellexisse videtur Gerson, ductus auctoritate S. Leo-nis ad Rusticum Narbonens. scribentis, et concilii Carthaginensis v, c. 11), non reluctamur. At hoc sponte concesso, nihil tamen sibi commodum con-sequetur Gerson, ideo scilicet eliminatam a sacerdo-tio publicam pœnitentiam, aut virgarum inflictio-nem (quæ pars illius apud quosdam) quod ea red-derentur infames, nec proinde pristino gradui res-tituerentur qui eam semel susceperant; ex quo con-cludit multo minus debere clericos publice seipsos flagellis cædere. Nec enim infamia talis oriebatur ex ipsis pœnitentiæ publicæ pœnis, sed ex adjuncto gravi crimine quod plerumque notorium erat, dum indicabatur talis pœnitentia publica aut solemnis. Si enim occulti sceleris conscientia, aut aliter ipse compunctionis ardor ad eam subeundam sacerdotes adigeret, et per superiores id eis liceret (quod non raro contigisse certum est, et præsertim in Hispania, ut discimus ex concilio Toletano xiii circa annum 685), nulla tunc eis inurebatur infamiæ nota, imò publicis Ecclesiæ ministeriis, ut prius, vacabant, dum jussisset episcopus. Probant illud insigniter Patres concilii Toletani citati. Ubi primum ostenso talem pœnitentiam in commissi peccati remedium esse, subdunt postea eam sacerdotibus sic pœniten-tibus detrimento non esse. *Nunquid pœnitentiæ do-num quod in remedium fit peccati, in prohibitionem devocandum est sacramenti?* Proinde statuunt : *et ut stante priscorum canonum sanctione, quicumque pontificum vel sacerdotum deinceps per manus im-positionem pœnitentiæ donum exceperint, nec se mortalium criminum professione notaverint, teno-rem retentandi regiminis non amittant, sed per me-tropolitanum, reconciliatione pœnitentium more sas cepta, solita compleant ordinis sui officia, vel cætera mysteriorum sibi credita sacramenta.* Hic autem de pœnitentiis vere publicis et solemnibus sermonem fieri, constat ex interrogatione Valerien-sis episcopi, qui canoni illi condendo causam dedit, et ex ipsa forma loquendi qua Patres utuntur. Eodem spectant canon. 55 concilii Toletani iv, et 12 con-cilii Aurelianensis primi, qui presbyterum et diaco-nam includit. Legendum item cap. *Quæsitum* extra De pœnit. et remiss. cap. *Presbyter*, dist. 28, etc. *Si quis presbyter*, dist. 50. Ex quibus manifestum est sacerdotes aliquando, et ipsos etiam antistites, pœ-nitentiæ publicæ se devovisse, illæsa semper cano-num religione, et per consequens (quod contra Ger-sonem urgemus) citra irregularitatem omnem, aut ecclesiasticæ disciplinæ dispendium, potuisse seipsos flagellis coram cædere : qui unus erat pœnitentiæ publicæ subeundæ modus.

Et ne quis forsân postremum istud revocare pos-sit in dubium, eum inter alios obsidem fidei damus

A qui glossas fecit in metricam Summulam Raymundi, in cujus folio 129, expensis satis accurate publicæ pœnitentiæ ritibus, eorum seriem sic claudit : *Post hoc iterum debet manere extra ecclesiam usque ad diem cinerum, et facit hoc tandiu omni anno, donec episcopus cum eo misericorditer dispenset. Et diebus Dominicis se publice ante valvas ecclesiæ flagellat; et in civitate 385 ante crucem hoc idem faciat, etc.* Fatetur quidem solemnem illam pœnitentiam, secum irregularitatem importare, sed cum exceptione qua-dam nobis gratissima, et rei quam expendimus, uti-lissima certe. *Sciendum, inquit ibidem, quod quilibet agens pœnitentiam solemnem, erit irregularis, et hoc est verum, si talis pœnitentia sit illi injuncta a judice; sed secus esset, si aliquis ageret talem pœni-tentiam ex proprio motu, etc.* Quod ex opposito ad-versatur sententiæ Gersonis supra, qui hujusmodi flagellationem non damnat. modo fiat *judicio super-ioris imponentis talem pœnitentiam; quam tamen sic inflictam ab alio, irregularitatem accivisse cer-tum est.*

Minus etiam recipimus quod iterum profert Ger-son; ut scilicet illa flagellatio *ab altero fiat; quemad-modum fit in religionibus approbatis, et ab aliquibus devotis personis.* Licet enim hac exceptione Pullo non adversetur, nec eorum morem damnemus qui præferant aliena ope verberari; ægre tamen ferimus eos reprehendi, qui propria manu innocenter in seipsos deserviunt; quos ab æmulorum dieteriis tegit et vindicat Petrus Damiani lib. v, epist. 8; et lib. vi, epist. 27, efficacibus ad illud persuadendum ra-tionibus allatis, quibus spontaneæ flagellationi et per seipsum inflictæ, ubertim patrociniatur. *Si non facientibus, inquit epistola 8, nova ac proinde repre-hensibilis videtur disciplina virgarum, et ad lividæ persuasionis ineptiam judicatur destructio canonum, abolitio decretorum; nunquid venerabilis Beda re-darguendus esse videbitur, qui post antiquorum sen-tentiam canonum, quosdam pœnitescentes asserit ferreis circulis astringendos, etc.* Reliqua utriusque epi-stolæ perlegantur. Deinde Gersoni contradicit ipse glossator Raymundi supra citatus, qui pœnitescentes per seipsos flagellari scribit. *Diebus Dominicis se publice ante valvas ecclesiæ flagellat. Tertio* contrarium arguit factum Apostoli I Corinth. ix. *Castigo corpus meum, Græce ὑποπιᾶζω cædo, verbero.* Et, ut no-net Henricus Stephanus, verbum illud notat livorem qui ex contusione nascitur, quique in Apostoli carne ex ipsa virgarum inflictione cernebatur; uti lucu-lenter disputat Gretserus lib. i De disciplina, c. 4. At spontanea erat et arbitro nemine Pauli flagella-tio. Quin et ipse Chrysostomus homil. 54, quoti-dianam et per se, corporis verberationem suadet : *Sic assidue ipsam (carnem) ad hunc terrorem revoca, etc. Cæde, verberibus ac flagellis dilania.* Et Hesy-chius qui sæculo quinto florebat, Centuria 1, c. 351, eadem quæ Chrysostomus, utpote carni demandæ utilia, docet. Tandem omnes fere religiosi ordines ab apostolica sede probati, hunc ritum verberandi seipsum tum publice, tum privatim, alteri prætu-lere. Ut prætermittamus societates illas secularium, etiam optimatum, quos *pœnitentium* vocant, ab Hen-rico III, Galliarum rege, delectas, quibus mos est, certis diebus, manu propria disciplinam, ut dicunt, facere, ut sit etiamnum hodie Tolosæ, Burdigalæ, Aquis, Sextiis, etc.

Ex quo conjicias ulterius, num sit immobilis juris assertum quod iterum objicit Gerson, non decere viros insignes, devotionis ergo sponteque propria,

Mollia nodoso discernere terga flagello,
cum ex adverso contrarium evincant probentque, tot illustrium virorum et puellarum spontaneæ ca-stigationes, quas apud Damianum et Surium non sine stupore legimus. Referre piget quæ de hac re scripsit Basæus in notis ad Petri Blesensis commen-

(556) Fort. *scuticatus*, a scutica, Gallice *escourge*.

tarium in Job. [An ista merito vocet Gerson pollutionem sanguinis, non facile dixerimus. Hæc quidem pluribus præter morem; sed in gratiam auctoris qui disciplinarum in Ecclesia praxin commendat, removendi fuere quidam obices ex allatis verbis Gersonis.

Sed propius ad textum Pulli redeunt, qui genus hoc pœnitentialis satisfactionis expendens, scribit a confessariis ipsis cædi solitos pœnitentes ad id libere paratos; quædam voluntariæ hujus verberationis exempla hic scribenda selegimus. **386** Narra- rat Osbertus seu potius Osbernus monachus Benedictinus ac præcentor Ecclesiæ Cantuariensis, qui florebat sub Dunstanno circa annum Christi 1074, comitem quemdam incestuosum a Dunstanno anathemate multatum, hanc egisse satisfactionem. *Dunstanno itaque generale totius regni concilium de observantia Christianitatis celebrante, ipse comes suimet oblitus, nudis pedibus, laceris indumentis corpus amictus, virgas manu ferens, concilio sese medium ingressit, et ante pedes Dunstanni gemebundus et ejulans corruit, etc.* Matthæus Parisiensis exponens quanto cordis dolore punctus fuerit Henricus Angliæ rex ob cædem sancti Thomæ Cantuariensis archiepiscopi, sic eam describit: *Ab episcopis qui tunc præsentibus erant, absolutionem petiit, carnemque suam nudam disciplinæ virgarum supponens, a singulis viris religiosis, quorum multitudo magna convenerat, ictus ternos vel quinos accepit. Nec aliter Herbertus, lib. iv Historiæ quadripart., cap. 5. Sed addit a monachis cathedralis Cantuariensis, octoginta tres ictus ad minimum, regem accepisse. Cujus ritus, pœnitentes flagellandi, vestigium aliquod retinuit Ecclesia Romana, in qua pœnitentiarii longas virgas adhuc in manibus gestant, dum stant pro tribunali. Hinc intelligendus, ut quidam volunt, locus Optati Milevitani lib. i contra Parmenianum. *Exeat hinc quasi imponatur illi manus in episcopatu, et quassatur illi caput de pœnitentia.**

Usitatæ satisfactionis hujus, et magis ad mentem auctoris, meminit Lancelotus Ducsac, vetus scriptor Gallus, prima parte operis sui, cujus verba Gallice scribimus, ne quid desit antiquitati. *La confession ne vault rien, si le cœur n'est repentant; et si tu es moult esloigné de l'amour de nostre Seigneur, tu ne peux estre raccordé sinon par trois choses. Premièrement par la confession de bouche. Secondement par une contrition de cœur. Tiercement par peine de cœur, et par euvre d'aumosne et de charité. Telle est la droite voye d'aimer Dieu. Or va et si te confesse en cette manière, et reçois la discipline des mains de tes confesseurs; car c'est signe de mérite.* Quod Latine dicitur: « Confessio nihil prodest, animus nisi pœnitentia ducatur. Si tu valde remotus es ab amore Domini nostri, cum eo in gratiam redire non potes, nisi tribus rebus. Primo confessione oris; deinde contritione cordis; tunc demum pœna cordis, et operibus charitatis et elemosynæ. Ejusmodi est recta diligendi Dei via. Age igitur, confitere ut oportet; et a confessoribus tuis recipe disciplinam virgarum: est enim meriti signum. »

Ex hac satisfaciendi methodo, ortum credimus illud quod Nangiacus scriptum reliquit de S. Ludovico Galliarum rege, in ejus Vita: *Post confessionem vero suam, semper disciplinam recipiebat a confessore suo. Et post alia: Nec prætermittendum æstimo de quodam confessore quem habuit ante fratrem Gaufridum de Bello loco, de ordine Prædicatorum, qui solitus sibi erat dare disciplinas nimis immoderatas et duras; super quo caro ejus tenera non modicum gravabatur. Quod gravamen nunquam illi confessori, quandiu viveret, voluit revelare. Sed post mortem dicti confessoris, quasi jocando et ridendo, hoc alteri confessori suo humiliter recognovit. Quam devotissimam contriti cordis exercitationem familiarem etiam fuisse Henrico imperatori (qui sæculo undecimo florebat) scribit Reginardus in rebus gestis S. Ammonis tunc archiepiscopi Coloniensis. Nunquam in-*

A signia regalia sibi præsumpsit imponere, nisi clam per confessionis ac pœnitentiæ, verberum insuper satisfactionem, licentiam a quolibet sacerdotum suppliciter mereretur, etc. Hæc Surius 4 Decembris.

Idemque refert de Rodulpho episcopo Eugubino Petrus Damiani lib. i, epist. 49 ad Alexandrum II pontificem. *Ferreo circa pectus circulo jugiter cingebatur. Quem tamen circum sub ilia demersum, dum coram Patribus nudaretur, diligentius occultabat. Nunquam scilicet capitulo confessor intererat, in quo non acciperet disciplinam.*

387 Ad quam pariter alludit poeta noster in metrica Summula Raymundi fol. 122, ubi enumerans sacrilegii nota inustos, excipit confessarios, licet percutiant confitentem.

Es vir sacrilegus si res sacras violasti;

Si percussisti personam religiosam

Vel quem de clero: nisi sit percussio sancta.

Doctor discipulum; confessor probra fatentem

B Percutit, et licet hoc.

Pluribus aliis, quod nota sint, supersedemus; quæ lector affatim enumerata videat apud Petrum Damiani lib. i, epist. 29 ad Alexandrum papam; l. v, epist. 8; lib. 6, epist. 54, et lib. ii, epistola 14, celebrem in ordine Benedictino (a quo alii) consuetudinem sese flagellandi singulis sextis feriis, jam tum suo tempore vigentem, sic ostendit: *Qua die Veneris omnes fratres nostri, quos utique monasterialis ordo connectit, hoc etiam ad cumulum propriæ salutis adjiciunt, ut et se mactent in capitulo vicaria collisione scoparum; et insuper celebrent in pane et aqua jejunium.*

Hujus autem introducendæ flagellationis in Ecclesiam causa (quantum spectat ad forum pœnitentiale) videtur fuisse severa canonum in pœnitentes animadversio; cui ferendæ cum impares se cernebant, eam aliis piis operibus redimebant, uti non obscure noster insinuat isto capite. Hinc frequentes ad loca sancta pœnitentium excursus; hinc natus uberius indulgentiarum usus; hinc Romam et Hierosolymam profectiones; hinc cruce signatorum phalanges; ecclesiarum, pontium, et id genus similiarum publicorum ædificiorum, ex collecta virginitate pecunia constructiones, quale sub Mauritio Parisiensi episcopo celeberrimum illud Deiparæ templum, ex pœnitentium elemosynis mira celeritate, nec minori magnificentia constructum. Hinc denique orta voluntariæ flagellationis praxis (quam delineamus) et terribilis ille scoparum fragor tot repetitis ictibus in humeros desævientium. Quam pœnarum canonicarum per disciplinas redemptionem, pluribus prosequitur Petrus Damiani laudatus; et ante illum venerabilis Beda postremo cap. libri De remed. peccat., modo nulla subsit additamenti cuiusdam suspicio, ut jam præfati sumus.

CAPUT V.

D *In agendis tamen parvulorum mortuorum. Quidam recenti manu addiderat exsequiis, sed peperam et imperite. In antiquis enim codicibus et ritualibus, hæc vox agenda, solitarie et sine additis legitur can. 9, conc. Carthagin. Ab universis episcopis dictum est: Quisquis presbyter, inconsulto episcopo, agenda in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius existit. In Lectionario S. Hieronymi titulo ultimo: In agenda mortuorum. Grimaldus in libro Sacrament., titulo cap. 102: Missæ in agenda mortuorum. Idem in titulo cap. 11. Vide Menardum, Haestenum et alios in Regulam S. Benedicti. Pamelium in liturgicis, etc.*

CAPUT VI.

Rerum autem ecclesiasticarum ordinatio, curæ est episcopalis, etc. Quidquid sit de hac rerum seu reddituum ecclesiasticorum dispositione, quam secundum canones ad episcopos spectasse certum est, non ingraturum erit plerisque antiquitatis studiosis,

determinatam illam temporis epochen indicasse, qua constat conventualem canonicorum mensam, ut inquit, ab episcopali divulsam fuisse; beneficio cujus separationis, jam licitum fuerit cuilibet canonico proprium possidere, reclamante licet sanctissima canonum disciplina. Id autem docemur ex nobilissimo fragmento Aquisgranensis concilii sub Gregorio papa IV, quod in vetustissimis Chronicis nostri hujusce sancti Petri Vivi Senonensis cœnobii exstat; de cujus fide cum tantisper hærerem, quod **388** in impressis hujus concilii exemplaribus non legeretur, commodum venit in manus aliud exscriptum illius fragmenti, a doctissimo viro Nicolao Camuzatio Trecensi canonico liberaliter transmissum cum ejus censura, indubitata scripturæ nostræ auctoritatem asserente. Præterea certum est ex aliis auctoribus instituta primum beneficia a Gregorio IV, de quo hic, ut inter alios notat Viecomes l. iv, c. 2, De Baptismo.

De concilio Aquisgranensi; de canonicis.

« Circa hæc tempora, tempore Ludovici Pii, de Roma ad palatium Aquisgranense venit Gregorius IV, demandans concilium de fere omnibus prælatis orientalibus et omnibus occidentalibus. Ubi statuta quamplurima utilia Gallicanis Ecclesiis statuerunt, confirmante pontifice Romanorum. Statuerunt pro canonicis qui tunc sub præpositis vivebant (quia præpositi temporalia male tractabant, et nobiliores fortioresque canonici possessiones usurpabant) ut quilibet canonicus, personis ad certum numerum redactis, suum temporale proprium possideret. Et ut de communi camera cuilibet distribueretur, prout in choro divinis officiis resideret. » Hæc ibi. Quod decretum votis omnibus, hactenus amplexati canonici, eo vigore illibatam observant, ut ab eo vel latum unguem deflectere, piaculum ducant.

Ne autem, quod in eodem sequitur manuscripto, pereat, adjicimus in gratiam eorundem canonicorum, quod itidem statutum de suarum domorum libertate; postquam pro monachis pauca etiam statuere episcopi; sic enim consequenter habetur sub titulo speciali.

De libertate domorum canonicorum.

« His temporibus Ludovicus Pius concessit canonicis, concordante domino papa, habere in domibus libertatem, et judiciariam potestatem. Et voluit ipsos vestiri griseis et variis, quia adeo crescebat Ecclesia in Galliis, quod reges, duces et barones, habebant filios et fratres, avunculos, in ecclesiis canonicorum et monasteriis monachorum, et se supponebant obedientiæ humilium fortiores. » Quæ singula ideo commemoravimus, quod nondum typis excusa fuerint.

CAPUT X.

Absque titulo ordinari non licet. Non solum antiquos canones spectasse videtur auctor, quibus prohibetur quempiam absque titulo ordinari, ut Can. 6 concilii Chalcedonensis, apud Ivonem III, parte decreti cap. 102, ex epistola Leonis III ad Carolum regem. Et ex concilio Nannetensi apud eundem III parte c. 169, etc. Sed præsertim legisse videtur decretum Urbani II, paucis ante ipsum annis editum Placentiæ; quo non illicita solum, sed et irrita censetur ordinatio facta sine titulo. *Sanctorum canonum statutis consona sanctione decernimus, ut sine titulo facta ordinatio, irrita habeatur. Et in qua Ecclesia quilibet titulatus est, perpetuo perseveret, etc.* Quam tamen severam canonum censuram mitigavit Innocentius III, cap. *Cum secundum*, extra de præbend. et dignitat; et cap. *Tuis quæstionibus*, eodem, sufficere docet titulum patrimonii; quod tamen suo sæculo non vixisse, satis innuit auctor; imo nec jam eo titulo promovendos esse cupit sancta synodus Tridentina

cap. 2, sess. 21, De reformat. nisi quos episcopus judicaverit assumendos pro necessitate vel commoditate Ecclesiarum suarum. Legantur præterea cap. *Non liceat*; cap. *Episcopus* citato titulo; et cap. *Si Episcopus* eodem, in VI Concilium Lateranense sub Alexandro III, parte I, cap. 9.

Ne tamen cuiquam scrupulum moveat, quod citati pontifices referunt **389** irritam fore sine titulo ordinationem. Notanda Glossa ad ly irritas; quoad executionem; non quoad veritatem; quia ordinem non amittunt.

Nonne dum publica audientia titulo cujuscumque Ecclesie lecto assentis, etc. Summopere commendat hic Pullus antiquum Ecclesie morem, neminem ad sacros ordines promovendi, qui non esset alicujus particularis Ecclesie ministeriis addictus; cujus ideo inscribatur albo seu matriculæ, quæ communiter canon dicebatur, a quo nominatos esse volunt presbyteros canonicos, qui nunc canonici simpliciter dicuntur. Qui vero vagi nec certis sedibus consistebant, fugitivi vocabantur et superflui, ut in concilio Arverneni can. 15. Unde a Basilio Cæsariensi plures indices Ecclesie fieri jubentur; unus qui penes episcopum esset; alter penes chorepiscopos seu decanos rurales; tertius asservaretur a clericis cujuslibet Ecclesie, cui quis ascriptus esset, ne fraus aliqua in electissimum illum clericorum cœtum irreperet: quos clericos, ideo vocat canonicos Basilius, epist. ad Amphiloeh., can. 6, quod in canone eorum nomina legerentur. Et apud Zonaram synod. Nicæn., can. 17, idem est in canone recenseri, et in clero ordinari: et nota seu signum degradationis erat, quod clerici alicujus criminosi nomen ex illo canone expungeretur. Advertit etiam Filesac *De sacra episcoporum auctoritate*, cap. 17, § 5, quod canonici qui nunc sunt, certo alicui collegio aut ecclesie veluti titulo, juxta canonem Chalcedonensem assignati, Caroli Magni ævo hoc nomine sint donati, cum antea clerici dicerentur; Hallier item *De sacr. elect.*, part. II, sect. 6, cap. 2, art. 1, num. 3, de canonicis cathedralibus dictum censet quidquid in antiquo jure de presbyteris dictum invenitur. *His consentanea sunt, inquit, quæ de canonicis Ecclesie majoris ad ordinationem vocandis, in veteri jure habentur.*

CAPUT XI.

Ideo namque postremi tres, sacri ordines nuncupantur. Subdiaconatus ordinem cœpisse tantum censeri sacrum a tempore Urbani II, quidam opinantur, quod innuere videtur Innocentius III, extra *de servis non ordinandis*. Nam licet, inquit, sacer ordo non reputaretur in Ecclesia primitiva, tamen a constitutione Gregorii atque Urbani, secundum moderna tempora, sacer gradus esse minime dubitatur. Quæ Urbani constitutio sic se habet: *Nullus in episcopum eligatur, nisi in sacris ordinibus religiose vivens fuerit inventus. Sacros autem ordines dicimus diaconatum et presbyteratum; hos siquidem solos primitiva legitur habuisse Ecclesia. Subdiaconos vero, quia et ipsi altaribus ministrant, opportunitate exigente concedimus, dist. 60, can. postremo.* Ex qua tamen constitutione num colligi debeat subdiaconatum esse sacrum ordinem, ægre conjicimus. In Summa Petri cantoris Parisiensis (quæ Parisiis manuscripta exstat in bibliotheca Sancti Germani a Pratis) capite 54, sic legitur: *Prima autem manus impositio debeat diaconibus ordinandis. De novo enim institutum est subdiaconatum esse sacrum ordinem.* Florebat Petrus ille sub finem sæculi duodecimi. Noster vero Petrus Pictaviensis, qui tunc vivebat, censere videtur nondum continentie voto obligatos fuisse subdiaconos. Inquirens enim quorum sit continere ex vi sacre ordinationis, eorum non meminit, cum sic loquitur capite 25 distinct. tertie. *Perfectio ordinis est continere omnino, cujus signum est opere ipsum indicare. Ad hæc tenetur omnis sa-*

cerdos, sive habeat curam gregis, sive non, et diaconus. Hæc perfectio nihil aliud est quam votum continentie, de qua: Qui potest capere, capiat (Matth. XIX, 12).

Alii tamen (quibus subscribimus) commodius referunt ad tempora Gregorii primi, quem esse dicunt, de quo Innocentius citatus loquitur. Siquidem libro 1, epist. 42, occasione 390 quorundam Siciliæ subdiaconorum, qui continere volebant, nec ab uxoribus, quas duxerant, abstinere, sic impostum esse cavendum monet: *Unde videtur mihi ut a præsentis die episcopis omnibus dicatur, ut nullum subdiaconum facere præsumant, nisi qui se victurum caste promiserit, etc.*

Hujus etiam subdiaconorum cælibatus antiquitatem in Ecclesia cum Græca, tum Latina, probat insigniter noster Ratramnus Corbeiensis monachus, ad finem tractatus sui De processione Spiritus sancti contra Græcos, in cujus fine respondens ad singula eorum objecta contra Latinos, et maxime contra cælibatum; recensitis prius concilii Niceni, Neocesariensis, etc. canonibus, et Justinii imperatoris constitutione, sic prosequitur: « Præsentis sanctio dubietatis omnem caliginem remove cognoscitur, interdicens manifeste, non solum presbyteris et diaconibus, sed etiam subdiaconis et aliis quibuscunque in clero, matrimonium. Interdicitur ut in sua domo præter matrem et eas personas quæ suspicionis turpitudine careant, habitare nullo modo permittant. Prævaricatores autem, si convicti fuerint, clero depelli decernit; et ad ignominiam pœnam tales curiæ mancipandos esse jubet officiiis. » Et post pauca: « Dicant igitur gloriosi principes Græcorum, qua præsumptionis audacia freti, contra constituta majorum, contra leges Ecclesiæ, contra consuetudinem hactenus conservatam venire non verentur? Romanos atque Latinos reprehendentes quod episcopis, presbyteris, levitis atque subdiaconis uxores ducere non concedunt. Ecce enim imperialibus coarguuntur legibus, quæ, cum pro Romanis atque Latinis sanciant, eos qui contraveniunt, procul dubio condemnant. » Exstat hic auctor manuscriptus in celebri bibliotheca Thuana, quæ refertissimus antiquitatis penus, eruditorum omnium votis hactenus satisfacit.

Apud nos enim nulla sacerdoti, etc. Hic et in sequenti textu capituli 19 infra citandi, obscuritati plus æquo videtur indulsisse Pullus: cujus germanum sensum cum me solum assequi posse merito diffiderem, plures adivi, qui cæcutienti mihi lucem affunderent: quos inter, commodum, ni fallor, illuxit eminentissimæ domus regius professor D. de Sainte-Beuve, qui remotis obicibus quos in auctore verebar, sic illius mentem, suamque paucis aperuit. « *Apud nos enim, etc.*, verbis istis auctor reddit rationem, propter quam mulieres eas quæ patiuntur amplexus sacerdotum, mox appellaverit meretrices; quia videlicet, *Apud nos, hoc est, in Ecclesia Romana, nulla earum sacerdoti copulatur conjugio.* Quod probat, *quoniam quando libet eam dimittere, licet.* Quasi sic argumentetur. Quæ mulier extra legitimum conjugium viro commiscetur, ea est meretrix: sed quæ sacerdoti commiscetur ea viro extra legitimum conjugium commiscetur, quod ostenditur, quia mulier quam licet viro dimittere quando libet, ea viro extra legitimum conjugium commiscetur. Licet autem sacerdoti dimittere quando libet mulierem cui commiscetur: ergo, etc. » sic ille.

Monachus ipso vitæ suæ habitu et clericus sacri ordinis gradu; uterque absque voce continentiam reipsa profitetur. Non nescivit Pullus ipsam monachorum consuetudinem solemniter profitendi; sed cum ejus sæculo omnium notissima esset Regula Benedictina (quam profitebantur Cluniacenses, Cistercienses, Camaldulenses, præter alia innumera propemodum Benedictini ordinis virorum ac sacrarum virginum monasteria) in qua non vovetur castitas nisi implicite; consentaneè scripsit monachos absque voce

A continentiam profiteri. Ut enim, inquit Basiliius, epistola 2 ad Amphilochem, cap. 19: *Virorum professionem non novimus præter eos qui seipsos monachorum ordini addixerunt, 391 qui tacite videntur cælibatum admisisse.* Quam continentiam ita monachorum status propriam esse declarat Innocentius III extra *De statu monachorum*, cap. *Cum ad monasterium*, ut in ea dispensare posse, neminem, ne quidem summum pontificem, asserat.

Forma autem professionis apud Benedictinos solemniter emittendæ, hæc est, ut observatur in congregatione Gallicana S. Mauri: « In nomine Domini nostri Jesu Christi. Amen. Anno a Nativitate ejusdem. N., die N. mensis. N., ego frater N. de tali loco N. diocesis N., promitto stabilitatem et conversionem morum meorum, et obedientiam secundum Regulam S. P. Benedicti, coram Deo et sanctis ejus quorum reliquiæ habentur in hoc monasterio N., in diocesi. N., sub congregatione S. Mauri ordinis S. Benedicti; in præsentia R. P. domni N. et monachorum ejusdem monasterii. Ad cujus rei fidem, hanc schedulam seu petitionem, manu propria scripsi, die et anno quibus supra. » Ea utuntur etiam, paucis omissis, Carthusienses; nullibi expresso continentie voto.

Clerici in choro, laici sunt extra. Circumjecti sunt olim ad altare et chorum cancelli, ad turbam laicorum arcendam, eo præsertim loco qui solis clericis patet: cap. 1 extra *De vita et honestate clericorum*, excepta imperiali majestate et regia, huic enim in unctionis et regie potestatis venerationem, etiam intra cancellos altaris, liberum esse et patentem aditum, disputat Balsamon in can. 69 sextæ synodi, nisi sceleri alicui aut maleficio inventiatur obstricta: quod Theodosio imperatori S. Ambrosius objicit apud Theodoretum, lib. v Hist., cap. 18. Quos altaris cancellos ex prima fuisse et antiquissima Ecclesiarum fabrica, constat satis ex panegyrico Paulini episcopi Tyri, ubi sepimentum ex ligno reticulatum vocatur apud Eusebium. *Locus autem sanctuarii in speciem quadrati columnis sublimibus est undique circumseptus, quarum media intervalla sunt interstitiis, ligno instar retis aut transennæ cancellatis in mediocrem et æquabilem longitudinem porrectis, circumclusa.* Lib. x Hist., cap. 4.

Ab hujusmodi cancellis dicti sunt olim cancellarii principum, quod quæ officii et ministerii sui erant, explicarent intra cancellos positi, id est inclusi ligneo quodam sepimento, quo molestius irruentem turbam submoverent, et ab omnibus conspici possent citra molestiam aut ægritudinem quamcunque, ut est apertius apud Agathiam libro primo Hist., et Cassiodorum epist. 6, lib. x Variarum. Quo cancellariorum munere (Patres inter purpuratos præcipuo) usa etiam Ecclesia, et quo functus per aliquot annos Robertus noster. Sed cum jam in eam excrevisset auctoritatem, quæ timeri potuisset, dignitas illa, suppresso cancellarii officio, vel potius auctoritate, creati sunt vicecancellarii.

CAPUT XIII.

Nam juxta antiquam traditionem. Eam reperimus apud Ivonem in parte decreti, c. 84 ex epistola Paschalis, vel ut legunt alii, Paschasii: « Si quis autem objecerit non consecrationes enim, sed res ipsas, quæ ex consecratione proveniunt, penitus desipere probatur. Nam cum corporalis Ecclesia, aut episcopus, aut abbas, tale aliquid sine rebus corporalibus et exterioribus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore corporaliter vivit: *Quisquis eorum alterum vendit sine quo nec alterum haberi potuerit, neutrum vendere non derelinquit.* Quam tamen objectionem sacer penitus canon exterminat, » etc.

CAPUT XV.

Quid per capellanum et sacerdotem parochianum, per curias, tabernacula et parochias, 392 intelli-

gere velit Pullus, non facilis mihi conjectura : nisi A (quod non ægre concesserim) per *curias* et *tabernacula* intelligat ipsas regum capellas aut oratoria quibus præest capellanus, et de quibus frequens apud auctores nostros fit mentio sub regibus primæ et secundæ dynastiæ. Per *parochias* vero, ipsas parochiales et rurales ecclesias, in quibus sacer fons baptismalis reperitur. De prioribus fit mentio in concilio Agathensi, can. 21, et Aurelianensi III, can. 7 : *Ut in oratoriis Domini prædiorum, minime contra votum episcopi, ad quem territorii ipsius privilegium noscitur pertinere; peregrinos clericos intromittant, nisi forsitan quos probatos ibidem districtio pontificis observare præceperit.* Et in Conc. Cabilon., can. 14 : *Nonnulli ex fratribus nostris et coepiscopis nostris, residentibus nobis in sancta synodo, in querimoniam detulerunt, quod oratoria per villas potentum jam longo tempore constructa, et facultates ibidem collatas, ipsis quorum villæ sunt episcopis contradicant; et jam nec ipsos clericos qui ad ipsa oratoria deserviunt, ab archidiacono coercere permittant.* De his item capellis et curiis, Carolus Calvus alloquuntur Patres concil. Meldensis, canone 75.

Frequens etiam fit mentio de sacerdote capellano in const. Anglicanis; et ibidem adnotat Guillelmus de Linduvode cum archidiacono, *tabernaculum* sumi nonnunquam pro ecclesia, cap. *Sicut non alii* de cons., dist. 1. Et *parochiam* pro ipsa diocesis matrice ecclesia; vel etiam pro tota diocesi: et *parochianos* pro episcopis, quod in antiquo jure frequentissimum est.

Capellæ nomen audiri non cœpit nisi post tempora Gregorii Turonensis; quod plurimi derivatum volunt a cappa S. Martini (quam alii cucullam dicunt), quæ cum regibus nostris obtigisset, eam devotionis et religionis ergo secum ubique circumferri juebant, ad bellum maxime profecturi, ut coram ea sub regio tentorio expansa, preces effunderent, cæteraque peragerent solitæ pietatis et religionis officia. C Qui vero eam deferebant aut servabant, clerici capellani, ut volunt dicebantur. Sic Wulfridus Strabo in lib. *De exord. et increment. rerum ecclesiast.*, cap. 38 : *Dicti sunt primitus capellani a cappa beati Martini, quam reges Francorum ob adiutorium victoriæ, in prælio solebant secum habere; quam ferentes et custodientes cum cæteris sanctorum reliquiis clerici capellani caperunt vocari.* Sic etiam Sangallensis monachus, lib. I de gestis Caroli Magni, cap. 4; et Vicecomes lib. II De antiquis missæ ritibus, cap. 28.

Verum alii probabilius rentur *capellæ* nomen, a quo sacerdotes seu clerici capellani, deductum esse a sacra reliquiarum capsula, quæ etiam *capella* dicebatur, quod scilicet sanctorum reliquias caperet : unde istud Evodii lib. I De miraculis S. Stephani, *capella argentea in qua erat reliquiarum portio.* Et apud Eckerardum in Vita Notkeri Balbuli c. 15 qui loquens de archicapellano Salomone, qui capellam sacrarum reliquiarum, Sancto Gallo votivam secum attulerat, sequentes versus in ea exaratos fuisse scribit :

En crucis, atque piæ cum sanctis capsula Mariæ.

Hanc Carolus summam delegit habere capellam.

Presbyteri vero sacrarum illarum reliquiarum bajuli dicebantur *capellani presbyteri*, ut in conciliis antiquis Galliæ sæpe reperitur. Imo capsam ipsam reliquiarum S. Martini (ad quam fiebant purgationes et juramenta) dictam esse *capellam*, testatur Marculphus monachus lib. I Formularum, cap. 58 : *Fuit judicatum ut de quinque denominatis, idem ille epud tres, et alios tres sua manu septima, tunc in palatio nostro super capellam domni Martini, ubi reliqua sacramenta percurrunt, debeant conjurare.* Ex quo loco corrigendi Strabo et Sangallensis monachus, apud quos pro *cappa*, scribendum *capella*. Nec enim credibile est tot illustres viros qui de rebus gestis sancti Martini, ejusque miraculis dedita opera scripserunt, scilicet Severum 393 Sulpitium,

Paulinum Nolanum, Venantium Fortunatum, Gregorium Turonensem aliosque, de hac illius *cappa* perpetuo siluisse, si quæ de ea scriptitant alii, aut nosent, aut vera probassent.

Quidquid sit de indole et etymo vocis, ab hac sancti Martini *capella* seu *cappa*, initium sumpsere celebres illæ regum nostrorum capellæ, pluribus sanctorum reliquiis (quibus addictissimi erant) refferæ, et quas secum, quocumque pergerent, deferri volebant. In illis vigeabant sacrorum celeberrimi ritus, supellex varia, ministrorum numerosior turba, regiis ditata muneribus, privilegiis aucta, et eo sublimis honorum apice, ut etiamnum hodie nobilissimi proceres, ipsique sacri optimates in eam adscribi viritum contendant.

Honorius Augustodunensis in Gemma animæ lib. primo, circa finem, aliam addit hujus vocis *capellæ* notationem « Majores Ecclesiæ, inquit, templa appellantur; minores vero, *capellæ*, a caprarum pellibus vocantur. Antiqui et etiam nobiles, ecclesiolas in itinere, de pellibus caprarum factas habebant, et earum custodes, *capellanos* nominabant. *Capenum* dicitur domus ad quam pauperes ad postulandam eleemosynam confluunt : unde Ecclesia *capella* dicitur, in qua Christiani, pauperes spiritu, conveniunt ad postulandam animæ eleemosynam. Sunt et *capellani* a cappa S. Martini appellati, etc. Editus in lucem hic auctor, sed mihi tantum cum pluribus aliis ejusdem schematis scriptoribus, quos inter eminent *Robertus Paululus*, canonicus Ecclesiæ Ambianensis qui florebat anno 1170, et egregie scripsit de ecclesiasticis officiis, personis, sacris vestibus, etc.

CAPUT XVII.

Qui inter fratres privato utitur sacerdotio. Non morem sui temporis usitatum in pluribus cœnobiis, spectavit Pullus; sed antiquum illum de quo passim in veteribus conciliis fit mentio, in quibus prohibetur : *Ne publicæ missæ fiant in cœnobiis.* Sic enim apud Ivonem VII parte decreti, c. 15, al. 42, et apud Gratianum VIII, q. 2. c. *Luminoso*, sancti Gregorii verba referuntur : « Missas quoque publicas in cœnobiis fieri, omnimode prohibemus, ne in Dei servorum recessibus et receptaculis nulla populis præbeatur occasio conventus; quia non expedit animabus eorum. Nec audeat illic episcopus cathedram collocare, vel quamlibet potestatem exercere imperandi; nec aliquam ordinationem, quamvis levissimam faciendi, nisi ab abbate fuerit rogatus; quatenus monachi semper maneant in abbatum suorum potestate, *ut remotis vexationibus ac cunctis gravaminibus, divinum opus cum summa devotione animi perficiant in perpetuum.* » Hæc Gregorius.

Imo prioribus sæculis paucos in claustris sacerdotes fuisse, discimus ex eodem lib. V Regesti, epist. 46, et lib. VII, epist. 15. Quod de illis maxime monachis intelligi debet, quibus procul ab urbibus et populorum frequentia remotis, nulla penitus incumbat animarum cura; quales etiamnum hodie plures conspicimus, ut Cistercienses, Camaldulenses, Carthusianos, etc., qui ut silvas aut sacratioris solitudinis secessus incolunt, minus patent sæcularium conspectibus, nec publici sacerdotii muniis fungi coguntur.

Verum si cæteros ordines spectare liceat, ut clericorum Augustinianorum qui sub Ivone Carnotensi, ævo Pulli, emergebat; et maxime Benedictinum, qui omnium notissimus erat, licet ei insita, vel potius ingenita sit, jugis cœlestium contemplatio, certum est tamen statim ab ipsis Benedictinæ familiæ incunabulis, non quosdam solum illius alumnos, ad primarias dignitatum ecclesiasticarum infulas evocatos; sed integros ipsos monachorum conventus publice animarum 394 salutem operam navasse, sacra coram peregrisse, populum ex suggestu docuisse, cæteraque præstitisse apostolicæ curæ mu-

nia, quæ sacerdotibus illis, quos *sæculares* plebs nominat, ad regimen animarum accitis, ex antiquo jure cesserunt.

Testes hujus rei tot celebres monachorum coloniarum, tot martyrum decades, tot apostolorum agmina, quos ex intimis cœnobiorum penetralibus, in vastissimas illas utriusque Germaniæ, Poloniæ, Norvegiæ, Angliæ, etc, regiones, Romana sedes direxit, levisimas turmas, disseminandi Evangelii causa, baptizandi, ecclesias et diœceses erigendi (quarum ipsi fundatores præcipui, nemine reclamante) cæteraque obeundi pastoralis sollicitudinis exercitia, quibus hierarchicus ordo hactenus incubuit : ut de Anglia (quam ut Pulli gentem hic selegimus) noviter ad fidem per Benedictinos reducenda, tot in epistolarum suarum locis ad Augustinum, Laurentium, Mellitum, Justum aliosque Benedictinos præsules, perhibet Gregorius papa ; Beda venerabilis, Polydorus Virgilius, Raynerius aliique Anglicanæ Ecclesiæ scriptores, ut ex illis quid delibare superfluum foret.

Testis item ipsa monasteriorum hujus ordinis, aut ad urbes, aut in ipso civitatum umbilico structura, amplissima templa, sacrorum per celebres ritus, et ipsa cæremoniæ pompa, modulatio cantus, signorum famosissimus fragor, sacrarum vestium usus ad instar Romanæ Ecclesiæ, cujus ritibus perpetuo adhæsit ; et id genus similia, in quibus nec ipsis cathedralibus ecclesiis adhuc hodie cedit. Quæ certe singula nullatenus adolevissent cum ordine, nisi publicis sacerdotii functionibus vel invitatus præficeretur.

Quot enim adhuc hodie per singulas orbis Christiani provincias monasteria, cathedræ juribus et privilegio gaudent ; quibus clerus et populus subest, et amplissimus in spiritalibus et temporalibus viget dominatus ; quod agnoscit et approbat concilium Tripartit., sess. 25, De regular., c. 11. Et ne longius peregrinemur veritati suffragium quæsituri, sed intra nuperæ Galliæ terminos consistamus, num Parisienses monachi Sancti Germani a Pratis ; num Sancti Dionysiani prope Lutetiam, num Compendienses Sancti Cornelii, Corbeienses, Cluniacenses, Fiscanenses, Suessionenses Sancti Medardi, Resbancenses, Sancti Valericani ad Somonæ ostia, Vizi-liacenses, etc. (ut taceam ipsas moniales Iottrenses) cathedralium juribus et auctoritate hactenus potiuntur, primariis pastoralibus curis insudant, et publico sacerdotio funguntur ? Non exotica in cleris dominandi libidine, sed materna pietate, ne dicam necessitate, spirituales filios educandi, quos in Christo Jesu per Evangelium olim genuerunt.

Hinc in plures hujus ordinis abbatias, ab apostolica sede dimanavit pontificalium insignium splendor, ut cidaris et mitra auro gemmisque graves, annuli, chirothecæ, sandalia, cæteraque primariæ dignitatis decora, quibus suo tempore plures abbates usos, eosque sanctissimos, ut Hugonem et Petrum Cluniacenses non potuit nescire Pullus qui tum scribebat.

Sed propius ad textum auctoris revertentes, dum de privato inter fratres loquitur sacerdotio, in Cistercienses, Camaldulenses, Carthusianos, aut quosdam alios eremi devotissimos incolas solum intendit (nec enim novi mendicantium ordinum fetus tunc fecundaverunt Ecclesiam) : non autem in Benedictinos, cum certissimum sit eos tunc temporis sublimioribus Ecclesiæ ministeriis mancipatos fuisse ; quin et plures episcopatus, ut a se fundatos habuisse, uti perhibet testis oculatus Robertus de Monte in Appendice ad Chronicon Sigeberti, anno Christi millesimo centesimo quinquagesimo primo, et a Pulli obitu, secundo aut tertio. Sunt, inquit, in Gualia iv episcopatus ; in Anglia xvii. In octo eo-

rum sunt monachi in episcopalibus sedibus. Et paucis interjectis : Ideo in Anglia reperitur, quia primi prædicatores Anglorum 395, scilicet Augustinus, Mellitus, Justus, Laurentius monachi fuerunt. In aliis octo episcopalibus sedibus canonici sæculares ; in uno canonici regulares.

Digna interim notatu sententia, quæ Gabrieli Pennoti cæterorumque Ivoniani instituti clericorum regularium calamum retundat, quibus non ingratus solum Benedictinorum in Angliam apostolatus, nisi (537) monachatum ejurent ; sed etiam ipsa metropolitanarum et episcopalium omnium sedium vel ab apostolis aut ab eorum discipulis erectarum series, nisi suorum Augustinianorum albo sint inscribendæ. Quas inter (ut ex omnibus sibi mancipatis, paucissimas commemorem) recenset Pennotus (538) Romanam ipsam Ecclesiam omnium matrem ; et inter Gallicanas Lugdunensem, Senonensem, Bisuntinam, Bituricensem, Burdegalensem, Narbonensem, Remensem, Rothomagensem, Tolosanam, Turonensem, etc., metropolitanas ; non aliam ob causam, quam quod regulas sibi a Christo et ab Apostolis traditas, observare studuerint. Quo certe libentissime concessio, omnes ubique Christiani orbis religiones fundatas, veteres et novas, ipsamque Christianam, si lubeat, hoc classico sua jam vocet ad castra, non invidemus. Sed prosequamur.

Hæc porro confirmantur ab venerabili Beda libro iv Hist. Anglorum c. 27, ubi de Aydano Lindisfarrensi episcopo loquens, sic in rem nostram. « Quia nimirum Aydanus qui primus ejus loci episcopus fuit, cum monachis illuc et ipse monachus adveniens, monachicam in eo conversationem instituit ; quomodo et primus B. Pater Augustinus in Cantia fecisse noscitur, scribente ei reverendissimo papa Gregorio, quod supra posuimus, etc. » Cujus Augustini cæterorumque Benedictinæ familiæ, in Angliam apostolatum (a quo ipsa prodiere publici sacerdotii decora in Anglia Benedictina) testatur Athelmus sive Aldhelmus occidentalium Saxonum episcopus, qui florebat anno 690 : sic enim in Carmine de laude virginum, initio tomi VIII Biblioth. Patrum, edit. Coloniens., pag. 8 et 9. Ubi de S. P. Benedicto loquitur.

*Temporibus faustus Benedictus claruit isdem
Quem Deus Asconia clemens indulserat auctor,
Ut populum Domini vadentem tramite recto
Ferret ad æterni ductor vestigia regni.*

Et post pauca :

*Cujus præclaram pandens ab origine vitam
Gregorius præsul, chartis descripserat olim,
Donec æthralem felix migraret in arcem.
Hujus alumnorum numero glomeramur ovantes,
Quos gerit in gremio secunda Britannia cives,
A quo jam nobis baptismi gratia fluxit
Atque magistrorum reverenda caterva cucurrit.*

Hæc ille, Augustini ipsius Cantuariensis episcopi, æqualis aut paucis suppar.

Episcopi enim vices abbatum obibant, et canonicorum monachi, quos ideo nonnunquam *canonicos regulares*, in veteribus monasteriorum nostrorum membranis videas appellatos, quia sic cathedralium canonicorum muneribus incumbabant, ut tamen ab observatione regulæ ne latum unguem discederent. Quod in ipsa Anglorum metropoli Cantuaria diu perseverasse, et maxime anno 1170, quo B. Thomas Cantuariensis gladiis impiorum occubuit, testatur Rogerius, et post ipsum Baronius anno citato, referens martyrium hujus illustrissimi præsulis, ubi nusquam canonicorum, sed monachorum fit mentio, quos ideo *monachos cathedrales* vocat ibidem. Eodem quoque anno, inquit Baronius, *Ecclesia Cantuarien-*

(537) Auctor Triumphi a Kempis, art. 10, § 2.

(538) Libro ii Hist. Tripart., c. 11 et seqq.

sis p̄ st sublatum e medio S. Thomam fluctuare cœpit, cum videlicet ejusdem ecclesiæ monachi cathedrales successorem eligerent. Benedictinæ scilicet Regulæ præceptis inhærentes, quæ monachis jus dat abbatem eligendi, licet, uti notat Baronius, penes provinciales episcopos jam id muneris esse contenderent isti (jure vel injuria); quibus a monachorum capitulo exclusis, subcineratas odiorum fomes in novas scintillas erupit.

Vide Bedam in Cutberto, cap. 26 et lib. 1 Histor. Angl. cap. 26 et 27, et Marcellinum apud Surium, 1 Mart. 396 tom. II, Gaillet. Malmesb., Guillel. Neubricens., lib. 1 Hist. et Matthæum West-Monast., anno 1170; Vincentium Bellocac., libro xix Speculi historial.; Polydorum Virg., lib. v; Jacobum Meyerum, anno 1208, etc.; Innocent. III, lib. 1 Epist. de archiep. Benedictino Montis-Regal. in Sicilia, etc.

Permisti etiam quandoque canonicis cathedralibus monachi, divinis in choro muniis simul vacabant; quod institutum a beato Gregorio papa, testatur Platina in ejus vita. « Instituit præterea ut fere sine intervallo et a presbyteris hebdomadariis, et a monachis, in ecclesia Sancti Petri divina officia celebrarentur. Unde apparet, et monachorum et presbyterorum sæculorum domicilia multis in locis contigua fuisse, qui æmulatione moti, Deo quam diligentissime serviebant. » Hæc Platina. Quod adhuc hodie viget in Ecclesia Mediolanensi sancti Ambrosii, canonicis ex una parte chori, et monachis Cisterciensibus ex altera, laudes divinas concinentibus. Qui mos etiam hactenus perseverat in Ecclesia Ticinensi Sancti Petri in cœlo aureo, in qua sacrum sancti Augustini corpus quiescit, eremitis Augustinianis, et clericis regularibus ejusdem nominis, choris alternis una psallentibus.

Sed nec apud Anglos solum hæc consuetudo invaluit, ut in Benedictinorum asceteriis sedes episcopales erigerentur, et monachi ipsi retento habitu et illibata regularis observantiæ disciplina, canonicorum munus obirent. Ut enim de nostratibus tantum loquamur, tot ad minimum in Gallia reperimus Benedictinos episcopatus, quot in Anglia recensitos vidimus a Roberto de Monte. Siquidem anno 1517, cum Avenione sederent Romani pontifices, Joannes XXII plures hujus ordinis monachales ecclesias episcopali sede donavit, in quibus monachi votis religionis astricti, habitum regularem ad nostra fere tempora conservarunt. Ut Castrenses sæculari toga induti anno 1555 Sarlatenses et Sancti Pontii Tomeriarum, monasticen tantum exuti anno 1615, laxiora indulgente Paulo V. Tutelenses item votis soluti anno 1517, Vabrenses 1577, Alectenses 1550, Condomenses 1549, Lucionenses tempore Pauli II, Sanflorienses 1476, a Sixto IV et Maleacenses nondum adhuc regulæ deliquium passi. Et hæc intra nuperæ Galliæ terminos, præter quos si placeret excurrere, plura recenseremus et antiquiora pontificalis dignitatis a monasteriis nostris susceptæ monumenta. Quæ certe eos nescire facile credimus qui me ad ista paucis promenda, sponte reluctantem adegere, rati ex ipso *monachi* etymo, quod solitudinem præsefert, a nostris cedendum esse his publici sacerdotii functionibus et curis; antiquandam quæ lucusque plerisque in locis viget in clerum et populum jurisdictionem; eliminandum ab ordine, sacrorum apparatus; infulas et dignitatum titulos proscribendos; et si quid est quod cathedralium jura, privilegia et honores æmuletur, quam paratissime dimittendum. Nescii profecto non hæc ambitionis insignia fuisse, sed avitæ jura pietatis et ipsa ordinis de Ecclesia meritissimi fundamenta, ac impensæ in obsequium fidei servitatis, vel decora vel debita, uti superius est insinuatam.

Dura jam ista prelo supposita, pene prodirent in

(539) Pag. 158, lin. 18 Triumphi Kemp.

lucem, contigit ut legerem libellum quemdam sincerissimæ charitatis indicem, et germanum claustralis modestiæ fetum, qui *Thomæ a Kempis Triumphus* inscribitur; cujus auctor Ivoniani instituti clericus regularis (quem reverentiæ causa nominatum hic nolim) ut etiam probet ad suos claustrales publici sacerdotii jura devoluta, multoque liberalius quam ad monachos, quibus adventitium tantum esse ecclesiasticum illum decorem, anxius opinatur; novam hujus in claustra sua invecitæ dignitatis rationem suppeditavit, profuturam nobis, votis licet auctori suo contrariis. Desumit 397 illam a nobilitate pellicearum vestium (seu almutiarum) quas a cathedralibus canonicis, aut potius ab ipsis primoribus monachis et eremitis, mutuati sunt clerici regulares. « Nobilis autem maxime, inquit, est habitus canonicalis (*clericorum Augustinianorum*) ex vestibus pelliceis seu almutiis, quibus utuntur summi pontifices, cardinales, reges, doctores, jurisconsulti et alii eminentioris dignitatis viri. Quod procul dubio manavit a primævis illis regibus, qui cum ut plurimum pastores essent, pelliceis indumentis utebantur et pedis: unde et regum (qui etiam sceptrum loco pedi gerunt) purpura pellicea est. Canonicis autem concessæ sunt hujusmodi vestes pelliceæ, tum quia regali gaudent sacerdotio ex instituto suo; tum etiam quia pastores animarum, tum denique quia divinis laudibus et canticis omni ferme tempore vacant. Mos enim erat antiquitus, ut qui carminibus cantandis incumberet, pelliceam vestem assumeret, quo pastores pelliceos, vulgo carminibus cantandis otium fraudantes; ut ex Maronis eclogis patet, imitaretur. » Hæc ille, pag. 140, quibus Ivonianos suos in *Ecclesiæ solio sublimandos* (539) probet.

Hanc autem rationem, affatim nec sine supercilio delineatam, si quid valeat, nobis potius profuturam, non inutiliter supra est insinuatam.

Siquidem pelliceas illas vestes quas nostrates *almutias* vocat; alii *armilausas* ut Paulinus episcopus Nolanus epistola septima ad Severum; et Isidorus 19; Orig., cap. 22; Cassianus vero instituti. capite 8. *μελωτην* post *LXX, III Reg. ix*, et *IV Reg. 1*, et Apostolum *ad Hebr. xi*. Monachorum proprias fuisse, nullus qui ad hæc loca intenderit, ibi inficias. Amictus eis erat veterum monachorum princeps Elias, de quo Hieronymus, epist. 28: *Elias igneo curru raptus ad cælum, melotem reliquit in terris*. De quo et de cæteris prophetis scribit Apostolus supra: *Circumierunt in melotis et in pellibus caprinis egentes* (*Hebr. ix, 37*), etc. Quos item ut pietate sic et habitu proxime imitatus Antonius, melotem etiam habuisse dicitur; de qua, ut et de pallio a se, viro sanctissimo, dato, sic perhibet Athanasius in ejus vita: *Melotem et pallium tritum cui superjaceo, Athanasio episcopo date, quod novum ipse detulerat*. Ovillas etiam pelles superinduisse monachos Sancti Paconii, testis est Palladius in eorum regula (540): *Habeat unusquisque pellem ovillam albam laboratam; absque ea neque comedant, neque dormiant*. Qua pariter usum melote S. P. Benedictum, luculenter pro more perhibet Gregorius papa, lib. II *Dialog. cap. 7*, hoc Placidi effato: *Ego cum ex aqua traherer, super caput meum melotem abbatis videbam, atque ipsum me ex aquis educere considerabam*.

Sed antequam ulterius progrediamur, sciscitabitur forsitan lector, quid ipsa *melote*, et cujus formæ? Ad quod respondent Eucherius l. II, c. 10 *Instruct. ad Salonium, melote in Regum libro, pellis simplex, qua monachi Aegyptii etiam nunc utuntur, ex uno latere dependens*. Glossarium Camberonense *melota, lanuta et pera vocatur. Est autem pellis caprina, a collo pendens usque ad lumbos præcincta*. Et apud Theodoretum Simones Priscus, in *Philoth.*, c. 6: *Exiguum ex pelle caprina contextum pannum super humeros, interpretatur*. Ex quibus colligit Lauren-

(540) In Lausiaca, c. 58.

tius Landtmeter, lib. 1 De vero clericorum et monachorum habitu, cap 27, ab hac pelle in humeris gestari solita, originem traxisse canonicorum almutias seu pelliceas illas vestes quibus paucis abhinc annis capta tegebant juxta constitutionem concilii (541) Basileensis, sess. 21, et quibus nunc, plurimis in locis, brachia tantum fatigant.

Non autem privatis tantum monasteriorum legibus inductus ille melotes seu almutiarum usus; sed quod forsitan in desuetudinem abiisset, iterum nostris Gallicanis monachis restituitur per Patres Aquisgrani congregatos in eo concilio de quo supra ad cap. 6 hujus partis; 398 ejus aliud fragmentum nondum etiam in lucem editum, integrum ideo producimus; quibusdam tamen, ob nimiam caracterum ætatem, aspersum mendis.

De monachis Galliarum.

Illo tempore monachis Gallicanis est indultum ut femoralis laneis, camisiis, pelliciis, botis, caperonis depelliis [forte de pellibus], almutiis, cooperatoriis aurioclaribus et pro infirmis culcitrīs uti possent. Indultumque est illis, ut magnis solemnitatibus plurima habeant fercula, cum panis farinulis [al. ferinulis], et sciatis [alius codex fialis], pigmenti propter honorem solemnitatum, et nobilitatem Francorum, non propter ingurgitationem ventris, sed ad reparationem virtutis. Et quia oleum olivarum non habent Franci, voluerunt episcopi ut oleo lardino utantur. Voluerunt insuper concordante illustrissimo Ludovico, ut monachi suis monasteriis, quæ villis, castris, burgis et civitatibus habent, absque conturbatione maneant laicorum. Statueruntque episcopi, concordante domino papa, ut monachi a gravi opere et labore propter honestatem sacerdotii cessent; et loco laboris, ad Horas, psalmos quosdam nominatos pro vivis et defunctis fidelibus cantent cum orationibus ordinatis. Volueruntque ut monachi in Pascha et Pentecoste, consuetudinem, in servitio divino, teneant Romanorum. Hæc in nostris vetustioribus Chronicis Sancti Petri Vivi Senonensis, et in schedulis doctissimi Camuzatii.

Ex quibus apparet probatissimum illum ab Ivoniano nostro cœnobita, almutiarum seu pellicearum vestium usum, apud nostrates monachos antiquiorem et frequentiore fuisse; necdum adhuc hodie penitus reprobatum, quem apud Remenses Sancti Nicasii, dum divinis adsunt officiis sacraque peragunt; et apud Fiscanenses, præcentorem saltem, nunc etiam vigere certum est. Licet alii, ut Sancti Dionysiani prope Lutetiam, Corbeienses, etc. alterius materiæ almutias gestent in sinistro brachio (canonicorum cathedralium more) dum albis amicti, divinis intersunt, ex nigro panno solum confectas juxta constitutionem Clementis V in concilio Viennensi. Clement., lib. III, titulo 10: *Ne in agro*, statim ab initio: in qua statuit S. pontifex monachorum almutias, vel ex pellibus, aut ex panno nigro confici debere. *Almutiis*, inquit, *de panno nigro, vel pellibus, caputiorum loco, cum caputiis habitus quem gesserint, sint contenti.* Quem habitus usum retinent etiamnum hodie Bursfeldenses monachi, nobilissima, multumque patens Benedictinorum apud Germanos propago; ut advertit Hæsternus Disquisitione 4, lib. v, tract. 3. De vestibus longioribus, titulo speciali: *Unde monachorum almutia?* Id tandem concedit ipse clericorum regularium antesignanus scriptor, Gabriel Pennotus, Historiæ Tripartitæ suorum canonicorum, lib. 1, cap. 22, num. 5. *Ut licet non omnes episcopi ex regularibus assumpti, tunica linea utantur, omnes tamen almutia uti consueverint, quod almutia non sit peculiaris habitus clericorum, sed communis tum clericorum, tum monachorum.* Qua usum etiam Augustinum Hipponens. id scribente

(541) *Ecclesias ingrediantur almutias vel birreta* *trach es in capi.e. Conc. Basil, sess. 21.*

A Baronio, II Annal., sub an. 261, num. 90 et seqq. refert ipse loco citato, n. 3, birro et almutia idem significantibus apud Baronium. Si quis igitur ad hierarchicas dignitates, ex almutiarum aut pellicearum vestium gestatione, accessus, quam egregiam oppido rationem exquisito verborum apparatu concinnavit superius, Ivonianus ille cœnobita; quis, amabo te, status earum apice dignior, quam monachus? Sed valeat auctori suo debilissima fides, cui forte vel invisā aut non facile pervia fuit ratio, cur in clerum et claustra invectus ille pellicei caputii usus. Nec enim vanitatis fucos et bracteas præfert illa pellium textura, sed jugem in nobis ex primorum culpa parentum, ruborem; et mortis, cui nos 399 peccatum addixit, memoriam: ut erudite non minus quam pie disserit Durandus episcopus Mimatensis in suo Rationalilib. III, cap. 1 rationem et etymon vocis, *superpelliceorum*, ostendens: *Dictum est*, inquit, *superpellicum* (542), *eo quod antiquitus super tunicas pelliceas, de pellibus mortuorum animalium factas, induebatur: quod adhuc in quibusdam ecclesiis observatur; reputantes quod Adam post peccatum talibus vestitus est pelliciis.* Et ante eum Cassianus, Instit. lib. 1, c. 8: « De quibus Apostolus: *Circumierunt*, inquit, *in melotis et in pellibus caprinis egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes et in montibus, et in speluncis et in cavernis terræ* (Hebr. III, 37). Qui tamen habitus pellis caprinæ, significat mortificata omni petulantia carnalium passionum, debere eos in summa virtutum gravitate consistere, nec quidquam petulcum vel calidum juventutis, ac mobilitatis antiquæ in eorum corpore residere. » Non ergo, mi Tytire, a carminibus cantandis tractus in ecclesiam pelliceorum amictuum usus, quos potius in pœnitentiæ lugubris signum, a protoplastis mutuati sunt clerici monachique.

Sed ne iterum vanitati sua fides maneat, *πρὸς* ingratum fuerit adnotasse *ὡς ἐν παρόργῳ*, almutias illas non onus brachiorum fuisse, ut jam apud pærosque nostrates canonicos et monachos; sed capitis involucrum, quod *secundum famosiores vocabulistas et decretistas, esse caputium foderatum, pendens a collo per humeros ad brachia quasi per cubitum, quo adhuc in ecclesiis cathedralibus canonici sæculares utuntur;* scribit Coriolanus in defensione capitis 5 ad 3 argum. Ipseque Gabriel Pennotus exemplar Augustiniani nostri, ut cæterorum suæ familiæ clericorum, libro et cap. supra citatis, *probabilius* putat *almutias loco illius habitus, quem olim majorem vocabant, seu breve palliolum, successisse.* Et paulo superius sic ait: « Unde mihi probabile ac certum est antiquos birros vel cucullatos fuisse vel caputiatos: id enim deducitur primo, ex ipso nomine *birri*, a quo nulli dubium, nomen birreti deductum, quo homines capita contegunt. Secundo, quia ex codice Theodosiano, habemus usum birrorum et cucullarum eundem fere exstitisse; cucullæ vero capiti tegendo inserviebant. Atque ita necessario etiam dicere debent qui pro eodem accipiunt birrum et almutiam (*inter quos ipse Baronius, ut ipse fatetur Pennotus*). Nam almutiam sive almutium olim in usu ad caput tegendum fuisse, probat Molanus, lib. III De canonicis, cap. 5. » Hæc Pennotus qui § 3 ejusdem capitis, caputiatum illum birrum, et, ut cum Baronio loquitur, *Augustinianum*, antiquissimum fuisse in Hispaniis, Galliis, Italia et aliis in locis, ostendit; seque suosque congregationis Lateranensis clericos regulares (sic dictos ab Ecclesia Lateranensi, cujus aliquandiu ministeriis addicti fuere, antequam ab ea recedere cogerentur) ante annos circiter 25 ejusmodi almutiis in Ecclesiis cum divinis interessent, uti consuevisse. Cujus ecclesiasticæ consuetudinis vi-

(542) Sed melius *subpellicum*, ut adnotat Andreas Du Saussay infra citandus.

gorem confirmatam supra vidimus a concilio Basileensi sess. 21, et a Senonensi sub Antonio a Prato, anno Dom. MDXXVIII, sic enim in decretis morum, cap. 18: *Horas autem canonicas dicturi, cum tunica talari ac supelliciis mundis et cappis, juxta temporum diversitatem, ingrediantur ecclesiam, caputia, almutias vel birreta tenentes in capite.* Sed quibusdam abhinc annis, detractis a capite, almutiis (variis tamen dissidentium inter se capitulantium votis) eas nunc brachio tenus sustentant; commodum retentis in hieme caputiis; quo solum tempore cucullati incedunt ut plures alii.

Religiosiores et in antiquitatem æquiores fuere comites metropolitanæ Lugdunensis Ecclesiæ (cui gratulatus olim Claravallensis Bernardus quod nesciat novitates) apud quos nondum, quod sciam, antiquata, nisi paucis abhinc annis, laudabilis **400** hæc consuetudo pelliceis cucullis amicti caput dum sacris incumbunt: ut et apud Rothomagenses in majori ecclesia, inquit eruditissimus hujus ætatis scriptor Andreas Du Saussay, Panopliæ clericalis parte 1, lib. v, c. 5, *cujus canonici ecclesiasticis officiis dum assistunt in choro, suis amicti sunt almutiis dependentibus a capite in humeros, et infra, usque fere ad cappæ limbum, etc.* Quibus etiam adjungimus veterum Ecclesiæ rituum tenacissimos Laudunenses canonicos, qui etiamnum hodie (ut habetur in eorum Rituali, doctissimi Belloti venerabilis eorum decani studio propediem in lucem edendo). *Hiemali tempore habent ex antiquo more usum rochetti et cappæ holoserico rubri coloris, subtectæ; caput vero armilauca e griseis pellibus amictum, etc.* Nec adhuc omnino proscriptus hic usus a celeberrimis illis monasteriis Sancti Victoris Parisiensis, et S. Joannis in Vincis apud Suessionensibus; ubi novitii caput adhuc suis pelliceis tegunt, licet professi, forcaturas suas humeris tantum circumfluas gestent hodie; et forsitan a tempore quo scribebat Gabriel Pennotus, qui caputium pelliceum ut sibi proprium ascribit lib. II *Historiæ Tripartitæ clericorum canonicorum*, cap. 69. *Utuntur alii (de suis regularibus loquitur) caputiis laneis quæ super humeros deferuntur, ut antiqui canonici sancti Frigidiani: qui mos etiam nunc a nostris ibi loci servatur: alii pellibus sive caputiis, vel scapularibus pelliceis, quæ in constitutionibus Benedicti XII vccantur forcaturæ, ut canonici Victorini in Galliis, et Vindesimenses et quidam alii in Belgio.* Sub Victorinorum nomine comprehendit Pennotus Genovesenses omnes clericos (quorum illi fundatores sunt et archetypi) lib. II, cap. 57, § 3, in medio. Sed hi cathedralibus canonicis, sub quorum stipendiis et vexillis nonnunquam inserviunt, parere jussi, eorum ad instar cucullum tantum hiemalem assumunt in illis ecclesiis quibus jam consuetudo non est amictum pelliceis caput habere.

At de his jam satis, quibus certe detineri nusquam animus fuisset, nisi demonstraturo mihi clericatus honorem, ipsaque publici sacerdotii decora nostris concessa fuisse, statim fere ab ipsis ordinis cunis (Pullinæ interim phrasi facturo satis), obstiisset lepido commento noster, qui supra, clericus regularis, ex nobilitate pellicearum vestium ratus hierarchicum illum splendorem propagatum ad suos, et a monachorum cucullis eliminandum; quasi vero divinis alumnos præfectura muniis pia mater Ecclesia, sartores advocet sciscitatura quid intersit discriminis cucullatos inter et (545) *caputiatis insulatos forcaturis kirtaque melote caput birrantes.* Tantum meminere quid in honorem cucullarum scripserit Honorius Augustodunensis sub finem libri primi de Gemma animæ, cap. 237: *Cuculla monachorum sumpta est a colobio apostolorum.*

Usus Ecclesiæ quo parentes a templo semoventur,

dum inibi baptizantur, supple, filii. Hujus consuetudinis in ecclesiam introducendæ, occasionem dedere quidam casus similes ei, cujus ergo Deus dedit papa rescripsit Gordiano Hispalensi episcopo, xxx, q. 1, cap. 1: *« Pervenit ad nos diaconus vester, sanctitatis vestræ epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres præterito Sabbato paschali die, præ magno populorum incurso, nescientes, proprios filios suscepissent ex lavacro sancto. »* Quod prohibetur in concilio Moguntino, cap. 55: *Nullus proprium filium aut filiam de fonte baptismatis suscipiat; nec commatrem ducat uxorem, nec filiolam, nec illam cujus filium vel filiam ad confirmationem duxerit.* Contrarium tamen usum olim viguisse docemur ex lib. VI Hypognost. apud Augustinum. *Novimus, inquit, etiam parvulos quibus usus liberi arbitrii non est, ut de bonis aut malis eorum meritis judicemus, parentum manibus ad gratiam sancti baptismatis deportatos.* Et Augustinus ipse, epist. 23 ad Bonifacium: *Quid est illud, quod quando ad baptismum offeruntur, filii pro eis parentes tanquam fide dictores respondent et dicunt illos facere, quod illa ætas cogitare non potest? Et certe notanda illius consuetudinis causa, ad quam eo loci collimat Augustinus, scilicet quod quia parentes per carnalem concubitum et generationem, causa sunt filiis damnationis æternæ, quam secum importat nævus originis; illis ideo cooperatores sint ad salutem, beneficio regenerationis spiritualis, quæ sit per sanctum baptismum, obtinendam.*

Hujusmodi a fidelibus debet fieri, non tamen a sacerdotibus extorqueri. Quod sponte libera fideles regenerati, statim offerebant, vel in fabricam ecclesiæ, vel in ministrorum tunc pauperum alimoniam, ab illis postea cœpit extorqueri; quæ Simoniaca labe ne diutius serperet impune, cautum est primo ab Eliberina synodo cap. 40: *Emendari placuit ut hi qui baptizantur (ut fieri solebat) nummos in concam non mittant.* Quem canonem confirmant Patres concilii Carthaginensis III, c. 1: *Placuit ut unusquisque episcopus per ecclesias suas hoc faciat, ut hi qui infantes suos ad baptismum offerunt, si quid voluntarie pro suo voto offerunt, ab eis suscipiatur; si vero per necessitatem paupertatis aliquid non habent, quod offerant, nullum eis pignus violenter extrahatur a clericis: nam multi pauperes hoc timentes filios suos a baptismo retrahunt.* Tunc enim temporis non divites solum sed et pauperes piaculum fore ducebant, huic oblationi supersedere, ut ea propter plures pauperes angerentur, non devotionis solum gratia, sed potissimum ne paupertatis vitio notarentur; quos ideo perstringit Gregorius Nazianzenus oratione 40, in sanct. Bapt. *Turpe est dicere: Ubi est munus quod propter baptismum offeram? ubi splendida vestis in qua exsplendescam? ubi ea quæ ad initiatores meos excipiendos requiruntur, ut in his quoque rebus nominis celebritatem consequar?* etc. Quibus postremis verbis innuit etiam convivio quodam et opipara accubatione excipi solitos sacrorum antistites et ministros: de qua inter alios Cujacius ex Leonis quadam Novella in l. *Universos*, cod. de Decurionibus: quæ convivalis pompa præcipue vigeat in defunctorum exsequiis, ut habet Augustinus epistola 64, et Paulinus, epistola 31 ad Aleth. Sed utraque sublata, aut saltem moderatus est usus per canones. Ad sobrietatis enim exemplum a clericis oportuit omnia fieri aquabili omnino sumptu et erogatione; nisi quod Kalendis cujusque mensis levi quodam incremento se paulo lautius et apparatus exhiberent. Et hoc est *Kalendarium canonicorum*, de quo in actis synodalibus Laurentii Strigoniensis metropolitanæ, etc.

Quid enim est pecuniam exigere pro regeneratione, pro confessione? Pecuniam pro pœnitentiæ sacramento ministrando prohibet dari Hincmarus cap. 43, ad Comprovinciales. Nec quidquam pro confessio-

(545) Superior habitus clericorum regularium ex Gabriele Pennoto et aliis, ut supra.

nibus similiter exigi vetat Heraldus Turonensis episcopus cap. 87.

Aut ordinatione, sive dedicatione. Notissima de his canonum censura. Nihil tamen impedit quin voluntariae liberalitatis inductione si quid offeratur, citra Simoniae vitium recte admittat qui locum consecravit: quod fieri consuevit liberali ea praestatione quae *Eulogia* vocatur in canone *Eleutherius* 18, q. 2; quale etiam est quod licet citra exactionis ullius necessitatem clericos ordinare teneatur episcopus, in solatium tamen viatici et impensarum, a singulis ordinatorum, solidorum aliquam quantitatem, impune et citra Simoniae infamiam possit accipere; ut est de canonico ordinationum in Constitutionibus Isaaci Angeli lib. Juris Orientalis; ut et sine alterutrius infamia, Evagrius philosophum baptizatum, triginta libras auri Sinesio episcopo dedisse, prodidit Cedrenus in Justiniano.

Quod igitur ab Ecclesia potissimum intenditur, eo totum pertinet ut contractus lege nec conventionis ullius necessitate quid exigatur; non ut fidelium in ministros **402** Ecclesiae submoveatur voluntaria liberalitas; adeo ut ex composito iis deberi nihil possit, nec certum ullum (ut putant aliqui) stipendium definiri (*contrarius tamen nec a me damnandus, in plerisque diocesisibus usus inolevit*). Unde et Montano haeretico exprobrat Apollonius, quod verbi sacri ministris certa salaria definierit, apud Eusebium lib. v Historiae cap. 17: *Qui pecuniarum exactores constituit; qui oblationum nomine munera accipienda praetextit; qui denique sui verbi praedicatoribus, ut ejusdem verbi doctrina sordido ventris abdomine et ingluvie roboretur, salaria suppeditat. Cum alioqui probatas et laudatas consuetudines a mera liberalitate profectas, ratio nulla infirmet; quin imo firmæ et ilibatae servari jubentur ab Innocent. III, can. Ad Apostolicam, extra de Simonia; et plenius rescripto Gregorii papae, lib. 1 Registri, epist. 64.*

Quid missarum solemnia contuitu temporalis comodi celebrare, nisi cum Juda Christum vendere? **C** Heu! quam multos hujus ævi sacerdotes ferit hoc anathemate Pullus! Ut tamen antiqua, sic et probanda pia fidelium consuetudo dandi sacerdotibus qui pro ipsis celebraverint, aut sponte numeratam, aut definitam ab ordinariis pecuniae summam; quæ successisse videtur oblationibus illis panis, vini, frugum, cæterorumque id genus alimentorum, quæ singulis sacerdotibus olim in missa fiebant, et de quibus frequens apud Patres mentio. Successit etiam loco conviviorum minus Christianos decentium (ipsoque suadente et efflagitante Augustino, ut colliges ex ejus epistola 64), tum quæ festis sanctorum diebus solita erant celebrari, tum praesertim quæ in funeribus mortuorum non communibus parabantur impensis. Sed quamvis licita fuerit pecuniae acceptio pro missa celebranda, illius tamen sumendae conventio omnis, et quam solam perstringit hoc capite Pullus, semper prohibita fuit; post cujus mortem, anno scilicet 1196, iterum damnatur a Patribus Eboraci **D** congregatis: *Illud etiam decrevimus prohibendum ne sacerdos aliquis pro celebratione missarum pretio constituto pactum ineat; sed hoc duntaxat quod offeretur in missa, recipiat.*

Quid item est locum mortuis debitum venditare, etc. Sic etiam Patres concilii Triburiensis cap. 16, ad quos evidentissime hic Pullus alludit: *Abhorrendus et Christianis omnibus devitandus mos antiquus subreptit, sepulturam mortuis debitam sub pretio vendere, et gratiam Dei venalem facere, cum hoc nusquam sub evangelica gratia meminimus nos invenisse vel legisse, etc. Quid terra terram vendis? etc. Recordare quoniam non hominis est terra, sed Domini. Si terram vendis, invasione alienæ rei reus teneberis. Gratis accepisti a Deo, gratis da pro eo. Quare interdictum sit omnibus omnino Christianis terram mortuis vendere, et debitam sepulturam denegare.* Ne, ut scribit Theodoricus apud Cassiodorum (in Var. 19), cogeren-

tur miseri, inter acerba luctuum, gravia plorare dispendia facultatum; et nefanda devotione constrikti, aut urgerentur patrimonia pro mortuis vendere, aut dilecta corpora vilissimis foveis potius dolentes abjicere.»

Ab his tamen immunis evadit laudabilis iterum fidelium consuetudo, qua in stipendium ministrorum Ecclesiae, qui potissimum defunctorum funeralibus impensis aluntur, certa quædam pecuniae summa cum oblationibus, liberaliter erogatur aut etiam exigitur; et eo maxime quod in anniversariis illorum, oblationes, saltem triginta dierum non sint merae liberalitatis, sed juris quadam necessitate contineantur, uti patet, inter alia, ex constitutione Caroli Magni libro vi Capitular. titul. 195. V. cap. *De quarta de Præscript.*, cap. fin. extra de Testam.; cap. unicum § fin. *De clericis residentibus* in 6.

Pene omiseram adnotare, ideo non perfunctorio conatu in Simoniacos hic invectum fuisse Pullum, **B 403** quod ejus ævo longe lateque serperet illius mali virulenta propago, praesertim apud Anglos ejus gentem; cui cautum volentes Ecclesiae praelati, jussu Innocentii II, apud Londinum congregati anno 1138, sic decernunt: *Sanctorum Patrum canonica instituta sequentes, auctoritate apostolica interdiximus ut pro chrismate, pro oleo, pro baptisate, pro pœnitentia, pro visitatione infirmorum; seu desponsatione mulierum, seu unctione, pro communionem corporis Christi, pro sepultura, nullum omnino pretium exigatur; quod qui præsumpserit, excommunicationi subiaceat. Exigatur, intellige praesupposito pacto aut conventionem.*

Vice coronidis claudemus hoc caput (in quo parochianos sacerdotes Pullus instruit) potissima parte synodicae epistolae Ratherii Veronensis episcopi, scriptoris suo sæculo celebris, quam hic ms. habemus cum aliis quibusdam ejus operibus nondum in lucem editis, sed proxime, Deo favente, typis mandandis, quæ perhumane transmisit ad nos vir pietatis et scientiarum fama clarissimus Antonius Bellottus venerabilis Ecclesiae Laudun. decanus. Erudita est, lectuque digna hæc epistola, quæ quia paulo longius excurrit, primam illius partem, quæ de solemnitate paschali disserit, hic scriptam noluimus. Florebat Ratherius an. 950, de quo Baronius Annales tom. X, ejusque operum catalogum recenset anno 954.

Epistola synodica Ratherii episcopi Veronensis ad presbyteros per suam diocesim constitutos.

Admonemus et obsecramus, sicut alibi scriptum invenimus, fraternitatem vestram ut de communi salute nostra cogitantes, attentius audiat admonitionem nostram, et quæ vobis suggerimus, memoriae commendatis, et opere exercere studeatis. In primis admonemus ut vita et conversatio vestra irreprehensibilis sit, scilicet ut cella vestra sit juxta ecclesiam, et in ea feminas non habeatis. Omni nocte ad nocturnos surgite, cursum vestrum certis horis decantate; missarum celebrationes religiose peragite; corpus et sanguinem Domini cum timore et reverentia sumite; vasa sancta propriis manibus abluite et extergite. Nullus cantet missam nisi jejunus. Nullus cantet qui non communicet, nullus cantet sine amictu, alba, stola, fanone et planeta. Nullus cum cultellis foris pendentibus, nullus cum calcaribus, et hæc vestimenta nitida, et ad nullos usus alios, sint. Nullus cum alba qua in suos usus utitur, præsumat missam cantare; nulla femina ad altare accedat, nec calicem Domini tangat. Corporale mundissimum sit, altare coopertum de mundis lintheis. Super altare nihil ponatur nisi capsæ, et reliquiæ, aut forte quatuor Evangelia, et buxida cum corpore Domini ad viaticum infirmis; cætera in nitido loco recondantur; missalem plenarium, Lctionarium et Antiphonarium, unaquæque Ecclesia habeat. Locus in secretario aut juxta altare sit praeparatus, ubi aqua effundi possit, quando vasa sacra

abluuntur; et ibi vas nitidum cum aqua pendeat, ibique manus lavet post communionem. Nullus extra ecclesiam per domos, aut in locis non consecratis missam cantet, nullus solus missam cantet. Calicem et oblatam recta cruce signate, id est, non in circulo et varicatione digitorum ut plurimi vestrum faciunt, sed strictis duobus digitis, et pollice intus recluso, per quos Trinitas innuitur, istud signum † recte facere studete: non enim aliter quidquam potestis benedicere.

Infirmos visitate et eos reconciliate, et juxta Apostolum oleo sancto unгите, et propria manu communicate, et nullus præsumat tradere communionem laico aut feminæ, ad deferendum infirmo. Nullus vestrum pro baptizandis infantibus, aut infirmis reconciliandis, aut mortuis sepeliendis præmium vel munus exigat. Videte ne per negligentiam 404 vestram ullus infans sine baptismo moriatur. Nullus vestrum sit ebriosus et litigiosus, quia *servum Domini non oportet litigare* (II Tim. II, 24). Nullus vestrum arma ferat in seditione, quia arma nostra debent esse spiritualia. Nullus canum aut avium jocis inserviat. Nolite in tabernis bibere; curam pauperum et orphanorum, ac peregrinorum habete, et eos ad prandia vestra invitate. Estote hospitales ut alii a vobis exemplum capiant bonum. Omni die Dominica ante missam, aquam benedictam facite, unde populus aspergatur, et ad hoc solum vas habete. Sacra vasa et vestimenta sacerdotalia nolite in pignore dare negotiatori aut tabernario. Nullus vestrum minus digne pœnitentem, cujuscunque rei gratia ad reconciliationem adducat, et ei testimonium reconciliationis ferat. Nullus vestrum usuras exigat, et conditor fenoris existat; res et facultates quas post diem ordinationis vestræ acquiritis, sciatis ad Ecclesiam pertinere. Nullus sine scientia et consensu nostro ecclesiam acquirat. Nullus per potestatem sæcularium ecclesiam obtineat. Nullus per pecuniam, alterius ecclesiam subplantet. Nullus ecclesiam, ad quam titulus est, relinquat, et ad aliam quæstus causa migret. In alterius parochia nullus missam cantet absque parochiani presbyteri, si præsens est, voluntate et rogatu. Nullus decimam ad alium pertinentem recipiat. Nullus pœnitentem invitet carnem manducare et bibere vinum, nisi pro eo ad præsens elemosynam fecerit. Nullus præsumat baptizare nisi in vigilia Paschæ et Pentecostes, nisi propter periculum mortis. Unusquisque fontes habeat, et si non potest habere lapideos, habeat aliud vas ad hoc præparatum, in quo nihil aliud fiat.

Videte ut omnibus parochianis vestris Symbolum et orationem Dominicam insinuetis; jejunium Quatuor Temporum, et Rogationum, et litanie majores, plebibus vestris omnimodis observandum insinuate; feria quarta ante Quadragesimam plebem ad confessionem invitate, et ei juxta qualitatem delicti, pœnitentiam injungite, non ex corde vestro, sed sicut in pœnitentiali scriptum est. Quater in anno, id est, natali Domini et Cœna Domini, Pascha, et Pentecoste omnes fideles ad communionem corporis et sanguinis Domini accedere admonete. Certis temporibus conjugatos ab uxoribus abstinere exhortamini. Eulogias post missam in diebus festis plebi tribuite. Nullus sine stola in itinere incedat. Nullus induatur vestimentis laicalibus. Nullus rem aut possessionem aut mancipium Ecclesie vendere, aut commutare, aut quocunque ingenio alienare præsumat.

Diem Dominicum et alias festivitates absque opere servili, a vespera in vesperam celebrare docete: carmina diabolica quæ super mortuos nocturnis horis vulgus cantare solet, et cachinnos quos exercent, sub contestatione Dei omnipotentis vetate. Cum excommunicatis nolite communicare. Nullus illis præsumat missam cantare, sed et plebibus vobis commissis hoc annuntiate. Ad nuptias nullus vestrum eat. Omnibus denuntiate, ut nullus uxorem

accipiat, nisi publice celebratis nuptiis. Raptum omnimodis prohibete, et ut nullus ad proximam sanguinis sui accedat, et ut alterius sponsam nullus ducat. Porcarios et alios pastores vel Dominica die ad missam venire facite. Patrini filiis suis Symbolum et orationem Dominicam insinuent, aut insinuari faciant. Chrisma semper sub sera sit aut sub sigillo, propter quosdam infideles.

Volumus autem scire de quolibet presbytero, si ex ingenuis parentibus sit natus, aut ex conditione servili, aut si de nostra parochia natus est, aut ordinatus, vel ad quem locum prædicatus [forte prætitulatus]; si servus fuit, ostendat chartam libertatis; si de alia parochia, ostendat litteras commendatitias, quas *formatas* vocant. De ministerio vobis etiam commisso vos admonere curamus, ut unusquisque vestrum, si fieri potest, expositionem Symboli, et orationis Dominicæ, juxta traditionem orthodoxorum, 405 penes se scriptas habeat, et eam pleniter intelligat, et inde si novit, prædicando populum sibi commissum sedulo instruat: si non, saltem teneat, vel credat. Orationes missarum et canonem bene intelligat; et si non, saltem memoriter ac distincte proferre valeat. Epistolam et evangelium bene legere possit, et utinam saltem ad litteram ejus sensum posset manifestare. Psalmorum verba et distinctiones regulariter ex corde cum canticis consuetudinariis pronuntiare sciat. Sermone, ut superius dixi, Athanasii episcopi de fide Trinitatis cujus initium est *Quicumque vult*, memoriter teneat. Exorcismos et orationes ad catechumenum faciendum; ad fontem quoque consecrandum, et reliquas preces super masculum, et feminam pluraliter et singulariter distincteque proferre valeat. Similiter ordinem baptizandi; ad succurendum infirmis; ordinem quoque reconciliandi juxta modum sibi canonice reservatum atque ungenti infirmos; orationes quoque eidem necessitati competentes bene saltem sciat legere. Similiter ordinem et preces in exsequiis agendis defunctorum; similiter exorcismos et benedictiones salis et aquæ memoriter teneat. Canticum nocturnum atque diurnum noverit; compotum minorem, id est epactas, concurrentes regulares, terminum paschalem, et reliquos, si est possibile, sapiat; martyrologium, et pœnitentialem habeat, et cætera.

De ordinandis pro certo scitote quod a nobis nullo modo promovebuntur, nisi aut in civitate nostra, aut in aliquo monasterio vel apud quemlibet sapientem, ad tempus conversati fuerint, et litteris aliquantulum eruditi, ut idonei videantur ecclesiasticæ dignitati. Cum auctoritas quoque contineat ecclesiastica ut de rebus ecclesiasticis quatuor fieri debeant partes, e quibus una episcopi, altera fabricæ ecclesiæ, tertia clericorum, quarta debeat esse pauperum et hospitem. Si vestram pleniter habetis, de illis quæ ad episcopum, fabricam, vel pauperes pertinent, nullam invidiam habeatis. Reminiscetes Dominum præcepisse: *Non concupisces rem proximi tui* (Exod. xx, 17); et *de re quæ ad te non pertinet, ne sollicitus fueris*. De ipsa vero quæ ad vos pertinet, fidem inter vos habetote, et communiter eam dividite, sive sit magna sive sit modica, scientes Apostolum dixisse: *Nemo circumveniat in negotio* (id est causa aliqua) *fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de omnibus his, sicut prædiximus vobis, et testificati sumus* (I Thess. iv, 6). Noveritis etiam quod melius sit omni Christiano fraudem pati, quam inferre. Quadragesimam, exceptis diebus Dominicis, æqualiter facite: si enim uno die jejunas, altero crapularis; non quadragesimam sed vigesimam fecisti. In adventu Domini, nisi festivitas intercedat, quatuor hebdomadibus a carne noveritis abstinendum, et coitu. In Natale Domini, viginti diebus ac noctibus a coitu etiam licito omnino cessandum. Similiter in octavis Paschæ et Pentecostes, litanias, et omnium festivitatum vigiliis, sextis etiam feriis,

præcipue autem omnibus diebus vel noctibus Dominicis.

Auctoritate etiam paschalis festivitatis compellente, monemus vestram dilectionem, in Christo fratres sinceriter diligendi, ut secunda, tertia, quarta et quinta feria hebdomadæ majoris jejunctis usque ad nonam, exceptis parvulis, et senio gravi confectis, atque infirmis. Quinta feria hora nona ad Ecclesiam matrem, omnes reconciliandi venite. Sexta feria usque ad nonam jejunate, et cui placet amplius. Septima feria ante horam decimam nullus præsumat missam cantare, nec baptismum generalem agere: quod si pro infirmitate aliquis jejunare non potest, proficiat jejunium quod generalis facit Ecclesia; omnes enim in Christo unum corpus sumus, tantum nullus sua importunitate universitatem Ecclesiæ nostræ contra Deum compellat delinquere et tam gloriosam festivitatem in aliquo violare. De occultis peccatis pœnitentiam vos dare posse scitote, de **406** publicis ad nos referendum agnoscite. Clericum nemo vestrum sine licentia faciat nostra, nullus balbum vel ultra mensuram blæsum; nullus eum qui de litteris durum habet sensum. Si festivitas quæ non sit sanctæ Dei genitricis Mariæ, aut apostolorum, evenerit in Quadragesima, vel quatuor temporum jejuniis, magis jejunium tenendum, quam festivitatem celebrandam scitote, nisi forte illius sancti sit festivitas qui in eadem parochia jacet; quia nulla solemnitate amplius delectatur Deus, quam illo jejunio quo a cibis abstinetur et vitiis. Otiositas quoque inimica est animæ. Videte si absque horum, quæ præmisimus, scientia, ministerium vestrum facere possitis, et plebes vobis commissas ad vitam ducere, et Christo repræsentare. » Hæc Ratherius: cui placebit etiam subjicere pauca quædam quæ poeta citatus carmine scripsit in metrica Summula Raymundi, fol. 92 et seqq. Exstat etiam ms. in biblioth. Sancti Germani a Pratis.

DE VITA ET HONESTATE CLERICORUM.

*Nolumus in domibus personas presbyterorum
Suspectas esse; mater, soror, atque sororis
Filia, vel fratris in eis sint, vel prope neptes.
Hi pro posse suo miseris, sociis vel egenis,
Et Christi servis sua dent, et commoda præsentent
Hospitii. Nec sint hi lusores vetitorum
Ludorum; velut est aleæ, globi, deciorum.
In libris studeant sermonibus et recitando
Sanctorum vitas, et agendo quod sit honestum.
Invigilent curis animarum nocte dieque.
Si sit opus, corpus, animam dent pro grege Christi.
Nil faciant quod non decet hos; sint hi moderati
Vestibus et cultu: sic vivant exteriori
Ut sint doctores, et sint exempla suorum:
Et quod lingua nequit, saltem doceat bona vita.
Nisos, accipitres, falcones his inhibemus.
Non sint clamosi, bibuli, catulos nec habentes
Venaticos; possunt opus exercere necesse,
Ut religare libros, vel scribere pro pretio; si
Sint inopes rerum, vel eis substantia desit:
Retia tendicula quæ sunt ad aves accipiendas,
Aut lepores vel bestiolas permittimus istis,
Vel quæ clamosa non sit venatio: possunt
Piscari licite; piscatio publica desit
Sed privata; pia, dum conveniunt sit eorum
Actio: quæ liceant inter se gaudia tractent
Non prætermittant horas, aut officii quid.
Hos ancillarum prohibemus inesse choreis,
Et fugiant strepitus laicorum sive tabernas.
Et plus pauperibus Christi tribuant, moderentur
Expensas proprias, sumendo superflua vitent, etc.*

CAPUT XIX.

Sunt Noe, Daniel, Job; in agro, lecto et molendino. Egregiam hanc allegoriam quæ scriptoribus Pullii sæculi placuit abunde, debet auctor Augustino

A pluribus in locis; sed præcipue lib. II Quæst. in Evang., capite 44 Enarrat. in psal. cxxxii: *Ecce quam bonum, etc.*, lib. II De peccatorum meritis et remiss. cap. 10. V. Cassianum a Gazæo illustratum, cap. 16, collat. 18. Legendus inter alios Pulli æquales Petrus Pictaviens. parte III, cap. 27.

Unde Noe non cum uxore in arcam introiit; nec uxorem arcam regens cognovit. Spectavit procul dubio Damascenum libro postremo De fide orthodoxa, cap. 25, cujus locum hic damus, ne forsitan hæreant rudiores ad prædicta Pulli verba, et suspicentur eum **407** negasse, contra Scripturæ textum, ingressam fuisse in arcam Noe uxorem, sic autem Damascenus: « Noe in arcam ingredi jussus, et mundi semen custodire, commissum sic præceptum accepit: *Ingredere, inquit, tu et filii tui, et uxor tua et uxores filiorum tuorum.* Et separavit eos ab uxoribus, ut cum castitate, pelagus et illud totius mundi naufragium evitarent. Post diluvii autem cessationem: *Egredere, inquit, tu et uxor tua, et filii tui et uxores filiorum tuorum.* Ecce rursus propter multiplicationem, nuptiæ concessæ sunt. Hæc Damascenus (et ex eo Pullus) quibus subtiliter notat in verbis Scripturæ, dum ingressum in arcam memorans, Noe cum filiis immediate recenset, adumbratam esse illorum continentiam, quam in arca servarent. At vero dum loquens de illorum egressu, Noe et uxorem proxime commemorat, figuratam esse licentiam iterum coeundi.

Præsertim cum apud nos, etc. Sic iterum D. De Sainte-Beuve locum hunc, difficultate non impari illi de quo supra ad cap. 11 paucis explicat: *Præsertim cum apud nos, etc.* Probat auctor his verbis, sacerdotes novæ legis non posse habere uxores ad quas animo conjugali accedant, quia nimirum, *apud nos presbyteri atque femina nulla est copula, nisi alterutrum, cum libuerit separanda, vel si quando aliter fiat, Ecclesia irritum putat.* Hoc est, quia in Ecclesia catholica vinculum matrimonii perpetuum atque indissolubile esse debet, quale non est inter presbyterum et feminam; quandoquidem ad alterutrius libitum possunt separari: aut si nolint separari, sed velint individuanam vitæ consuetudinem retinere, Ecclesia conjunctionem hujusmodi ratam non habet. » Hactenus doctissimus professor, quibus cautum voluit terminis illis apud auctorem, *libet, et libuerit*, qui pluribus, mihi præsertim, facessivere negotium; quamvis sacrorum Ecclesiæ ministrorum cœlibatum insigniter commendat, et luculentius probet ubique sui operis.

CAPUT XXII.

De neutro in agrum est per te exeundum; Ecclesia tamen vocante es cogendus, neque cogentem audias, nisi fueris idoneus. Lubrica cuiquam videbitur hujus Pullini textus postrema periodus; et præsertim apud regulares, quibus obedientiæ voto strictissime mancipatis, immane foret piaculum non obtemperare superiorum placitis, monitionibus, jussis, aut comitalibus decretis, cum ad prælaturas evocant subditum quempiam, non solum humilitatis ergo sponte reluctantem; sed quod maxime coram Deo et citra scrupulum omnem, se certo sciat impari tali oneri ferendo, quod vel ipsis angelicis humeris formidandum esse scribit Hieronymus. Verum licet nostra non sit in hac difficili materia quidquam definire, nec harum spinarum aculeis (quarum feracissimus claustrorum ager hodiernus) vel pungere vel pungi; injuncto tamen muneri pro Pulli tutela facturi satis, tutam et exactam ad juris apices ejus doctrinam, paucis ostendimus; aut si fides asserentis nutare debeat, culpandum prius vadem ejus Chrysostomum quem præcipue spectavit, l. IV. De sacerdotio, cap. primo. Scribit enim ibi Chrysostomus, et amicissimum sibi Basilium instruit, eum qui conscientiam

scrupulorum immunem habet insufficientiæ suæ, A qua vel Ecclesiæ decori, vel animarum saluti minus possit consulere, sed multum obesse; nec teneri nec debere titulis Ecclesiæ præfici, imo graviter peccare promoventes et promotos. Totum ejus libri caput esset exscribendum, sed quia nemini non patet, ea solum ex quibus rei momenta pendent, decerpemus. Dixerat prius eos omnes severissime puniendos qui dolo vel ambitu ad infâlas sacerdotii conscenderant, aut iis adeptis male uterentur. 408 Subjicit deinde nec eos secius excusandos qui ad ea munia subeunda rapiuntur; quibus imparatos esse se sciunt. « Neque istis, inquit, qui videntur coacti, aliquis pro negligentis suis excusationis locus remansit. Oportet quippe etsi mille ut dicitur, provocent atque compellant, non ad eorum respicere multitudinem atque auctoritatem; sed primum animi sui unumquemque explorare vires; et perscrutatis omnibus diligenter, tunc demum consentire cogentibus. » Et quibusdam interjectis: B Oportet ergo et illum qui ordinat, prius sollicite cuncta discutere, multo autem magis eum qui ordinatur; quoniam, etsi participes condemnationis suæ habeat eos qui coegerunt, cum nec ipse a supplicio vindicetur, sed etiam rationem multo magis quam illi severius exigetur, etc. » Causam subdit: « Quia ille videlicet qui ordinavit, potuit opinione decipi plurimorum, ut illud ministerium crederet non merenti; hic qui assumptus est, non potest dicere: Ignotus mihi sicut et aliis fui. » Quam sic confirmat: Ut damnatum de exiguis caveatur, tanta sollicitudine providemus; neque impellentium nos acquiescimus voluntati; ubi vero æterna damnatio sacerdotibus non rite administrantibus, subeunda est, nulla præcedente discussione, oculis sumus, ut dicitur, involuti, præferentes aliorum coactum, qui certe apud judicem nostrum non multum poterit habere momenti. »

Sed iterum oppido belle Chrysostomus: « Taceo enim quoniam nolentem nemo possit omnino compellere. Verum fac eum injustam perpessum esse necessitatem, multasque fraudes ut capi posset; nunquid tamen hoc eum a supplicio vindicabit? etc. Certe non ipse properasti hanc assumere dignitatem, conscius infirmitatis tuæ, bene recteque fecisti; debuisti ergo eodem proposito renuendi, etiam illis a quibus eligebaris, obsistere. » Hæc Chrysostomus, non de simplici solum sacerdotio, sed de eo potissimum cui subest animarum cura; ut eo collimant, de quibus, sex illis libris hæc de re editis, disputat. Legendus etiam apologeticus tractatus sancti Gregorii Nazianzeni pro fuga sua.

Plura sane et libentius quam postularent plerique, largiremur; sed in gratiam tantum auctoris dicta sufficiant. Nec his præjudicatum volumus prælatorum auctoritati, multo minus eorum pastoralis sollicitudini, qua ut neminem, nostro præsertim ævo, regendis animabus proficere student, qui requisitis dotibus non sit instructus; ita nec aliquem ab iis in Ecclesiæ titulos cooptatum, pertinaciter velleinus reluctari, si vigeret adhuc laudatissima nascentis Ecclesiæ praxis ad prælaturas invitandi, cogendi, trahendi. Minus etiam subjacent his a Chrysost. et Pullo dictatis, subditi regulares, non quidem ratione voti obedientiæ quod illicita quæque repudiat; sed propter illud examen quo solerter inquirunt superiores genia moresque subditorum, priusquam publicis religionis ministeriis et gradibus deputentur: quod unicuique sat esse debet (si præsertim scrupulis laboret) ut iis promptissimus acquiescat sub quorum regimine degit. At si salutis obex tum sibi, tum aliis certus imminet, quem advertere prælati nequeant aut nolint (quod primum nonnunquam contingit) quis tunc neget non meritorium tantum, sed et necessarium fore prælaturæ repudium?

CAPUT XXVII.

Duplex ergo factum est miraculum, ut et caro restitueretur vitæ, et anima contra solitum tollatur gehennæ. In hac difficillima quæstione: Num quidam damnati possint salvari, et de facto sint salutem consecuti; eam docuit partem Robertus, quæ minus scrupulis patet, licet etiam a pluribus repudiatam certo sciamus. Quærant enim theologi in iv, dist. 46, utrum damnatus aliquis non resuscitatus, citra omnem 409 sacramentorum susceptionem, possit beari; vel utrum saltem redivivus et sacramentis ante baptismi aut pœnitentiæ munitus, id gratiæ possit promereri? Priorem quæstionis partem prudenter tacuit Pullus; posteriori multus adhæsit. Licet enim alibi fateatur nullam in inferno fore redemptionem, id tamen dici debere docet secundum regulam generalem, et citra privilegium omne: a qua generali regula si quempiam eximere velit Deus, id jure possit et nonnunquam faciat, sed cum illis mediis quæ saluti hominum reparandæ liberaliter indulget; ut videlicet ad vitam revocatus baptismum recipiat, si cum originali peccato decessit; aut salutaris pœnitentiæ peccatorum actualium veniam obtineat.

Qui priorem amplectuntur quæstionis partem, ubertim Pullo suffragantur; nec enim difficile fuerit credere, Deum aliquos suscitasse ad vitam, ut postea beneficio sacramentorum saluti provideant; si insuper constet quosdam id fuisse consecutos sine prævia dispositione et ulla sacramentorum receptione. Quod postremum asserunt qui suspectam non habent narrationem de Trajano Romanorum imperatore, precibus sancti Gregorii Magni ab inferis revocato et salutem consecuto; ut primus omnium existimavit Damascenus vel auctor sermonis *De iis qui in fide dormierunt*. Sanct. Thomas I, *Sent.*, dist. 43, qu. 2, art. 2, et in vi, dist. 45, q. 2, art. 2, cum plurimis ex ejus schola. Altissiodorensis, lib. iv, cap. *De damnatis*. Godefridus Viterbiensis, xv parte Panthei; Abulensis (sed in Gregorii IV sanctitatem parum æquus) libro Regum cap. vii, LVII; Vincentius in Speculo, lib. xxii, cap. 22; Joannes Stella in vita S. Gregorii; Sixtus Senens. Biblioth. Sanctæ lib. vi, adnot. 47, sub finem. Vigerius in Institut.; Navarrus in Enchiridio, cap. 22; Alphonsus Chacon Dominicanus et summo pontifici a confessionibus, libro speciali ad id probandum; Bartholomæus de Medina, iii, p. qu. 52, etc. Sic autem Sixtus Senensis citatus, ex sancto Thoma in Supplement. quæst. 71, a. 5 ad 4: « Ad id quod Damascenus refert Falconillæ et Trajani animas, Tecla et Gregorio deprecantibus adjutas, respondet, D. Thomas, hujusmodi adminicula, fuisse peculiare œconomias utrique ex singulari privilegio concessas, et ea quæ aliquibus extra legem communem ex gratia conceduntur, trahenda non esse cæteris in exemplum. »

Omnibus illis prælaxisse videtur Augustinus libro I De anima et ejus origine, cap. 10. Ubi scribit precibus S. Perpetuæ, fratrem ejus Dinocratem defunctum, vinculis damnationis absolutum fuisse. Quis igitur scit, inquit Augustinus, utrum puer ille post baptismum, persecutionis tempore a patre impio per idololatriam fuerit alienatus a Christo, propter quod in damnationis mortem ierit; nec inde, nisi pro Christo morituræ sororis precibus donatus, exierit? Quod idem ab Ottilia virgine factum pro anima patris sui, scribit Thomas Argentinas in I, dist. q. 41.

Sed iis omnibus valere jussis, ad quæ probanda nulla nobis ex verbis auctoris incumbit necessitas; alteram quæstionis partem, quam ipse tuetur, plures theologi recipiunt, scilicet damnatos quosdam iterum vitæ redditos, et correctos, efficacibus quibusdam mediis salutem esse consecutos. Sic docuit Augustinus, ser. 52 et 53 De diversis; et Eulogius libro primo De miraculis S. Stephani; Gregorius Turon. De S. Arnulpho episc. Sulpitius De S. Martino; Lip-

suis lib. De miraculis beatæ Mariæ; Halensis, cap. 40 et 22; Anthonius De S. Thoma Aquinate, etc. Qui omnes referunt precibus eorum sanctorum quosdam in peccato mortali defunctos ad tempus redi-vivos, ut sibi media ad salutem requisita compara-rent. Quibus miraculis, in quæ passim offendes in sanctorum historiis, cum standum sit, et pie ac li-beraliter adhærendum, nemo non videat, quod pura labis tutoque recipienda sit auctoris sententia; sed cum hac cautela, quam plerique theologorum 410 appositam volunt, ut scilicet sic defuncti non sim-pliciter fuerint damnati, sed suspensa tantum eo-rum sententia ab Deo iudice, qui futuras prævidet suorum pro eis orationes.

CAPUT XXVIII.

Pellices ergo ante legem patriarchis quacunque ex causa sunt concessæ. Hæc auctor, qui licet cap. 8 tertiæ partis, non pellices aut concubinas vocet eas mulieres quæ patriarchis commistæ sunt, sed uxores, hic tamen dicere videtur concubinas fuisse, eamque carnis copulam non matrimonialem sed fornicariam, licet sine culpa fuerit, ratione divinæ dispensationis. Quod idem asserit Petrus Pictaviensis, parte v, cap. 17. *Plures, inquit, tunc licebat habere uxores; ad quarum tamen unam erat conjugium; reliquæ concubinæ erant, propter augmentandum Dei populum.*

Huic sententiæ lubricum fecit Leo papa respon-dens ad inquisitionem Rustici Narbonensis, epi-stola 92. « Non omnis, inquit, mulier viro juncta uxor est viri, quia nec omnis filius hæres est patris. Nuptiarum autem fœdera inter ingenuos sunt legitima, et inter æquales: multo prius hoc ipsum Do-mino constituyente, quam initium Romani juris existeret. Itaque aliud est uxor, aliud concubina; sicut aliud ancilla, aliud libera. Propter quod etiam Apostolus ad manifestandum harum personarum discretionem, testimonium ponit ex Genesi, ubi dicitur Abraham: *Ejice ancillam, et filium ejus etc.* (Galat. iv, 50), Idem pariter innuere videtur Ambrosius, lib. 1 De Abraham, cap. 4, et ii omnes qui polygamiam Lamech incusant. Legatur item Augustinus, lib. xxii contra Faustum, capit 3, libro ii contra adversarium legis, etc., cap. 9, lib. xvi. De civit., cap 25, etc. Quibus locis excusat Abrahamum contra Manichæos, qui illi immoderatæ libidinis æstum objiciebant, asserens eum non explendæ libidinis

A gratia, sed augendæ prolis desiderio, alteram tori consortem adscivisse. Quod dicere superfluum du-xisset Augustinus si citra dispensationem licita esset uxorum multiplicitas. Illud potissimum insinuat lib. De bono conjugii, cap 14, ubi dubitat an isto tem-pore liceat multiplicandæ sobolis causa, *concubinam* advocare, saltem ad tempus, si sterilis fuerit pro-pria conjux. *Itaque si forte, inquit, quod utrum fieri possit ignoro, magisque fieri non posse existimo; sed tamen si forte ad tempus adhibita concubina fi-lios solos ex eadem commistione quæsierit, etc.* Qui-bus verbis proprie concubinam intelligit; non autem eam quæ quidem uxor esset, sed aut servilis condi-tionis, aut sine dote accita, aut in solius tori so-cietatem ducta fuisset, uti plerique recentiores ex-ponunt. Hoc enim modo nullus ambigendi locus su-perfuisset Augustino, cum licitam talium commis-tionem supponat concilium Toletanum 1, can. 17, sensu non abhorrente a phrasi Scripturæ pluribus in locis. Capite sequenti mentem evidentius aperit Augustinus, easque concubinas patriarchis con-cessas fuisse scribit. « Plane uxoris voluntate adhi-bere aliam, unde communes filii nascantur unius commistione ac semine, alterius autem jure ac po-estate, apud antiquos patres fas erat; utrum et nunc fas sit, non temere dixerim. Non est enim nunc propagandi necessitas quæ tunc fuit, quando et parientibus conjugibus alias propter copiosio-rem posteritatem superinducere licebat, quod tunc certe non licet. » Hæc Augustinus, et pluribus alibi, quibus opinatus est indultum ad tempus fuisse Pa-tribus antiquis, pellicibus et concubinis uti.

CAPUT XXXVII.

Asserunt etiam nonnulli, etc. Spectasse potuit hanc Justiniani (vel potius Juliani antecessoris) impera-toris Novellam, quam canonizavit Gratianus 50, q. 5, cap. *Si quis. Si quis divinis tactis Scripturis 411 juraverit mulieri legitimam se eam uxorem habitu-rum: vel si in oratorio tale sacramentum dederit; sit illa legitima uxor, quamvis nulla dos, nulla scriptura alia interposita sit.* Quem locum sibi etiam objicit Magister iv, distinct. 28, § B. Cujus solutionem ibi videas, aut apud Hugonem a sancto Victore in *Summa sent.*, tract. 7, capite 7. Qui ambo Pullo subscribunt. Idque tandem jure definitum ab Ale-xandro III extra de sponsalibus, c. *De illis, et a Gregorio IX, ibidem, c. Si inter.*

IN LIBRUM OCTAVUM.

CAPUT PRIMUM.

Et idem credentibus, ut auctores fatentur, valuerunt. Insigniter inter alios Augustinus, quem non solum Pullus spectavit, sed et æquales ejus Hugo cœnobita Victorinus, et Robertus de Mileduno. « Quicumque, inquit Augustinus, in manna; Chri-stum intellexerunt, eundem quem nos cibum spiri-talem manducaverunt. Quicumque autem de manna solam saturitatem quæsierunt, Patres infidelium manducaverunt et mortui sunt. Sic etiam eundem potum. Petra enim Christus. Eundem ergo potum quem nos, sed spiritualementem, id est qui fide capiebatur, non qui corpore hauriebatur. Audisti eundem po-tum. Petra erat Christus, non enim alter Christus tunc, alter nunc. » Et paucis interjectis: « Eundem ergo cibum, eundem potum, sed intelligentibus et credentibus. »

Paulo liberalior hac in re fuit Hugonis (qui supra) sententia lib. ii De sacrament., parte viii: *Sacra-mentorū alia sunt sub lege, alia sub natura, alia sub gratia, sed eundem effectum sanitatis habentia.* Quæ Christiano sale temperanda sunt, et eo modo quo Pullus hic Augustino respondet.

Ergone vulgi decretum hujus rei consideratione confirmatur; scilicet panem benedictum die Dominica

libantibus; vel præoccupatis herbam saltem quasi eu-charistiam sumentibus, idem valere et pro eucharistia esse?

An quidam delusi, falso crediderint aliquando panem benedictum (cujus apud nos frequens sum-ptio) eadem gratiæ munera conferre sumentibus, quæ rite dispositis largitur eucharistia, non usque-quaue nobis compertum. Plerumque tamen eucha-ristiæ loco tribui solitum, et etiam Catechumenis in baptismo, et ante, in signum unionis et pacis, plu-rima prostant exempla apud veteres. Hincque pa-nem illum benedictum, nonnunquam sacramentum dici, videas apud Innocentium epist. 1, c. 5. et apud August., lib. ii De peccat. merit. et remiss., cap. 26, ubi de catechumenis loquens ait: *Quod acci-piunt, quamvis non sit corpus Christi, sanctum est tamen, et sanctius quam cibi quibus alimur, quoniam sacramentum est.* Quos tamen communes cibos etiam sanctificari, probat ibidem ex Apostolo, in-nuens majorem ideo sanctificationem inesse pani benedicto, et exinde sacramentum dici, quia sacræ rei signum erat, id est catholicæ unionis et benevo-lentiæ, qua suos catechumenos ante baptismum pro-sequebatur Ecclesia.

Cui rei congruit illud quod de connestabulo a S. Paulo refert Gaguinus libro x in Ludovico XI, cap.

20, ut jam supra vidimus; iterumque hic scribimus. Cum enim extremo supplicio proxime puniendus regem obnixius rogasset ecclesiasticæ pacis et communionis sibi symbolum dari, verum scilicet corpus Domini, idque gratiæ rex negaret; *res tamen divina*, inquit Gaguinus, *quam missam appellamus, coram illo facta est, et panis benedictus oblatus, quem religiose manducavit*. Et hic obiter notandum, num illo certe vulgi decreto, de quo hic Pullus, delusus fuerit Wolfius qui deliranti proximus, ad illa Gaguini verba sic stolidè commentatur: **412** *Vide contradictionem; corpus Christi negatum, et interim datum narratur. Miratheologia*. Hujus etiam sanctificationis ergo quæ in pane benedicto, supra communes cibos peculiariter residet, seu propter analogiam quamdam quam habet cum speciebus et particulis consecratis, vocatur nonnunquam hostia, eulogia, oblata, buccella, etc., quibus nominibus, ipsum sacrosanctæ eucharistiæ sacramentum apud antiquos scriptores passim exprimitur, uti jam licebit advertere.

Hujus porro panis usum statim ab ipsa nascente Ecclesia, non a catechumenis solum, sed ab omnibus etiam fidelibus frequentatum fuisse, nemo non viderit. Exstatque hujus ritus decretum Pii papæ apud Burchardum, lib. III, cap. 27. et Matisconensis concilii apud eundem ibi, c. 52. Sed non una locorum omnium hac de re consuetudo. Alicubi enim, ut in Occidente, populus panes istos sigillatim intra missarum solemnità benedicendos sacerdotibus porrigebat. Ut conspicuum sit ex capitulis Heraldii Turonensis, c. 114: *Moneantur (fideles) ut luminaria, incensum, et buccellas, et fructuum primitias offerant*. Et in capitulis Hinemarii Remensis ad presbyteros parochiæ suæ, cap. 7: « Ut de oblatis quæ offeruntur a populo, et consecrationi supersunt; vel de panibus quos deferunt fideles ad ecclesiam; vel certe de his presbyter convenienter partes incisas habeat in vase nitido et convenienti, ut post missarum solemnità, qui communicare non fuerint parati, *eulogias* omni die Dominico, et in diebus festis exinde accipiant. Et illa, unde eulogias presbyter daturus est, ante in hæc verba benedicat, et sic accepturis distribuatur, et micas, ne incaute defluant. Domine, sancte Pater, etc. » Quæ eadem reperies in concilio Nannetensi, can. 9. Ex hac autem sanctificandi seu benedicendi panem et viritim distribuendi religione et cautela, natum forte credimus cum auctore, ut plebs imperita nonnunquam putaret panem illum sic benedictum, pro eucharistia valere.

In orientali autem Ecclesia apud Græcos, ipse sacerdos facturus cum diacono, aut solus sacerdos sine diacono, accipiens magnum integrumque panem (qui solus offerebatur) cum cuspidè seu lanceola, signum in eo crucis exarabat, et incidens lanceola signaculum panis in quatuor partes in figuram crucis, tollebat ex ea particula signaculum, et subtus ei adhærentem medullam panis, et inferiorem figuræ partem referentem signum crucis, ponebat in mundissimo vase, quam postea consecrabat. Sub finem vero missæ, reliquum panem ex quo sacrificii oblatam excerpserat, frustatim divisum, fidelibus porrigebat.

Fermentatos autem fuisse panes istos (ut adhuc hodie tales per Galliam multis in locis distribuuntur singulis Dominicis in matutina populorum synaxi) clarum est ex Innocentio papa supra citato, et ex decretis Melchiadis et Siricii, ut legitur in libro De Romanis pontificibus. Ibi enim panes illi *fermenti* nomine designantur; quos a se benedictos papa mittebat per acolythos, ad suæ communionis episcopos, et etiam ad sæculares principes; quemadmodum Formosus papa ad Carolum Simplicem Galliarum regem anno 894, quem sibi pro pignore mittendum rogaverat.

Verum apud Benedictinos, panes illos (quorum usus erat frequentior) azymos fuisse, et illis plane

(344) Lib. III. c. 14.)

A similes qui sacrificio corporis Christi quotidie subserviebant, discimus ex antiquis Cluniacensium consuetudinibus, de quibus supra pag. 366. Mos autem erat apud eos ut Armarius sive sacrorum custos tot in pixide pararet hostias, quot erant fratres in monasterio qui præsumebantur ad communionem accessuri; ita tamen ut eas solum sacerdos consecraret quæ pro communionem usui forent; reliquas vero intra missarum solemnità benedicebat tantum, quas apocrisarius in refectorio subministrabat fratribus illis qui ea die sacro pane refici non potuissent: **413** et vocabant eas *inconsecratas* aut *non consecratas hostias*. Sic enim legitur in offiio Apocrisarii, *Portat pixidem cum hostiis non consecratis in refectorium, de quibus singuli, ut superius dixi, prælibant, qui noluerunt aut non potuerunt communicare*. Cap. 54 libri primi, loquens de benedictione uvarum novarum, monet eas loco hostiarum inconsecratarum, seu panis benedicti fratribus subministrari debere. *Postea in refectorio per sacerdotem distribuuntur in loco hostiarum; quod non omittitur etiamsi sit dies Dominicus*. Et cap. 25 ejusdem libri, speciatim notat in diebus jejunii Quatuor Temporum apponendas non esse. *Nec in refectorio dantur hostiæ inconsecratæ, sicut in aliis privatis diebus solent*. Quod olim etiam vetitum a Patribus concilii Laodicensi, can. 49, ne occasione eulogiarum jejunium quadragesimale frangeretur. Sicut can. 14 cavent ne feriis paschalibus porrigantur, et ad alias parochias mittantur; quod illis diebus ad eucharisticam Synaxim unicuique accedendum esset: sed alia ducti ratione, id cavebant Cluniacenses.

Illarum autem eulogiarum seu hostiarum distributionem sic faciendam esse decreverant. In privatis diebus hostiæ non consecratæ portantur in refectorium, et his qui ea die non communicaverint, per manus sacerdotis distribuuntur: quod hoc ordine fieri solet, ut primum tribuat de iis hostiis domino abbati; postea cum sint mensæ tres, utrinque ad dexteram domini abbatis, ad unam mensam; postea ad omnes in alia parte, et sic iterum redit ad dexteram, et tribuenti manus a singulis osculatur. In Constitutionibus Floriacensibus, pagina 398: *Finita missa, singulis singulæ dentur hostiæ non consecratæ*. Isthæc de Cluniacensibus paulo fusius dicta, quia nondum edita. Quæ similium eulogiarum distributio præcipitur a Patribus in conventu abbatum Aquisgrani congregatis, capitul. 68: *Ut eulogiæ fratribus a presbyteris in refectorio dentur*. Sic enim locum hunc intelligendum esse, potiori jure censemus, contra scholiasten illius concilii, ad calcem tomi III Chronicorum generalium ord. S. Benedict., edit. Gallicæ anni 1647.

CAPUT II.

Exterior nonnunquam morbus adjicitur. Pœnam illam corporalem indigne communicantium sacratissimo corpori Christi pluribus prosequitur Cyprianus serm. de Lapsis. Pacianus de Pœnitent., Chrysost. homil. 5 in I ad Timoth.; et ante eos Dionysius Areopag. de Eccles. Hierarch. Stupendum etiam illud quod Regino narrat de Lothario rege Franc. et pluribus aliis eum comitantibus, qui perjuri et indigne sumentes eucharistiam de manu Adriani II papæ, an. 868, variis punctionibus et cladibus affecti, omnes intra annum interierunt. Illud etiam notavit Jonas episcopus Aurelian. in libro de Institut. laicorum (544): *Multi propter peccata in animo facta, infirmitate aut etiam morte plectuntur. Unde et Apostolus Corinthiis, quia corpus Domini indigne percipere erant soliti, ideo inquit, inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quam dormitionem mortem intelligit Jonas*.

CAPUT III.

Sanguis ergo sine aqua non est, quia Passio pro-

per homines est. Commoda, et ut remur, germana hujus loci expositio est, ut si in calice consecrando aqua non sit, sanguis non sit, non quidem quantum ad veritatem rei, sed quantum ad rationem mysterii. Videtur enim Pullus ad eam intendisse decretalem Alexandri papæ (si sit indubitatae fidei) de Consecrat., dist. 2, cap. 1: « In sacramentorum oblationibus quæ inter missarum solemniam Domino offeruntur, Passio Domini miscenda est, ut ejus cujus corpus et sanguis conficitur, Passio celebretur, etc. Non enim debet, ut a Patribus 414 accepimus, et ipsa ratio docet, in calice Domini aut vinum solum, aut aqua sola offerri; sed utrumque permistum, quia utrumque ex latere ejus in Passione sua profluxisse legitur. » Videsis ibidem complures alios canones, sed quos de necessitate tantum præcepti (ut dicunt) non vero sacramenti fas est exponere.

Si quis tamen pertinacius contendat auctorem verbis allatis sensisse irritum fore sacramentum, si aqua desit in calice (quod tamen nusquam dederimus) non certe solus id asseruerit, ut innuit Pamelius ad epistolam Cypriani Cæcilio scribentis; hanc enim illius strophæ expendens: *Sic vero calix Domini non est aqua sola, neque vinum solum, sic Pullo suffragatur: Hinc verisimiliis videtur eorum sententia qui admistionem aquæ ita necessariam volunt, ut sine illa irrita sit calicis Domini consecratio, etc.* Quam opinionem pluribus suo tempore placuisse docet Petrus Lombardus sub finem dist. 11 lib. iv Sent. Nec prætereundum quod ea de re, eo pariter ævo scribebat Hugo Victorinus Tract. 6 Summæ Sentent., capite 9: « Solet queri si oblivione vel negligentia aliqua non apponeretur aqua, utrum irritum fieret sacrificium? Sed quia de auctoritate nihil inde habemus, de nostro sensu nihil asserere de his audent. Hoc tamen dicere possumus quod hujusmodi graviter puniendus esset. » Hæc Hugo, quibus declarat nullius decreti prævaricatores fore, qui necessariam, necessitate sacramenti, mistionem aquæ censerent.

Et quidem notandum quod Bellarminus ipse, veterum Ecclesiæ rituum studiosissimus, probabilem eam censet opinionem, lib. iv, De eucharist., cap. 10. *Utrum autem, inquit, sine aqua sacramentum consistere possit, non est adeo certum; communis tamen opinio in partem affirmantem propendit.* Scholiastes Summæ poeticæ Raymundi, fol. 24, altera pag. circa hunc casum sacerdotes sic instruit: « Si ipse sacerdos nihil inveniat in calice, tunc ipse debet infundere vinum cum aqua. Si tantum inveniat vinum, hoc est dupliciter, vel ante sumptionem corporis Christi, vel post sumptionem; si tantum inveniat vinum ante sumptionem corporis Christi, tunc ipse sacerdos debet infundere aquam, et dicere verba canonis quæ pertinent ad consecrationem sanguinis, etc. » Verum in his omnibus, et quæ præsertim spectant sacramenta, standum iudicio et praxi sanctæ matris Ecclesiæ apostolicæ et Romanæ.

Fundantur autem illi auctores in facto Christi Domini Jesu, quem in calice consecrando aquam miscuisse docent præter alios Jacobus apostolus in liturg. (si illius auctor); Clemens Romanus Constit. apostolic., lib. viii, cap. 17; Cyprianus citatus; Basilius in liturg.; conc. Carthag. iii, can. 24; Theodoretus in dialogo primo; Damascen., lib. iv De fide, cap. 14, et novissime Tridentinum conc., sess. 22, c. 7. Imo prædictum Carthag. conc. addit id Dominum tradidisse; cui tamen verbo, *tradidit*, quo utitur concilium, si litteraliter esset adhærendum, nullus jam esset ambigendi locus. Legatur Bernardus epist. 69, et Armacanus lib. ix quæst. Armenicar. qu. 9. etc.

En quid olim hac de re scribebat Petrus Piotor canonicus Sancti Audomari, in carmine manuscripto

A de sacramento altaris, capitibus seu divis. 10, 11 et 12. (545).

*Hic est ille cruor qui Christi vulnere fusus
Ore sacerdotis animarum transit ad usus.
Utque sacramento res possit nulla deesse,
Debet in altari vino fons vivus inesse.
Immiscetur aqua vino, qua significamur
Nos qui salvificis alimentis vivificamur.
Significantur aqua populi quos gratia munit,
Quos quasi membra suo capiti, Christi cruor unit.
Porro si vinum Domino sine fonte litatur,
Passio quod Christi fuerit pro gente negatur.
415 Nam si quod redimi deberet, plasma deesset
Cur effectus homo Deus, aut cur mortuus esset?
Econtra si fons fuerit vini sine misto,
Monstratur quoniam gens sola manet sine Christo.
Et sine fonte sacro vinum nihil hic operatur,
Nec fons salvificus sine sanguine propitiatur.
Sicut utrumque sacro fluxit de vulnere Christi,
B Sic et utrumque simul debet in libamine sisti
Vitis vera Deus, fons vitæ Christus habetur,
Fons de fonte, cruor de vite venire videtur.
Quare non aliud alio sine sacrificatur;
Dum sic ad plenum sacra passio commemoratur.
Hoc (546) in natali calicis non est celebratum,
Quando pascha novum vetus est post pascha dicatum.
Nam panem tantum Dominus, vini que liquorem
In propriam mutans carnem, sacrumque cruorem,
Discipulis legitur cœnantibus attribuisse.*

Verum qualiter a laicis eucharistia sumi deberet, sponsæ suæ commisit iudicio, etc. Observatu digna sententia, et querulis novatorum vocibus abunde respondens; mirabilem in Ecclesia potestatem et auctoritatem circa communem sacramentorum dispositionem (quam pluribus locis docet concilium Trident.) insigniter commendans et præcipuas etiam causas demonstrans, cur populis negatus communiter fuerit calicis usus in sacra mensa. Vide Trident. sess. 13, in decreto prorogationis; sess. 21, per totam, et post canonem 4; sess. 22, sub finem; in decreto super petitione concessionis calicis. Concil. item Constant., sess. 13, etc.

Sed, ut jam superius ad c. 9 tertiæ partis observavimus, licet ante tempora Pulli non ita frequens fuisset quoad laicos, communio sub utraque specie; plura tamen ibi diximus quæ satis ostendunt non plane sopitam pleraque per loca, illius usum; imo restitutum ad tempus, saltem in Gallia, per canonem concilii Claromontani sub Urbano II, quem etiam ibi produximus: magisque patebit ex iis quæ statim sumus allaturi pro communione sub intincto pane, contra quam, ut suo tempore vigentem, acriter invenitur auctor.

Nimirum periculose fieret ut sanguis sub liquida specie multitudini fidelium in Ecclesia divideretur: longe periculosius infirmitatis per parochiam deferretur. Quasdam rationes hic Pullus attingit, cur subtractus fuerit laicis Domini sanguinis potus. Plures alias scitu dignissimas doctissimus Gerson commemorat Tractatu illo De communione sub utraque specie, quem edidit in concilio Constantiensi cui præsens aderat anno 1417, quas hic etiam recensere non ingratum erit. « Dicunt eorum plurimi (loquitur de theologis, maxime Parisiensibus in eodem concilio adunatis) qui super hoc fuerunt congregati, quod consuetudo licite et rationabiliter fuerit introducta de non communicando laicos sub utraque specie, præsertim post multiplicationem fidelium. Et hoc propter evitacionem multiplicis periculi, irreverentiæ, et scandali circa susceptionem hujusmodi benedicti sacramenti. Primum periculum in effusione; secundum in deportatione de loco ad locum; tertium in vasorum sordidatione, quæ deberent esse

(545) Ex cod. ms. Corb. exstat in bibliotheca. S. Germani a Pratis.

(546) Id est, aquæ cum vino mistio.

sacrata, nec passim tractata vel tacta a laicis. Et multo minus deberet vinum consecratum vendi Apothecis, sicut fit apud tales (347), ut dicitur. Quartum, in barbis longis laicorum. Quintum, in conservatione pro infirmis, quoniam posset acetum in vase generari et ita desineret ibi esse sanguis Christi, nec suscipiendum esset, nec noviter consecrandum sine missa. Et fieri posset quod daretur acetum purum pro sanguine Christi. Addito quod in æstate bibiones aut muscæ generarentur, quantum cumque 416 esset vas clausum: quandoque etiam putresceret, aut fieret velut abominabile ad bibendum. Et hæc ratio est efficax valde. Et ex alia ratione quando alii multi perbibissent. Et quæritur in quo vase fieret consecratio tanti vini quantum requiretetur in Paschate pro decem aut viginti millibus personarum. Sextum damnum esset in sumptuositate vini, saltem apud multas partes in quibus vix invenitur vinum ad celebrandum, et alibi care comparatur. Esset præterea periculum in congelatione, etc. » Hæc Parisienses referente cancellario suo.

Dubiumque non est, quin si cui, ut facilius insumatur, pervalde infirmo sanguis infunditur, satisfactum sit communioni.

Sic enim Patres concilii Toletani ix statuerunt, ut ii qui præ nimia imbecillitate corpus Christi deglutire non valent, solo sanguinis haustu sint contenti. Idem ejus fere tempore statuerat Paschalis II in epistola ad symmystas suos Cluniacenses, quam ex veteribus ejusdem monasterii membranis erutam refert Baronius in Appendice ad annum 1118, fol. 618 editionis Ticinensis, quam integram infra proferemus. In qua damnans summus pontifex communionem sub intincto pane quæ apud Cluniacenses pertinacius invaluerat, et edicens ut unusquisque corpus Christi, et sanguinem sumeret separatim; infirmos tamen et pueros sic excipit: *Præter in parvulis ac omnino infirmis qui panem absorbere non possunt; quibus satis communicari in sanguine.* Licet aliter frequentatum, etiam ævo Pulli, saltem apud plerosque scribat Gilbertus Porretanus Pictaviensis antistes in epistola ad Mattheum Sancti Florentii abi atem, quam publici juris fecit hoc anno D. Lucas Dacherius. *Pueri baptizati in solius calicis; et infirmi in solius panis sacramento sæpe communicant.*

Olim tamen solitum erat infirmis (de sanis mox videbimus) sacro viatico muniendis, porrigere in argenteo cochleari speciem panis consecrati intinctam sanguine, tum propter periculum effusionis; quia sic infirmatis, sanctum calicem admovere, periculosissimum erat, tum ut ad sui consolationem utraque sumerent eucharistiæ symbola. Ad quod aludere videtur Isaac Lingonensis, can. 20: *Si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, et infundatur ori ejus eucharistia.*

Id perspicuum est ex cod. ms. monasterii S. Remigii Remensis, in quo agitur de visitatione infirmorum. Ibi enim speciatim notatur quod si vires infirmi ferre possint, alternatim sumat corpus et sanguinem Domini, expressa (ut habetur ibidem) utriusque communionis formula. At si debilior sit, unica tantum exprimitur formula in hunc modum: *Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam: quia tunc corpus Domini in sanguine tinctum, infirmo porrigitur in cochleari.*

Id voluisse videntur Patres concilii Claromontani sub Urbano II, canone isto, ut a Baronio refertur, tomo II, ex antiquis monumentis Antonii Augustini: *Ne quis communicet de altari nisi corpus separatim et sanguinem similiter sumat; nisi per necessitatem et cautelam.* Quibus postremis verbis (quæ tamen non exstant apud Ordericum Vitalem libro IX, Hist. eccle. ad ann. 1095, qui canonem illum sic retulit:

(347) Loquitur de Bohemis.

*Corpus Dominicum et sanguis Dominicus singulatim accipiantur) nihil aliud innuitur, quam quod species commistæ dari possunt, si adsit necessitas communicandi, et periculum effusionis timeatur, ut fiebat apud Cluniacenses; quodque contingere solebat in ægrotis proxime morituris, quibus utraque communionis symbola flagitantibus, non tutum videbatur aliter præbere, quam simul commista, propter nimiam palati siccitatem, et periculum effusionis: eoque sensu, canonis concilii Turonensis est intelligendus, quem 417 referunt Burchardus, lib. v, cap. 9, et Ivo 2 parte Decreti, cap. 19. *Quæ tamen sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, ut veraciter possit dicere infirmo (presbyter): Corpus et sanguis, etc.**

Qua ductus cautela Paschalis II censebat satis esse infirmis ut communicarent in sanguine, quia *panem, inquit, absorbere non possunt; ut patet ex ejus Epistola ad suos Cluniacenses, mox citanda. Quos tamen contrarium usum observasse, colligimus ex eorum statutis, de quibus supra. Sic enim capite 26: *Ipsam autem Domini corpus in vino aqua permisto intingitur, quo e potato, scilicet ab infirmo ebibit quoque ablutionem calicis, et si potest, ablutionem digitorum Sacerdotis, et adhuc calicis. Si non potest, alius ebibit.* Qui ritus, infirmos communicandi utinam hodiernus esset eam ob causam quam assert summus Pontifex supra. In calice illo solum erat hostia, ut paulo supra nominatim exprimitur: sed religionis ergo, et ad majorem cautelam, illum bis terve purificatum volebant. Paulo aliter communionem illam infirmorum expressit vetus poeta noster toties laudatus, fol. 50:*

*Si doleat tantum quod masticare nequit, tunc
Non nisi sumat aquam contactam corpore Christi.
Quantamcunque tamen partem de corpore Christi
Sumpserit infirmus, totum sumpsisse probatur.*

Alludit autem, ut ibi scholiastes advertit, ad morem in quibusdam locis tunc usitatum, ut infirmis qui præ nimia debilitate sacro viatico muniri non poterant, corpus tamen Christi a sacerdote deferretur, ut illius excitati præsentia, spiritualiter saltem ederent. «Olim fuit nos, inquit, quod cum aliquis infirmus non potuit manducare corpus Domini præ nimia infirmitate, tunc sacerdos indicavit illi corpus Domini, instruens eum de dignitate et efficacia hujus sacramenti: et manum qua tetigit corpus Christi, sacerdos in aqua lavit, et talem aquam infirmo porrexit ad bibendum.» Monet tamen illud non amplius usitatum suo tempore, imo nec necessarium. *Quia infirmus, inquit, solum credendo spiritualiter manducat corpus Domini, et effectum sacramenti recipit. Unde B. Augustinus: Quid purgas ventrem? quid purgas dentes? crede et manducasti.* Quod idem scripserat poeta citatus,

Cum vomit infirmus, non debet sumere corpus Christi; si credit, credendo fideliter edit.

Sed ista omnia caute legenda, nec in praxim temere reducenda, licet non dissimilia narrentur de Hugone Victorino cænobita, a B. Antonino initio 3. partis Hist. et a Joanne Gerson in tractatu de communionem sub utraque specie: quod scilicet eucharistiam sibi jusserit afferri jamjam moriturus, licet ob stomachi nauseam non esset eam sumpturus. Hactenus de communionem infirmorum; nunc de altera, quæ sanos spectat, videamus.

Tamen pleraque per loca panis intinctus porrigitur, quatenus, ut aiunt, et juxta Evangelium, utrumque distribuatur, et res ita securius atque expeditius transigatur. Verum et Christus aliter fecit, et id mutari, auctoritas Romana obnixè interdicit. Hujus communionis sub intincto pane, id est commista specie Panis consecrati cum specie vini item consecrati

quam hic graviter reprehendit auctor, ut quæ passim obtinisset suo tempore, meminit Hugo Victorinus (sed cum repudio) in Summa sent., tract. 6, cap. 9, parte viii De sacrament., lib. ii, cap. 4, et lib. ii De officiis Ecclesiast. cap. 11, ac etiam in tract. de Speculo Eccles., cap. 7. Et post eum Magister sent., lib. iv, dist. 11, § ultimo. Humbertus item cardinalis *contra Calumniatores Græcorum*, apud quos intinctionem illam panis eucharistici vigere scribit, et iisdem ferre verbis ac Pullus perstringit. Reprobatur etiam illius usum a Patribus concilii ejusdem Anglicani celebrati anno 1175 testatur Gervasius **418** in Chronico ad annum citatum; patetque ex canone 15, quem cum aliis refert.

Ubique autem allegat Hugo auctoritatem Julii papæ quæ habetur De consecrat. dist. 2, cap. *Cum omne*, ex epistola ejusdem ad episcopos Ægypti; quam cum vere germanum sedis apostolicæ partem agnoverint omnes sæculi duodecimi scriptores, Pal-lus, Hugo, Gratianus, Lombardus, etc., non mirum si communionem illam in intincto pane, ab Ecclesia Romana *obnixè* interdictam scripserint. Sed decretalem illam Julii, ut et ejus prædecessorum plurimas, suspectæ fidei esse, jam supra monuimus, nimirum ab Isidoro Mercatore confictas, et temere satis (pace Gratiani dixerim) Corpori canonum insertas.

Hujus autem madidæ eucharistiæ, uti vocat concilium Brachar. iii, can. 1, ritum et praxim diu viguisse, et in plerisque locis ad usque tempora Pulli perseverasse, non solus asseruerit ille, testis oculatus, sed et plures alii, aut antecessores, aut paucis sup-pares. Ut Joannes Abrincatensis episcopus in opu-sculo suo De officiis ecclesiasticis, quod ad Maurilium archiepiscopum Rothomagensem misit circa annum Christi 1072, in quo communionis illius in in-tincto pane ritum et morem sic describit. « Sacerdos corpus Domini tripliciter dividit, » et post pauca : « Tertiam sacerdos aut unus ministrorum accipiat ; non autem intincto pane ; sed juxta definitionem To-letani concilii, seorsum corpore, seorsum sangui-ne sacerdos communicet. Excepto populo, quem in-tincto pane, non auctoritate, sed summa necessitate timoris sanguinis Christi effusionis, permittitur com-municare. » Loco concilii Tolet. cujus canon ille non exstat, legendum videretur, *concilii Bracar. iii, can. 1.*

(548) Vivente Pullo, plurimum apud Cluniacenses invaluerat hæc consuetudo sacrum panem intingendi ; licet illi fateantur verbis expressis esse *contra usum aliarum Ecclesiarum*. S. Uldaricus lib. ii Consue-tudinum illius monasterii cap. 58, quod est *De sa-cerdote hebdomadario*, intinctionis illius ritum deli-neat. Quia tamen res illa scitu dignissima est, et in eo capite plura leguntur quæ avitum ordinis nostri splendorem in rebus quæ divinum spectant cultum, maxime commendant ; tum etiam quia codex non-dum est impressus, non ingratum erit rem altius in-choavisse. Sic autem pag. 72 nostri codicis :

« Subdiaconus portat hostias ad diaconum secus altare stantem, et se operientem, ut de omnibus tres, quas voluerit, eligat ad consecrandum. Propter quod dimissa patena cum hostiis super altare, vinum, quod oblatum est, funditur ab ipso quoque diacono in al-terum calicem, tantumque relinquit quod sufficiat ad consecrationem. Ad quod tamen ipse non miscet aquam, quia ipsi nec vinum, nec (549) aquam licet infundere, sed allatam ampullam aquæ cum calice, dat diacono ut ille misceat. Dat linteolum ut calix deforis tergatur diligenter, ne forte quid vini vel aquæ exterius remaneat, et consecratum pereat.

Hac vice non cavet digitos diaconus (quorum su-pra meminimus) disjungere, quia hostias jam posuit quas

A erat positurus. Et sic tandem calice super altari po-sito, subdiaconus cum patena et ampulla revertens, patenam hostiis referam ponit super armariolum, et ampullam in locum quo solet servari. Accipit aliam patenam argenteam intra scutellam auream recon-ditam, et tergit studiose cum panno candidissimo prope armariolum propter hoc ipsum jugiter pen-dente ; et postea cum linteolo honeste et reverenter involvit. Sacerdos interim calicem et hostiam incen-sans, facit cum iacenso super ambo tres cruces, et unum quasi circuitum. Incensat quoque contra utra-que altaris cornua dextrum et sinistrum, quantum extendere potest manum, pedibus tamen junctis. Cum autem sacerdos dixerit ante præfationem, **419** *Per omnia sæcula sæculorum*, diaconus retro stat post sacerdotem, et subdiaconus post diaconum, sursum tenens patenam, ita, ut supra dictum est, coopertam. Stant autem erecti usque dum ad hoc ventum fuerit ut cantetur *Sanctus* : postea inclinati est debent et ad orationem intenti, usque dum per sacerdotem Dominica oratio sit finita. Notat tamen diaconus quando sacerdos inter canonem se inclina-verit, et iterum lavat quatuor digitos præfatos. Post Dominicam orationem accipit a subdiacono pate-nam, daturus sacerdoti ; propter quod tamen digi-tos non disjungit quando calicem simul cum sacer-dote levat. Sacerdos autem ponit patenam ad pedes cali-cis, et postquam fregerit hostiam, unam portiunculam (ut mos est generalis) mittit in calicem, duas super patenam, et cum corporalibus tegit utramque. Prius autem super ipsum calicem digitos diligenter excu-tit, ne quid forte inter frangendum de corpore Do-mini adhæserit. Quibus tamen adhuc cum omni stu-dio clausis, et ad pectus applicatis, primum diacono et subdiacono dat pacem, et postea descendit iterum propter ipsam pacem, contra fratres.

« Interim diaconus duas hostias frangit et divi-dit, quas sacerdos non divisit ; et subdiaconus pate-nam ad calicem pertinentem, super armariolum re-ported, et simul cum linteolo ponit super altare ; et postea stat inclinis ad supplicationem, et ad dextrum cornu altaris, usque dum redeat sacerdos. Qui re-diens, portiunculam Dominici corporis, quam suap-turus est, intingit sanguine, et sic sumit eam.

« Unus de servitoribus illis, quorum supra me-minimus, tollit de armario scutellam, et allatam tenet super reclinatorium (550) quod est, pato, propter hoc maxime factum inter duas ciborii columnas. Super scutellam diaconus mittit patenam, super quam est corpus Domini divisum. Calicem quoque cum sanguine dat subdiacono intrinsecus stanti in-ter reclinatorium et altare, qui tenebit eum etiam reclinem quam conjunctius poterit contra scutellam. Communicat primus decanus, et post eum alii om-nes forinsecus accedentes, et præter illos qui in al-bis sunt, antequam communicent veniam petentes. Debent autem singuli scutellæ ita se adjungere, ut si forte inter sumendum aliquando corpus Domini, vel de ore sumentis, vel de manu ministrantis la-psum fuerit, non cadere possit nisi rursus in scu-tella.

« Quantis autem ipsum corpus sacerdos dederit, singulis sanguinem prius intingit, quanquam sit contra usum aliarum Ecclesiarum ; quia quidam, maxime novitii nostri adeo sunt rudes, ut si sangui-nem ita separatim reciperent, non remaneret ut non magnam aliquando negligentiam incurrerent.

« Communicatis autem omnibus qui voluerint, et novissime subdiacono, et illo (si videtur) qui te-net scutellam, cooperitur ipsa scutella, et ille a quo tenetur non se movet a loco, quousque sacerdos sanguinem sumat, et vinum quo postea sanguinem lavat. Subdiaconus accipit a sacerdote calicem, et

pellectilis tactus non aquæ infusio permitti solet.

(550) Exstabat adhuc Cluniaci, cum vix decennis ibi degerem, monachus, anno scilicet 1632.

(548) Vivebat adhuc Uldaricus ineunte sæculo xii.

(549) Loquitur forte de nondum sacris initiato, sed tantum subdiaconi vice agente, cui sacræ su-

diacono patenam calicis ab altari simul cum corporali levatam; et tam ille quam qui tenet scutellam, ambo accedunt retro stare post sacerdotem: qui cum calice, retro dextrum cornu altaris; qui cum scutella, contra sinistram. Verum contra ipsos venientes totus conventus pro reverentia Domini corporis et sanguinis, veniam petit.

« Servitor qui adhuc superest, accedit cum altero calice extra reclinatorium, ut sacerdos super eum cum vino lavet digitos quibus corpus Dominicum tractavit, (sicut et diaconus mox ut communicavit et antequam corporalia explicaret). Et hoc vinum iterum sacerdos ebibit, quod 420 secundo servitor infundit, ut ille calix utrinque abluatur. Ille autem qui portat candelabrum postquam sacerdos a pace redierit, sursum hoc tenet sublevatum, nec prius deponit quam post communionem prima collecta inchoaverit finire. Mox etiam patena simul cum calice ad armariolum reportatur, ubi quantumlibet (351) sit clara dies, tamen cum candela utrumque diligentissime consideratur a subdiacono et alio servitore, si quid forte vel minutissimum remanserit de corpore Domini. Et si quid viderit remansisse, non tanget manu, sed lingua tantum levat, et sumit, etc. » Hactenus codex manuscriptus.

Hanc tamen madidæ speciei communionem, quam ipse monachus frequentaverat olim, improbens Paschalis II scripsit ad Pontium Cluniacensium abbatem, ut ab ea desisterent, et communicaturi, corpus et sanguinem separatim sumerent. Epistolam ejus, de qua jam supra, integram damus.

« PASCHALIS episcopus, servus servorum Dei, charissimo filio suo PONTIO Cluniacensi abbati, salutem et apostolicam benedictionem.

« Scribens ad Cæciliam beatus Cyprianus ait: « Quando aliquid Deo inspirante et mandante præcipitur, necesse est Domino servus fidelis obtemperet, excusatus apud omnes quod nihil sibi arroganter assumat. Nec aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit. Igitur in sumendo corpore et sanguine Domini, juxta eundem Cyprianum, Dominica traditio servetur; nec ab eo quod Christus magister et præcepit et gessit, humana et novella institutione discedatur. Novimus enim per se panem, per se vinum ab ipso Domino traditum. Quem morem sic semper in sancta Ecclesia conservandum docemus ac præcipimus. Præter in parvulis ac omnino infirmis qui panem absorbere non possunt: quibus satis communicari in sanguine. »

Modus sumendæ communionis intinctæ talis erat apud Græcos (etiam tempore auctoris, ut colligitur ex Humberto cardinali in tractatu contra Græcorum calumnias) ut primo oblationem lancea ferrea incidere in formam crucis, et in calice cum Christi sanguine miscerent, deinde cum cochleari singulis astantibus particulas sic madidas porrigerent. Cujus cochlearis meminit Severus Alexandrinus patriarcha *De ordine oblationis*: « Detegit operculum mysteriorum, ponitque patenam in latere sinistro, calicem autem in dextro latere, et corporale, et cochlear cum patena. »

Id in quibusdam aliis Ecclesiis, non populus, sed soli ministri altaris, aut etiam solus subdiaconus, communicabant cum intincto pane. Planum sit illud ex missæ ordine quem in bibliotheca Palatina detectum, publicæ luci reddidit Matthias Illyricus. In quo sic legitur: *Calicem vero cum sacrosancta commistione dando unicuique ministrorum, dicat: Perceptio corporis et sanguinis Domini, etc.* Ad quæ verba notat Menardus noster pag. 302 Observationum suarum in sacramentarium S. Gregorii: *Notandum secundo in hac Illyrici missa non dari tantum sanguinem presbyteris et diaconis, sed corpori Christi commistum.* Idque conformiter ad eum ritum Romanæ Ecclesiæ quem 131 annis post Pullum observabat,

et adhuc hodie ex parte retinet dum papa solemniter celebrat: ut videre est in rationali divinorum officiorum Durandi cap. 54. Cumenim summus pontifex ad communionem pervenit, relinquit altare et propriam sedem repetit, ad quem diaconus sacram hostiam cum patena, et subdiaconus calicem deferunt: ubi ab eo divisa tres in partes hostia, unam reverenter sumit, alteram diacono porrigit; tertiam vero in calicem immittit, quam subdiaconus (postquam papa partem pretiosi sanguinis hausit sacro cum pugillari seu argentea ac deaurata fistula) cum residuo sanguinis intinctam, pariter sumit. Quod etiam apud nostros in usu fuisse, discimus ex Rituali Ratoldi Abbatis 421 Corbeiensis in Gallia. « *Et Episcopus communicet presbyteros et diaconos cum osculo pacis, sicco tamen sacrificio; et subdiaconos misto sacrificio; et diaconi, et presbyteri summatim gustent cum calice (tenente subdiacono) de ipso sanguine.* »

Hujuscemodi sacri panis intinctionem quoad clericos sacerdotes, nulla jam (quod sciamus) Galliarum Ecclesia frequentat, præter regalem illam totaque celeberrimam orbe, monasterii S. Dionysii prope Parisios, ordinis S. Benedicti et congregationis S. Mauri; in qua diaconus et subdiaconus (uter, non interest) qui calicis usu potiuntur, relictam a celebrante sacratissimæ hostiæ particulam, argenteo pugillari sibi attrahunt ad os, antequam pretiosam sanguinem sugant alternatim, ut pluries egimus et vidimus. Cluniaci vero, ubi iterum talis usus calicis, sumit eam sacerdos more cæterorum, sed prius eductam e calice cum extrema parte pugillaris seu fistulæ; nisi a quindecim annis, ministri altaris Dionysianos fuerint imitati.

Cæterum ex allatis superius, maxime ex epistola Paschalis papæ ad Cluniacenses, duo liceat advertere, ut stemus promissis. Primum communionem sub utraque specie, etiam sigillatim sumptis, sæculo Pulli constanter satis viguisse. Unde Baronius post prædictam epistolam: *Sed quod nec sic cessaretur ab usu interdictæ intinctionis, communionem sub una tantum specie panis, sancta frequentare postea cepit Ecclesia.* Illudque manifestum fit alia ratione quam adducunt Cluniacenses et Joannes Abrincatensis supra, ut panem intinctum porrigerent; ne scilicet plebs rudis et incomposita sacrum liquorem effunderet, quæ ratio nihil obtineret, si tunc negatus communiter laicis fuisset calicis usus, quem tamen postea, melioribus ducta consiliis Ecclesia, non ministrandum amplius, declaravit.

Alterum est, eo tempore ipsos etiam infantes communicasse, sed non nisi in sanguine, ut monet S. pontifex citata epistola. Ad quæ conformiter Hugo Victorinus eruditionis theologicæ de sacramentis, cap. 20, vel Robertus Paululus, Ambianensis canonicus, cujus nomine inscriptus etiam liber ille in ms. codice bibliothecæ S. Germani a Pratis. « Si sine periculo fieri potest, juxta primariam Ecclesiæ institutionem, sacramentum eucharistiæ in specie sanguinis est tradendum pueris. Unde ignorantia presbyterorum adhuc formam retinens, sed non rem, dat eis loco sanguinis vinum; quod penitus supervacuum arbitraret, si sine scandalo simplicium dimitti posset. Si autem in reservando sanguinem Christi, vel ministrando pueris, immineat periculum, potius supersedendum videtur. » Hæc illi.

Aliter voluit poeta noster Summularius, qui supra. Nam pueris non nisi saltem septennibus, dum rationis discrimina norunt, et adhuc si mors immineat, ministrandum esse viaticum censet, sic fol. 29 :

*Non pueris annos infra bis quinque manentes
Des corpus Domini; quamvis sint corpore puri,
Quid sumant, tamen ignorant. Ergo prohibetur.*

(351) Mira, circa res divisas, circumspectio.

*Facipe quos urget sæva mors, anni licet his sint
Octo sive novem, vel septem; cum sibi constat
Scire Pater noster, et eorum vita præbata.*

CAPUT VI.

Et quidem ita mihi videtur. Modeste Pullus veritati suffragium præbet, non nescius quosdam sui sæculi, catholicos inter et scientiæ famæ reverendos, contrarium docuisse; ut Magistrum IV, *Sent.* dist. 13; Petrum Pictaviens. ejus discip. parte V, c. 13, et Hugonem Victorinum in *Summa* tract. 6, cap. 9: « Aliis videtur quod nec manifesti hæretici conficiunt. Nullus enim in ipsa consecratione 422 dicit, *Offero*, sed, *offerimus*, ex persona totius Ecclesie. Cum autem alia sacramenta extra Ecclesiam possint fieri; hoc nunquam extra: et istis magis videtur assentiendum. » *Inquit Hugo.* De sacramento etiam penitentiae, quidam alii docuere schismaticos et hæreticos, illius ministros esse non posse; quorum errorem notat suoque punice tergit Bernardus, ser. 66 in *Cantica*, perstringens hæreticos illos, qui sub *apostolicorum* nomine, variis erroribus suo tempore Galliam miscuere. Nec dubium quia et ipsi Abelardo saniora persuaserit, a quo veritatis testimonium elicit in *Apologia* ejus, in qua agnoscit tam indignis quam dignis episcopis, quando eos patitur Ecclesia, ligandi et solvendi potestatem competere. Impegerant olim in hunc lapidem Donatistæ et Luciferiani, ut de prioribus Augustinus et de posterioribus Hieronymus perhibent in libris contra eos nominatim editis. Quorum patrocinium suscepere postea Waldenses, ut scribit Antoninus parte IV, titulo 11, cap. 7, § 2; Joannes Wiclef, ut patet ex concilio Constant., sess. 8, et tandem Novatorum grex læculentus.

CAPUT IX.

Quæ ergo ratio exigit, ut more Quadragesima insolito, die passionem Domini antecedente, post prandium, quasi Dominum secuti cænemus, et azymos panes, si facultas datur, simul cum vino insumamus, etc. Morem hunc in pluribus monasteriis hucusque vigentem, ægre ferebat suo tempore Pullus, et acrius solito perstringit viros ecclesiasticos et regulares (nam laicorum pauci, ut monet, isthæc frequentabant) quibus in Cæna Domini familiares admodum erant hi biberes, utpote quod frangerent jejunium una tantum refectione tunc transigendum: et quod etiam Judaicis ritibus, tali consuetudine plus æquo indulgere viderentur.

Solitus autem tunc temporis erat apud monachos, et clericos ac canonicos qui nondum a convictu desciverant, ut feria quinta in Cæna Domini, post pomeridianam pedum lotionem quæ fiebat in capitulo ab episcopo et abbate, irent in refectorium; ubi vino ritu solemniter benedicto, diacono ex exedra lectionem Evangelii illius diei præcinente, cunctisque per ordinem residentibus, officiales mensæ, placentas, azymos panes, aut (nostris præsertim temporibus) bellaria saccaro condita, frustatim ac sobrie distribuiebant, ipseque episcopus, abbas aut decanus, meram singulis propinabat. Quem ritum ad annum usque millesimum sexcentisimum trigesimum tertium in abbatia Cluniacensi perdurasse, meque, sed impubem adhuc, dapibus illis purius refectionem, sufficiens testor. Quod etiam in pluribus aliis celeberrimis Gallie monasteriis diu viguit, æmulo certe amicæ consuetudinis incentivo, sed quæ nunc passim emoritur, ex quo feliciter illuxit Benedictino ordini in Gallia, congregatio Sancti Mauri.

Introductum autem morem illum a patribus concilii Aquisgranensis, sed piam ob causam, conjicere licet ex canone 23 et 24. Nam in posteriori movent Patres ut *mandatum post Cænam fiat*. In priori vero, ut *in Cæna Domini pedes fratrum, si valet, abbas lavet et osculetur, et poculum porrigat*. Sed cautum sanitati volentes posteriores monachi, ne po-

tus noceret, panes illos azymos (de quibus auctor) aut simile quid adjecerunt præter mentem concilii. In antiquis enim consuetudinibus monasterii Floriacensis, impressis Lugduni 1605, in pag. 598 et seq. in quibus agitur de Cæna Domini, ne frangerent jejunium, panes illi azymi fratribus apponebantur in prandio: nam sic præscribitur: *Post missam, cum omnes in choro adunati fuerint, et dominus abbas advenerit, ibunt in refectorium ut celebrent cænam. Primum ibunt pueri cum magistris; 423 postea dominus abbas; deinde priores, ad ultimum novitii. Distribuunturque a fratre qui pistoribus præest, panes azymi fratribus. Refectorarius debet prævidisse ut antequam conventus veniat, in singulorum scyphis vinum propinet.* Pagina vero 400, ubi de lotionem pedum seu mandato fit mentio, solius vini fit libatio juxta statutum concilii: *Post mandatum, offerat in refectorio abbas potum singulis fratribus, osculando eis manum, etiam infantibus.* Hujusmodi videas apud Lanfrancum Cantuarensem metropolitanum in decretis pro ordine S. Benedicti. quæ (ut ibi ex titulo codicis ms. Ecclesie Cantuariensis prænotatur) monachi tum in monasteriis, tum etiam in cathedralibus ecclesiis quibus præerant, observare debebant. Ibi enim sectione quarta primi capituli, ritum illum pluribus describens Lanfrancus, vinum solum indulget. Ut hinc opinari liceat (quandoquidem potus non frangit jejunium) auctorem hic, non monachos tunc temporis sanctissimis legibus adhærentes sugillasse; sed eos solum qui jam ad potum adjecerant azymos, bellaria, placentulas aut id genus orbiculatas quisquillas tertiæ mensæ. Prioribus enim sic cavet: *Clericorum pars maxima morem hunc non servant, conventusque religiosissimi evitant: quales tunc ætatis plurimi nostram in Anglia, qui sub Lanfranco et Anselmo florebant, et ii præsertim qui in octo episcopalibus ecclesiis, vices canonicorum obibant, ut supra retulimus ex Roberto de Monte.*

Et quidem per antiquissimos canones prohibebatur illa jejunii solutio in Cæna Domini. Ut concilio Laodicen. cap. 50: *Non oportet in Quadragesima quinta feria ultimæ hebdomadæ jejunium dissolvi, et totam Quadragesimam inhonorari, etc.* Et apud Gratian. De cons., dist. 3, cap.: *Non liceat quinta feria novissimæ septimanæ jejunium solvere, et omnem inhonorari Quadragesimam; sed sincere abstinentes totam Quadragesimam peragere.*

Cæterum in gratiam eorum quibus opera B. Lanfranci, paucis tantum abhinc annis edita, vix nota sunt, placet superioris ceremoniæ modum hic describere ex vetustissimo et linearum ac blattarum jurgiis pene vastato codice monasterii Floriacensis ad Ligerim; qui calamum et oculos Joannis a Bosco fugisse videtur. Fol. 31 et seqq. sic habetur: « Diaconus, accepta benedictione a domno abbate sub silentio, lectionem inchoat ab eo loco, *Ante diem festum*. Cum autem ventum fuerit ad locum, *Qui diligit me*, dominus abbas significat priori ut eat percussum tabulam. Cum audierit, *Surgite eamus hinc*, percutit tabulam; quam cum audierint, surgunt omnes, et præeunte Diacono cum processione, sicut in capitulum venerunt, vadunt in refectorium, sicut in Sabbato fit ad charitatem. Tunc priore in loco abbatis sedente, dominus abbas, et qui cum eo pedes lavit, in refectorium ingressi, accipiunt vitrea vasa pigmento plena, et portant ad gradum sicut mos est. Refectorarius vero percutit tabulam suam paulatim, donec ad gradum perveniant. Omnes dicunt *Benedicite* sub silentio, et sacerdos surgens, elevata manu facit benedictionem sub silentio. Et tunc D. abbas priori porrigit phialam osculans ei manum. Deinde dat omnibus ex una parte et sociis ejus ex altera parte, osculando manum omnibus et cui porrigunt..... surgendo accipiunt, offerentibus in aliis phialis cuique eorum

potum, ipsis qui adjuutores fuerunt ad pedes lavandos.

« Quod postquam omnibus fecerint, etiam infantibus, D. abbas solus cum sibi ministrantibus venit ad gradum ubi diaconus cum servitoribus suis legit, et apportatis ab aliis fratribus scyphis diaconi et eorundem servitorum, porrigit phialam osculans eis manum: sed non [nonnisi] usque ad finem lectionis bibunt. Scyphos vero ad mensam abbatis reportant **424** illi qui detulerunt. Deinde dominus abbas, et alius qui cum eo de potu servivit, et ille qui manus osculatus est, facto *ante et retro* (552) ad gradum, eant ad sedes suas, assurgentibus omnibus post factum *ante et retro*, donec D. abbas considereat. Prior vero retrahit se ad alteram partem, remanens ad ipsam mensam juxta D. abbatem. Alii autem duo qui D. abbati et ejus adjutoribus dicti sunt lavisse pedes, surgentes offerunt illi potum et sociis ejus, osculantes eis manum. Consummato igitur sermone, dominus abbas percutit ictulum unum in tabula, et diaconus desert stolam complicatam, etc., et considentes bibunt; etc. » Hucusque codex manuscriptus, nec aliter fere Lanfrancus; quique mos studiose perseveravit apud Cluniacenses usque ad annum supra citatum, si tragemata, quibus delectabantur, aut placentas vel azymos, quibus alii, semoveas.

Certum est autem hos biberes (non admisto alio cujusque generis obsonio) permissos fuisse, præsertim in diebus jejunii, ad solam sitim levandam, quæ tunc solet ardentior esse, apud eos maxime viros ecclesiasticos et regulares quibus supra jejunantium laborem, jugis adhuc incumbit psalmodiæ cantus. Cui naturæ necessitati pia moderatione provisum volentes Ecclesiæ prælati, illibato tamen jejunii vigore, potus illos excœnales indulgebant. Cujus consuetudinis plurima legimus exempla in antiquis Ecclesiarum monumentis, quæque adhuc hodie viget in hac antiquissima Sancti Petri Vivi Senonensis abbatia Benedictini ordinis, (ubi ista scribimus) cum ad ejus Ecclesiam pro Vesperis decantandis accedit celeberrimus canonicorum cœtus metropolitanæ et primatialis ecclesiæ, in profestis SS. apostolorum Petri et Pauli, sancti Remigii Remensis, ac beatissimi Senonum protopræsulis et martyris, nec non Galliarum apostoli Saviniani, qui in eadem Sancti Petri Ecclesia requiescit. Vesperis enim ab iisdem venerabilibus canonicis solemniter decantatis, intrant omnes in monasterii claustrum, ac sedentibus hinc inde, tum ad oram sacrarii et capituli, tum in suppedaneo perystilii, ipsoque monasterii superiore, aut eo qui vices illius gerit, ad dexteram præcentoris, aut eorum primariæ dignitatis prope ostium prædicti sacrarii, pariter sedente; præsentantur in scyphis vitreis vina triplicis generis seu coloris, (album scilicet, rubrum, et tertium coloris paulo defæcatoris) a parochis ecclesiarum ab illo cœnobio dependentium; qui genuflexi coram superiore monasterii, præcinent v. *Benedicite*; et choro, æmula modulatione, *Dominus* respondente, benedicit ille singulari ad unumquodque vinum benedictione. Statimque illud prælibant aut exhauriunt omnes tum canonici, tum clerici, alternatim scyphos propinantibus parochis illis, et aliis inferioris chori ministris. Sed ne frangatur jejunium, quod in vigilia sancti Petri religiosissimum est, tum etiam in gratiam antiquitatis cui semper studuit nobilissimum illud canonicorum collegium; nec placentas, nec tragemata, nec azy-mos panes (ut alii supra, quos perstringit Pullus), adjiciunt solo potu contenti: quod hic ideo duximus adnotandum ut ab ejus censura reddantur immunes.

Et ego jejunaturum, bis in die edere, rationem non voto. Needum enim excœnium illud, seu tenuis serotinæ mensæ apparatus (quem quidam *cœnulam collationem* alii vocitant) in jejunia Christianorum,

A irrepserat, quo religiosissimæ eorum observationi fraus aliqua cœpit invehi, ut proinde cibus qui nonnisi sub vesperam apponebatur, jam ad meridiem sumeretur, anticipato prius vespertinæ synaxeos cursu, ut eo saltem ecclesiasticæ consuetudini consuleretur. Quod autem tunc temporis in diebus jejuniorum, maxime Quadragesimalium, ad Vesperam tantum reficerentur fideles, scribit **425** Bernardus fer. 3 in Quadragesima: *Hactenus, inquit, usque ad nonam jejunavimus soli; nunc usque ad vesperam jejunabunt nobiscum universi, reges et principes, clerus et populus, nobiles et ignobiles, simul in unum dives et pauper.* Et Petrus Bles. serm. 11: *In Quadragesima etiam usque post nonam differtur missale officium, ut etiam usque post vespas refectio differatur.* Quod apud monachos, et etiam canonicos Hiberniæ qui tunc erant convictores, in usu fuisse singulis diebus præter Dominicam festosque dies testatur Ratramnus Corbeix Gallicæ monachus, in tractatu suo contra Græcos, nondum edito: « Scotorum natio Hiberniam insulam inhabitans consuetudinem habet per monasteria monachorum seu canonicorum vel quorumcunque religiosorum, omni tempore præter Dominicam festosque dies, jejunare, nec nisi vel ad nonam vel ad vesperam corpori cibum indulgere: ad nonam quidem æstivis; ad Vesperam vero diebus hiemalibus. »

Licet S. Thomas centum triginta annis, aut circiter, Pullo posterior, scribat solvi solitum fuisse jejunium circa horam nonam, ex populi consuetudine 2, II., q. 157, a. 7. Nec ille tamen, nec alii, cœnulæ mentionem faciunt. Quare merito scripsit Bellarminus, tract. De jejunio, cap. 3: « Usus jejunia solvendi circa meridiem, et cœnulam sumendi sub noctem, ab Ecclesia non imperari, sed tolerari. Neque deesse inter Catholicos qui unica tantum refectio contenti, nihil omnino cibi degustent, nisi vel hora nona, vel sub vesperam. » Quibus sic gratulatur et subscribit: « Quamvis probabilem causam suæ consuetudinis habeant qui jejunium solvunt hora sexta, tamen fatendum est melius illos facere qui more veteri, non ante horam nonam, et in Quadragesima non ante vesperam, cibum capiunt. » Nona hora est nostra pomeridiana tertia, et vespera seu solis occasus in verno tempore, nostra est sexta. Facessant igitur avitæ consuetudinis osores, quibus nauseam parit, utpote jam saturis, laudatissima quorundam nostræ ætatis praxis, qui quadragesimali tempore et similium jejuniorum diebus, nihil cibi prorsus degustant, nisi vergente ad occasum sole. Quæ tamen sic dicta sunt, ut in contrarium morem nihil temere pronuntiatum velimus.

CAPUT X.

Sicut sexta feria cum jejunii diebus, carnes edere minime jam licet. Quibus innuere videtur arbitrium olim fuisse nec illicitum carniæ esum illis diebus, quamvis tunc immobiles persisterent jejunii leges. Quæ Pulli sententia non mediocriter arridebit plurium recentiorum votis, præsertim doctissimi viri Joannis de Launoy, qui tractatu peculiari tueretur abstinentiam a carnibus non sic essentialem esse ecclesiastico jejunio, puta quadragesimali, ut cum in ea legitimas ob causas dispensant prælati, statim ideo supersedendum sit jejunio. Et quidem certum est ecclesiam, saltem plerisque in locis plura mutasse circa delectum ciborum in jejuniiis, quæ minoris non erant momenti quam ipsa carniæ abstinentia, illæsa tamen ubique jejuniorum observantia: Ex quibus conjicias, si nunc etiam licitus esset carniæ esus in illis diebus, non ideo tamen proscriptum iri sanctissimum jejunii cultum. Ipse mos hodiernus anticipandæ comestionis sex horis citius, illud excœnium seu serotina collatio

(552) *Ante et retro* id est *reverentia* ut videre est in Decretis Lanfranci, et in Consuetudinibus Cluniacensibus.

aut cœnula; indulgentia vini, lacticiniorum usus modernus, et id genus alia a quibus religiosissime cavebant veteres Christiani, non officiant quin adhuc in Ecclesia vigeant jejuniorum solemnia; quibus ut nihil antiquius, sic nec religiosius invenitur; ut proinde non ægre in illius scriptoris vota concesserim, parem scilicet esse de carniū esu rationem, si ob generalem ciborum quadragesimalium penuriam licitus foret ex Ecclesiæ consensu. Suadent **426** illud quædam sanctorum exempla, quibus ad juris apices jejunii legem observantibus, familiaris nonnunquam fuit carniū comestio, ut ipsi Spiridioni sanctissimo viro, qui hospiti cuidam ad se venienti, carnes suillas apponi jussit in Quadragesima. Quibus coctis, inquit Sozomenus, lib. 1 Histor., cap. 41, hospitem fecit secum accumbere, deque carnibus appositis comedere cœpit. Hortatur hospitem ut ipsum imitetur. Qui cum illud facere recusaret, diceretque se Christianum esse. hanc ob causam, inquit Spiridion, minus recusare debere. Nam omnia munda mundis, sacræ Scripturæ pronuntiant. Ubi notandum, si generali decreto indicta tunc fuisset a carnibus abstinentia, nequaquam iis usum Spiridionem contra canones Ecclesiæ quorum observantissimus erat, minus etiam provocasset hospitem ad prohibitum a Patribus esum, si ubique Ecclesiarum stetisset illa prohibitio; nec (quod mihi rei momentum est) Scripturæ signaculo suam obsignasset sententiam, si jam apud omnes jejunaturos obtinisset delectus ille ciborum, qui postea generali consensione populorum exceptus est. Tunc autem variæ et arbitrio tenus erant jejunantium leges, modo in id conspirarent omnes ut illibatus subsisteret jejunii cultus, qui potissimum in unica, per diem, corporis refectione, eaque sobrie sumpta consistit, quamvis fatendum sit nonnisi paucissimos, et adhuc cum aliis egerent cibis, carnes adhibuisse. Hanc autem diversam jejunantium praxim pluribus ostendit Epiphanius in expositione fidei catholicæ quæ habetur ad calcem librorum adversus hæreses, et post eum Socrates libro 5 Histor., cap. 21.

« Quinetiam non de numero dierum quadragesimalium solum discrepant, verum etiam de abstinentia a cibis variam sequuntur rationem. Nam alii omnino ab omni animantium genere abstinent; alii inter animantia pisces solos comedunt; alii cum piscibus volucres etiam manducant, easque ex aqua, ut est apud Moysen, nasci asserunt; alii a fructibus, duris integumentis involutis, et ab ovis temperant; alii arido pane solo vescuntur; alii ne illo quidem. Sunt qui cum ad horam nonam jejunaverint, variis ciborum generibus utuntur. Alia ratione apud alias gentes jejunatur; cujus rei sunt causæ prope infinitæ. Ac quoniam nemo de ea præceptum litterarum monumentis proditum potest ostendere; perspicuum est apostolos liberam potestatem in eadem cujusque menti et arbitrio permisisse, ut quisque nec metu nec necessitate inductus quod bonum sit ageret. Hanc disparem jejuniorum rationem in Ecclesia esse cognoscimus. » Quæ eadem fere habet Ratramnus supra lib. iv operis sui contra Græcos, nisi quod magis ad mentem auctoris addit quod plures sic jejunantes sine discretione ciborum reficiuntur.

Nec proinde indictam ab Ecclesia suo tempore fuisse abstinentiam a carnibus, sic colligi videtur ex Theodoro, lib. v hæret. fabul., cap. 29: Abstinentiam autem a vino esuque carniū, et reliquam continentiam, non similiter ac hæretici amplectitur Ecclesia. Hi enim ab his tanquam abominandis abstinere præcipiunt, Ecclesia vero de his nihil præcipit. Neque enim horum usum interdicit, etc. Quod probat ex Apostoli verbis superius etiam recensitis a Spiridione. Sed postea pluribus canonibus abstinentiam illam a carnibus et delectum ciborum sanxit; quam legem idem inter ecclesiasticas, non apostolicas constitutione annueneravit facultas theologiæ Parisiensis in articulis quos circa quædam dogmata Chri-

stianæ religionis superiori sæculo controversa edidit: Constitutiones ecclesiasticæ, ut de jejunio, de delectu ciborum, de abstinentia a carnibus, aliisque multis, vere obligant in foro conscientiæ.

Nec prætereundum plus æquo Pullinis verbis Erasmus favisse in epistola ad episcopum Basileensem: Paululum, inquit, irrepsit consuetudo quæ diem Veneris pisculentum nobis reddidit. Deinde ubi hoc successit, **427** adjuncta est sabbati dies: nunc etiam Mercurii periclitatur; ob idque genus observatiunculas videmus homines affligi, et denique mori, sibi que Christianos videri, cum sint Judæi. Vide cap.: Jejunia, et cap.: De esu, De cons., dist. 3 ad quod ultimum notat Glossa: De quarta feria est consilium; de sexta præceptum.

De abstinentia vero a carnibus in die Sabbati tacet Pullus, quod suo tempore nondum indicta fuisset, nec ubique locorum observata; sed arbitraria tantum, aut solo consuetudinis jure in quibusdam diœcesibus recepta. Exstat quidem canon synodi Romanæ sub Gregorio VII, cap. 8, de quo Gratianus De consecrat., dist. 5, cap. 31, quo fideles admonentur a carnibus abstinere diebus Sabbati; sed ut notat ibidem Glossa, pontificis consilium est, non præceptum, nisi in locis ubi mos aliter inolevit. Tentasse tamen plures Ecclesiarum antistites, abstinentiam illam introducere, præsertim in Gallia, testatur Glaber lib. iv, c. 5, circa annum 100, loquens de conciliis in Aquitania celebratis. « Illud sane memorandum quod omnibus in commune placuit, qualiter omnibus hebdomadibus sanctione perpetua, sexta die abstineretur a vino, et a carnibus septima, nisi forte gravis infirmitas compelleret, aut celeberrima solemnitas interveniret. Si vero effectio aliqua intercederet ut hic tenor paululum laxaretur, tres proinde pauperes victu sustentarentur. » Notatque Sigibertus in Chronico ad annum 1032 pœnas contra delinquentes ab hujusmodi conciliis sic inflictas: Quod qui nollet, Christianitate privaretur; et exeuntem de sæculo nullus visitaret, nec sepulturæ traderet. Sed contra hæc reclamavit, et paulo durius institit Gerardus Cameracensis episcopus: « Qui nullius hortatu, ut ibidem adnotat Sigibertus, potuit adduci ad hæc suscipienda, sed singula capitula refellebat dicens. . . . Jejunium in sexta vel septima feria nec omnibus unum esse imponendum, quia non est una omnibus possibilitas, nec omnes hoc uno jejunio contentos esse, quia non est una omnium pœnitendi qualitas. Hæc sacramento firmare, vel sacramenti violationem perjurio augere, non est utile. His contradicentes excommunicari, infirmis visitationem, vel mortuis sepulturam negari, esse detestabile. Sufficere authentica Patrum decreta, et super his neglectis, impositum congruenter pœnitentiæ modum. » Hæc Gerardus. Ex quibus apparet, præsertim ex pœnis sancitis a Patribus, non perfunctorie tentatam nec segniter introductam hujus abstinentiæ praxim. Quæ tamen statim a laicis excepta, vix a Cluniacensibus potuit admitti, licet alias solemniter jurassent in verba regulæ omnimodam carniū comestionem prohibentis, ut proinde non mediocriter in eos tanquam corrivos excanduerit eorum abbas venerabilis Petrus Mauricius lib. vi, epist. 15. « Abstinent, inquit, causa Dei ipsi mimi vel lixæ a carnibus omni Sabbato; abstinent insuper plerique laicorum omni quarta; abstinent quidam ex ipsis etiam omni secunda feria. At fratres nostri sancti ordinis, cœlestis propositi monachi, et hoc Cluniacenses, spreto Deo, abjecto pudore, totum, ut dicitur, annum, nulla præter sextam excepta feria, in absumendis carnibus continuant, nec hoc saltem occulte, sed palam et publice facientes, etc. »

In aliis vero regionibus, morem illum non ita vixisse, colligimus ex rescripto Innocentii III ad archiepiscopum Bracar. in Hispania, extra De observat. jejunior., cap.: Consilium. Ubi requisitus S. Ponti-

lex quid in illos agendum qui propter quamdam debilitatem, sed satis levem, carnes comederant die Sabbati, respondet observandam esse consuetudinem regionis. Quo satis innuit nullum Ecclesiae generale decretum tunc existisse, quod prohiberet abstinence a carnibus diebus Sabbati. Imo, anno 1555, 428 dactilis circiter quinquaginta annis a constitutione Gregorii VII usitatam iterum xeropyram in Sabbato, idque communiter, argumento est bulla Benedicti XII, qui in Benedictina, c. 26, languentibus tum monachis, carnum esum quibusdam hebdomadatim diebus indulgens, s.c. dies alios excepit: *Statuimus et ordinamus quod per totum annum feria quarta et die Sabbati; et a prima Dominica Adventus, etc. omnes regulares ejusdem ordinis seu religionis, ab esu carnum ubique abstineant.* Quem Sabbati diem nominatum excipere non fuisse opus, si in eo generalis jam apud omnes fuisset a carnibus abstinence, sicut in sexta feria, quam ideo non exprimit pontifex. Quinetiam centum annis eo inferior S. Antoninus parte II, tit. 6 De gula cap. 1, § 1 solius feriae sextae meminit. *In lege Ecclesiae prohibetur esus carnum sexta feria per totum annum et jejuniis; et iactantia in quadragesima.* Et cap. II, § 3 ejusdem tituli: *In Sabbatis comedere carnes in locis ubi est consuetudo unive saliter non comedere, mortale est, etc. secus si consuetudo patrie quod comeduntur, ut in Francia, Catalunia et aliis partibus, quia tunc stabitur consuetudini, dist. 12. Illa autem.*

Propter quod minime comedas aut inter Francos butyrum, etc. Locus intellectu difficilis, nec ullis historiarum monumentis conciliandus, cum praesertim familiarem admodum apud Francos usum butyri fuisse, maxime Parisiis, ubi diu docuit Pullus, certissimum sit, idque sufficienter probent plures conciliorum Galliae canones, quibus indicitur abstinence a butyro tempore Quadragesimae, ut cap. 40 capitul. Theodulphi Aurelianensis episcopi, etc.

Quare cum eruditissimis viris Joanne Baptista Soucheto, Jacobo Sirmondo, et Dionysio Petavio, quos voce aut scripto conveni, reor equidem (licet alio colimare videantur auctoris verba) eum alludere ad illam quadragesimalem abstinence a butyro, quae tunc temporis vigeat in Gallia, quaeque necdum penitus ubique Gallorum extincta est. Quam et apud exterarum gentium antiquissimam fuisse testatur Carolus Guillard, episcopus Carnotensis, in statutis synodalibus anni 1555: *Cum abstinence, inquit, ab usu butyri et lacticiniorum sit de communi et antiqua Ecclesiae institutione.* Imo, ut volunt alii, promulgata a Telesphoro papa, apostolorum vicinissimo; cujus decretum iterum renovatum a Patribus sextae synodi. Cum enim in Armenia Sabbatis tantum et Dominicis diebus in Quadragesima vescerentur fideles ovis et butyro, sexta synodus Constantinopolitana lege sancit, si quis ova butyrum edisset in Quadragesima, ut clericus deponeretur, laicus excommunicaretur, ut habet Hosius cardinalis, cap. 91 De caeremoniis a tempore sumptis. Quod etiam ab Anglis noviter ad fidem conversis observari debere, ut generale statutum Ecclesiae, docet Gregorius Agastino rescribens: scilicet ut quibus diebus a carne abstinendum est, illi etiam abstineant a butyro. In multis tamen provinciis licitum erat diebus jejunii extra Quadragesimam eo vesci; secus in aliis: hincque forsitan natum scandalum illud (de quo hic Pullus) ob diversitatem usum, cui cautum voluit superiori epigrapha. Ad quod apposite disserit Antoninus parte II, titulo 6, § 3, *De lacticiniis utrum possint comedi in Quadragesima?* « Neta, inquit, quod si quis in jejuniis a. Ecclesia institutis extra Quadragesimam, comedit lacticinia in locis ubi consuetum est non comedere, peccatum est. Alias si consuetum est talia comedi communiter vel pro majori parte, possunt comedi, 76 dist. cap.: *Utinam, etc.* Sed pro majori declaratione horum, Petrus de Palude in IV, dist. 13, sic docet: « Comestio

lacticiniorum in Quadragesima interdicta est, ut dist. 4, cap.: *Denique.* Non autem in aliis jejuniis, nisi consuetudo hoc habeat; quam ubique observandam in jejuniis dicunt Augustinus, Ambrosius et Hieronymus, dist. 12. *Illam et dist. 75, cap.: Utinam.* Unde 429 cui injunctum est jejunare simpliciter, non habet nisi a carnibus abstinere, ita quod jejunare etiam cum lacticiniis potest. *Britones vero comedentes butyrum in Quadragesima, videntur excusari, quia in illis in quibus Ecclesia dispensare potest, sciendo et dissimulando dispensat: si tamen ita dissimulat, quod nec punit excommunicatione, nec prohibet verbo, etc.* Haec Antoninus et Paludanus, inveniunt nullos in Quadragesima praeter Britones, butyrum admisisse. Quae abstinence adhuc perseverat in Occitania; et cum in quorundam gratiam remittitur ad tempus, ea semper apponitur conditio, *dummodo secrete et absque scandalo fiat.* Nec indultum adhuc communiter butyri usum apud Parisienses anno 1515 testantur acta synodalia Stephani De Poncher eorum antistitis. *Horror vos ac moneo Quadragesimam ab Ecclesia etiam ordinatam tempore congruo jejunare, et, veluti censuerunt sacri canones, a carnibus, lacte, caseo, butyro, ovis, etc. abstinere.*

Cum vero dispensari cepit in esu butyri, id ea conditione factum est, ut quidpiam in fabricam et emolumentum Ecclesiae solverent, scilicet pauperes x denarios; mediocres xx et divites xxx. Testis est ea consuetudo quae hactenus vigeat in quibusdam Galliae diocesisibus, maxime Carnotensi, ut ipso die Paschae, post matutinam et vespertinam synaxim, sacerorum proxeneta pro foribus Ecclesiae clamet *Payez vos beurres*, ut singuli pro sui status conditione constitutos denarios virilim solvant. Ex qua pecunia sic collecta aedificatam aiunt Rothomagi turrim, quam vernacule dicunt: *La tour de beurre.*

Ex quibus colligimus, cum haec a butyro abstinence religiosius in Gallia quam apud vicinas gentes obtinuerit, non mirum esse si cautum eorum conscientiae volens Pullus, sedulo moneat exteros apud eos adventantes ut vitandi scandali causa, edendo butyro supersedeant ad tempus; ut de aliis quibusdam cibis, parem ob causam censebat Apostolus.

Aut inter alios quosdam, allium. Nulla lege reprobatum esum allii putamus, ratione tamen pertinacis odoris nec bene probi, communiter repudiari certum est. Unde Horatius Epodon, ode 3:

Parentis olim si quis impia manu

Senile guttur fregerit,

Edat cicutis allium nocentius.

Nec dissentit ab auctore nostro Petrus Abaelardus post Ambrosium, qui de vitando scandalo pariter scribens lib. V, in Epist. ad Romanos: sic ait, pag. 705: « Si haec in apostolis et apostolicis viris, quae contraria videntur, diligentius in ipsa radicis intentione discutiamus, reperiemus nec et illa pro tempore et loco modo prohibenda esse, modo concedenda, et nonnunquam in aliquibus prohibendis, magis de honestate vitae quam de religione fidei provisum esse. Sic enim in Hexam. B. Ambrosius allium quod ad medicamen sumi concedit, ad cilium sumi interdicat, quod scilicet fetore ipsius honesti viri facile scandalizentur. Sic et de nonnullis aliis vilibus cibis propter honestatem conservandam fieri credimus. »

Unde et caseus jure gentium esui concessus, a nonnullis fere quasi pestis vitatur. In veteribus Anglorum constitutionibus ad titulum *De decimis*, hanc reperimus casei commendationem sed ab alio desumptam:

Ignari meatu me dicunt esse nocivum,

Sed tamen ignorant cur nocumenta ferar.

Expertis reor esse ratum qua commoditate

Languenti stomacho carcus addit oronem,

Caseus ante cibum confert si defluat alvus;

Si coustringatur, terminat ille dapes.

Ad fundum stomachi dum sumpta cibaria trudit

Vim digestivam non minus ille iuvat.

Si stomachus languet, vel si minus appetat, ille

Fit gratus stomacho conciliansque cibum.

Dum cætera concesserunt, suffocatum cum sanguine prohibuerunt; non decretum sancientes; 430 *verum, ut opinor, aliquorum imbecillitati condessentes. Decretum intellige quod immobiliter in Ecclesia usque ad finem sæculi permaneret: hoc enim modo abstinentia a sanguine et suffocato, ut et ab idolothytis, non fuit apostolicum decretum: sublata enim postea fuisse certissimum est. Imo nec defuere quidam qui canonicum illum concilii Hierosolym tani voluerint abrogatum fuisse antequam Paulus Corinthiis scriberet (quod tamen nullatenus concedendum esse censemus) eo quod indulgeat Paulus ut immolatis cibus vesci possint, si citra scandalum id fieri possit. Eoque spectasse videtur auctor, ratus nequaquam Paulum dispensasse tam cito in ea lege cui condendæ pariter ipse interfuerat, si vim decreti (quod esset juris immobilis) habuisset. Et quidem dum scribit, non id apostolos decrevisse nisi ut infirmitati Judæorum consulere, quibus scandalo fuissent neophyti gentiles, immolatas escas aut suffocatas comedentes; secutus videtur Augustinum lib. xxxii contra Faustum, cap. 13. « Si hoc tunc apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videtur pro tempore rem facilem et nequaquam observantibus onerosam: in qua cum Israelitis etiam gentes propter angularem illum lapidem duos parietes in se condentem, aliquid communiter observarent, etc. Transacto vero illo tempore quo duo illi parietes, unus ex circumcissione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant. At ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quorum sanguis effusus est? Aut leporem non edat, si manu in cervice percussus nullo cruento vulnere occisus est? Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a cæteris irridentur. Jam omnium animos in hac re tenuit illa sententia veritatis: Non quod intrat in os vestrum vos coinquinat, sed quod exit, etc. » Hæc ad Pulli mentem Augustinus.*

Certum tamen est legem illam de sanguine et suffocato, etc. non concedendis, dudum in Ecclesia perseverasse, ut patet ex concilio Gangrensi, c. 2, et ex Pœnitential. libris Bedæ et Rabani; licet ex auctoritate Augustini mox laudati habeamus legem illam suo tempore non fuisse strictissimi juris; quod Pulli sententiæ satis cohæret. V. B. Thomam 1, 2, q. 103; art. ultimo in fine.

Illicita nostro tempore multa excipiunt. Sui sæculi novatores qui dicebantur apostolici, tacite suggillat: contra quos etiam acriter invehitur. S. Bernardus serm. 66 in Cantica, cujus verba studio brevitate præterimus. Vide chronologiam Genebrardi initio libri iv. Notat etiam ad annum 1052 Henricum imperatorem in Saxonia apud Goslarem, omnium consensu jussisse patibulo suspendi quosdam hæreticos qui, inter alios errores, omnis animalis esum juxta Manichæos exsecrabantur.

CAPUT XVII.

Mulum ergo rationabilius arbitror parentum semen ad costæ similitudinem sua ex se per Deum adipisci augmenta, etc. Non aliter Hugo a S. Victore libro 1. De sacram., parte vi, cap. penult., etc. Magister sent. lib. ii, dist. 30 sub finem; et eodem, dist. 18; Petrus Comestor, Histor., cap. 73; Petrus Pictaviensis parte v, cap. 19, etc. Censent hi auctores non aliam in hominibus materiam esse quæ

A proprie dicatur humanæ naturæ, quam quæ in prima rerum origine existit in Adamo; quæ via seminali particulatim in posteros ducta, in illis propagetur absque ulla rei alicujus extrinsecæ appositione; 431 eaque sola sit humana caro quæ aliquando ad immortalitatem cæterasque resurrectionis dotes evehenda sit, et consequenter asserunt non ideo nutriri corpora ut certa quædam materiæ portio (quam vi nativi caloris consumptam volunt alii) repararetur: sed tantum ut foveantur externo succo, aut ut quid habeat primigenius calor in quod desæviat: non secus ac aurifices dum aurum excoquant, nonnihil admiscunt plumbi, ne in auras evanescat penitusque dispareat. Commoda videbatur illis auctoribus hæc sententia, cum ut unitas principii omnium hominum salvaretur, tum ut veritas humanæ naturæ (qua parte pro carne aut materia supponit) in communi resurrectione demonstraretur; quod utrumque luculentius expendit Pullus, ut in iis immoremur. Ut tamen paucis arriserit hæc opinio, nec stabili prorsus firmamento imitatur, ut ab omnibus pene theologis repudiata fuerit, jureque refutata, et tandem a Parisiensibus in angulum rejecta, ac in operibus Magistri obelo notata, videri poterit apud auctores qui in secundum et quartam Sententiarum scripserunt. Ejusdem opinionis supra meminimus cum de traduce primigeniæ laeis disseminamus ad caput 28 partis secundæ.

Nisi forte illud quod circumcidendo præputatum est. Modeste hic Pullus hæere videtur, ut qui non ignoraret quæ passim circumferebantur suo tempore de præputio, umbilico, dente, et cæteris hujusmodi Christi Domini reliquiis; quarum realem in terra præsentiam ægre tulit Novigentinus abbas Guibertus libro ii et iii De pignoribus sanctorum, p. 118 in locis, ut cap. 1: Sicut qui circumcisi præputium ipsius Domini habere se asserunt; de quo magnus Origenes. Fuere, ait, quidam qui de ipsa Domini circumcissione non erubuerunt libros scribere. Et cap. 2, § 1: Quod si de præsentia hac agitur, pro ecto, quid dntem ejus, vel umbilicum, seu quod legitur circumcissum sibi arrogat, usquequaque mentitur. Ac tandem lib. iii, peculiari contra sancti Medardenses: « Velim ergo respondere dignemini in cujus corporis jus in resurrecti ne cessurum dentem, Domini, et cætera quæque putatis. Non minus etenim de umbilico, et cæteris, quæ de ipso habere dicuntur, quam de dente apud nos agitur; quod plane de uno dicitur, redundat ad cætera. Ubi igitur se conferent quæ de Domino Salvatore servantur, cum ultimus dies ille ingruerit? si ad pristinum reditura sunt corpus, quo se recipient, quæ loca sese iis recipientis aperient? An edentulus Salvator clarificatus hucusque mansit, ut locum denti superventuro servaret? Et certe denti tantillo locus conveniens in virili quod est Dominica fauce nequaquam comperet. Esto. Quo se umbilicus, quæso, reponet? Nunquid duæ clarificationes in eodem corpore celebrantur, etc. » Hæc Guibertus hoc anno impressus; sed zelo veritatis exæstuans, a quo prudenter abstinit Pullus, ut et post eum Innocentius III, lib. iv De mysteriis missæ capite 30 apud Bollandum. « Quid de circumcissione præputii, vel umbilici præcissione dicitur? An in resurrectione Christi similiter rediit ad veritatem humanæ substantiæ? Creditur enim in Lateranensi basilica reservari: licet a quibusdam dicatur quod præputium Christi fuit in Jerusalem delatum ab angelo, Carolo Magno, qui transtulit illud, et posuit Aquisgrani: sed post a Carolo Calvo positum est in ecclesia Salvatoris apud Carosium. Melius est tamen Deo totum committere, quam aliquid temere definire, » ut plurimi recentiorum faciunt, qui vel pro studio partium, vel pro innata de quibusque definiendi libidine, digladiantur mutuo ut hujusmodi reliquias, ad Romanos, ad Anciensenses, ad Antuerpienses, ad Carosianos, et nunc ad Calcatanos in Latio, transferant.

432 CAPUT XVIII.

A

CAPUT XXVII.

Non dixit spiritus ut corpus vertatur in spiritum, quod tamen nonnulli putant. Spectavit auctor hunc Augustini locum XIII De civitate, cap. 20: *Caro spiritui serviens recte appellabitur spiritalis; non quia in spiritum convertetur, sicut nonnulli putant, eo quod scriptum est, seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale: sed quia, etc.* Habet similia lib. I De fide et Symb., cap. 6, sed præsertim epist. 146, ad Consentium, ubi de hac difficultate disserit ex professo.

CAPUT XXV.

Frustra Origenes spondet liberationem post multos annos, malis hominibus et ipsis demonibus. De hoc Origenis, sive potius Origenistarum falso dogmate tractant Epiphanius hæresi 6, et in epistola de illius erroribus ad Joannem Hierosolymit., Hieronymus, epist. 61 ad Pammachium, et in altera contra eundem Joannem, August., lib. XXI De civit., B cap. 17, et lib. De hæresib., cap. 43; Greg., *Dialog.*, cap. 44.

Reprobatur ab Ecclesia fuisse errorem illum testantur idem Augustinus loco citato De civit.; Hieronym., in Apolog. adversus Rufin. et ep. 78 ad Pammach. Et in quinta synodo sub Vigilio papa et Justiniano imperatore, plura damnatur Origenis dogmata; et a Theophilo in synodo Alexandrina, quamvis Genebrardus noster in collectaneis de Vita et scriptis Origenis, cap. 6, inustam ei labem erroris de finiendis aliquando damnatorum et demonum pœnis, eximere tentet; ut quis magis disputationis gratia, quam assertive et ex proprio sensu, quid tale scripserit: homilia enim 1 et 14 in Ezech., homilia 14 in Josue XII et XIV, in Numeros, lib. V, in Epist. ad Rom. et homil. 9 in divers. contrarium scribit: ut merito suspicentur non pauci, ab adversariis Origenis, ejus scripta talibus nævis respersa fuisse.

Minime videtur absonum in judicio quoque culpas sanctorum intelligendas. Offendit ad hunc lapidem Magister contrariam sequens opinionem, 4, dist. 43, § 4. « Si vero quæretur, inquit, utrum peccata quæ fecerunt electi, prodeant tunc in notitiam omnium, sicut mala damnandorum omnibus erunt nota, non legi hoc expressum in Scriptura: unde non irrationabiliter putari potest, peccata hic per pœnitentiam tecta et deleta, illic etiam tegi; alia vero cunctis propalari. » Ob quæ merito inter selectos illius errores notatur hæc opinio. Pugnatur enim cum pluribus Scripturæ locis, Matth. X, Marci IV, Lucæ VIII et XII, I Cor. IV, Apoc. XX, Daniel. 7, etc. Quæ generaliter probant publicam in judicio fore secretorum omnium conscientie detectionem. Deinde sanctorum pœnitentia distincte cognoscetur ab omnibus, non minus quam eorum cæteræ virtutes: sed talis cognitio non poterit haberi sine peccatorum, propter quæ acta est, manifestatione, cum relata sint simul cognitione et natura. Idque docent plurimi Patrum; sed quorum placitis recensendis in re tam facili supersedemus.

Sed jam plus satis, mihi præsertim, cui semper fastidio fuere non superflua solum, sed et ea quæ in hoc scribendi genere paulo liberalius offeruntur. Plura tamen desiderabunt alii, tam qui prolixiora cupiunt, quam qui paucioribus delectantur; sed exiles ingenii partus ignoscent, cum sterilem causam agnoverint. Et ne sit a me impune peccatum, in calami vitia primus desævio. Cætera in prævaricantis preli secundarios ausus facile rejicient, qui curas, labores, fastidia quæ typographia secum invehit, experiuntur. Si quos præterea cæcutientis ingenii nævos lector adverterit, qui 433 sanioris doctrinæ officiant decori, suo punice tergat obnixè precamur, et ut dignos obelo, jam hic improbamus, *omnia sincere submittentibus doctorum censuræ, ac iudicio sanctæ matris Ecclesiæ apostolicæ et Romanæ.*

ANNO DOMINI MCLII.

SUGERIUS ABBAS S. DIONYSII

NOTITIA.

(Gallia Christiana, nov. edit. tom. VII, p. 368)

Sugerius (1), tenui ortus loco Elinando patre, C lucem aspexit anno 1081, consensu omnium in Gallia, et quidem ex conjectura recentioris auctoris tomo secundo operis Gallici inscripti, *Singularités historiques et littéraires*, pag. 48 et seqq. in provincia Belgica, ac specialiter Atrebatensi, in urbe scilicet Audomarensi, recentiori tunc et parum insigni. Id vero conjicit auctor ex duabus epistolis, quæ habentur in probationibus historiæ sancti Dionysii. Altera num. 158 circa 1148 Ludovici VII, regis est ex Asia obitum Alvisi episcopi Atrebatensis Sugerio nuntiantis, his verbis: *Venerabilis frater vester episcopus Atrebatensis felici consummatione*

migravit ad Dominum. Unde concludit, et quidem non temere, Sugerii fratrem exstitisse Alvisum episcopum, qui cum genere Flander, ac primum fuerit Bertiniensis monachus, ortu credendus est Audomarensis, ac proinde Sugerius quoque, ad quem anno 1147, ipsius Alvisi ad Sugerium altera sat consona exstat epist. n. 157, quæ sic incipit: *Dilectissime frater Sugerii venerabilis abba..... concedimus, etc.* quo certe tam familiari nomine Alvisum, si vere Sugerii frater non fuisset, uti non decebat, quando cæteri præsules ac etiam principes tam reverenter Sugerium alloquebantur, uti postea videbitur. Porro decennis, aut circiter Sandionysianos

(1) Vit. Sug. I. 1, num. 5, part. II, prob. hist. S. Dion. pag. 195